

**T.C**  
**ORDU ÜNİVERSİTESİ**  
**SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**  
**TARİH ANABİLİM DALI**

**OSMANLI DEVLETİ'NDE KIŞLAKLAR (XIX. YÜZYIL)**

**ALPER FATİH EKİNCİ**

**DANIŞMAN**  
**Doç. Dr. Tuğrul ÖZCAN**

**YÜKSEK LİSANS TEZİ**  
**TARİH**

**ORDU 2022**

## **ETİK BEYANI**

Enstitü tez yazım kurallarına uygun olarak hazırladığım bu çalışmada; bütün bilgi ve belgeleri akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, görsel, işitsel ve yazılı tüm bilgi ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu, başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda ilgili eserlere bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunduğumu, atıfta bulunduğum eserlerin tümünü kaynak olarak gösterdiğimi, kullanılan verilerde herhangi bir tahrifat yapmadığımı, bu çalışmanın herhangi bir bölümünü bu üniversite veya başka bir üniversitede başka bir bilimsel çalışma olarak sunmadığımı beyan ederim.

Alper Fatih Ekinci

20530300002

## ONAY SAYFASI

**Alper Fatih Ekinci** tarafından hazırlanan “**Osmanlı Devleti’nde Kışlaklar (XIX. Yüzyıl)**” başlıklı bu çalışma, 21.07.2022 tarihinde yapılan sınav sonucunda başarılı bulunarak, jürimiz tarafından **YÜKSEK LİSANS tezi** olarak kabul edilmiştir.

<b>Başkan</b>	Prof. Dr. Rıza Karagöz Ondokuz Mayıs Üniversitesi/ Fen-Edebiyat Fakültesi	İmza
<b>Üye</b>	Doç. Dr. Tuğrul Özcan Ordu Üniversitesi/ Fen-Edebiyat Fakültesi	İmza
<b>Üye</b>	Doç. Dr. Kemal Saylan Ordu Üniversitesi / Fen-Edebiyat Fakültesi	İmza

## **TEŐEKKÖR**

Bu çalışmanın ortaya çıkmasında danışmanım Doç. Dr. Tuğrul Özcan'a, ODÜ Tarih Bۆlümü hocalarına ve maddi manevi yardımlarını esirgemeyen aileme teşekkür etmeyi borç bilirim.

Alper Fatih EKİNCİ

Ordu, Haziran 2022

## ÖNSÖZ

Kışlak ve yaylak bir yaşam biçiminin iki farklı mekanıdır. Yaylaklarla ilgili çalışmalar hayli çok olmasına karşın kışlaklarla ilgili araştırmalar yok denecek kadar azdır. Bu çalışma, tam da bu sebepten dolayı Osmanlı toprak sisteminin bir parçası olan kışlaklarda yaşanan değişim ve dönüşüm süreçlerini ele almıştır. Osmanlı Devleti'nin 19. yy.'da yaşamış olduğu sürece arşiv belgelerinden faydalanılarak kışlaklar üzerinden bakmayı hedeflemiştir.

Tezin giriş bölümünde konunun seçilme nedeni, sınırları ve kaynakları üzerinde durulmuştur. Ayrıca kışlak kavramı, Eski Türklerdeki kışlak hayatı hakkında konuya temel oluşturacak bilgiler verilmiştir.

İkinci bölümde Osmanlı Devleti'nde toprak sistemi içerisinde kışlakların yeri irdelenmeye çalışılmıştır. Osmanlı hukuk sisteminde kışlaklar ve konar-göçerler için kışlakların önemi izah edilmiştir. Ardından 19.yy.'a kadar Osmanlı nüfus yapısındaki değişimler ve kışlaklara etkileri, kışlakların iskanı, çiftliklerin oluşum sürecinde kışlakların rolü anlatılmıştır. Yine Osmanlı vakıf ve mali sistemi içerisinde kışlakların nasıl bir rol oynadığı ifade edilmiştir.

Üçüncü bölümde ise 19.yy.'da kışlakların tasarruf şekilleri ve Tanzimat sonrası değişen Osmanlı Arazi hukuku incelenmiştir. Bundan sonra kışlakların bu yüzyıl boyunca geçirdiği değişim ve dönüşümlere dikkat çekilmiştir. Merkeziyetçi bir anlayışın araçları olarak Hazine-i Hassa tarafından satın alınan arazi ve kışlaklar üzerinde durulmuştur. Yaşanan anlaşmazlıklar ve asayiş sorunları üzerinden kışlaklarda yaşanan gelişmeler halk ve devlet açısından anlatılmıştır. Tanzimat'tan sonra getirilmeye çalışılan yeni vergi düzeninde kışlakların vergilendirilmesi incelenmiştir. Bu yüzyılda yaşanan göçler, muhacirlerin kışlaklara iskân edilmeleri konusu ele alınmıştır. Son olarak yaşanan önemli sınır değişiklikleri sebebiyle devletlerarası kışlak problemleri üzerinde durulmuştur.

Bu çalışmanın ortaya çıkmasında danışmanım Doç. Dr. Tuğrul Özcan'a, ODÜ Tarih Bölümü hocalarına ve maddi manevi yardımlarını esirgemeyen aileme teşekkür etmeyi borç bilirim.

Alper Fatih EKİNCİ

Ordu, Haziran 2022

## İÇİNDEKİLER

TEŞEKKÜR .....	I
ÖNSÖZ .....	II
İÇİNDEKİLER .....	III
ÖZET.....	VI
ABSTRACT.....	VII
KISALTMALAR DİZİNİ.....	VIII
GİRİŞ .....	1
1.1 Konu, Kaynaklar, Sınırlılıklar .....	1
1.2. Kışlak Kavramı .....	5
1.3. Coğrafi Açıdan Kışlaklar .....	13
1.4. Eski Türklerde ve Türk Kültüründe Kışlak .....	18
1.4.1. Bir Yaşam Biçimi Olarak Önemli Kışlak Noktaları.....	18
1.4.2. Askerî Maksudla Kullanılan Devlet Kışlakları .....	22
1.4.3. Eski Türk ve İslam Hukukunda Mera, Yaylak ve Kışlaklar .....	23
2. XIX. YÜZYILA KADAR OSMANLI DEVLETİNDE KIŞLAKLAR.....	25
2.1. Osmanlıda Klasik Toprak Sisteminde Kışlaklar.....	25
2.2. Osmanlı Klasik Hukuk Sisteminde Kışlaklar .....	27
2.3. Osmanlı Klasik Toplum Yapısında Konar-Göçerlik ve Kışlaklar.....	30
2.4. Osmanlı Klasik Dönemde Demografik Değişim Bağlamında Kışlaklar .....	34
2.5. Asayiş Bağlamında Kışlaklar: Celaliler, Kaçgın Vakaları ve Kıtık .....	36
2.6. Sosyo-Ekonomik Dönüşüm Çabaları: İskân.....	37
2.7. Çiftlik-Kışlak İlişkisi .....	41
2.8. Osmanlı Klasik Dönem Vakıf Sistemi İçerisinde Kışlaklar .....	55
2.9. Osmanlı Klasik Dönemi Mali Sisteminde Kışlaklar.....	58
3. XIX. YÜZYILDA KIŞLAKLAR .....	69
3.1. Tasarruf Şekillerine Göre Kışlaklar .....	69
3.1.1 Miri Kışlaklar .....	69

3.1.1.1. İstanbul'un İaşesi ve Kışlaklar .....	69
3.1.1.2 Emlak-1 Hümayun Kışlaklarının İdaresi ve İşletilmesi.....	71
3.1.1.3. Emlak-1 Hümayun Kışlaklarında Yaşanan Sorunlar .....	76
3.1.3.1. Kışlaklara Yapılan Müdahaleler .....	76
3.1.3.2. Sevk ve İaşe Problemleri .....	82
3.1.2. Vakıf Kışlakları .....	86
3.1.2.1. Müslüman Vakıfları ve Kışlaklar .....	89
3.1.2.2. Gayrimüslim Vakıfları ve Kışlaklar .....	100
3.2. Tanzimat'tan Sonra Metruk Arazinin Hukuki Rejimi .....	111
3.3. 1858 Arazi Kanunnamesi'nde Kışlaklar .....	119
3.4. Kışlakların Merkezileştirilmesi.....	129
3.5. Kışlak Anlaşmazlıkları .....	137
3.5.1. Devletin Doğrudan Taraf Olduğu Kışlak Anlaşmazlıkları.....	141
3.5.2. Büyük Toprak Sahipleri Arasındaki Kışlak Anlaşmazlıkları.....	150
3.5.3. Büyük Toprak Sahipleri ile Halk Arasındaki Kışlak Anlaşmazlıkları .....	153
3.5.4. Konar-Göçer ve Köylüler Arasındaki Kışlak Anlaşmazlıkları .....	167
3.5.5. Kışlak Anlaşmazlıklarında Müslim-Gayrimüslim Çekişmesi.....	175
3.5.6. Kışlak Anlaşmazlıklarında İzlenen Hukuk ve Usuller .....	182
3.6. Kışlaklarda Karşılaşılan Asayiş Sorunları .....	187
3.6.1. Hayvan Hırsızlığı .....	191
3.6.2. Üretim Alanlarına Verilen Zararlar .....	193
3.7. Tanzimat'tan Sonra Kışlak Vergisi ve Problemleri.....	195
3.7.1. Ağnam (Koyun ve Keçi) Üzerinden Kışlak Vergilerinin Kaldırılması.....	201
3.7.2. Kışlak Olarak Kullanılan Orman Alanları, Ticari Hayvancılık ve Vergilendirme Sorunları .....	205
3.7.3. Kışlaklarda Görülen Farklı Uygulamalar ve Vergilendirme Problemleri ....	212
3.7.4. Kışlak Vergilerini Toplamada Yaşanılan Problemler .....	217
3.7.4.1. İltizam Sistemi ve Kışlak Vergisi .....	217
3.7.4.2. Emlak-1 Hümayun Kışlaklarının Kiralanamaması Sorunları .....	222

3.8. Muhacirlerin İskanı ve Kışlaklar .....	224
3.8.1. Osmanlı Göç Politikası ve Kışlaklar .....	224
3.8.2. Kışlaklara Muhacir İskanı .....	228
3.8.3. Muhacirlerin Kışlaklara İskanları Konusunda Karşılaşılan Sorunlar.....	234
3.9. Devletlerarası Anlaşmazlığa Konu Olan Kışlaklar.....	243
3.9.1. İran ve Rusya ile Yaşanan Kışlak Esaslı Sınır Anlaşmazlıkları.....	245
3.9.2. Yunanistan ile Yaşanan Sınır (Kışlak) Problemleri .....	250
DEĞERLENDİRME VE SONUÇ.....	260
KAYNAKÇA.....	262
ÖZGEÇMİŞ .....	273



## ÖZET

### OSMANLI DEVLETİ'NDE KIŞLAKLAR (XIX. YÜZYIL)

Çalışmada, öncelikle Osmanlı sosyal hayatının özellikle konar-göçer yaşamın izlerini taşıyan kışlakların yeri ve mahiyeti hakkında bilgi ortaya konuldu. Bir kavram ve coğrafi bir mekân olarak kışlakların en eski Türk kültüründen başlayarak on dokuzuncu yüzyıla kadar Osmanlı Devleti içindeki yeri, önemi idaresi anlamaya çalışıldı. Ancak tezin odaklanacağı asıl zaman on dokuzuncu yüzyılda değişim ve dönüşümler olup bu yüzyıl içinde de Tanzimat ve sonrası ağırlık noktası olarak belirlendi. Osmanlı toprak sisteminin bir parçası olan kışlakların hukuk sistemlerindeki yeri ile uygulanan süreçleri ele alındı. XIX. yüzyılda Osmanlı Devleti'nde hemen her alandaki değişimin (Tanzimat, Arazi Kanunnamesi, Göçler ve iskân, Ticari hayvancılık, çiftlikleşme ve üretim artışı, iklim değişimleri vb.) kışlaklar ve idaresi üzerindeki etkileri incelendi.

**Anahtar Kelimeler:** Kışlak, konar-göçer, göç, iskân, iklim değişikliği, Arazi Kanunnamesi, çiftlikleşme.

**ABSTRACT**  
**WINTER PASTURE IN THE OTTOMAN EMPIRE (XIX. CENTURY)**

This study reveals information about the location and nature of the winter pastures to traces the Ottoman social life, especially the nomadic life. Starting from the oldest Turkish culture of the winter pastures as a concept and a geographical place until the nineteenth century, it is aimed to understand the place, importance, and administration in the Ottoman Empire. However, the thesis will be mainly focusing on the changes and transformations in the nineteenth century, especially the Tanzimat and post-Tanzimat period became the central focus of the study. Further, the study discusses the place of the winter pastures, which were a part of the Ottoman land system, in the legal systems and their applied processes. Lastly, the affects of changes in almost every field in the Ottoman Empire in the 19th century (Tanzimat, Land Code, Immigration and resettlement, Commercial, farming and production increase, climate changes, etc.) were examined on the winter pastures and their management.

**Keywords:** Winter pastures, nomadic, migration, resettlement, climate change, Land Code, farming.

## KISALTMALAR DİZİNİ

A.DVN.MHM	: Bab-1 Asafi Divan-1 Hümeyun Mühimme Kalemi
A.DVN	: Bab-1 Asafi Divan-1 Hümeyun Kalemi
A.DVNSMHM.d	: Bab-1 Asafi Divan-1 Hümeyun Sicilleri Mühimme Defterleri
A.M	: Sadaret Müteferrik Evrakı
A.MKT.DV	: Sadaret Mektubi Kalemi Deavi Evrakı
A.MKT.MHM	: Sadaret Mektubi Mühimme Kalemi Evrakı
A.MKT.MVL	: Sadaret Mektubi Kalemi Meclis-i Vala Evrakı
A.MKT.NZD	: Sadaret Mektubi Kalemi Nezaret ve Deva'ir Evrakı
A.MKT.UM	: Sadaret Mektubi Kalemi Umum Vilayat Evrakı
A.MKT	: Bab-1 Asafi Mektubi Kalemi
AE.SABH.I	: Ali Emiri Abdülhamid I
AE.SAMD.III	: Ali Emiri Ahmed III
AE.SMHD.I	: Ali Emiri Mahmud I
AE.SMHD.II	: Ali Emiri Mahmud II
AE.SOSM.III	: Ali Emiri Osman III
AE.SSLM.III	: Ali Emiri Selim III
BEO	: Babıali Evrak Odası Evrakı
Bkz.	: Bakınız
C.ADL	: Cevdet Adliye
C.AS	: Cevdet Askeriye

C.BLD	: Cevdet Belediye
C.DH	: Cevdet Dahiliye
C.DRB	: Cevdet Darphane
C.EV	: Cevdet Evkaf
C.HR	: Cevdet Hariciye
C.MF	: Cevdet Maarif
C.ML	: Cevdet Maliye
C.MTZ	: Cevdet Eyalet-i Mümtaze
C.SM	: Cevdet Saray
C.ZB	: Cevdet Zabtiye
C.	: Cilt
Çev	: Çeviren
D.BŞM.d	: Bab-1 Defteri Başmuhasebe Kalemi Defterleri
DH.H	: Dahiliye Nezareti Hukuk Evrakı
DH.İD	: Dahiliye Nezareti İdare Evrakı
DH.MKT	: Dahiliye Nezareti Mektubi Kalemi
Ed.	: Editör
HAT	: Hatt-1 Hümayun
HH.İ	: Hazine-i Hassa İradeler
HR.MKT	: Hariciye Nezareti Mektubi Kalemi Evrakı
HR.TH	: Hariciye Nezareti Tahrirat Kalemi

İ.HR	: İrade Hariciye
İ.DH	: İrade Dahiliye
İ.MMS	: İrade Meclis-i Mahsus
İ.MVL	: İrade Meclis-i Vala
İ.ŞD	: İrade Şura-yı Devlet
İE.ML	: İbnülemin Maliye
İE.TZ	: İbnülemin Timar ve Zeamet
MAD.d	: Maliyeden Müdevver Defterler
MB.İ	: Mabeyn-i Hümayun Evrakı İradeleri
ML.EEM	: Maliye Nezareti Emlak-ı Emiriyye Müdüriyeti
MŞH.FTV	: Meşihat Fetvalar
MV	: Meclis-i Vükela Mazbataları
MVL	: Meclis-i Vala Evrakı
OTAM	: Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi
S.	: Sayı
s.	: Sayfa
ŞD	: Şura-yı Devlet Evrakı
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
TFR.I.SL	: Rumeli Müfettişliği Selanik Evrakı
TFR.I.KV	: Rumeli Müfettişliği Kosova Evrakı

TFR.I.MN	: Rumeli Müfettişliği Manastır Evrakı
TFR.I.şKT	: Rumeli Müfettişliği Arzuhaller
TFR.I.YN	: Rumeli Müfettişliği Yanya Evrakı
TK.GM.MHT	: Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü Muhtelif Belgeler
TK.GM.FRM	: Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü Fermanlar
TS.MA.e	: Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi Evrakı
TşRBNM	: Bosna Müfettişliği Evrakı
Y.A.RES	: Yıldız Sadaret Resmi Maruzat Evrakı
Y.MTV	: Yıldız Mütenevvi Maruzat Evrakı
Y.PRK.HH	: Yıldız Perakende Evrakı Hazine-i Hassa
Y.PRK.UM	: Yıldız Perakende Evrakı Umumi
Y.EE	: Yıldız Esas Evrakı
Y.PRK.ASK	: Yıldız Perakende Evrakı Askeri Maruzat
Y.PRK.MYD	: Yıldız Perakende Evrakı Evrakı Yaveran ve Maiyyet-i Seniyye Erkan-1
yy.	: Yüzyıl

## GİRİŞ

### 1.1 Konu, Kaynaklar, Sınırlılıklar

*Osmanlı Devleti'nde Kışlaklar (XIX. Yüzyıl)* başlığı ile belirlediğimiz konu, beraberinde bazı belirsizlikleri de barındırmaktadır. Bu belirsizlik, konar-göçer ve yerleşik yaşamın *yaylak* ve *kışlak* adıyla tanımlayacağımız iki olgusundan yalnızca birinin ele alınmasından kaynaklanmaktadır. Buna rağmen ele alınan konu, yaylak ve kışlaklarda sürdürülen yaşam şekillerine dair günümüze kadar intikal eden meselelerin kökenlerini anlama ve ortaya çıkarma hususunda araştırmacılara birçok açıdan katkı sağlayacak bir niteliktedir. Bu iki olgudan yalnızca kışlağın seçilmesindeki temel sebeplerden biri *kışlak* kavramının tamamlayıcısı olan *yaylak* kavramıyla ilgili oldukça fazla çalışma yapılmış olmasıdır. Bunun dışında kışlak olgusunun insana değil de mekâna odaklanmış olması konunun ele alınmasında etkili olan diğer bir sebeptir.

Ele alınan konunun zaman-mekân ve kavramsal sınırlar açısından, kendi içerisinde bir tutarlılığı mevcuttur. Kışlaklar; tarım ve hayvancılık yapılan mevsimlik bir yaşam alanı, daimî veya geçici olmak üzere askerî bir üs vazifesi görme gibi birçok hizmete tabi hukuki ve idari boyutları da bulunan mekanlardır. Bu sebeplerle olsa gerek hem coğrafyacılara hem de tarihçilere, bir mekân olarak kışlakların sınırını belirlemede zorlanmaktadırlar. Bu durum arşiv belgelerinden açıkça anlaşılmaktadır.

Arşiv belgelerinde *kışlak* yerine kullanılan *mera*, *otlak*, *koru*, *yurt*, *ağıl*, *kom*, *mandıra*, *mezra* ve *çiftlik* gibi birbirinden farklı birçok kavramla karşılaşmak mümkündür. Bu durum bazen kaynaklarda hukuki, idari ve coğrafi bazı karışıklıklara yol açabilmektedir.<sup>1</sup> Dahası ileride değinileceği üzere tarihsel adlandırmalarda *kışlak* adı, bir köy-altı yerleşim birimine verilebildiği gibi köylere, şehirlere hatta çok daha geniş bölgeler için de kullanılabilmiştir. Örneğin geniş bir birim olarak kabul edilen Velimeşe kışlağı birçok meradan meydana gelmiştir.<sup>2</sup>

Kışlakların, coğrafi ve tarihî tanımlanmasında karşılaşılan zorluklar, Osmanlı belgelerinde de sıkça rastlanan bir durumdur. Osmanlı belgelerinde kışlakların hukuki durumu, idaresi ve tasarrufu ile ilgili kavramsal sınırların çizilmesinde bazı güçlüklerin yaşandığı açıkça görülmektedir. Örneğin metruk olarak tahrir

<sup>1</sup> BOA, *AE.SSLM.III*, 329/19079, 29/Z/1214 (24 Mayıs 1800); *AE.SSLM.III*, 132/8032, 21/Ra/1220 (19 Haziran 1805); *C.ML*, 100/4426, 24/B/1260 (9 Ağustos 1844).

<sup>2</sup> BOA, *C.DH*, 247/12320, 3/Z/1238 (11 Ağustos 1823); *D.BŞM.d.*, 10340, 1/M/1251 (29 Nisan 1835).

kaydı yapılan bir kışlağın bahsedilen çerçevede sınırlarının belirlenmesi oldukça güç bir iştir. Bu çalışma çok farklı kışlak anlamlarından sadece bu kısmına odaklanmıştır. Aynı şekilde idare ve tasarruf biçimleri açısından kışlak-ı hümayunlar, *vakıf* veya *mülk*, *malikane*, *mukataa*<sup>3</sup>, *iltizam*, *tımar* gibi birçok şekilde kullanılmaktadır. Diğer taraftan da kışlaklar, sanıldığı gibi aksine yalnızca konar-göçerlere ait araziler değildirler.<sup>4</sup> Ayrıca bu tür araziler; mücavir alandaki köylülere, celepere, kasaplara, çiftlik sahiplerine tahsis edildikleri gibi sarayın ihtiyaçları için de kullanılabilirdi.

Birbirinden farklı birçok etnik grup, din, dil, mezhep, iklim ve coğrafyaya sahip Osmanlı Devleti'nde tek tip ve tek fonksiyonlu standart bir kışlak modelinden söz etmek mümkün değildir. Bu sebeple birçok kesim tarafından ve farklı maksatlarla kullanılan kışlakların adlandırılmasında, Osmanlı bürokrasisi açısından bazı güçlükler yaşanabilmekteydi. Dolayısıyla aynı kışlak için bir belgenin içinde veya farklı bir belgede kışlaklar için *ağıl*, *mera*, *otlak* veya *çiflik* gibi farklı adlandırmalar yer alabilmektedir. Bu durum, konar-göçerler ile yerleşiklerin yoğun olduğu alanlardaki kışlaklar ve bunların tasarruf şekillerinde oluşan farklılıklardan kaynaklanabilmektedir.

İklim, nüfus ve verimlilik açısından Anadolu coğrafyasındaki ile Rumeli'deki kışlaklar, tasarruf şekillerine göre farklı fonksiyonlara sahiptir. Genellikle kışlaklarda tarım yapılmaz ve yasaklanmıştır. Ancak özel şartlarda tasarruf sahiplerinin izniyle kışlaklar tarıma açılabilmiştir. Hal böyle iken Rumeli'de bazı tarım arazisi sahipleri hasatlarını yaptıktan sonra bir dahaki ekime kadar arazilerini kışlak olarak hayvan sahiplerine kiraladıkları görülmektedir. Bu durum, bahsedilen arazilerin daha verimli ve tam zamanlı kullanma çabalarından kaynaklanır.<sup>5</sup>

Anadolu'daki kışlaklarda büyük çoğunluğu konar-göçerler, Rumeli'dekilerde ise yerleşikler oluştururlar. Bu sebeple Anadolu'daki kışlakların kimler tarafından kullanıldığını tam olarak tespit etmek oldukça zordur. Zira konar-göçerler asayiş, kuraklık, savaş gibi sebeplerle buldukları yerleri rahatça değiştirebilmekteydiler. Buna karşın Rumeli'deki kışlakları kullanan ahali; kışlaklarına

<sup>3</sup> Yörüklerin yaylak ve kışlakları uzun zaman değişmemiştir. Tapu defterlerinde göçebelerin kondukları yaylak, otlak ve kışlakların yazıldığı da görülmektedir. Bu yaylaklar kimi zaman mukataaya veriliyordu. Ayrıca burada yaylak gelirleri (genellikle) sancak beyi hasları içerisinde yer almıştı. Zeki Arıkan, *XV-XVI. Yüzyıllarda Hamit Sancağı*, Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İzmir 1988, s. 88, 129.

<sup>4</sup> BOA, *AE.SAMD.III*, 215/20786, 13/Ca/1141 (15 Aralık 1728).

<sup>5</sup> BOA, *ŞD*, 2093/10, 20/11/1303 (1 Şubat 1888); *A.DVNSMHH.d.*, 23/677, 13/Za/981 (6 Mart 1574); Braudel, *Akdeniz İnsanlar ve Miras*, Metis Yayınları, İstanbul, 1991, s. 38.



ev, bağ, bahçe, ağıl ve mandıra ile eklentilerle kısmi de olsa yerleşik kimlik kazandırmıştır.

Edirne, Yanbolu ve Hayrabolu'daki miri kışlakların idaresi için *kışlak emini* adıyla bir memur görevlendirilmekteydi. Kışlak eminleri, İstanbul'un ve sarayın iaşesi için gereken koyunların denetimlerinden, bölgedeki mubayaa işlelerinden sorumluydular. Bu yönüyle bakıldığında Rumeli'deki kışlaklar, Anadolu'dakilere göre daha kurumsal, daha düzenli ve daha verimli hizmet vermiştir denilebilir. Ticari açıdan değerlendirildiğinde ise Rumeli'deki kışlakların Anadolu'dakilere nazaran daha kolektif ve yoğun olduğu söylenebilir.

Anadolu'daki kışlaklar ile Rumeli'deki kışlaklar arasında hayvan çeşitliliği, mahsul türleri, iklim özellikleri, yeryüzü şekilleri, bitki örtüsü ve ticari döngü gibi birçok farklılık söz konusudur. Bu farklılıklar, Osmanlı coğrafyasının her iki yakasında karakteristik coğrafi kimliklerin ortaya çıkmasını sağlamıştır.

Kısa mesafeli yaylak ve kışlak hareketleri hayvan profilini de yakından ilgilendiriyordu. Hem Anadolu'da hem de Rumeli tarafında mesafe uzadıkça deve hariç, küçükbaş hayvan beslenmesi önem kazanmıştır. Ayrıca dönemin kışlaklar ve yaylaklardaki temel yaşam biçimi, küçükbaş hayvanları ön plana çıkarmıştır. Rumeli'deki kışlakların asıl profilini ekseriyetle küçükbaş hayvanlar oluşturmuştur. Ancak bunun yerini Orta Anadolu'da bulunan Atçeken oymaklarının hüküm sürdüğü kışlaklarda atlar, Suriye cihetinde ise develer almıştır. Balkanlarda develer, miri hizmette kullanılmak üzere beslenmiş ve bu sebeple yalnızca Edirne ile Hayrabolu kışlaklarıyla sınırlı kalmıştır. Belgelerden anlaşıldığı kadarıyla büyükbaş hayvancılık, Anadolu'ya göre Rumeli'de daha yoğundur.<sup>6</sup> Bunların dışında Rumeli tarafında kışlaklarda yetiştirilen diğer bir hayvan türü de belgelerde *canavar* adıyla geçen domuzlardır.<sup>7</sup>

Hayvan yetiştiriciliği açısından kışlakların temel fonksiyonları neredeyse değişmez. Ancak bunların birer iktisadi faaliyet merkezi haline gelmelerinde, mera alanındaki ot çeşitliliği ve verimliliği, yeryüzü şekilleri, yağış türü ve süresi birer karakteristik belirleyici olarak karşımıza çıkar. Orta Anadolu'dakiler ile Anadolu kıyılarındaki kışlaklar arasındaki değişiklikler rahatlıkla fark edilebilir.

<sup>6</sup> BOA, TS.MA.e, 1130/36, 8/S/1057 (15 Mart 1647).

<sup>7</sup> *Niğbolu Vilayeti Kanunnamesi*'nde (922/1516), "...ve Eflak kafirlerinin kara canavarları gelse, mezkûr kal'a sınırında kışlasa, süriden süriye 15 akçe resm-i kışlak alınur..." Ahmet Akgündüz, *Osmanlı Kanunnameleri ve Hukuki Tahlilleri*, Fey Vakfı Yayınları, C. III, İstanbul 1991, s. 423.

Orta Anadolu kışlaklarının temel özelliğini bozkırlar oluştururken kıyılarda bunun yerini farklı hâkim ve geçiş iklimleri ile engebeli araziler alabilir.<sup>8</sup>

Kışlaklar konusunda dikkat çeken diğer bir konu da *yatay* (uzun) ve *dikey* (kısa) yaylacılık faaliyetleridir. Arşiv belgelerinde de belirtildiği üzere Orta, Doğu ve Güneydoğu Anadolu'daki kışlak-yaylak mesafeleri yatay ve genellikle daha uzun, Batı, Güney ve Kuzey Anadolu'dakiler ise dikey ve daha kısadır. Ancak ister kısa ister uzun mesafeli olsun, kışlaklarda kalma süresini hava şartları ve otlatma, kuru yem temini ve depolama gibi meranın tasarruf biçimleri birinci derecede etkilemektedir. Çöllerden sahillere, bozkırdan dağlara, bataklıklardan düzlüklere birçok iklim ve coğrafi farklılığı bünyesinde barındıran Osmanlı Devleti'nde tek tip bir kışlaktan söz edilemeyeceği açıktır. Böylesine farklılık gösteren kışlakların tarihî gelişimini anlatmak ve açıklamak da haliyle zorlaşmaktadır.

Çalışmanın sınırlarını zorlayan bir başka husus ise tez konusunun kapsadığı süreçtir. Osmanlı yakınçağı gibi uzun bir zaman diliminde, Anadolu ve Rume- li'yi kapsayan geniş bir coğrafyadaki kışlakları çalışmanın zorlukları ortadadır. Bu sebeple tez konumuzu 19. yy. ile sınırlandırmak zorunda kaldık. Üstelik üzerinde müstakil bir çalışma yapılmamış ve ana gövdesi-çizgisi oluşmamış bir konunun daha özel ve sınırlı bir alanda çalışılmasının getireceği başka metodolojik proble- mi de yapılan bu sınırlandırma ile aşmak istedik. Böylelikle 19. yy. Osmanlısında kışlaklar konusunda genel bir çerçeve çizmek ve temel değişim ve dönüşümleri tespit etmeyi daha uygun bulduk. Bu sebeple ortaya koyduğumuz bu tezle Osman- lı modernleşmesinin hızını artırdığı; kurum, toplumsal yapı, idari anlayışın ve toprak sisteminin hızla değiştiği Tanzimat ve Tanzimat sonrası döneme odaklan- dık.

Konuyla ilgili daha önce yapılan çalışmaları incelediğimizde Halil Cin'in 1980 yılına ait *Türk Hukukunda Mer'a, Yaylak ve Kışlaklar* adlı eseri dikkatimizi çekmektedir. Cin'in bu eseri konuya yakın çalışmalarda olduğu gibi bu tez çalış- masının da ana kaynaklarından biri konumundadır. Çalışmanın temel hususiyeti ise, yazarının hukukçu bir akademisyen olması hasebiyle eserini tarih metodundan ziyade hukukçu yaklaşımı ile ele almasıdır. Bu yaklaşım kanunların uygulanışı ve uygulanmasından doğan aksaklıklar ve çözümleri; suiistimaller ve örnek olaylar gibi hususlardan yeterince yararlanılmasına fırsat vermiştir. Yine Halil Cin'e ait olan 1987 yılı basımlı *Miri Arazi ve Bu Arazinin Özel Mülkiyete Dönüşümü* adlı

<sup>8</sup> BOA, A.DVNSMHH.d., 139/753, 20/Za/1145 (4 Mayıs 1733).

eseri de yukarıda bahsedilen çalışmanın daha geniş ölçekli ve bir başka yönünü ele almaktadır. Konuyla ilgili bir başka çalışma da Çiğdem Kavak Çeken'in *İstanbul Ahkam Defterleri Üzerinden 19. Yüzyılda Osmanlı Tarımının Ekonomik ve Hukuki Yönleriyle Değerlendirilmesi* adlı doktora tezi ve "Osmanlı Devleti'nde 19. Yüzyılda Mera, Yaylak, Kışlak, Otlak ve Çayırın Kullanımı ile İlgili Yasal Düzenlemeler ve İhtilaflarla İlgili Örnek Kararlar" adlı makalesidir. Çeken'in çalışması da hukuku merkez almakla birlikte Osmanlı kayıtlarındaki uygulamaları da kapsamı sebebiyle önemlidir. Araştırmaya konu olan defterler üzerinde istatistikî bir çalışma yapılmış ve bazı veriler değerlendirilmiş ancak olayların sebepleri ve sonuçları, arkasında yatan etkenler ve sosyal etkileri üzerinde durulmamıştır.

Bu çalışmaların haricinde Osmanlı dönemi ve coğrafyasının dışında Tuba Tombuloğlu'nun "Timurlu Devleti'nde Yaylak ve Kışlak Anlayışı" adlı makalesi, Özcan Kayalı'nın *8.-11. Yüzyıllar Arasında göçebe Türklerin Yaylak ve Kışlak Hayatı* adlı yüksek lisans tezi, Mustafa Uyar'ın "İlhanlı (İran Moğolları) Devleti'nin Önemli Yaylak ve Kışlakları" adlı makalesi, Mesut Şen'in "Türklerde Kışlag ve Yaylag Kavramları Üzerine Düşünceler" adıyla farklı lehçelerin izlerini anlattığı makalesi, Osman Gümüşçü'nün konuyu coğrafi açıdan ele aldığı İslam Ansiklopedisi'ndeki "Yaylak ve Kışlak" ve Tufan Gündüz'ün yine aynı ansiklopedideki "Konar Göçer" maddeleri dikkati çekmektedir.

## 1.2. Kışlak Kavramı

Eski Türkler, bozkır coğrafyasında *kışlak* ve *yaylak* adını verdikleri bölgelerde yaşamlarını sürdürüyorlardı. Türkçe kökenli bu iki kavram, Türklerin tarihi kadar eskilere dayanmaktadır. Nitekim kışlak ve yaylak kavramları, Türklerin en eski yazıtlarında dahi geçmektedir. Hatta bu iki kavram, Eski Türkçeden sonraki dil değişiminde de temel anlamlarını korumuştur.<sup>9</sup>

Türklerin Bozkır bölgesinde yaşam tarzını belirleyen yaylak ve kışlakların önemi büyüktür. Özellikle kışlaklar, genellikle kış mevsiminde çevresindeki yerlere göre biraz daha ılıman iklim özelliği gösteren alçak bölgelerde bulunurlar. Etimolojik olarak kışlamak fiilinden gelen *kışlak* kelimesi, Türklerin en eski yazılı metinlerinden biri olarak kabul edilen Orhun Abideleri'nde de yine bu şekilde geçmektedir. Kaşgarlı Mahmud'un *Divanü Lûgat-it-Türk* adlı eserinde de kışla-

<sup>9</sup> Mesut Şen, "Türklerde Kışlag ve Yaylag Kavramları Üzerine Düşünceler", *Çukurova Üniversitesi Türkoloji Araştırmaları Dergisi*, C. 3, S. 2, Aralık 2018, s. 133.

mak ile ilgili olarak bu terim, *kışlık yer* anlamında kullanılmıştır. Çağatay Türkçesinde ise kışlak kelimesinin üç farklı anlamının olduğu görülmektedir. Bunlardan ilki *hanların ikametgâhı*, ikincisi *göçebelerin kışlık karargâhı* ve sonuncusu da köy anlamına gelir.<sup>10</sup> *Kışlak*, sonraları Moğolca ve Farsçaya Türkçe bir terim olarak geçmiştir ve *kışlık karargâh* anlamında kullanılmıştır.<sup>11</sup>

Harzemşahlar devrinde yazılmış olması muhtemel olan bir sözlükte kışlak kavramının, yalnız tırnaklı sürü hayvanları için değil; göç eden kuşlar için de kullanıldığı ifade edilmektedir. Mesela eski bir Osmanlı metninde, “*Teşrinievvelde kuşlar kışlağa gider*” denilmektedir.<sup>12</sup> Özellikle Osmanlı belgelerinde hayvanlar ve kışlak ilişkisi üzerine geçen anlamlı bir ifade de arılarla ilgili olarak “*kışlatılan kovanlardan alınan kışla hakkı vergisi*”dir.<sup>13</sup>

Mesut Şen, Mehmed Esad Efendi'nin 1725-1732 yılları arasında kaleme aldığı *Lehçetü'l-lugat* adlı Türkçe-Arapça-Farsça karşılaştırmalı sözlüğünde *kışlak* kelimesinin, Arapça *meştâ* ve Farsça *sunb* kelimeleri ile karşılandığını ve her iki kelimenin de *kışın oturulan yer* manasına geldiğini ifade eder. Ayrıca Mehmed Esad Efendi de eserinde kışlak kelimesinin *kışla* manasının bulunmadığına dikkat çeker. Ancak ilk nüshası 1680 yılında neşredilen F. Meninski'nin sözlüğünde ise anlamında bir farklılık olmamakla beraber, *kışlak* kelimesinin *kışla* manasında da kullanıldığını belirtmek gerekir. Bu bilgiler ışığında Şen, Mehmed Esad Efendi'ye atfen eserinde Osmanlı Türkçesinde 18. yy.'ın ortalarına kadar *kışlak* kelimesinin *kışın oturulan yer* anlamı dışında başka bir karşılığının olmadığını ifade eder.<sup>14</sup> Buna rağmen sözlüğü esas alan bu bilgi ve üzerine inşa edilen değerlendirme eksik kalmaktadır. Osmanlı arşiv kaynaklarının basit taraması sonrasında Şen'in ifade ettiği tarihlerden çok daha önce *kışla* ve *kışlak* kelimelerinin aynı manaya gelecek şekilde yoğun kullanımına rastlanılmaktadır. Üstelik maliyeden müdevver, tapu tahrir ve mühimme defterleri kataloglarında özellikle aşiret ve cemaatlerin kışlak, kışlak rüsumuna dair mükerrer kayıtlar mevcuttur. Ayrıca arşivde Arapça *şita* kelimesinin ism-i mekânı olan *meşta* kelimesi de sıkça geçmektedir.

<sup>10</sup> Özcan Kayalı, 8-11. *Yüzyıllar Arasında Göçebe Türklerin Yaylak ve Kışlak Hayatı*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, (Basılmamış Yüksek lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 2010, s. 24; Tuba Tombuloğlu, “Timurlu Devleti'nde Yaylak Kışlak Anlayışı” *Orta çağ Araştırmaları Dergisi*, III/II, Aralık 2020, s. 460.

<sup>11</sup> Mustafa Uyar, “İlhanlı (İran Moğollar) Devleti'nin Önemli Yaylak ve Kışlakları”, *Prof. Dr. Erdoğan Merçil'e Armağan*, Bilge Kültür Sanat, İstanbul 2013, s. 245.

<sup>12</sup> Bahaeddin Ögel, *Türk Kültür Tarihine Giriş I*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1991, s. 9-10.

<sup>13</sup> Akgündüz, 1992, C. 4, s. 383.

<sup>14</sup> Şen, 2018, s. 132.

Her şeyden önce *kışlak* kelimesinin yaylak ve kışlakların özellikle belirtildiği tapu tahrir defterlerinde Karagöl ve Çamlı kışlakları gibi genel ve özel anlamda yüzlerce kez kullanıldığı da görülmektedir. Hemen belirtmeliyiz ki Osmanlı temel arazi yapısını ifade eden *miri, mülk, vakıf, metruk, mevat, hali, mezra* gibi kavramların tamamının Arapça kökenli kelimeler olmasına karşın yalnızca *yaylak* ve *kışlak* kelimelerinin Türkçe oluşu dikkat çekicidir. Bunda hiç kuşkusuz bu arazi ile ilgili asıl sosyal grubun konar-göçer Türklerin olması, bu kelimelerin Anadolu ve Rumeli'deki gruplar arasındaki yaşam biçiminin klasik mekanlarını teşkil etmesi ve bunların etimolojik olarak kökenlerinin binlerce yıl öncesine dayanması etkili olmuştur.<sup>15</sup>

Kışlak kelimesinin arşiv belgelerinde rastlanılan diğer bir biçimi bu arazinin kullanım karşılığı olarak reayadan *resm-i kışlak* adıyla alınan vergi şeklinde kaydedilmiş halidir. Bir başka şekilde kullanımına ise askerlerin konuşlanma mekânlarını kastederek *Kastamonu, Tokat ve Amasya kışlaları* veya buraların iaseleri için tedarik edilen *kışlak zahiresi* şeklinde rastlamaktayız. Bir arşiv belgesinde de geçtiği üzere *Zülkadriye askerlerinin kışlaklarına dönmesi* ifadesinden kışlağın, *kışla* manasında kullanıldığı anlaşılmaktadır. Burada bahsedilen kelimenin hem *askerin kışı geçirdiği yer* hem de *kışı geçirirken tüketeceği yiyecek* manasında kullanıldığı anlaşılmaktadır. Aynı kelimenin Arapça muadili olarak donanma ve gemi manasında Osmanlı Arşivi'nde bir belgede "... *Sen ki mütesellim-i mumaillehsin meştanişin olacak altı kıta kalyon, firkateyn ve korvet sefineleri levendatının mevacibleri...*" şeklinde kullanımına da rastlamaktayız. Anlaşıldığı üzere kışlak ya da kışla kelimeleri en çok askerlerin barındığı binalar, askerî hizmet alanları için kullanılan bir kavram olarak karşımıza çıkar.<sup>16</sup>

*Kışlak* ve *kışlamak* tabirleri, sadece kara için geçerli bir kavram değildir. Osmanlı Devleti'nde, kışın limanda ya da çekeklerde bekleyen resmî veya özel gemilerin durumu, *kışlama* olarak belirtilmektedir. Bunların dışında bu kelimenin özellikle konar-göçerlere tahsis edilmiş özel yerleri ifade etmek üzere *kışlak niye-*

<sup>15</sup> Nitekim, *kışla* 'büyük leşkerhâne', *kışlak* 'meştâ, ordunun meştâsı olan vilâyet' şeklinde ifade edildiği gibi Redhouse'da 1. as *kışlak*, 2. a *winter shelter for cattle or plants*, 3. a *military barracks*, *kışlak* 'winter quarters for cattle, for a nomad tribe, or for an army' şeklinde açıklanmıştır. Şemseddin Sami'de ise; *kışlak* yâhud *kışla* '1. vaktiyle mevsim-i şitâda harbin ta'tili mu'tâd olmakla o mevsimde askerinin ve ordunun çekildiği mahal, 2. koyun gibi hayvânât-ı ehliyenin kışın çekildikleri mu'tedil havalı ve kar yağmaz yer ve böyle yerlerdeki mer'a, yaylak (yayla) mukabili" açıklamaları vardır. Şen, 2018, s. 133.

<sup>16</sup> BOA, A.DVNSMHH.d., 121/545, 20/Ş/1125 (11 Eylül 1713); AE.SSLM.III, 341/19650, 29/Z/1215 (13 Mayıs 1801).

tiyle *Bağdat'a inmeleri* şeklinde kullanılmış örnekleri de mevcuttur.<sup>17</sup> Bunun dışında aynı kelimenin *koyunların kışlaklara yerleştirilmesi* gibi hem arazi hem de ağıl anlamına gelecek şekilde kullanımlarına da rastlanmaktadır. Bugün *kışla* kelimesi Türkiye Türkçesinin edebî dilinde sadece *askerin barındığı büyük bina* manasına gelmektedir. Türkiye Türkçesi dışındaki çağdaş şivelerde *kışlak* kelimesinin şekil ve anlam varyantları da mevcuttur.<sup>18</sup>

Türkiye Türkçesi ağızlarında *kışlanın koyun ve keçi sürülerinin gecelediği* veya *kışın barındıkları kapalı ağıl, köye yakın tarla* ve *kışlık eşya* manalarında kullanılması dikkat çekicidir. Yine klasik sonrası Çağatay Türkçesinde, Trabzon ağılı ile *kışlak* kelimesinin hem *kışın oturulan yer* hem de *köy* manasında kullanıldığı görülmektedir. Keza Artvin yöresinde *kışla*, bazı bölgelerde görülen *güzlekle* re benzer bir şekilde yaylaya çıkmadan veya köye dönmeden önce bir iki hafta zaman geçirilen *aşağı yayla* mekanları olarak görülmektedir. Diğer taraftan Özbek şair Çolpan'ın, Türkiye'nin Kurtuluş Savaşı'nı konu aldığı *Tufan* adlı şiirinin başlangıcında, Türk askerine ithafen söylediği *Anadolu kışlağının muzaffar ordularına* ifadesinde, *kışlak* kelimesini *geniş coğrafi bölge* veya *yurt* manasında da kullanıldığı görülmektedir.<sup>19</sup>

Türklerin *kışlak* adını verdiği yerler merası bol, kar yağışı az olan, güneş gören alanlardı. Türkler bu bölgelerde çadır-köy veya çadır-şehirler kurarlardı. Ancak bu durum, hayvan sahiplerinin ve çobanların şehirlerde oturdukları anlamına gelmez. Türklerin bulunduğu coğrafyalarda farklı *kışlak* türleri de bulunmaktaydı. Meselâ aslında *etrafi çitle çevrilmiş yer* demek olan *ağıl* da Eski Türkçe döneminde *kışlak* manasında kullanılan bir kelimedir.<sup>20</sup> Kısaca *kışlamak* hayatın birçok alanında karşılaşılan ve kullanılan bir kavram iken bir arazi statüsü olarak *kışlak* daha sınırlı bir alana tekabül etmektedir. Ancak bu sefer de *kışlamak*, eylem ve işlev sebebiyle birçok kavramla karışmakta veya karıştırılmaktadır.

Osmanlı Devleti'nde hukuk belgelerine yansıyan ve arazi sisteminin bir parçası olan *kışlak*, *kışın otundan* ve *suyundan* istifade olunan arazi karşılığında

<sup>17</sup> BOA, A.DVNSMHH.d., 12/456, 10/Za/978 (5 Nisan 1571).

<sup>18</sup> Kelime, Gagavuz Türkçesinde de aynı manadadır. Keza Azerbaycan Türkçesinde de *gışla* 'askerin barındığı büyük bina' manasında kullanılmaktadır. Türkmenlerde *gışlağ* 'kışı geçirmek için hayvan sürüleriyle gidilip barınılan yer'; Özbeklerde *kışlak* 'köy, halkı çoklukla köy işleri ile meşgul olan yerleşim birimi'; Uygurlarda *kışlak* 'köy, kırsal bölge'; Tatarlarda *kışlak* 'mesken, yurt; köy'; Kazakçada *kışlav*, *kıştak* 'kışın geçirildiği yer'; Kırgızcada *kıştak* 'köy, kışın geçirildiği yer' anlamında kullanılmaktadır. Şen, 2018, s. 133.

<sup>19</sup> Şen, 2018, s. 132.

<sup>20</sup> Şen, 2018, s. 140.

kullanılan bir tabirdir. Yaylaklar gibi kışlaklar da Defterhane-i Amire'ye kaydedilirdi. Bir veya birkaç kasaba ahalisine terk ve tahsis olunan kışlakların otundan, suyundan ancak kendilerine mahsus olan mahallerin halkı istifade edip başkaları yararlanamazdı. İstifade edenlerden tahammüllerine göre kışlak adıyla vergi alınırdı. Bu tür kışlaklar, alınıp satılmaz ve tapu ile kimsenin tasarrufuna sunulamaz. Kullanım hakkına sahip olan ahalinin rızası olmadan bu tür arazilerin üzerinde zirai faaliyetler yapılamazdı.<sup>21</sup>

Osmanlı toprak sisteminde kışlakların arazi olarak bu tanım ve statüsüne karşın gerek hukuki gerek coğrafi gerekse işlevi açısından zaman zaman kışlakla karıştırılan kavramlar söz konusudur. Bunlardan en önemlisi *meradır*. Mera coğrafi olarak *genellikle bitkisel yem üretimi amacıyla sahip olunan, bilimsel, teknik ve ekonomik ilkeler altında kültürü ve yönetimi yapılan, aynı ilkeler kapsamında ve kural olarak otlatma suretiyle değerlendirilen, genelde taban suyu düşük olan yeşil alan* biçiminde tanımlanmaktadır.<sup>22</sup> Ancak Osmanlı toprak sisteminde mera idari ve hukuki bir statü içerisinde tanımlanmıştır. *Meralar*, bir veya birkaç köy ve beldeye münferiden ya da müştereken hayvanlarını otlatmaları ve otundan yararlanmaları için tahsis edilen ve öteden beri bu amaçla kullanılagelen arazilerdir.<sup>23</sup>

Osmanlı toprak düzeninde diğer alanlar gibi meralar da özel kullanım tahsisine konu olur ve vergilendirilirdi. Bu sebeple meralar, tapu defterlerine kaydedilirlerdi. Kışlakların meralardan farkı köylünün hayvanlarını kış mevsiminde barındırması ve otundan faydalanması için tahsis edilen veya öteden beri bu şekilde kullanılagelen yerler olmasıdır.<sup>24</sup>

Mera kavramı çoğunlukla *çayır*<sup>25</sup>, *yaylak* ve *kışlak* kavramlarıyla birlikte kullanılmıştır. Çayır ve meranın kaynağı, her zaman gür olan bir bitki örtüsüdür. Bunlar, otlatma veya biçilerek kışlık hayvan yiyeceği temin etme yeri olarak değerlendirilebilir. Bu tür alanların biçmek maksadıyla kullanılanına *çayır*, otlatmak için tasarruf edilenine *mera* denmektedir. Ancak, mera kavramı için sadece bitki örtüsü yeterli olmayıp ayrıca ot boyu ve kalitesi de önemlidir.<sup>26</sup> Kışlağı, meradan ayıran temel özellik izne bağlı olarak yapılan tarımdır ki zaman zaman Osmanlı

<sup>21</sup> Mehmed Zeki, Pakalın, "Kışlak", *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, C. II, MEB, İstanbul, 1983 s. 275-276.

<sup>22</sup> Halil Akdeniz, "Meraların Tüzel Yapısı ve Bir Örnek Olay", *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kent ve Çevre Bilimleri Dergisi*, 2001, s. 69.

<sup>23</sup> Halil Cin, *Türk Hukukunda Mera Yaylak ve Kışlaklar*, Turhan Kitabevi, Ankara, 1980, s. 4.

<sup>24</sup> Cin, 1980, s. 4.

<sup>25</sup> BOA, A.DVNSMHH.d., 60/301, 29/Z/993 (22 Aralık 1585).

<sup>26</sup> Akdeniz, 2001, s. 68.

belgelerinde bu ayrımın yapılmadığı görülmektedir. Fakat son dönem Osmanlı belgelerinde tabii oldukları vergilerin farklılaşması sebebiyle *otu biçilen* ve *otu biçilmeyen* kışlaklar ayrımının yapıldığı görülmektedir. Aynı toprak parçasının bazı belgelerde mera bazılarında kışlak olarak adlandırıldığı bazen de meraların birleşerek daha büyük birim olarak kışlakları meydana getirdiği vakidir.

Arşiv belgelerinden tespit ettiğimiz üzere Osmanlı bürokrasisinde *otlak*, *koru*, *yurt*, *çiftlik*, *kom*, *mandıra*, *mezra*<sup>27</sup> gibi bazı kavramların sık sık birbirlerinin yerine kullanıldıkları görülmektedir. Bunlar bazen kışlağın bir parçası, uzantısı veya tamamlayıcısı olabilmekte iken bazen de kışlak bunların idari bir kısmı veya bütünleyicisi olabilmektedir. Örneğin Karaman Beylerbeyliği mülhakatından bazı kazaların bir kısım yerleri konar-göçerler için yurt olarak tahsis edilmiş ve kaydı yapılmıştır. Yurt kelimesi, memleket ve ikametgâh anlamlarının dışında tasarruf olunan arazi manasında kullanılmıştır. Eski Anadolu metinlerinde yurt, *oturulan yer* manasına gelir. Oturulacak yer için ayrılan alanlar anlamında ise *yurtluk* tabiri kullanılırdı ve yurtluklar, ikta sistemi dahilinde tahsis olunurdu. Bununla birlikte *yurtluk* hem bir otlak ve zirai alan veya köy de olabilirdi. *Yurt* ifadeyle kimi zaman çadırların kurulduğu *oba bölgesi* de kastedilmekteydi. Mesela, Dede Korkut'daki şu cümle bu anlayış üzerine kullanılmıştır: “*Gördi kim uçarda kuzgun tazı tolaşmış, yurtda kalmış... yurdilen haberleşmiş...*” Kaşgarlı Mahmud'un bir şiirindeki son satır da şöyledir: “*Yurtu kalıp ağlayu*”. Brockelmann buradaki yurt deyişini, *vatan* olarak tercüme etmiştir. Vatan denince akla, büyük bir bölge, bir otlak veya bir yayla gelir. Bunun yanında, çadırların bulunduğu obanın söz konusu edilmesi de düşünülebilir. Eski Türkçede *yurt* sözü, harabe ve yıkıntı için de kullanılan bir tabirdi. *Codex Comanicus*'da ise *yurt* sözü, *oturulan ev* manasında kullanılmıştır.<sup>28</sup>

Erciyes çevresinde günümüzde çadır kurulan yerler için *yurt* ifadesi kullanılmaktadır. Ayrıca Aladağ'daki yayla alanlarının birçoğu, oradaki çevre halkı tarafından yurt şeklinde anılmaktadır. Ancak yurt, konar-göçerlerin bulunduğu

---

<sup>27</sup> Örnek olarak; “...Hızır ve Hamza'nın mezralarının kışlak hakkını Mahmud'un vermediğinden başkalarına kiraladıklarını beyan ettikleri...” BOA, TS.MA.e, 1041/86, 29/Ş/1008 (15 Mart 1600) numara ve tarihli belgede, mezranın kışlak hakkı ifadesi mezranın kışlak hukukunda olmadığı ancak fonksiyon olarak bir kışlak gibi kullanıldığı, buna karşılık bir kira bedelinin ödendiğini göstermektedir.

<sup>28</sup> Ögel, 1991, s. 22-23.



hem yazlık hem de kışlık mekânlar için de kullanılmış olan bir kelimedir.<sup>29</sup> Örneğin Osmanlı belgelerinde de görüldüğü üzere aynı, metin içerisinde hem yurt hem de kışlak olarak adlandırılabilmiştir. Dolayısıyla böylesine kavram karmaşası içinde yurt kelimesi de zaman zaman kışlakla örtüşebilmekte, karışmakta, karıştırılabilmektedir. Zamanla kalıcı iskana dönüşebilen yurtların bir zamanlar konar-göçerlerin kışlakları olabileceği ve önceki tanımlamalarda kışlak, daha sonra ise yurt şeklinde adlandırılabildiği anlaşılmaktadır.<sup>30</sup>

Eski Türk kültüründe kışlak sözü, *ağıl*, *köy* veya *meskûn bir yer* manasına da gelmekteydi. Ayrıca kışlak olarak köy ve şehir anlamında daha doğru bir ifadeyle köy ve şehirlerde veya hemen yanında kışlayan konar-göçerler de olurdu ki Türkistan coğrafyasında buna dair birçok örnek vardır.<sup>31</sup> Osmanlı belgelerinde ağıl kışlak ile bazen aynı anlamda kullanıldığı gibi bazen kışlaktaki bir alt işlev ya da hayvanların kaldığı bölüm yerine kullanılmıştır. Kışlak ile ağıl kelimelerinin arşiv belgelerinde eş veya bütünleyici bir özellik ile birbirlerinin yerine kullanıldıkları birçok örnekler de mevcuttur.<sup>32</sup>

Köy ve mahallelerden ayrı ve uzakta bulunan, ziraatın egemen olduğu tarımsal işletmeler olarak ifade edebileceğimiz *çiftlikler*, ekseriyetle geniş bir alanda konuşlanmış ev, ambar, depo, ahır, çalışanlar için müstemilat, ziraat veya hayvancılık için oluşturulmuş alanlardan meydana gelir. Bunlar, özel ya da kamu işletmeleri şeklinde tesis edilebilmektedir. Özel çiftlikler bir kişiye, bir zümreye ya da bir aileye ait olabilir. Bu sebeple çiftlikler küçük yerleşmelerdir. Çok sayıda konutlardan bir araya gelmesiyle oluşan mahalleler ise yaşamsal sürekliliği olan müşterek yaşam alanlarıdır.<sup>33</sup>

Osmanlı Devleti'nde özellikle merkezi otoritenin zayıflamasıyla 17. yy.'dan itibaren toprağın belirli kimse ve ailelerin ellerinde toplanmasıyla ortaya çıkan çiftliklerin sayısı, ayanlığın etkisiyle zamanla artmıştır. Çiftlikler, üzerindeki kiracı statüsündeki reyanın parseller halinde tasarruf ettiği yerler olabildiği gibi, daha büyük işletmeler şeklinde faaliyet de gösterebilirdi. Büyük çiftlikler sadece tarım yapılan alanlar değil, çayır, mera, koru, mandıra, ağıl, kışlak, değir-

<sup>29</sup> Ayşe Gül Hüseyinliklioğlu, "Karaman Beylerbeyliği Konar-Göçerlerinde Yaylak- Kışlak Hayatı", *Kesit Akademi Dergisi*, S. 15, Haziran-2018 s. 71.

<sup>30</sup> BOA, *A.DVNSMHHM.d.*, 6/445, 26/R/972 (1 Aralık 1564).

<sup>31</sup> Ögel, 1991, s. 11-16.

<sup>32</sup> BOA, *A.MKT.DV*, 105/37, 6/C/1273 (1 Şubat 1857); *AE.SSLM.III*, 391/22606, 29/Z/1211 (25 Haziran 1797); *AE.SSLM.III*, 391/22607, 29/Z/1211 (25 Haziran 1797); *AE.SSLM.III*, 391/22608, 29/Z/1211 (25 Haziran 1797).

<sup>33</sup> Döndü Üççam Karagel, *Kır Yerleşmeleri Ders Notları*, Hatay, 2017, s. 31.

men gibi kırsal yaşamın gerektirdiği işlevsel bir kompleks hizmeti de verebilirdi.<sup>34</sup> Ancak kompleks şeklinde bu geniş hizmet çeşitliliği, bir çiftliği oluşturan unsurların tanımlanması ve adlandırılması hususunda bazı sakıncaları da beraberinde getirmekteydi.<sup>35</sup>

Rumeli’nde Mujake, Avlonya, Belgrad-1 Arnavud ve Malakasra kazalarının merkez çiftlik ve kışlaklarında sakin zimmiler, isimleri ve eşkalleriyle birlikte cizye defterinde çiftlik ve kışlak merkezli bir tasnife tabi tutulmuşlardır. Bu defterde kayıt sıralamasında önce köyler, sonra çiftlikler ve akabinde de kışlaklar esas alınmıştır. Defterde kışlak isimleri, tıpkı çiftliklerde olduğu gibi şahıs isimleriyle birlikte belirtilmiştir. Bunların arasında kışlak-1 Petre, kışlak-1 Sekovina gibi gayrimüslim isimlerinin yanında kışlak-1 Ahmed Bey, kışlak-1 Mehmed Efendi, kışlak-1 Ömer Ağa, kışlak-1 Bıçakcızade gibi Müslüman isimleri mevcuttur. Ancak kayıtlardan tespit ettiğimiz üzere Müslüman isimleri diğerine göre daha yoğunluktadır.<sup>36</sup>

Kışlakla karıştırılan ve aralarında muğlak bir ilişki bulunan diğer bir yerleşme türü de *komdur*. Tıpkı mezzalar gibi daimî ve geçici iskân alanları olarak hizmet veren komlar<sup>37</sup>, ilkbaharın gelmesiyle birlikte yaylalara giden hayvan sahipleri tarafından çoğu zaman terkedilirler. İdeal bir hayvan çiftliği özelliği gösteren bu tür yerleşmelerin bazılarında ticari değere haiz olmayan basit ziraat de yapılabilir.<sup>38</sup>

Arşiv belgelerinde kışlak kavramının zaman zaman yerel kullanımlarına da rastlamak mümkündür. Bergos ve Süzebolu kadılarına gönderilen hükümde “... *yüzer tabir olunur kışlaklarda ziraat ve hırsaset...*” şeklinde geçen ifade bu tür bir kullanımı görebilmekteyiz.<sup>39</sup> Aynı şekilde *Canik*, Giresun-Ordu yöresinde, yazları yaylada bulunan ailelerin köyelerine inişlerinde kullandıkları daha alçak rakımlı ve sürekli yerleşim alanlarının çevresinde oluşturdukları geçici yerleşmelere verilen addır. Bir nevi kışlık geçici yerleşme olarak kullanılan *Canik* tabiri, bu

<sup>34</sup> BOA, *A.MKT.DV*, 77/83, 24/R/1271 (14 Ocak 1855).

<sup>35</sup> BOA, *AE.SSLM.III*, 300/17570, 21/Ra/1222 (29 Mayıs 1807).

<sup>36</sup> BOA, *MAD.d.*, 3433, 20/Ra/1105 (19 Kasım 1693).

<sup>37</sup> Osmanlı belgelerinde kom şeklinde bu adlandırmaya rastlanılmamıştır. Ancak halk kültürü içinde mevcut olduğu tahmin edilebilir. Bu sebeple komlar kışlağın içinde işlevsel bir alan ya da yapı olarak bulunduğu değerlendirilebilir.

<sup>38</sup> Necdet Tunçdilek, *Türkiye İskân Coğrafyası*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1967, s. 131.

<sup>39</sup> BOA, *C.DH.*, 307/15340, 29/B/1200 (28 Mayıs 1786).

örnekteki gibi kışlak anlamında da kullanılmıştır. Bu durum Canik'in özel ve istisnai bir adlandırma olduğu düşüncesini aklımıza getirmektedir.<sup>40</sup>

### 1.3. Coğrafi Açıdan Kışlaklar

Dünyayı etkileyen iklim felaketlerine bağlı olarak medeniyet alanlarının karşılaştırmalı tarihini yazmaya yönelik denemeler yapılmaktadır. Nitekim küçük buzul çağının<sup>41</sup> ve 19. yy.'a kadar gelen iklim salınımlarının toplumların tarihini nasıl etkilediğini ortaya koyma konusundaki gayretler son dönemlerde artmıştır. Elbette bu iklimsel değişim sürecini tek sebep olarak görmek, diğer etkenleri yok saymak anlamına gelmez.

Meksika'dan Çin'e Avrupa'dan Hind dünyasına kadar uzanan coğrafyada iklim değişimlerinin toplumların tarihini, nüfus yapılarını, siyasi gelişmelerini ve arazi kullanım pratiklerini de alt üst ettiği; yeni arayış ve hareketlere sebep olduğu bilinmektedir. Dolayısıyla Osmanlı coğrafyasının yaşam biçimini şekillendiren temel unsurlardan olan kışlak-yaylak temelli yaşam kültürünün maruz kaldığı ya da dönüştüğü şekilleri anlamak gerekmektedir.

Osmanlı İmparatorluğu küçük bir savaşçı topluluğundan büyük bir dünya gücüne dönüştüğü 14. ve 15. yy.'larda, bölge genelinde iskanın ve ekimin yayılmasına yön verirken, payitahtı ve ordusu için gerekli kaynakların idaresine ve teminine dönük bir dizi sistem kurdu. Osmanlı nüfusunun hızla çoğaldığı 16. yy.'da topraklar ve kaynaklar yetersiz kalmaya başladı. İklim dalgalanmalarının ağırlaştırdığı savaşlar ve doğal afetler, köylülerin geçimini ve imparatorluğun iadesini yeni baskılar altına aldı. Nihayet, 16. yy.'ın son on yılında, Küçük Buzul Çağı'nın sert soğuğu ve son altı yüzyılın en uzun Doğu Akdeniz kuraklığı emsali görülmemiş kıtlığı ve can kaybını getirdi.<sup>42</sup> Bu durum otlaklara olan ihtiyacı artır-

---

<sup>40</sup> Muammer Ak, "Giresun'da Yaylak Kışlak Hayatının Sosyolojik Analizi", *Uluslararası Yaylacılık ve Yayla Kültürü Sempozyumu*, 26-28 Eylül 2019 – Giresun, s. 426; *Kışlak: Yaylacıların hayvanlarıyla birlikte kışı geçirdikleri, alçak, kuytu yerlerde kurulmuş olan ve genellikle kış mevsimi boyunca oturlan yerleşmeler, oba, cenik anlamına gelmektedir. Engin Kaban, "Yaylacılık Kültüründe Dönüşüm: Sultanmurat ve Eğrisu Yaylaları Örneği", Uluslararası Yaylacılık ve Yayla Kültürü Sempozyumu*, 26- 28 Eylül 2019 – Giresun, s. 277; Karagel, 2017, s. 42

<sup>41</sup> Küçük Buzul Çağı ve etkileri ile ilgili ilk tespitler Fernand Braudel tarafından 1950'lerde yapılmıştı. Ona göre, 16. Yüzyılın ikinci yarısı bütün Akdeniz bölgesinde de kıtlık ve kuraklık dönemi olmuştu. Daha sonra Le Roy Ladurie'den Geoffrey Parker'a bir hayli tarihçi bu işin peşine düşmüş, sonunda bütün 17. Yüzyılı da içine alan genel bir küresel soğuma dönemi yaşandığına hükmetmişler. Bunu da "Küçük Buzul Çağı" (Little Ice Age) olarak adlandırmışlar. Oktay Özel, *Türkiye 1643 Goşa'nın Gözleri*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2013, s. 173.

<sup>42</sup> Sam White, *Osmanlı'da İsyân İklimi Erken Modern Dönemde Celali İsyânları*, Alfa Yayınları, İstanbul, 2020, s. 23-24.

mış ve doğal olarak konargöçerliği rağbet görür bir seviyeye ulaştırmıştır.<sup>43</sup> Ancak konar-göçerliğe dayanan nüfus hareketi, hayvan otlatma alanlarının daralmasına yol açmıştır. Çünkü köylüler, konar-göçerler veya çobanlar hayvanlarının beslenmesi için otlakları genişletmeye yönelmekte ve bu amaçla çalılıklar veya ormanlıkları yakarak otlaklar oluşturmaya başlamıştır. Dolayısıyla nüfus arttıkça ve sürüler de sayıca büyüdükçe ovalardan yamaçlara, yamaçlardan ise daha yükseklere doğru bir nüfus hareketi gerçekleşmiş, tarım ve hayvancılık faaliyetleri ovalardan yaylalara doğru genişlemiştir.<sup>44</sup>

Nüfus, salgın ve savaş gibi etkenlere dayalı olarak yüksek yaylalara olan bu ihtiyaç Osmanlı Devleti'nin hemen her döneminde sürekli artış göstermiştir. Elbette bu artış, sebepleri kısmen değişmekle beraber, 19. yy.'da da devam etmiştir. Nitekim bu gereksinim yaylak ile birlikte kışlakların da önemini ortaya çıkarmıştır. Osmanlı sosyal ve ekonomik hayatının önemli bir bölümünü teşkil eden kışlaklar, yüksek rakımlı yerlerde kış mevsiminin olumsuzluklarından etkilenen göçebe yaşam tarzını benimseyenler gittikleri daha sıcak ve alçak rakımlı bölgelerdir. Nitekim *kışlak*, dağ köylerinin kışın hayvanlarını otlatmak için kullandıkları alçak ovalar olarak da tanımlanmıştır.<sup>45</sup> Kışlaklar, genelde düşük rakımlı ve ılıman özelliğe sahip deniz, göl ve akarsu kıyıları gibi düz alanlarda bulunurlar. Bu sebeple kışlaklar için *alçak yaylalar* da denilebilir.<sup>46</sup>

Gerek Osmanlı arşiv kayıtları gerekse günümüzdeki köy isimleri bir zamanlar kışlak olup sonradan köy haline dönüşen yerleşim yerleri ile birçok örneğin bulunduğunu göstermektedir.<sup>47</sup> Günümüzde coğrafyacıların köy altı yerleşimi olarak tanımladıkları kışlaklarla ilgili olarak Osmanlı belgelerinde basit bir tara-

---

<sup>43</sup> Otlak ve meralar üzerinde oluşan baskının ortaya çıkardığı şikayetlere bir örnek: "1699'da Akçaabat nahiyesine bağlı Platana köyü (mendireğin karşısına düşen mahalledir) ahalisi, köylerindeki "kuz" adındaki mera yerinin kendilerine ait olmasına ve tasarruf etmelerine karşın, Galinoz köyünden Ali ve kardeşi Hüseyin Beşe'nin haksız yere hayvanlarını yayarak merayı gasp ettiklerinden şikâyet etmişlerdi. Yapılan incelemede meranın Platana köyünden Musa Reis'in kadim kışlağı ve otlağı olduğu.." Necmettin Aygün, "Osmanlı Kırsalında İktisadi Örüntüler ve Trabzon'da Koyun (Sürü) Sahipleri (1727)", *Karadeniz İncelemeleri Dergisi*, Güz 2018; (25), s. 40.

<sup>44</sup> Aygün, 2018, s. 28.

<sup>45</sup> Akgündüz, 1990, C. 1, s. 186.

<sup>46</sup> Örneğin "Mameş Taifesi ile ilgili olarak; 400 hane olan bu aşiretin yaz mevsimlerinde Süleymaniye taraflarına kışladıkları şeklindeki ifade manidardır. Fehminaz Çabuk, *Osmanlı-Rus-İran Hudut Boylarında Yaşayan Kürt Aşiretlerinin Bölgesel İlişkilere Etkisi (1850-1900)*, (Basılmamış Doktora Tezi), Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri 2017, s. 26.

<sup>47</sup> BOA, *MAD.d*, 166, 29/Z/962 (14 Kasım 1555); *TS.MA.e*, 1049/32, 15/N/1011, (26 Şubat 1603); Egawa, Şahin, 2007, s. 89-90; Ak, 2019, s. 425 vd.

mayla bile birçok kışlak köyünün adı geçtiği tespit edilebilir. Hatta özel isimlerle beraber anılan birçok kışlakla karşılaşmak da mümkündür.

Anadolu'daki göçebe hayat tarzının en belirgin özelliği, ekonomik bakımdan hayvancılıkla uğraşılması ve yaylak-kışlak mahallerine sahip olunmasıdır. Bahar mevsiminin gelmesiyle birlikte hayvanlarını otlatacakları yaylak mahallerine göç edenler kış mevsimini, iklim bakımından daha ılıman ve korunaklı bir yer olan *kışlak* mahallerinde geçiriyorlardı. Bu bakımdan onlar, yaylak ve kışlak mahalleri arasında hareket halindeydiler. Ancak yaylak-kışlak arasındaki mesafeler, yaşanan bölgenin özelliğine göre farklılıklar gösterebilir.<sup>48</sup> Örneğin Teke Yörükleri kış döneminde daha çok soğğun kırıldığı, Toros dağlarının güney yüzünde deniz seviyesinde bulunan ve yer yer içerilere doğru sokulan ovalar ve vadilerle Akdeniz sahil şeridinde bulunan kuytu yerlerde kışlamışlardır. Koyun besleyenler genellikle ot bakımından zengin olan düz arazileri tercih ederlerken keçi besleyenler, Torosların Akdeniz'e bakan, 500-600 metreye kadar olan yamaçlarında yer alan maki topluluğu ve fundalıkların bulunduğu çalılıkları kışlamayı kendileri açısından uygun görmüşlerdir. Bu tercih daha çok koyun ve keçinin beslenme kaynağının farklı oluşundan kaynaklanmaktaydı. Koyunların yayılım alanı taze otlar iken keçilerininki daha çok maki topluluğu olarak bilinen çalılıkların filizleri ve yapraklarıydı.<sup>49</sup>

Batı Anadolu'daki göçebe grupların yaylak-kışlak mesafeleri, Anadolu'nun diğer bölgelerindeki göçebelerinkine göre daha kısadır. Bu durum bölgenin coğrafi yapısından ve tarıma daha elverişli olmasından kaynaklanmaktadır. Yaylak ve kışlaklara göçenler, kendilerine ait kolayca kurulan, sökülen ve taşınan çadırlarda yaşarlardı. Bu hayat tarzı ile göçebeler, toprağa bağımlı değillerdi. Ancak bu, onların toprakla ilgilerinin olmadığı anlamına gelmez. Göçebe gruplar, kendilerine ait belirli yaylak mahallerinde hayvanlarını otlatırken, özellikle kışlak mahallerinde basit denebilecek ziraat de yapmaktaydılar.<sup>50</sup>

Türkiye'de daimî iskân sahasında yaşayan insanlar, ziraat ve hayvancılık olmak üzere en belirli iki ekonomik faaliyet üzerinden geçimlerini sağladılar. Bu sebeple güz mevsiminde alt zondaki tarlaları sürer ve ekerlerdi. İnsanların bu ge-

<sup>48</sup> Egawa, Şahin, 2007, s. 16; Ramazan Sever, "Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgeleri Arasında Sürdürülen Yaylacılık Faaliyetlerine Coğrafi bir Bakış", *Uluslararası Yaylacılık ve Yayla Kültürü Sempozyumu*, 26-28 Eylül 2019 – Giresun, s. 89.

<sup>49</sup> Mehmet Ak, *Teke Yörükleri (1800-1900)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2015, s. 125.

<sup>50</sup> Egawa, Şahin, 2007, s. 16; Sever, 2019, s. 89.

çim döngüsü içerisinde etkin bir yeri olan hayvanlar ise ya köy içinde veya iskân mahallinin yakınında inşa edilmiş ağıllarda bulunurlardı. İlk baharın gelip, şiddetli soğukların sona ermesi ve karların ortadan kalkmaya başlamasıyla birlikte kır hayatında bir hareketlilik başlardı. Göçebe aşiretler, bu dönemde kışlaklarda ve çadır içlerinde bulduklarından, karların erimeye başlamasıyla yeni yeşeren me-raları takip ederek tedricen yaylalara çekilirlerdi. Hayatlarının büyük bir kısmını kıldan yapılmış çadırlar içinde geçiren göçebe aşiretlerin kışlakta inşa edilmiş meskenleri olmadığı gibi çoğu zaman yaylalarda da bulunmazdı.<sup>51</sup>

Yarı göçebeler, göçebelerden biraz daha farklıydılar. Bunlar, kışın çadırdan çok bir meskende ikamet ederler ve baharda iki gruba ayrılırlardı. Bir kısmı esas iskân sahasında kalarak oradaki tarlaları bekler, geri kalanlar ise çadırları ve hayvanlarıyla beraber yaylaya göçerlerdi.<sup>52</sup>

Coğrafyacılar, kır yerleşmelerini büyüklük, küçüklük durumlarını göz önünde bulundurarak *köy* ve *köy-altı* iskân şekilleri olarak iki grupta sınıflandırmışlardır. Köy-altı iskân şekilleri ile henüz köy niteliğine ulaşmamış birim anlaşılmaktadır. Köy-altı iskân şekilleri sosyo-ekonomik faaliyetlere göre *daimî*, *geçici*, *ufak*, *büyük*, *toplular*, *dağınık*; iskân şekillerine göre ise *kom*, *mezra*, *çiftlik*, *ova*, *yaylak*, *kışla*, *kışlak*, *ağıl*, *divan*, *oba*, *dam*, *bağ evi* olmak üzere sınıflandırılmıştır. Anlaşıldığı üzere bu sınıflandırma içerisinde kışlaklar, kır iskanını karakterize eden köy ve köy-altı iskân birimleri içinde değerlendirilmiştir.<sup>53</sup>

İskânın özünü oluşturan ev ve eklentileri içeren bir yapıda şu hususiyetler göze çarpar: Doğu Karadeniz’de her ailenin geçimini sağlayan bir mülk veya üretim sahası mevcuttur. Bu mülkün uygun bir yerinde aile fertlerinin sayısına göre inşa edilmiş bir ev bulunur. Çift katlı olup bu evin ekseriyetle altı ahır, üstü ise yeme, içme ve dinlenme alanı olarak kullanılır. Evin altında ya da yakınında ahır, samanlık ve serende gibi eklentiler bulunur. Ev ve bu eklentileri, ziraat veya geçim sahası çevreler. Her bir evin ihtiyacını karşılayacak şekilde bir veya birkaç mısır tarlası ve ailenin fert sayısı ile orantılı bir sebze bahçesi bulunur. Mısır tarlaları, genellikle meyve ağaçlarıyla çevrelenir. Kış yakacağı için her hanenin istifade ettiği bir koruluğu ve merası bulunur.<sup>54</sup>

---

<sup>51</sup> Tunçdilek, 1967, s. 141-142.

<sup>52</sup> Tunçdilek, 1967, s. 141-142.

<sup>53</sup> Tunçdilek, 1967, s. 98.

<sup>54</sup> Tunçdilek, 1967, s. 99-100.

Orhon yazıtlarından başlayarak eski Türkçe metinlerde geçen *kışlak* kış mevsiminin, *yaylak* ise yaz mevsiminin geçirildiği yer anlamına gelir. Yaylak ve kışlak iskân mahallerindeki yaşam anlayışı yarı göçebe hayat tarzının en belirleyici unsurudur. Bu tarz göçebelik, daha çok konar-göçer tabiriyle açıklanır. Göçebelik, mevsimlere göre veya ekonomik şartlara bağlı olarak sürekli yer değiştiren toplulukların hayat şekli iken konar-göçerlikte mekân belirlidir. Bu topluluklar çiftçilikle de uğraşır ve ürünlerini yatay veya dikey göç hareketleri sırasında belirli periyotlar dahilinde toplarlar.

Türklerde geniş alanlarda yaygın biçimde sürdürülen ve uzun müddet varlığını koruyan konar-göçer yaşam tarzında temel geçim kaynağı hayvancılık olduğundan hayvanlarına her mevsim taze ot temin etmesi gereken bu topluluklar kış mevsimini alçak güney enlemlerde kar görmeyen ılıman yerlerde, yaz mevsimini ise daha yüksek kuzey enlemlerde veya yüksek ve serin kesimlerde geçirirlerdi. Temelde konaklama yerleri belli olan bu insanlar, iki mekân arasında sürekli gidiş geliş tarzında devam ettirdikleri hayatlarını aradaki geçiş mevsimlerinde uygun mekânlarda konaklayarak sürdürürlerdi.

Nüfus artışı ve ekolojik değişim konar-göçerlerin yerleşik hayata geçirilmesinde önemli bir rol oynamıştır. Bu bağlamda F. Tabak ekolojik değişime büyük önem atfetmektedir. Ona göre, konar-göçerlerin yerleşik hayata geç(iril)meye başla(n)ması nüfus artışının arkasındaki önemli bir etkidir. Nüfus artışı ürün ekilecek tarla açmak üzere ağaç kesiminin hızlanmasına, ormanlık alanların çıplaklaşmasına ve bu da sıklıkla sel taşkınlarına yol açmaktadır. Buna bağlı olarak ovalardaki nüfus daha yükseklerdeki yamaçlara, sırtlara veya ormanlık alanlara doğru yerleşmeye; yer değiştirmeye başlamaktadır.<sup>55</sup> Bu doğrultuda kışlaklar bazen bir vadi, bazen bir köy veya şehir halini alabilmiştir. Bu kadar farklı bölgelerde bulunan yaylaların yanında kışlaklar da yaygındı. Fakat kışlaklar bazen yaylaklardan uzakta kalan şehir, kasaba veya köy gibi sürekli iskân merkezleri olduğundan yaylalar gibi fazla değildir. Yerleşiklerle birlikte köy, kasaba ve hatta şehirlerde kışlayan bir kısım konar-göçer, kışlak bölgelerinde küçük yerleşim yerleri meydana getirdikleri için yerleşik düzene kısmen yatkındı.<sup>56</sup>

Genellikle yatay yaylacılıkta bile kışlakların yükseltisi yaylalardan daha azdır. Ancak Muğla örneğindeki gibi istisnai örnekler olabilmektedir. Tersine ya-

---

<sup>55</sup> Aygün, 2018, s. 28.

<sup>56</sup> Osman Gümüşçü, "Yaylak ve Kışlak", *TDV Ek-2*, Ankara, 2019, s. 669-670.

pılan yatay yaylacılık örneğini Muğla ile bu şehrin güneydoğusunda yer alan *Karabağlar* yaylasında görebiliriz. Büyük bir polyenin kuzeybatı kenarında yer alan Muğla şehri aslında *yayla şehri* olmak gibi bir özellik taşımakla beraber, bu yayla şehrinin önünde ve şehirden 4-5 km mesafede Karabağlar mevkiinde bahçeler halinde gelişmiş tipik bir yayla yer alır. Karabağların en önemli ve karakteristik tarafı, bahsi geçen yaylanın yükseklik itibarıyla şehirden daha aşağı bir yükseltide bulunmasıdır. Kışı şehirde geçiren mülk sahipleri yazın Karabağlara yayladaki evlerine inerler ve burada bağ-bahçe hatta keçi yetiştiriciliği ile uğraşırlar. Bu durum Karabağlara, yayla olarak çıkılan değil, inilen bir yer olarak karakteristik bir özellik kazandırır.<sup>57</sup>

#### **1.4. Eski Türklerde ve Türk Kültüründe Kışlak**

Türk kültüründe kışlakları iki başlık altında ele alabiliriz:

1) Asırlardır devam eden konar-göçer yaşam kültürünün doğal bir sonucu olarak halkın kullanımına açık kışlaklar.

2) Devletin ihtiyaçlarını karşılamak üzere tahsisi yapılan kışlaklar.

Aslında bu tasnif günümüz şartlarında bizler tarafından yapılmış bir sınıflama olup devlet yöneticilerinin ve ileri gelenlerinin de kışlak-yaylak hayatı yaşadıklarını vurgulamaktan ibarettir. Dolayısıyla da yapılan sınıflandırma, metot ve kavram haritası oluşturulması yönüyle bir kolaylık sağlamaya yöneliktir. Bu sebeple de anakronik bir yaklaşımı yansıtmaktadır.

Eski Türk kültüründe konar-göçer yaşam biçimi ile devlet ileri gelenleri arasında bir ayrım söz konusu değildi. Devleti yönetenlerin de büyük oranda halkı ile benzer yaşam tarzını benimsedikleri bilinir. Eski Türklerde birçok devlet yöneticisinin şehirlerde veya saraylarda daimî iskânları başlayıncaya kadar yaylak-kışlak hayatı yaşadıkları bilinmektedir. Keza ilk Osmanlı sultanlarının da uçlarda konar-göçer yaşam kültürünün içinde yaylak-kışlak arasında gidip geldikleri bilinmektedir.

##### **1.4.1. Bir Yaşam Biçimi Olarak Önemli Kışlak Noktaları**

Tarih boyunca *yaylaklar* ve *kışlaklar*, Türklerin günlük yaşamlarını şekillendiren önemli iki unsurdur. Çünkü bu iki yaşam tarzı ve mekânı, bir köy ya da kasaba oluşumunu sağlayabilir. Bu yaşam tarzı, törelere ve geleneklere göre şekillenirdi. Her topluluğun, yaz ve kış mevsimlerini nerelerde geçirecekleri bunlara

---

<sup>57</sup> Tunçdilek, 1967, s. 145.



göre belirlenirdi. Osmanlı kanunnamelerinde bu hususta “*Yaylakların ve kışlakların ahkamı, sair arazi gibidir.*” şeklinde net bir ifade dahi mevcuttu. Ancak zaman zaman bu usul ve yazılı kuralların dışında da hareket edildiğine dair birçok örnek de mevcuttur.<sup>58</sup>

Türk göçebeliğinden kasıt asla başıboş bir şekilde oradan oraya gezen gündüz yol alıp, gece bir yerde konaklayan ya da hoşuna gittiği yerde birkaç gün kalan bir grup anlaşılmalıdır. Tam aksine göçebe hayatı kültürel bir unsur olduğu kadar oldukça sıkı bir disiplinle işleyen bir nitelikteydi.<sup>59</sup>

Sert kış şartları sebebiyle kışlakların korunaklı bölgelerde olması şarttır. Bu sebeple kışlak mekanları olarak genellikle vadiler, rüzgârdan uzak dağ yamaçları, kimi zaman orman içleri tercih edilirdi. Kışlaklar, korunaklı yerler olduğu için yaylaklara göre daha yoğun nüfusa; sosyal, kültürel ve iktisadi yaşam şartları açısından daha elverişli imkanlara sahiptirler. Türkistan bozkırlarında böyle bir ortamın oluşmasında çiftçilikle birlikte yarı göçebe hayat süren toplulukların etkisi büyüktür.<sup>60</sup>

Göçebe Türklerin besledikleri hayvanlar arasında hareket kabiliyetleri büyükbaş hayvanlara göre daha seri olan koyun ve keçi gibi küçükbaşlar, başı çekmekteydi. Bunun haricinde pek yaygın olmamakla beraber bazı bölgelerde deve de besleniyordu. Yine göçebelerin daimî kışlaklarında günlük işlerinde uğraşırken at, öküz, manda, sığır ve katır gibi hayvanlardan da istifade edilmekteydi. Bu hayvanlar aynı zamanda yaylaklara çıkarken ya da kışlaklara inerken yük taşımak için kullanılıyor, ziraat yapılan dönemlerde de çifte koşulabiliyordu.<sup>61</sup>

Türkistan’da yaylak-kışlak arasında yapılan göçler, güvenilir yollar ve meralar takip edilerek yapılırdı. Göçler; düzenli yapılıp yapılmadığına, sürünün büyüklüğüne, coğrafi şartlara, hayvan çeşidine, sürü sahibinin zihniyetine ve mesafeye göre değişebilirdi. Yatay veya dikey şekilde gerçekleştirilen göçler genellikle kışın güneye, yazın kuzeye doğru yapılırdı. *Yatay* göç tercih edenler, çoğu kez bozkırda daha geniş alanlarda hareket ederlerdi. *Dikey* konar-göçerlik yapanlar ise daha kısa mesafeler kat ederek sürülerini dağların zirvesi ile etekleri arasında otlattırlardı.<sup>62</sup>

---

<sup>58</sup> Ögel, 1991, s. 1-3.

<sup>59</sup> Kayalı, 2010, s. 18.

<sup>60</sup> Tombuloğlu, 2020, s. 460.

<sup>61</sup> Kayalı, 2010, s. 24.

<sup>62</sup> Tombuloğlu, 2020, s. 460.

Eski Türklerin yaşamlarında önemli bir merhale olan kışlakta bazen bir vadi, bazen bir köy ve bazen de bir şehir olabilir. Mesela IX. yüzyıl Müslüman coğrafyacılarından İbn Rüsteh, *El-a'lak El-nefise* adlı eserinde Hazarların *Sarı-şegen* ve *Hanbalığ* adlı iki büyük şehri kışlak olarak kullandıklarını, bahar gelince de kırlara çıkarak burada kaldıklarını söyler. Yine şehir çevresine yakın yerlerde de göçebelere kışladıklarını belirtir. Buralara yerleşen göçebeler, yakınlarında bulunan şehirlerin de tesiriyle kolayca yerleşik hayata geçiyorlardı. Kuzey Hazarlar'da meskûn Özbekler ile Kanglı ve Karluk Türklerinin önemli bir kısmı bu yolla yerleşik hayata geçmişlerdi.<sup>63</sup>

Kışlak müessesesinin sosyal hayata tesirleri üzerinde görüş ileri süren ilim adamlarından birisi de W. Eberhard'dır. Eberhard, bazen göçebe Türklerin, bilhassa çetin kış, uzun süren kıtlık ve kuraklık dönemlerinde yerleşik komşularının yiyecek depolarını yağmaladıklarını ileri sürer ve üstelik göçebe unsurun, çiftçilikle uğraşan yerleşiklerin arazilerini ele geçirmek üzere her yola başvurduklarını da ifade eder. Ancak zamanla, hasmane olan bu münasebet, dostane ilişkilere bunlar arasında ticari ilişkilerin gelişmesini sağlamıştır. Bu münasebetler çerçevesinde yerleşikler, fazla ürünlerini göçebelere vermeye ve bunların yerine onlardan at almaya başlamışlardır. Ayrıca deri, maden ve giysi gibi göçebeler tarafından imal edilen ürünler de bu yolla yerleşiklerin istifadesine sunulmuştur.<sup>64</sup>

Kışlak ile ilgili ilk bilgilerimiz eski Türk destanlarına kadar uzanır. *Oğuz-name*'ye göre Bozok ve Üçokların hem yaylakları hem de kışlakları vardır. Bozokların yaylağı Sayram ve Kazgard dağlarından başlayıp Karabah denilen yere kadar olan bölge iken kışlakları da Porsuk ve Aktaş çevresiydi. Üçokların yaylağı Kürtak, Kuşluk ve Bozyaka'dan Almalık'ın Akdağ bölgesine kadar uzanan yerler; kışlakları da Tengri Kaluk tarafıydı. Uygurların kışlağı ise Yukarı Orhun Nehri'nin sol kıyısında yer alan Ordu-Balığ şehriydi. Aynı zamanda bu şehir, önemli ticaret yollarının da üzerindediydi. Dede Korkut Destanı'nda da belirtildiği gibi her bir beyin sorumlu olduğu bir boyu vardı. Beyler, boylarıyla birlikte yurdunun dağlarında yaylamakta; ırmak, çay ve dere boyu gibi engin ve alçak yerlerde de kışlamaktaydı. Yine Doğu Oğuzları, Altay dağlarının bilhassa kuzeylerindeki çok kar düşmeyen yerleri kışlak olarak kullanırlardı. Bu yerlerin de bilhassa güney ya-

---

<sup>63</sup> Kayalı, 2010, s. 28.

<sup>64</sup> Kayalı, 2010, s. 29.

maçlarını tercih ederlerdi. Zira bu tür yerler, diğerlerine nazaran daha fazla güneş alır ve bu yüzden de otları daha gür çıkardı.<sup>65</sup>

11. yy.'da Türk illerini dolaşan Kaşgarlı Mahmud, Seyhun nehri boylarında konar-göçer Oğuzlara rastlamıştı.<sup>66</sup> Nehirlerin kıyıları, Oğuzlar tarafından kışlık arazi olarak kullanılıyordu. İdrisî, şimdiki Batı Kazakistan topraklarında oturan göçebe Oğuzların, yazlık ve kışlak topraklarından söz etmektedir. Oğuzlar, Maveraunnehir ve Harezmi platolarına sınırdaş sahra ve bozkırlarda göçebe hâlde yaşamaktaydılar. Oğuzların büyük kabileler hâlinde sonbaharın bitiminde Harezmi kıyılarına doğru göç ettikleri bilinmektedir. Muhtemelen bunlar, Sır-Derya'nın aşağı kısımlarındaki kışlaklarına dönen Oğuzlardı. Tarihi kayıtlarda, Oğuzların Sır-Derya nehrinin her iki yakasında kışlak ve yazlıklarının olduğuna dair bilgiler yer almaktadır. Mesudi, Oğuzların kışın yıllık sürüleriyle Don civarındaki bozkırlara hareket ettiklerini yazmaktadır. Yine Mesudi, Balkaş Gölü etrafındaki çöllerde göçebe Türklerden bahsedip bu göle dökülen Ak İrtiş Nehri'nin etrafında Oğuz ve Kimakların yazlık ve kışlıkları olduğunu belirtir.<sup>67</sup>

Moğolların, genel adetleri üzere, atlarını şehirlerde ve tarım alanlarında dolaştırmadıklarını, *yaylak* ve *kışlakları* ziraat olmayan, harabe şehirlerden seçtiklerini vurgulamak yerinde olacaktır. Moğolistan coğrafyasında iken daha iyi yaşam koşullarına erişmek üzere, kışın güney bölgelere, yazın kuzey ve daha serin bölgelere göç eden Moğollar, *ufki/yatay* bir göç sergilemekteydiler. Fakat Yakın Doğu'ya geldiklerinde, coğrafyanın koşullarına uygun olarak soğuk, kar veya sıcağından kaçmak için, engebeli, dağlık arazilerde *amûdi/dikey* bir göç rotası izlemek durumunda kalmışlardı. Daha ziyade askeri kışlak olarak (tamamen atlı oluşları sürü ve atları besleyebilecek otlakların olduğu kışlakları hedefliyorlardı) Moğol ordularının Horasan ve Azerbaycan kışlakları haricinde<sup>68</sup> Anadolu'daki kışlaklarını 13 ilâ 38 cm arasında az yağış alan, yüksek platolardan seçtikleri gözlenmektedir. Genelde bunlar, kışlak olarak Konya'nın kuzey bölgeleri ve Kızılırmak'ın yukarı taraflarını tercih edilmişti.<sup>69</sup>

---

<sup>65</sup> Kayalı, 2010, s. 27.

<sup>66</sup> Tufan Gündüz, "Konar Göçer", TDV, C. 26, Ankara, 2002, s. 161.

<sup>67</sup> Kayalı, 2010, s. 20-22.

<sup>68</sup> John Masson Smith, "Mongol Nomadism and Middle Eastern Geography: Qishlaqs and Tümens", *The Mongol Empire and Its Legacy*, Edit. David Morgan-Reuven Amitai Press, Leiden, 2000, s. 39-56. Çev. Murat Keçiş, Sadık Kaya, TAD, C. 37 S. 64, 2018, s. 395-412.

<sup>69</sup> Uyar, 2013, s. 246-249.

#### 1.4.2. Askerî Maksatla Kullanılan Devlet Kışlakları

Asya Hunlarında Mete zamanında Ongın Irmağı üzerinde devletin kışlağı vardı. Bu kışlak Lung-Ç'eng denilen bir yerdeydi ki bazı araştırmacılar burayı Göktürkler zamanındaki Karakum şehri ile özdeşirirler.<sup>70</sup> 1258'de Baycu Noyan, Aksaray'da Kılıç Arslan Ribâtı civarında konaklamış ve burayı kışlak olarak kullanmıştır. Yine farklı bir tarihlerde Moğol komutanlar, Kırşehir, Niğde, Delice ve Niksar taraflarındaki otlaklarda kışlamışlardır. Ayrıca Diyarbakır da Moğol ordularının seferler sırasında kışladıkları diğer bir yerdir.<sup>71</sup> Buradaki kışlak seçimlerinde verimli otlak olmalarının yanında yol kavşaklarında bulunmaları ve jeostratejik önemleri büyük ölçüde etkili olmuştur. Uyar, bu tür yerlerdeki kışlakları askerî maksatla kullanılan devlet kışlağı şeklinde değil, yerleşik kültürün kışlağı çerçevesinde ele almıştır.

Çağatayların Maveraünnehir coğrafyasında 16. yy. ortalarına kadar yaylak ve kışlaklara sahip konar-göçer bir toplum oldukları bilinmektedir. Çünkü bunların temel geçim kaynakları hayvancılıktır. Çağatay halkı, yaklaşık yüz yıl, düzenli bir şekilde bu yaylak-kışlak bölgeleri arasında dikey göçler yapmıştır. Tüm Cengizli hanlarında olduğu gibi Çağatay hanlığının da bir yazlık bir de kışlak başkenti olmak üzere iki merkezi bulunurdu. Kaynaklardan Timur'un yaylak-kışlak zamanlarına riayet ettiği de anlaşılmaktadır. Timurluların yaylak kışlak anlayışı, ne kendisinden önceki İlhanlı Devleti gibi ne de Akkoyunlu Devleti gibiydi. Zira İlhanlı Devleti'nde yaylak kışlak anlayışı oldukça sistemliydi ve bu sebeple de İlhanlılar döneminde kayda geçen yaylak-kışlak listeleri mevcuttu.<sup>72</sup>

Timurlu Devleti, konar-göçer geleneklerini mutad olduğu şekilde devam ettirmiş, üzerine kurduğu mirasa uygun olarak yaşadığı süre boyunca otağı ile başkentini hep yan yana tutmuştur. Başkent Semerkant'ta kaldığı zamanlarda şehrin dışındaki çayırılık alanlarda karargâhını kurdurarak veya saray bahçelerindeki çadırlarda kalarak konaklamıştır. Timurlu hükümdarlarının, kendisinden önceki devletlerden farklı olarak yalnızca sefer dönemlerinde bir defalığına konaklamak üzere yeni yerler tercih ettiklerini görmekteyiz. Ancak Timurlu hâkimiyetinde yaşayan halkın göçebeliği düzenli şekildedir. Mirza Şahrüh da tıpkı babasının yaptığı gibi ne Herat'la bağlantısını koparmış ne de yaylağı Badgis'te yaşamayı

<sup>70</sup> Kayalı, 2010, s. 29.

<sup>71</sup> Uyar, 2013, s. 246-249.

<sup>72</sup> Tombuloğlu, 2020, s. 460.

bırakmıştır. Timur'un haleflerinin de zamanla şehirlileştiği; savaşlardan ve devlet işlerinden kalan zamanlarda hava değişimi veya av gibi maksatlar ile yaylaklara gittikleri görülmektedir.<sup>73</sup>

### 1.4.3. Eski Türk ve İslam Hukukunda Mera, Yaylak ve Kışlaklar

Mera, yaylak ve kışlak konularını ele alırken şüphesiz İslamiyet'ten önce Türk hukukuna kadar inilmesi ve değerlendirmelerin buna göre yapılması hakikaten önemli ve gerekli bir mevzudur. Ancak bilinmelidir ki; İslamiyet'ten önce Türk hukuku hakkında kesin bilgiler veren hukuk kaynakları olmadığı gibi mera, yaylak ve kışlaklar konusunda tarihin bu dönemine dair söylenecek şeyler de tahminler ötesine geçmemektedir. Yalnız belirtilmelidir ki eski Türkler hayvancılıkla geçinirler ve çoğunlukla göçebe bir hayat sürerlerdi. Göçebeler, mera, yaylak ve kışlaklar elverişsiz olduğu dönem ve şartlarda yeni yerler aramağa koyulur ve bu yolda komşu göçebelerle dövüşmekten çekinmezlerdi. 1071'de Selçukluların Anadolu'ya ayak basmalarından sonra Bizans hakimiyetinin kırılmasında Orta Asya'dan gelerek Selçuklu Devleti hakimiyetine giren göçebe Türkmen beylerinin kendilerine daha iyi ve geniş meralar bulma arzusunun etkisi büyük olmuştur.<sup>74</sup> Bu dönem için kışlak ve yaylak konusunda söylenebilecek sözde, *törenin* bu konuda belirleyici temel unsur olduğu hususudur.

Türkler İslam dinini kabul ettikten kısa bir zaman sonra bu dinin belirlediği şer'i hukuk sistemini de benimsemişlerdir. Bu sebeple eski hukukta mera, yaylak ve kışlakların durumunu incelerken İslam hukukunun konuyla ilgili hükümleri gözden geçirilmesi gerekir. Bunun dışında diğer Türk devletleri gibi özellikle Osmanlı Devleti de toprak hukuku konusunda, İslam hukuku dışında birtakım yeni kaideler de uyarlamak zorunda kalmıştır. Bunun iki temel sebebi vardır:

1) İslam hukuku ile geleneksel toplum yapısının öngördüğü bazı ihtiyaçların tam olarak karşılanamaması,

2) Sosyal hayatta yaşanan yeni gelişmelere İslam hukuku kaideleri ile cevap verilememesi.<sup>75</sup>

İslam hukukçuları şeriatın açıkça işaret etmediği durum ve konularda kamu menfaati icabı padişahın örf ve adete uyararak devletin nizamı ve teşkilatında, birtakım idari değişiklikler yapabileceğini kabul ederler. Bu şekilde konan kaide-

<sup>73</sup> Tombuloğlu, 2020, s. 466.

<sup>74</sup> Cin, 1980, s. 17.

<sup>75</sup> Cin, 1980, s. 18.

ler, örfi hukuku meydana getirir. İşte Osmanlı hukukunda toprak rejimini düzenleyen kaideler bu türdür.<sup>76</sup>

İslâm hukukunda devlet iradesiyle muamelâta elverişsiz hale getirilmiş olan mallar, kamu mallarının hukukî rejimine tâbi tutulur. Bu tür malların neredeyse tamamı gayrimenkullerden oluşur. Buna istinaden İslam hukukunda *arazi-i mahmiyye* olarak tanımlanmış olan araziler daha sonra Osmanlı dönemindeki kışlak, mera ve yaylak hukukuna kaynaklık teşkil etmiştir. Odunundan veya otundan faydalanmak üzere muayyen bir köy veya kasaba ahalisine terk ya da tahsisi gerçekleştirilen *baltalık, mera, yaylak* ve *kışlak* gibi yerler, şahsi tasarrufa ve dolayısıyla alışverişe konu olamazdı. Aksi halde köy veya kasaba halkının istifadesi tehlikeye girer, bu gibi yerler belirli kimselerin şahsi tasarruflarına geçerdi. Bu sebeple mera, yaylak, kışlak ve baltalık gibi yerler üzerinde hak sahipleri sadece müşterek bir istifade ile sınırlı tutulmuşlardır. Hak sahiplerinden hiçbiri, diğerinin istifadesine mâni olamazdı. Devlet dahi tahsisatın devam ettiği süre zarfında bu tür yerleri tasarruf edemezdi. Yalnızca hükümdarlar, bu tür yerler üzerinde bir muhafaza ve nezaret hakkına sahiplerdi. Bu sebeple muayyen bir köy veya kasaba ahalisinin istifadesine tahsis edilmiş olan mera, yaylak, kışlak ve baltalık gibi yerlere himaye altında bulunan anlamına gelen *arazi-i mahmiyye* adı verilmiştir.<sup>77</sup>

---

<sup>76</sup> Cin, 1980, s. 18.

<sup>77</sup> Cin, 1980, s. 22.

## 2. XIX. YÜZYILA KADAR OSMANLI DEVLETİNDE KIŞLAKLAR

### 2.1. Osmanlıda Klasik Toprak Sisteminde Kışlaklar

Bir ülkenin toprak idaresi, siyasi rejimi hakkında bilgi veren en iyi ölçülerden biridir. İnsanlık tarihine bakıldığında görülür ki monarşik ve oligarşik rejimlerde mülkiyet müessesesi, kısmen veya tamamen siyasi rejimin etkisi altındadır. Siyasi rejim liberalleşip demokratik anlayışa doğru yol aldıkça, toprak idaresi de özel mülkiyete doğru gelişme kaydeder. Osmanlı monarşisinin siyasi evrimi incelendiğinde bu rahatlıkla fark edilebilir. Özellikle Tanzimat sonrasında Batıya açılma, meşruti idareyi gerçekleştirmeye yönelen çabalara paralel olarak monarşik iktidar liberal anlayış ile birlikte meşruti rejime doğru evrildikçe tarım topraklarının mülkiyet rejimi de kamu mülkiyetinden özel mülkiyete doğru bir gelişme gösterir. Arazi Kanunnamesi ve bu kanunnameyi birçok kere değiştiren mevzuat bu gerçeğin açık bir göstergesidir.<sup>78</sup>

Osmanlı Devleti'nde toprağın hukuki statüsü ve tasarruf şekli bakımından imparatorluğun her tarafına şamil tek bir sistem uygulanmadığı malumdur. İmparatorluğa katılan yeni ve geniş topraklarda, eskiden beri uygulanan örf ve adetleri, hukuki ve fiili durumları da dikkate alarak Osmanlı idarecileri, idari anlayışında mahalli özellikleri de yansıtacak şekilde bir yapı oluşturmaya çalışmışlardır. Bu yüzden temelde tımar sisteminin uygulandığı eyaletlerle bu sisteme dahil edilmeyenler arasında askerî ve idari alanda bazı farklılıklar ortaya çıkmıştır.<sup>79</sup>

Osmanlı İmparatorluğu'nda arazi; mirî, mülki ve vakfi hukuk bakımından genel olarak üç şekilde sınıflandırılır. *Mülki arazi*, şahıslara ait topraklardır. *Vakfi arazi* ise mülk sahiplerinin gayrimenkullerini bir hayır kurumu yararına tahsis ettikleri arazi çeşididir. *Mirî topraklar* ise mülkiyeti devlete ait, tasarrufu ise fertlere, zümrelere veya kamuya tahsis edilmiş topraklardır. Fetih sırasında paylaşılmayıp devlete mal edilen ve haraç ya da öşür mukabili fertlerin tasarruflarında bulunan topraklar ile *arazi-i mevat* ve *arazi-i metruke* mirî topraktan sayılır.<sup>80</sup>

Esasen mülk arazilerin kaynağı da miri arazilerdir. Vakıf arazilerinin kaynağı ise mülk arazilerdi. Ancak Osmanlı kanunnamelerinde yukarıda ifade edilen temel arazi çeşitlerine mevat ve metruk arazi adıyla iki bölüm daha eklenerek beş

<sup>78</sup> Halil Cin, *Miri Arazi ve Bu Arazinin Özel Mülkiyete Dönüşümü*, Selçuk Üniversitesi Yayınları, Konya, 1987, s. 2.

<sup>79</sup> Mehmet Ali Ünal, *Osmanlı Sosyal ve Ekonomik Tarihi*, Paradigma Yayıncılık, İstanbul, 2012, s. 89-90.

<sup>80</sup> Ünal, 2012, s. 89-90; Cin, 1987, s. 9.

kısımda ele alınmıştır. Araştırmacılar tarafından genel kabul gören anlayışa göre terkedilmiş topraklar anlamındaki *metruk arazi* ve hiçbir işe yaramayan boş topraklar olarak nitelendirilen *mevat arazi* de miri topraklar içerisinde değerlendirilebilir.<sup>81</sup>

Osmanlı Devleti'nde arazi hukukunu tanzim eden kaidelerin şer-i ya da örfi oldukları konusu her zaman tartışmalıdır. Osmanlı Devleti toprak hukuku sahasında genellikle İslam hukukunu tatbik etmiştir. Ancak devletin ilk kuruluş yıllarından itibaren arazi rejimi, toprakların yeni bir sınıflandırılmasına yer veren bir takım değişikliklere uğramıştır. İmparatorluğun kurulmasından sonra fethedilen toprakların mülkiyeti devlete mal edilerek istifadesi, *tapu* adı verilen bir bedel mukabilinde şahıslara verilmiştir. Bununla beraber, fethedilen topraklar Hicaz ve Basra gibi bazı yerlerde Müslümanların; Sakız, Midilli ve Kıbrıs adalarında olduğu gibi gayrimüslimlerin mutlak mülkü olarak muhafaza edilmiştir. Bazı eyaletlerde ise bu tür toprak askerler arasında mülk olarak paylaştırılmıştır.<sup>82</sup>

Osmanlı arazi sisteminin esasını teşkil eden mirî arazi mülkiyeti devlete ait arazileri ifade etmektedir. Bunlar vergisinin büyüklüğüne ve hizmetine göre çeşitli kısımlara ayrılmıştır. Bu gibi topraklar üzerinde yaşayanlara ait olmayıp, bu topraktan istifade etmeleri cihetiyle bunlar, birer kiracı durumundadır. Fethedildikten sonra boş bırakılmamak şartıyla yeni topraklar, eski sahipleri üzerinde bırakılmış ve yapılan ziraat karşılığı ödemekle mükellef olunan vergileri hazine yerine o yerin geliri kime bağlanmışsa ona tahsis edilmiştir.<sup>83</sup>

Mirî araziye tanzim eden mevzuat genellikle örfi hukuka dayanmaktadır. Zira bu kaide örf ve adete göre zaman zaman çıkarılmış çeşitli emirler, fermanlar, hadiselerle göre verilen mahkeme kararları ve fetvalardan ibaretti. Anlaşıyor ki bu hukuk anlayışı, kanunlardan ziyade, münferit hadiseler hakkında verilen kararlara ve fetvalara dayanan örfi bir mahiyettedir. Tanzimat'tan önceki Osmanlı hukuku, mesele ve kararlara dayanması bakımından İngiliz hukukuna benzer. Osmanlı toprak hukuku millî ve mahalli bir hukuktur. Bu hukukta araziye ilgilendiren tüm hususları düzenleyen mevzuat, şer'i hukukta mevcut olmayan hatta ona aykırı hükümler ihtiva eden kaidelerden meydana gelmiştir. Birçok fetvada yer alan “*Şer-i maslahat değildir. Ulu'l-emre müracaat lazımdır, ne veçhile memur*

<sup>81</sup> Yusuf Halaçoğlu, “Osmanlılarda Hakimiyet Anlayışı ve Devlet Teşkilatı”, *Doğuştan Günümüze İslam Tarihi*, C. 12, İstanbul 1989, s. 371-372.

<sup>82</sup> Cin, 1987, s. 9-10.

<sup>83</sup> Halaçoğlu, 1989, s. 372.



ise o veçhile yapılır.” tarzında geçen kayıtlar, mirî arazinin örfe dayalı bir hukukun konusu olduğunu açıkça gösterir. Padişahlar, memleketin sosyal ve ekonomik şartlarını dikkate alarak esasında kendilerine ait topraklar hakkında dilediği gibi bazı kaideler koymuşlardır.<sup>84</sup>

Osmanlı Devleti'nin temel müesseselerinden biri olarak mirî arazi sistemi, dönemi dahilinde en verimli işletme tipi olarak değerlendirilen çift-hane sisteminin esasını oluşturmuştur. Mülkiyete şahsi olduğu kadar sosyal nitelikli hukuki bir müessese olarak da yaklaşan Osmanlı Devleti, devlet hazinesi olarak telakki ettiği toprağın, şahıs ve toplum yararına sürekli ve en verimli tarzda işlenebilmesi için mirî arazi sistemini kabul etmiştir. Daha Önceki Türk-İslam devletleriyle diğer bazı devletlerde uygulanmış olan bu sistem, Osmanlı Devleti'nde daha da geliştirilerek sistematik bir şekilde uygulanmıştır.<sup>85</sup> Bu yönüyle dikkate alındığında mirî arazi sistemi, zamanın şartları ve ihtiyaçlarına cevap verecek şekilde tüm esasları bünyesinde bulunduran hukuki, sosyal, politik ve ekonomik bir bütün olarak değerlendirilebilir.<sup>86</sup>

Osmanlı Devleti'nde tarıma elverişli toprakların büyük bir kısmı miri arazi kabul edildiği gibi tapu ile tasarruf edilen tarla, çayır ve kuru, yaylak-kışlak şeklindeki yerler de bu tür araziden sayılmıştır.<sup>87</sup> Bazı kışlakları da bünyesinde barındırması yönüyle mirî araziler, tez konumuz açısından önem arz ederler.

## 2.2. Osmanlı Klasik Hukuk Sisteminde Kışlaklar

Osmanlı Devleti'nde İslam hukukuna paralel olarak mülkiyet hakları bakımından topraklar; *arazi-i memlûke* (mülk topraklar) ve *arazi-i emiriye / mîriye* (mülk olmayan topraklar) olmak üzere iki kısma ayrılmıştır. Mülk topraklara ait esaslar İslam hukukunda düzenlenmiş ve fıkıh kitaplarında ele alınmış olduğu için bunların ayrıca kanunnamelerle düzenlenmesine ihtiyaç duyulmamıştır. Mülk olmayan topraklar ise bir kira karşılığında kullanımı mutasarrıflara devredilen arazi olduğundan bunların tasarruf şekilleri, devir ve intikal esasları kanunnamelerle belirlenmiştir.<sup>88</sup>

---

<sup>84</sup> Cin, 1987, s. 12

<sup>85</sup> Cin, 1987, s. III

<sup>86</sup> Cin, 1987, s. III

<sup>87</sup> Abdullah Sivridağ, Numan Yekeler, Ersin Kırca, Resul Köse, Vahdettin Atik, Yılmaz Karaca, *Tanzimat Sonrası Arazi ve Tapu -35 Numaralı Kanun-ı Kalemiye Defteri- -40 Numaralı Kanunnamei Arazi Defteri-*, İstanbul, 2014, s. 16.

<sup>88</sup> Sivridağ, Yekeler, Kırca, Köse, Atik, Karaca, 2014, s. 12.

Tanzimat'a kadar, Osmanlı hukukunda arazi hakkında müstakil bir kanuni mevzuat yoktur. Arazi hakkındaki mevzuat, muhtelif eyaletler için çıkarılan kanunnamelerin baş kısmına bir mukaddime şeklinde yer alıyordu. Özellikle sancak kanunnameleri, reaya vergileri ve arazi kanunlarının formülleştirilmesi konusunda en iyi belirlenmiş ilkeleri takip etmiştir. Söz konusu ilkeler, kuvvetle muhtemel 15. yy.'ın ilk yarısında uygulanagelen bir sistemi esas almış ve *Kanun-ı Osmanî* başlığı altında Osmanlı toprak rejiminin özelliklerini belirlemiştir. Tahrir defterlerinin baş tarafına *Kanun-ı Hümayun*, *Kavanin-i Örfiye-i Osmaniye* ve *Kazaya-yı Örfiye* şeklinde başlıklar altında yazılmış bulunan esas ve kaideler, devletin bütününde geçerli olmaktan ziyade her bölgenin kendi özel şartlarına ve örf ve âdetlerine göre düzenlenmiştir.<sup>89</sup>

Orhan Gazi zamanında Aleaddin Paşa ile Çandarlı Kara Halil Efendi marifetiyle oluşturulan kanun ve nizamnamelerde araziye dair birçok hükümler bulmak mümkündür. Bunların en bilineni Kanunî zamanında Ebussud Efendi tarafından hazırlanmıştır. Ebussud Efendi, Üsküp ve Selanik sancaklarında görevli iken il kâtibi sıfatıyla hazırladığı defterler ile Budin'in fethinden sonra yazdığı Budin defterinin başına koyduğu mukaddimede Osmanlı arazi hukukunun işleyişini izah etmektedir.<sup>90</sup> Ancak vilayet ve sancak kanunnamelerinde farklı tarihlerde coğrafi özellikler dikkate alınarak kanunnameler arasına serpiştirilmiş hükümler de mevcuttur. Özellikle kışlak, yaylak ve meralarla ilgili tespit edilebilen bazı hükümler ise şunlardır:<sup>91</sup>

▪ Fatih zamanında yayınlanan bir kanunnamede “*bir yerde ot olsa önceden beri nice olageldiyse, öylece kullanılıp, korunması*” ve “*bu gibi yerlerden faydalananların yaylak ve kışlak hakkını ödemeleri gerektiği*” hükmü yer almaktadır.

▪ 1487 (H. 892) tarihini taşıyan Hüdavendigâr Livası Kanunnamesi 16. maddesi: “*Kadim-üz zamandan şehirlinin ve ehl-i kurânın davarları örüsü için olan mer'aların ekilmesi ve korunması ve tapuya verilmesi zarar-ı âmm olduğu cihetle def ve men olunmuştur.*” hükmünü ihtiva etmektedir.

▪ 1528 (H. 935) tarihli Aydın Livası Kanunu aşağı yukarı aynı hükmü tekrar etmektedir: “*... ve kadim-üz zamandan şehirlinin ve ehl-i kurâ'nın davarları*

<sup>89</sup> Sivridağ, Yekeler, Kırca, Köse, Atik, Karaca, 2014, s. 11.

<sup>90</sup> Cin, 1980, s. 25.

<sup>91</sup> Cin, 1980, s. 26-28.

*örüsü için vaz'olunan yerin ekilmesi ve korunması zarar-i âmmdır, ol cihetten medfu' ve memnudur.”*

▪ 1528 tarihini taşıyan Kütahya Livası Kanunu'nun 13. maddesinde “*Kâdimü 'z-zamandan kasabatın ve kurâ'nın davarları örüsü olan yerlerin ekilmesi ve korunması ve tapuya verilmesi ehl-i kurâya ve kasabata zarar olduğu sebebden men ve ref olunmuştur.*” hükmünü görüyoruz. 1528 tarihli Bolu Livası kanunu ile 1570 tarihini taşıyan Gürcistan Kanunnamesi'nde de benzer ifadeler yer almaktadır.

▪ Süleyman Kanunnamesi'nde “... *örüde, yâni mer'a yerlerinde, sınır belirtilmesi yoktur. Kadimden beri ne yerde davar yürüyegelmiş ise, ol mahallerde yürür. Kadim 40-50 yıla denilmez. Kadim o dur ki, anm-ı evvelin kimesne bilme-ye...*” hükmü bulunmaktadır.

▪ Hüdavendigâr Livası Kanunnamesi 25. maddesinde, “... *ve bu sancakta resmî otlak kaydolunan yerlerden koyun sürüsünden resmi otlak alınub kaydolunmayan yerlerde resim alınmaz ve bir vilâyetten varub bir yerde kışlağı olan koyun sürüsünden mikdarlu mikdarınca resmi kışlak alınır.*”

▪ Kudüs Livâsı Kanunu'nda konuya dair “... *ve resm-i kışlak ve otlak ahardan gelüb kışlayan her yüz koyuna bir koyun veya bahası alınır ve resmi otlak dahi ahardan gelüb ağıl bağlayub koyunun kuzulatsa kezalik her yüz koyuna bir koyun ve yahud bahası alınır*” hükmü yer almaktadır. “*Resmi yaylak bağlanan mevazide bir sürü koyun ki üç yüz koyundur yaylasa resmi yaylak bir alâ koyun alma ve haneden haneye bir nügi yağ alma ki iki yüz dirhem olur. Ammâ uğrayup geçer olsa andan resmi yaylak alınmaz.*” şeklinde bir hükme yer verilmiştir.

Tabiatı itibariyle mera olabilecek bir yerin hukuken de bu vasfı kazanabilmesi için kadimden beri bu amaçla kullanıla gelmiş olması veya bir köy veya kasabaya o yerin mera olarak terk ve tahsis edilmesi gerekir. “... *ehli kur'ânın davarları örüsü için vaz'olunan veya tayin edilen yerler...*” ifadesinden maksat, köy ahalsinin hayvanlarının otlaması için mera olarak terk ve tahsis edilen yerlerdir. Bu mevzuat hükümlerinden anlaşıldığı gibi meraların ekilmesi yani tarla haline getirilmesi ve başkalarına tapu ile devri kabul edilmemiştir. Buna müsaade edilmesi hak sahibi köy veya kasaba halkının menfaatlerine aykırıdır.<sup>92</sup>

Kışlaklar, tasarruflarındaki problemlerden kaynaklanan sebeplerle çeşitli hükümlere konu olmuşlardır. Bu tür hükümler ekseriyetle diğer arazilerde olduğu

<sup>92</sup> Cin, 1980, s. 28.

gibi kışlakların daimî üretim sürecinde kalmalarına yönelik olarak hem sahib-i arzı hem de tasarruf eden reayayı koruyup kollayan türdendir. Örneğin bir kimse- nin tasarrufunda olup on seneyi aşkın süredir kullanmadığı ve vergisini vermediği kışlak yerini, sipahi ve zaim adıyla bildiğimiz sahib-i arzları başkasına devredebilirdi. Normal şekilde işletilen kışlaklar sahib-i arzları tarafından “*Tapu üzerine tapu olmaz.*” prensibiyle başkasına devri mümkün değildi.<sup>93</sup> Keza bir kışlağın kullanım hakkını devralan kimse kışlak vergisini verirken sahib-i arz azledilse yeni sahibin kışlağa müdahalede bulunamayacağı, defter gereği sadece vergisini almaya devam edeceği hükme bağlanmıştır.<sup>94</sup> Yine bu hukuki düzenlemeler ile sahib-i arzın vekilinin tapu ile vermiş olduğu bir kışlağı “*Vekilim vermiş ben vermem.*” diyerek kendisinin geri alamayacağı da özellikle belirtilmiştir.<sup>95</sup>

Klasik anlayışa göre Osmanlı İmparatorluğu’nda araziye ilişkin kanunlar, tarihi süreç itibarıyla iki döneme ayrılabilir:

1) *Birinci Dönem*: Osmanlı Devleti’nin kuruluşundan Tanzimat’ın ilanına kadar olan beş buçuk asırlık dönemdir. Bu dönemde arazi hakkında yapılan düzenlemelerde, konulan kurallar ve öngörülen usullerde daha çok İslam hukuku hükümleri esas alınmıştır.

2) *İkinci Dönem*: Tanzimat’tan itibaren başlayıp ileriye doğru devam eden dönemdir. Bu dönemde zamanın değişmesiyle hükümlerinde değişmesi gerektiği prensibiyle birçok kanun ve nizamname yapılmıştır.<sup>96</sup> Tanzimat’ın ilânından 1858 tarihine kadar çıkarılmış olan irade ve nizamnamelerde mera, yaylak ve kışlakların hukukî durumlarını tafsilatlı bir şekilde açıklayan hükümler yoktur.<sup>97</sup>

### 2.3. Osmanlı Klasik Toplum Yapısında Konar-Göçerlik ve Kışlaklar

Anadolu’nun ilk fetih yıllarından itibaren zirai meşguliyetleri bulunan Türkmenlerin yanı sıra konar-göçerler de Anadolu’nun muhtelif yerlerinde bulunan kışlak ve yaylaklara yerleştiler. İbn Saîd, Denizli yöresinde 200.000 çadırılık bir

<sup>93</sup> “Çatalcalı Ali Efendi’nin Fetvaları “*Zeyd tasarrufunda olan kışlak yerlerin on seneden mütevacviz tatil edüb sahibi arza resmi kışlağın virmese sahib-i arz ... tapu ile tefvizine kadir olur mu? Elcevap olur*”. BOA, MŞH.FTV, 1/41, 2/Ş/1103 (19 Nisan 1692).

<sup>94</sup> “*Sahib-i arz olan zeyd mahlul olan kışlağı amra tefviz edüb sureti defter mucibince resmi kışlağın eda ederken zeyd mazul olub sahibi arz-ı aher geldikde ol kışlağa bir vechle taarruza kadir olur mu? Elcevab:Olmaz suret-i defter mucibince resmi kışlağın alur*”. BOA, MŞH.FTV, 1/43, 2/Ş/1103 (19 Nisan 1692).

<sup>95</sup> “*Zeyd’in vekili olan amr ve tapuya istihak olan kışlağı tapuya virdikden sonra zeyd vekilim virdiyse ben vermem demeğe şeren kadir olur mu? Elcevap olmaz.* “ BOA, MŞH.FTV, 1/42, 2/Ş/1103 (19 Nisan 1692).

<sup>96</sup> Mustafa M. Kenanoğlu, *1858 Arazi Kanunnamesinin Osmanlı Siyasal ve Toplumsal Yapısı Üzerindeki Etkiler (1858-1876)*, (Basılmamış Doktora Tezi), Ankara, 2002, s. 18-19.

<sup>97</sup> Cin, 1980, s. 25-30.

konar-göçer Türkmen grubundan bahsetmektedir. Bununla birlikte Anadolu'ya ilk gelen grupların önemli bir bölümünün hızla yerleşik hayata geçtiği kabul edilmektedir. Moğol istilasıyla birlikte başlayan ikinci göç dalgası içinde yer alan konar-göçer toplulukların bir bölümü Memlük topraklarına girerek Gazze'den Diyarbakır'a kadar olan sahaları kendilerine yurt tuttular ve aynı zamanda bu devletin bir askerî güç kaynağını oluşturdular. Bir diğer grup ise Erzurum-Bingöl-Kars yaylaları ile Diyarbakır-Mardin-Urfa-Halep bölgesindeki kışlak alanlarını ellerine geçirdiler. Bunlar, daha sonra Dulkadiroğlu ve Ramazanoğlu beylikleriyle Karakoyunlu ve Akkoyunlu devletlerinin aslî unsuru durumuna gelmişlerdir.<sup>98</sup>

Merkezî bürokratik bir devlet yapısını temsil eden Anadolu Selçukluları, göçebe Türkmen nüfusa karşı köylülüğün ve ticarî kesimlerin çıkarlarını koruyordu. Devletin alışıkmadıkları topraklara sürdüğü bu Türkmenler, uç bölgeleriyle güneyde Torosların, kuzeyde ise Bolu'dan Trabzon'a kadar uzanan Karadeniz sıradağlarının yamaçlarındaki otlaklarda yoğunlaşıyorlardı.<sup>99</sup>

16. yy.'a ait Osmanlı tahrir kayıtlarında bunların artan nüfuslarından bir kısmının hızlı bir şekilde yerleşik hayata geçtiğine ve yeni köyler meydana getirdiğine dair bilgiler vardır. Konar-göçerlik dolayısıyla yaylak ve kışlaklar öteden beri Türk kültüründe önemli bir yer işgal etse de Türkiye'deki yaylaların ortaya çıkmasında doğal şartlar ve geçim kaygısı da oldukça önemli bir rol oynamıştır. Geçmişte Türkiye topraklarında yaygın bir dağılışı gösteren yaylak ve kışlaklar günümüze kadar işlevlerini yitirerek yok olma seviyesine inmişse de hâtıralarda ve günümüze intikal eden kültürel unsurlarda yaşamaya devam etmektedir. Konuya sadece toponimik açıdan yaklaşılsa, yerleşme isminde yaylak ve kışlak bulunduran iskân merkezlerinin çoğunluğu köy olmakla birlikte içlerinde kasaba ve şehirlerin de varlığı hemen dikkati çeker. Bu anlamda kışlakların neredeyse tamamını ortadan kalksa da yaylakların bir kısmı turizm, sayfiye ve hayvancılık amaçlı olarak varlıklarını sürdürmektedir.<sup>100</sup>

Konar-göçerlik, beslenme ihtiyacını karşılamak amacıyla büyük hayvan sürülerini takip eden göçebelere ya da belli bir coğrafi mekâna bağlı olmaksızın hayvanlarına otlak ve kışlak bölgeleri arayan göçebe çobanlıktan farklı olarak belli bir mekân dairesinde yerleşik hayatın bütünleyicisi olarak hayvancılık yapan

<sup>98</sup> Gündüz, 2002, s. 161.

<sup>99</sup> Halil İncik, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi*, Eren Yayınları, İstanbul 2000, s. 71.

<sup>100</sup> Gümüşçü, 2019, s. 669-670.

ve ürünlerini daha çok yerleşik toplumlara pazarlayan iktisadî faaliyet biçimi ve hayat tarzıdır. Bu tarz hayat yaşayanlar, bilhassa kışlak bölgelerinde küçük yerleşim yerleri meydana getirmeleri sebebiyle yerleşik düzene daha yakındır. 16. yy.'a ait Osmanlı tahrir kayıtlarında, bunların artan nüfuslarının bir kısmının hızlı bir şekilde yerleşik hayata geçtiği ve yeni köyler meydana getirdiğine dair bilgilere ulaşılmaktadır. Bundan dolayı konar-göçer hayat tarzı göçebelikle yerleşik hayat arasında bir ara şekildir.<sup>101</sup>

16. yy.'a ait vergi kayıtlarından Anadolu'daki nüfusun yaklaşık % 15'inin konar-göçerlerden oluştuğu tespit edilmektedir. Konar-göçerlerin yaylak ve kışlak mahalleri arasındaki mesafenin uzun olması sebebiyle göç yolları üzerinde çeşitli problemlerle karşılaşmalarına engel olmak için iktisadî faaliyetlerinin bir güvenesi durumunda olan bağımsız kanunnameleri vardı.<sup>102</sup>

Boz-ulus Türkmenleri; her yıl Diyarbakır, Mardin, Urfa üçgeninde bulunan Berriye kışlağında Erzurum-Kars yaylalarına kadar uzun ve meşakkatli bir yolu kat ediyorlardı. Yeni İl Türkmenleri Gürün, Kangal, Şarkışla, Divriği yöresindeki yaylalar ile daha güneyde yer alan kışlak mahallerini; Halep Türkmenleri ise zaman zaman Yeni İl Türkmenlerine komşu yaylaları, Varsaklar Toros dağları ile Çukurova'yı; Dulkadirli ise Diyarbakır'dan Niğde ve Çukurova'ya kadar geniş bir alanı yaylak ve kışlak mahalli olarak kullanıyordu. Bütün bu dağınıklığa rağmen her konar-göçer topluluğun yaylak ve kışlak bölgesi merkezî hükümet tarafından belirlenmişti. Bu suretle aşiretler arasında muhtemel kavgalar da önlenmiş oluyordu.<sup>103</sup>

*Yörük* diye adlandırılan küçük gruplara ise hemen hemen her sancakta rastlanmaktaydı. Dar alanda yaylak ve kışlak hayatı sürdürdüklerinden bazı bölgelerde kışların sert geçmesi sebebiyle kışlak mahallerindeki ağıl ve doğal sığınaklarda hayvanlarını tutmak zorunda idiler. Bu husus, onlara kış ayları boyunca hayvanlarına yiyecek bulma mecburiyeti doğurduğundan kışlak mahallerinin etrafında küçük çaplı tarımla da meşgul olmuşlardır. Ağıl ve sığınakların yanına kurulan küçük yerleşmeler zamanla köylere dönüşerek konar-göçer faaliyetinin kısmen sona ermesine yol açmıştır. Bu bakımdan küçük konar-göçer topluluklar, büyük teşekküllere nazaran yerleşik hayata daha yatkın idiler. Nitekim 16. yy.'da Vize, Yan-

---

<sup>101</sup> Gündüz, 2002, s. 161.

<sup>102</sup> Gündüz, 2002, s. 161.

<sup>103</sup> Gündüz, 2002, s. 161.

bolu, Selanik, Naldöken, Ofcabolu, Kocacık, Tanrıdağı, Kesriye bölgelerinde bulunan ve o yerlerin isimleriyle anılan Rumeli Yörüklerinin önemli bir kısmı 18. yy.'a kadar yerleşik hayata geçmiştir.<sup>104</sup>

Merkezî hükümet adına konar-göçer topluluklar, idari statüsüne göre sancak beyi ya da kadı tarafından yönetilmekteydi. Bu tür idari birimlerin sancak veya kaza merkezi yoktu. Kadılar, konar-göçerlerin yaylakta veya kışlakta buldukları sırada en yakın şehir veya kazalarda otururlar; bazen de aşiretler arasında dolaşarak hukukî meseleleri yerinde çözmeye çalışırlardı. Konar-göçerlerin vergilerinin tahsilinden ve merkeze ulaştırılmasından sorumlu olan kişilere Türkmen ağası olarak da bilinen voyvodalardır.<sup>105</sup>

Osmanlı açısından kışlakların kayda geçirilmesi, vergilendirilmesi, yaylak ve kışlaklardaki reyanın korunması oldukça önemliydi. Devletin tahrirler sırasında yaylak ve kışlakların yazılmasına özen gösterdiği, görev yetki ve sorumluluğunu abartan tahrir eminlerini uyardığı ve bu konuda reaya ve devlet arasında bir denge kurmaya çalıştığı görülmektedir. Örneğin, “*Hüdavendigâr sancağında bulunan piyade çiftliklerinden vs. arazi miriyeden fuzuli tasarruf olunan bazı yerlerin taliplerine satılıp akçesinin miri için zaptedilmesi; züema, erbab-ı tımar vs. topraklarında bulunan kışlak, yaylak vs. rüsumu ile Tırhala kazasındaki vakıf köylerin ve zeamet ve tımarların bütün mahsulatının yazılmadık bir şey bırakılmadan defter-i cedide kaydedilmesi*”<sup>106</sup> istenmişti. Bu konuda merkezin hassasiyetlerini fazla önemseyen bir il yazıcısını uyarmak için gönderdiği hükümde ise arazi-i miriye ve yaya çiftliklerinden fuzuli tasarruf edilen bazı yerlerin taliplerine satılması ve defterde kayıtlı olmamasına rağmen sipahilerin aldıkları yaylak ve kışlak vs. resimlerin miriye zapt olunması istenmiştir. Bu teklifi yapan Hüdavendigâr sancağı yazıcısı “*Bu gibi işlere karışmayıp tahrir hizmetini emredildiği şekilde yerine getirip anlaşmazlıkları toprak kaduları marifetiyle halletmesi ve fazla zuhur ederse hasılını ona göre bağlayıp arz etmesi*”<sup>107</sup> hususunda uyarılmıştır. Keza bu uyarıdan sonra gönderilen diğer bir emirde ise Hüdavendigâr sancağının tahriri esnasında kimseyle alakası olmayan hariç-i ez defter kışlakların da tahrir edilmesi<sup>108</sup> istenmiştir. Kışlak ve yaylaklara yapılan müdahaleleri ise dönemin ve şartların icabına

<sup>104</sup> Gündüz, 2002, s. 161.

<sup>105</sup> Gündüz, 2002, s. 161.

<sup>106</sup> BOA, A.DVNSMHH.d., 7/2249, 19/R/976 (11 Ekim 1568).

<sup>107</sup> BOA, A.DVNSMHH.d., 7/2306, 27/R/976 (19 Ekim 1568).

<sup>108</sup> BOA, A.DVNSMHH.d., 7/2573, 15/C/976 (5 Aralık 1568).

göre mutlaka önlenmesi isteniyordu. Bu hükümlerden birinde yaylak ve kışlaklara müdahale edenlerin Kıbrıs'a sürülmekle tehdit edilmesi ise dikkat çekicidir.<sup>109</sup> Keza reayanın yaylak ve kışlaklarında güvenlik ve asayişinin sağlanması için küçük kale olarak değerlendirilen *palanka* yapılması da dahil olmak üzere gerekli ciddi tedbirler alınmaktan çekinilmemiştir.<sup>110</sup>

Birçok hüküm konar-göçerlerin birbirleri, yerleşikler, sipahiler, mültezimler, eminler, ayanlar ve mütegalibeler ile yaşadıkları yaylak ve kışlak sorunlarıyla doludur. Bu bazen yerleşiklerin zarar görmesi bazen yerleşiklerin konar-göçerlere zarar vermesi şeklinde olabilmekte bazen de zarar insanlara değil yaylak ve kışlakların kendisine yönelebilmektedir.<sup>111</sup> Sorunlar bazen ziraat<sup>112</sup>, bazen vergilendirme, bazen de tasarruf sahipleri üzerinden anlaşmazlıklar üzerine olabilmekteydi. Klasik dönemde dikkati çeken hususlardan biri de reayasından kışlak gelirlerini korumak isteyen sahib-i arzına kadar birçoğunun şikayetçi konumunda olmaları ve bunların mağduriyet iler sürerek hak arayışlarıdır.<sup>113</sup>

#### **2.4. Osmanlı Klasik Dönemde Demografik Değişim Bağlamında Kışlaklar**

İnsanlık tarihi, göçebelerle yerleşikler arasında süregelen uzun bir mücadele ve iş birliğiyle özdeşleşmiştir. Sonunda yerleşikler mücadeleyi kazanmışlar; göçebeleri yerleşik düzene geçirerek onların hareketliliğini sınırlamayı başarmışlardır. Hatta onlardan egemenliklerini güçlendirmek için bile faydalanmışlardır.<sup>114</sup> Bu durum Osmanlılar için de geçerlidir. Osmanlılar, göçebelerden hayvan, hayvan ürünleri temini ve asker konularında olabildiğince yararlanmışlar ve onların hayvanlarına dair kayıtlar dahi tutmuşlardır.<sup>115</sup>

Hayvancılık yapılan yerler, ekseriyetle göçebelerin yaşadıkları kurak ve yarı kurak topraklardı. Bu bakımdan idaresi zor olan ve vergi tahsilinde güçlükler yaşanan göçebe aşiretlerden bu tür arazi yapısının kaynaklarından azami düzeyde yararlanmaya çalışmak makul olan bir yaklaşımdı.<sup>116</sup> Diğer taraftan Osmanlı yönetimi hâkim olduğu bu tür yerlere yoğun konar-göçer grupları iskân etmeye çalıştığı, bazılarını etmeye zorladığı ve bazılarının ise uygun şartlar altında kendilik-

<sup>109</sup> BOA, A.DVNSMHH.d., 22/75, 23/M/981 (25 Mayıs 1573).

<sup>110</sup> BOA, A.DVNSMHH.d., 35/1035, 22/L/986 (22 Aralık 1578).

<sup>111</sup> BOA, A.DVNSMHH.d., 101/214, Evahir-i Şaban 1102 (Mayıs 1691).

<sup>112</sup> BOA, C.DH., 247/12325, 11/Za/1172 (6 Temmuz 1759.)

<sup>113</sup> BOA, A.DVNSMHH.d., 121/545, 20/Ş/1125 (11 Eylül 1713).

<sup>114</sup> Braudel, 1991, s. 38.

<sup>115</sup> White, 2020, s. 82-83.

<sup>116</sup> White, 2020, s. 81-82.



lerinden iskân oldukları bilinmektedir. Diğer taraftan 16. yy.'da hızla artan nüfusla birlikte köylülerin de ektiği tarım alanlarının genişlediği görülmektedir. Anlaşıldığı kadarıyla köylüler yoğun ekime geçmek yerine daha düşük verimli arazilere doğru yayıldılar.<sup>117</sup>

Doğu Anadolu ve Kuzey Balkanlardaki seyrek nüfuslu bazı topraklar dışında, Osmanlı toprakları binlerce yıldan beri ekilip biçilmişti. Çoğu durumda göçmenler atıl alanlara geçmek yerine, kalıcı iskân alanlarından çevredeki geçici tarlaların ve otlakların oluşturduğu arazilere ve bazen de büyük veba salgınının yol açtığı nüfus azalması sırasında tekrar ormanlara doğru yayıldılar. Bu durum, nüfusta asırlarca süren iniş-çıkışlara rağmen temel iskân coğrafyasının kararlı kaldığı ve çiftçilerin aynı yerlere defalarca döndüğü Anadolu için özellikle geçerliydi.<sup>118</sup> Osmanlı idaresinin benimsediği bu iskân anlayışı beraberinde bazı sorunlar getirdi. Osmanlı Devleti'nin bataklıklardan uzak, kolayca yararlanılabilir ve debisi yüksek akarsulardan faydalanmak istemesi, kıyı ovalarının 19. yy.'ın sonlarına kadar büyük ölçüde nadir ekilip biçilen yerler ve seyrek nüfuslu alanlar olarak kalmasına yol açtı. Bu yüzyıl sonlarında bile tarım çoğunlukla küçük akarsu kıyılarında devlet tarafından işletilen çeltik çiftlikleriyle sınırlı kaldı.<sup>119</sup>

Köylülerin koruları açarak ekim alanlarını genişletmesiyle birlikte, 16. yy. sonlarında gittikçe artan sayıda hak iddiaları, birtakım anlaşmazlıklar ortaya çıkardı. Bu sebeple bir süre sonra köylüler mevsimlik ekim ya da otlak için kullandıkları mezralara yönelmek zorunda kaldılar. Süreç köylülerin geçim ve maişetlerini sağlamak üzere *mezralardan* yoğun biçimde yararlanmasıyla sınırlı kalmadı. Geçici süre ile tarla olarak kullanılan çoğu mezra, zamanla köye dönüştü.<sup>120</sup>

Özellikle Orta Anadolu, tarımın konar-göçerlerin eski otlaklarına yönelişiyle birlikte zamanla nüfus artışlarının bariz yaşandığı yerler oldu.<sup>121</sup> Bununla birlikte konar-göçerlerin iskanları, çiftçi nüfusun artışı ve zirai alanların gelişimi, hayvancılığı azalttığı için hayvancılıkla ilgili araziler üzerinden baskıyı kaldırdığı düşünülebilir. Bu sebeple hayvancılığın yeniden yükselişe geçtiği söylenebilir. Hatta büyüyen şehir pazarları ve yükselen fiyatlar, zengin toprak sahiplerini ve durumu diğerlerine göre daha iyi olan köylüleri, hayvancılığa teşvik etti. Üstelik

---

<sup>117</sup> White, 2020, s. 109.

<sup>118</sup> White, 2020, s. 109.

<sup>119</sup> White, 2020, s. 105-106.

<sup>120</sup> White, 2020, s. 109-110.

<sup>121</sup> White, 2020, s. 109-110.

yün ve post gibi hayvan ürünlerine dönük piyasa, hayvan nakliyesinin kolaylığından dolayı tahıl piyasasından daha kazançlıydı. Yoksul köylüler açısından ortak, kamusal ve hatta bazen koruma altındaki arazilerde hayvan otlatmaktan ve verimsiz bir tarlada çalışmaktan daha karlı görülmekteydi. Aynı zamanda onlar açısından tarıma bağlı kalmadan geçim kaynaklarını hayvancılıkla çeşitlendirmek oldukça makul bir yaklaşımdı.<sup>122</sup>

Anlaşıldığı üzere Osmanlı klasik döneminde nicelik bakımından zirai üretim ve hayvancılık konusunda hızlı bir yükseliş yaşanmış ve Akdeniz havzasındaki eyaletlerde tarım, ekilebilir arazilerin sınırlarına ulaşılmıştır. Bu arada topraksızlık, fahiş fiyatlar, asker firarileri ve işsizlik, çaresiz ve tehlike arz edebilecek insanlardan oluşan yeni bir güruh ortaya çıkarmıştır.<sup>123</sup> Sonuçta siyasi, askerî, sosyal, ekonomik gibi birçok sebebin dahil olmasıyla Osmanlı Devleti kaçınılmaz şekilde Celâlilerle karşı karşıya kalmıştır.

### **2.5. Asayiş Bağlamında Kışlaklar: Celaliler, Kaçgın Vakaları ve Kıtık**

16. yy.'da aşırı kuraklık, buna bağlı olarak ortaya çıkan kıtlık ve asayiş sorunları, kırsal kesimden daha merkezî yerlere bir iç göçe yol açtı.<sup>124</sup> Felaketi ilahi cezayla açıklama yönü bir yana bırakılırsa, aşırı soğuktan ve kuraklıktan telef olan koyun ile sığır sayısı oldukça yüksek seviyedeydi.<sup>125</sup> Bu durum aç ve açık durumdaki insanları hırsızlık, yağma, talan ve hatta isyan gibi asayişsizliklere sevk etmekteydi. Nitekim işin içerisine bir de Celalilerin girmesiyle gerek yerleşikler gerekse konar-göçerler birbirlerinin yaylak ve kışlaklarına müdahaleye başladılar. Keza 17. yy.'ın başlarında *Kızılbaş'tan kaçan aşiret ve cemaatlerin tayin edilen yaylak ve kışlaklarında tutulmaya çalışmasına* dair mühimme defterlerinde yer alan birçok ifade ve mükerreren alınan şikayetler durumu izah etmesi yönüyle oldukça önemlidir.<sup>126</sup>

---

<sup>122</sup> White, 2020, s. 111-112.

<sup>123</sup> Bu bulgulara rağmen bazı Osmanlı uzmanları nüfus baskısı ve azalan marjinal getiri saptamalarına hala direnmektedir. Özellikle Huri İslamoğlu her türlü Malthus'çu çıkarıma bulunarak, köylülerin değişen koşullara ayak uydurabildiğini ileri sürmüştür. Ester Boserup'un karşılaştırmalı araştırmalarına dayanan İslamoğlu'nun ortaya attığı iki ana sav vardır. Birincisi Osmanlı şehirleri ve kasabaları çevresindeki yoğun bahçeciliği ve imparatorluğun belli kesimlerinde ürün çeşitlendirmeyi epeyce öne çıkarır. İkincisi tahrirlerde yeni tarlaların ve köylerin kaydedilmesine işaret ederek, Osmanlı köylülerinin çiftlik ve otlak için yeni araziler açma seçeneğine hala sahip olduğunu ileri sürer. White, 2020, s. 87, 99-100.

<sup>124</sup> White, 2020, s. 210; Özel, 2013, s. 88.

<sup>125</sup> White, 2020, s. 220.

<sup>126</sup> White, 2020, s. 261-262.

Uzun savaş dönemi ve Celali isyanları sırasında imparatorluk sosyal, ekonomik, kültürel, mali ve idari bakımlardan ciddi değişimlere sahne oldu. Osmanlı topraklarının genişlediği dönemlerde vergi tahsilatı, idari yetki ve askerî güç *timar* sistemi çerçevesinde sıkı bir şekilde birbirine bağlıydı. Bahsedilen dönemde fahiş fiyatlar, vergilerin gerçek değerini düşürdü. Diğer taraftan da köylülerin güvenlik endişesiyle arazilerini terk etmesi, çiftliklerdeki üretimi durma noktasına getirdi. Nitekim acil durumlarda toplanan bazı vergiler, kalıcı hale geldi. Merkezî idare, nakdi kaynak oluşturma düşüncesiyle tarım, gümrük ve diğer alanlardaki gelirleri kısa periyotlarla iltizama verme yoluna gitti. Diğer taraftan da birçok taşra görevinin *arpalık*ların dağıtılan makamlara dönüşmesi merkezî otoriteyi zayıflattı. Bu gelişmeler 18. yy.'da Osmanlı arazilerinin tedricen özelleşmesini ve beraberinde de ticarileşmesini getirdi. Bu da kısa vadede ülke genelinde asayiş olaylarının artmasına yol açtı. Aynı zamanda vergi tahsilinde yeni bir grup ortaya çıktı.<sup>127</sup>

Celali isyanını izleyen yıllarda Anadolu, Suriye ve Kuzey Irak'ın geniş kesimleri yoğun göç hadiselerine sahne oldu. Doğu eyaletlerinin dağlık ya da bozkır alanlarına sıkışmış olan aşiretler, Türkiye'nin batısına yöneldiler ve meskûn alanları kendilerine yer tuttular.<sup>128</sup> Böylelikle Osmanlı topraklarının büyük bir kısmında konargöçer hayvancılığa dayalı iktisadi bir hareketlilik yaşandı. Bu değişim, imparatorluğun sonraki 200 yılda yaşadığı demografik ve ekonomik daralmayı diğer etkenlerin hepsinden daha fazla belirledi ve Avrupa ile Asya'nın diğer büyük imparatorluklarına nazaran Osmanlı Devleti'nin sönük kalmasında etkili oldu.<sup>129</sup> Bu dönem bir zamanların iskân alanı olan kışlakların yeniden eskiye dönüşüne sahne oldu. Yani 17. yy.'dan sonra Anadolu'nun kötüleşen iktisadi ve sosyal yapısında yerleşikler gibi konar-göçerler de zarar görmeye birlikte, kışlak ve yaylak hayatı eskiye oranla yaygınlaştı ve kırsal nüfusta artış yaşandı.<sup>130</sup>

## 2.6. Sosyo-Ekonomik Dönüşüm Çabaları: İskân

Osmanlıların iskân çabaları gezgin hayvancılıktan yerleşik çiftçiliğe geçişi teşvik etmek üzere, konar-göçerlere yönelik bir uygulamayı hayata geçirdi. İskân edilmeye müsait aşiretler belirlenen bazı arazilere yerleştirilmeye ve göçer yaşam tarzından vazgeçirilmeye zorlandılar. Sürülerini ilk anda bırakmaları gerekmesi de bahsedilen konar-göçerler, geleneksel yaylacılığı gözden çıkarmaya mecburdu.

<sup>127</sup> White, 2020, s. 261-262.

<sup>128</sup> White, 2020, s. 313.

<sup>129</sup> White, 2020, s. 313-314.

<sup>130</sup> White, 2020, s. 329.

Söz konusu uygulama çerçevesinde hayvanları otlatılması için bazı çobanlar belirlenecek konar-göçer yaşamın geri kalan tüm mensupları da tarımla uğraşacaktı. Merkezî idare bu uygulamayı esaslı kılmak için aşiretlerin başlarına asker diktiği gibi ihmalkarlık gösterenler aşiretlerden rehineler dahi alınmasını sağlamış, direnç gösterenleri de cezalandırma yoluna gitmiştir. Öte yandan, uygulamanın sağlıklı yürütülmesini sağlamak amacıyla bir kısım devlet adamı, özendirme maksadıyla konargöçerlere nakdi veya ayni desteklerde bulunmuşlardır. Ayrıca yerleşik yaşama geçen konar-göçerlere meccanen arazi, at ve saban dağıtmışlar, olağanüstü vergilerden muaf tutmuşlardır. Konargöçerlerin emniyetini sağlamak için askeri bazı tedbirler almışlardır. Tarım arazilerinde sulama konusunda yaşanan olumsuzlukları halletmek üzere bizzat mahalline uzmanlar ve işlerin takibi için memurlar göndermişlerdir. Tüm bu tedbirler işe yaramış olacak ki zamanla konargöçerlerin kendileri de uygun yerler aramaya başlamışlardır. Türkiye’de halen mevcut binlerce köyün taşıdığı isimler bu köylerin o ismi taşıyan boy ve oymaklar tarafından kurulduğunu gösteren bir delildir.<sup>131</sup>

Kırsal yaşamda iki tip yerleşme söz konusudur: Dağınık yerleşme, toplu yerleşme. Bununla birlikte konar-göçerler, iskân coğrafyasının kır iskanı bölümüne giren *kom*, *mezraa*, *ağıl*, *mandıra*, *yaylak* ve *divan* gibi dağınık yerleşme şekilleri meydana getirmişlerdir ki bunlar, dağınık yerleşme ile toplu yerleşme arasındaki geçiş formlarındandır. Yaylakta hayvancılık, kışlakta ise basit çiftçilik yapan ve artık yarı yerleşik bir hayat yaşayan oymakların zamanla parçalara ayrıldığı görülmektedir. Ana gruptan 10-50 hanelik kısımlar veya ayrı ayrı aileler halinde buldukları yaylak ve kışlak mahallerinde evler inşa ederek yerleşmişler, fakat bu yerleşmede dahi yaylak-kışlak hareketine tabi olmuşlardı. Önce çadırlarıyla ikamet ederken zamanla muhitte bulunan saz, ağaç ve toprak gibi maddelerden istifade ederek kerpiç evler yapmışlardır ve çok defa bu evleri ve teşkil ettikleri köyü yaylağa gittikleri zaman terk etmişlerdir. Fakat bazı yerlerde şehir ve kasaba, hatta kale harabesi buldukları zaman bunlardan da istifade yolunu seçmişlerdir.<sup>132</sup>

Bir boyun hem yaylak ve hem de kışlak mahallerinde olmak üzere iki kısma bölünüp bu iki ayrı yerde -hatta üç, dört yerde- yerleştikleri çok görülmüştür.

---

<sup>131</sup> White, 2020, s. 332.

<sup>132</sup> Cengiz Orhonlu, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Aşiretlerin İskanı*, İstanbul, 1987, s. 35-36.

Konar-göçerlerin özellikle İçel, Çukurova, Hatay ve doğu bölgelerinde bu şekilde teşkil ettikleri münferit yerleşme mahalleri bulunmaktadır.<sup>133</sup>

İskânı kararlaştırılan konar-göçerlerin mahalleri farklı yerlerden ve boş topraklardan seçilebildiği gibi iskana uygun olduğu takdirde kadim yaylak veya kışlaklarına da olabilmekteydi.<sup>134</sup> Tabii ki böyle durumlarda iskân mahallinin uygunluğu, etrafındaki yerleşiklerin durumu ve bunlarla ilişkiler önem taşıyordu. Karaman valisine, Kırşehir kadısına, Tokat naibi ile voyvodasına ve Kırşehir mütesellimine yazılan bir hükümden anlaşıldığı üzere Kırşehir sancağında kışlayan Haleb ve Yeniil Türkmenlerinin, mücavir alandaki köylülere tasallutta bulunmak, geldikleri yerleri kendi imkanları dahilinde mamur etmek, asayiş konusunda yerel inzibata yardımcı olmak ve vergilerini düzenli bir şekilde ödemek şartıyla Tokat mukataasında iskanlarına izin verilmiştir.<sup>135</sup> Bununla birlikte 1727'de Çukurova sahilindeki Sarıçam kazası, Yörük oymaklarının büyük bir kısmı için daimî iskân mahalli olarak seçilmiştir. Alaçam mevki de Şeyhoğlu ve ona tabi olan oymaklar için bir iskân mahalli olarak görülmüştür. Kayseri civarındaki Zamantı yaylası ve Pınarbaşı, bazı oymaklara iskân sahası tayin edilmiştir. Aynı şekilde Recebli Afşarı aşireti, 1728'de Zamantı ırmağı etrafındaki harabe köylere yerleştirilmiştir. Aynı dönemde Kozan Dağı'nda bulunan aşiretlerin bir kısmı da Çukurova'ya indirilmiştir.<sup>136</sup>

18. yy. başlarında eski yaylak yerleri bazı konar-göçerler için daimî birer yerleşme yeri tayin edilmiştir. Kara Hacılı oymağının İçel sancağının Mud nahiyesinde bulunan Seyhanlı mevkiine, Tekeli yörüklerinin Aksaz'a, Alaiye ve Beyşehir yörüklerinin İçel sancağı dahilindeki yaylak mahallerine iskânı sağlanmıştır. Bozulus Türkmenlerinden olup Selendi kazasında bulunan Kantemirli Çepnisi aşireti, talepleri üzerine aynı kazada bulunan Darıbükü dolaylarına yerleştirilmişlerdir. Reyhanlı aşireti de kendi istekleri üzerine kışlak mahalli olan Amik Ovası'na iskân edilmişlerdir. Rakka havalisindeki Lekvanik'e tabi Kızılkoyunlu oymağı İznik ile Sapanca tarafına nakledilmiştir. İlk Rakka'ya iskân edilmelerine rağmen Harbendeli, Köçekli, Silsüpür ve bunlara tabi olan oymaklar, Kırşehir civarında Çiçekdağı havalisindeki harabe köylere yerleştirilmişlerdir. Dulkadir

<sup>133</sup> Cengiz Orhonlu, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Aşiretlerin İskanı*, İstanbul, 1987, s. 35-36.

<sup>134</sup> BOA, A.DVNSMHH.d., 102/419, Evahir-i Şevval 1103 (Temmuz 1692).

<sup>135</sup> BOA, A.DVNSMHH.d., 101/147, 1102 (1690/1691).

<sup>136</sup> Orhonlu, 1987, s.108-110; Yusuf Halaçoğlu, *XVIII. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nun İskân Siyaseti Ve Aşiretlerin Yerleştirilmesi*, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1997, s. 7.

mensubu Deli Hacılı, Firuzlu, Büyük ve Küçük Abdallı oymakları ise taş evler yapmaları, ziraatle meşgul olmaları şartıyla Bozok sancağı dahiline de yerleştirilmişlerdir. Teke, Hamid, Beyşehir, Alaiye, Akşehir sancaklarındaki Yörüklerin buldukları mahallerde iskân edilmeleri yönünde ilgili yerlere yerleşmeleri için o bölgenin askeri ve idari yöneticilerine defaten emirler verilmiştir.<sup>137</sup>

Devlet açısından kışlaklar, konar-göçerlere daha hâkim olunabilen yerler olarak görünmektedir. Hem hakimiyet hem de alınan vergiler söz konusu olduğunda kışlakların devlet açısından daha tercih edilebilir oldukları görülmektedir.<sup>138</sup> Elbette iskân edilmeleri yaylak ve kışlak kullanımını ortadan kaldırmıyordu. Adana beylerbeyine, Sarıçam kadılarına yazılan bir hükümde belirtildiği gibi Yörük taifesinin Sarıçam adlı mevkie iskân edilmesi ve yaylak-kışlak bahanesiyle iskân yerlerinden dışarı çıkmalarına müsaade edilmemesi istenmiştir.<sup>139</sup> Kışlak-yaylak bahanesi ile yapılan yatay ya da dikey göç hareketliliği, Türkmenlerin yeniden konar-göçerliğe dönme ihtimaline rağmen devlet indinde gerek isteyerek gerek istemeden de olsa geçerli bir mazeret olarak kalmıştır.

Her oymağa yaylak-kışlak yerlerinin hükümet tarafından gösterildiği ma-lumdur. Buna rağmen bu mesele, nüfus artışı, yaylak-kışlak yetersizliği, mümbit ot alanları ile su kaynaklarındaki kıtlık gibi hususlar, oymaklar arasında çoğu zaman anlaşmazlıklara yol açıyordu.<sup>140</sup>

18. yy.'da takip edilen Osmanlı iskân politikasının tamamen başarılı olduğunu ya da başarısızlığa uğradığını söylemek doğru bir tespit olmaz. Günümüzde Suriye ve Anadolu'daki bazı köylerin aşiret kökenli adlarından, 17. ve 18. yy.'larda birçok topluluğun gerçekten de yerleşik yaşama geçtiği ve bu yaşam şeklini benimsediği sonucunu çıkarabiliriz. Ne var ki, genel iskân tasarısı öngörülen sonuçlarına ulaşamadı. Belirlenen aşiretlerin çoğu yeni yerleşmelerde sadece birkaç yıl kaldıktan sonra kaçtı ya da başkaldırdı.<sup>141</sup> Bu başarısızlığın birkaç sebebi vardı. Öncelikle, bir bütün olarak politika aşırı iddialıydı. Devlet, iskanın en basit ve üstesinden gelinebilir yolunu seçmek yerine üç hedefe aynı anda ulaşmaya çalıştı:

1) Yeni yerleşmeler ile konar-göçerleri, yerleşik çiftçilere dönüştürmek,

<sup>137</sup> Orhonlu, 1987, s.108-110; Yusuf Halaçoğlu, *XVIII. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nun İskân Siyaseti Ve Aşiretlerin Yerleştirilmesi*, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1997, s. 7.

<sup>138</sup> BOA, *A.DVNSMHM.d.*, 134/617, Evail-i Muharrem 1140 (Ağustos 1727).

<sup>139</sup> BOA, *A.DVNSMHM.d.*, 134/1311, 20/Ş/1140 (1 Nisan 1728).

<sup>140</sup> Orhonlu, 1987, s. 39-41.

<sup>141</sup> White, 2020, s. 332-333.

2) Konar-göçerler vasıtasıyla terk edilmiş arazileri yeniden üretim alanlarına dönüştürmek,

3) Ülkenin doğu sınırlarında başıboş ve saldırgan aşiretlerin yerleşim merkezlerini hedef alan faaliyetlerinin önünü almak.<sup>142</sup>

Bahsedilen iskân planı öngörüldüğü gibi işleseydi imparatorluğun yeniden meskûn hale gelmesi büyük ölçüde hızlanacaktı. Fakat çiftçilik tecrübesi olmayan aşiretler, kuru toprağı işlemede sıkıntılar çekti. Daha da kötüsü iskân edilen konar-göçerler çoğu yerde saldırgan aşiretlerin saldırılarına maruz kaldığı gibi onları korumakla görevlendirilen muhafızlar bile çoğu kez en basit görevlerini bile yerine getirmekten aciz kaldı.<sup>143</sup> İklim açısından bakıldığında, Osmanlılar yarı kurak arazilerde tarımı teşvik etmek için en kötü zamanlardan birini seçti.<sup>144</sup> Devlet yöneticileri bu iskan politikası dahilinde sıfırdan bir büyümeyi sağlamak yerine, mevcut nüfusun geniş alana yayma anlayışını benimsemişlerdi. Ancak bu anlayış yalnızca teoride kalmış ve pratikte tercihin nüfusun dar alana yoğunlaştığı görülmüştür. Kısasa belirmek gerekirse değişen ekolojik koşullar, Osmanlı Devleti'nin yürüttüğü iskân politikasının ancak bu kadarına müsaade etmiştir.<sup>145</sup>

## 2.7. Çiftlik-Kışlak İlişkisi

Öte yandan, eyaletlerdeki güçlü aileler ile bir kısım kamu görevlisi kanunsuz yollarla bazı köylülerin kullandıkları arazilere el koyarak büyük çiftlikler şeklinde özel mülkler edindiler. Celali İsyanı ve Büyük Kaçgın sırasında başlayan bu süreç, özellikle Balkanların nüfusunun azalmasına ve bazı karışıklıklara yol açtı.<sup>146</sup> Büyük çiftliklerin ortaya çıkışıyla ilgili olarak İnalçık'ın çizmiş olduğu tablo şu şekildedir:

*“Köylünün ağır vergi yükünden kurtulmak için tek çaresi köyünü bırakıp dağılmasıdır. Mirî toprak rejiminde köylü toprağın sahibi, olmadığından firar etmek kolaydı. Başka yerde yerleşip bir köy kurmadılarsa onlar, kayıtsız reaya olup başıboş gezerler veya ırgathlık yaparlardı. Bunların aralarından bazıları eşkıyalık yapardı. Devleti en çok kaygılandıran şeylerden biri, reyanın bu şekilde yerini yurdunu bırakıp etrafa dağılmasıdır. Nitekim 17. yüzyıl baş-*

<sup>142</sup> White, 2020, s. 333.

<sup>143</sup> White, 2020, s. 333.

<sup>144</sup> White, 2020, s. 333-334.

<sup>145</sup> White, 2020, s. 334.

<sup>146</sup> White, 2020, s. 376-377.

larında Anadolu köylüsü Celaliler önünde paniğe kapılarak kalelere ve şehirlere sığınmak zorunda kalarak kaçmışlardı. 1609 tarihli adaletname, bu olay ile askerî sınıfa ait çiftlik ve mandıraların ortaya çıkışı arasındaki ilişkiyi şöyle açıklar: Köylünün bıraktığı toprakları askerî sınıftan nüfuzlu olanlar kendi mülkleri gibi benimseyip üzerine yerleşmiş, kul ve hizmetkar getirip buraları işletmeye ve kendi çiftlikleri haline sokmaya başlamışlardır. El emeğinin azlığı sebebiyle bu tür topraklar, genellikle çitle çevrilip hayvan beslemeye mahsus mandıralar haline sokulmuştur. Kargaşalığın bittiği dönemde ise reaya, bunlardan korkarak köyelerine dönmemiştir. Bu sebeple padişah bu adaletname ile evlerin ve ahırların yıkılarak askerlerin derhal bu yerleri boşaltmalarını emretmektedir.”<sup>147</sup>

Malikane ve çiftlik sistemlerinin 18. yy.’daki yükselişi, sipahiliğe ve köylü özerkliğine dayalı eski tarım düzeninin gerilemesini hızlandırdı. Böylelikle büyüyen iç ve dış pazarların ihtiyaç duyduğu ürünler sayesinde yeni fırsatlardan kazanç sağlayan taşralı toprak sahipleri arasında güçlü bir zümre ortaya çıktı. Ancak malikane ve çiftlik sahibi bu zümre, çoğu zaman mülklerinden uzak menfaatperestler olarak kaldı.<sup>148</sup>

Genel olarak bakıldığında 18. yy., sosyal konulara ilgisi klasik askeri seçkin tabakadan, taşradaki makam sahiplerinin oluşturduğu, işine daha bağlı, yerel köklere sahip ayan adı verilen sivil bir eşraf sınıfına doğru bir değişime sahne oldu. Bu gelişme sayesinde Osmanlı hazinesi, 18. yy. başlarından ortalarına kadar kısmen bir canlanma gösterdi. Merkezî idare bu ortamı fırsata çevirerek sağlam bir para sistemini yeniden kurdu. Daha istikrarlı ve karlı bir tarım sistemine ulaşmak amacıyla topraklar ve kaynaklar üzerindeki denetiminde bazı tavizler verdi. Bu tür gelişmelerle birlikte 18. yy. sonlarında tarım ile ticarete ortaya çıkan serbestleşme, Osmanlı iktisadi yaşamında bir rahatlama sağladı.<sup>149</sup>

18. yy.’ın sonlarına doğru Osmanlı iktisadi hayatında yaşanan rahatlık, çiftlik-kışlak ilişkisinin önemini açıkça ortaya koyar. Yaşam biçimi ve coğrafya, köylü-kırsal yaşamını ekolojik bütünlük içinde şekillenmeye zorlamaktadır. Yani

<sup>147</sup> Halil İnalçık, *Devlet-i ‘Aliyye Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar-I*, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul 2018, s. 329-330.

<sup>148</sup> White, 2020, s. 377.

<sup>149</sup> White, 2020, s. 377.



nüfusuna göre bir köyün en azından kendine yetebilen bir arazi bütünlüğüne sahip olması gerekliydi. Örneğin hayvancılık ağırlıklı ise mera, yaylak ve kışlaklar; tarım ağırlıklı ise ekilebilir araziler miktarca fazla olmalıydı. Diğer taraftan köylüler sadece tarlalara, hayvanları için ihtiyaç duydukları yaylak, kışlak ve meraya muhtaç değillerdi. Zira yakacak ihtiyaçları için kuru ve pırnallık gibi kaynaklara da muhtaç idiler. Tüm bu ilişkiler ve zorunluluklar bir bütün olarak değerlendirildiğinde Anadolu ve Rumeli gibi birbirinden farklı özellikleri bulunan geniş bir coğrafyada Osmanlı köy ve kır yaşamı dahilinde hem hayvancılığın hem de ziraatın birlikte yapıldığı yerler de mevcuttu. Buna rağmen kışlakların ziraat alanına dönüşmesi kolaylıkla gerçekleşmemiştir. İstanbul'un ve sarayın iâşesinde önemli yerleri bulunan ve koyunlara mahsus olan İbsala ve Velimeşe kışlakları hayvancılık sezonu bittikten sonra sahipleri tarafından ziraata tahsis edilmekteydi. Bu durum kar ile alakalı bir durumdu. Ancak bahsi geçen türdeki kışlakların amacının dışında kullanılması koyun yetiştiriciliği açısından iyi bir durum değildi. Bu sebeple arşiv belgelerinde kışlaklarda ziraatın yasaklanmasına dair Çorlu, Vize, İbsala, Ferecik ve Keşan kadılarına defaten gönderilen emirnamelere rastlıyoruz.<sup>150</sup> Aynı şekilde eskiden beri hiç ziraat yapılmamış Ferecik kasabasının Armutluk denilen mevkiine benzer bir müdahale yapılmıştır. Kasaba halkı üç dört yıldan beri “*bazı kimesneler tegallüben ziraat edüb ve yedlerinde fuzuli tezkereyle cümlemizi perişan etmekte*” şeklinde şikayetlerini birçok kez dile getirmiştir.<sup>151</sup>

Zaman zaman mirî ağnam bulunmayan kışlakların muhtemel gelir kaybı endişeleriyle ziraata tahsis edilmeleri de olağan bir gelişme gibi görünmektedir. Beş-altı senedir mirî ağnam bulunmayan İbsala kazasındaki kışlak, bazı kaza eşrafının eline geçmiştir. Bu kışlak, mirî koyunlar için yeniden kullanılmaya başlandığında bahsi geçen eşraf buna tepki göstererek dışarıdan gelen çobanları darp ve tehdit etmişler, işi onları öldürmeye kadar götürmüşlerdir. Sırf bu sebeple bahsedilen kışlakta yaklaşık 600 mirî koyun telef olmuştur. Konunun önemine binaen devlet yöneticileri, Velimeşe kışlaklarında mirî ağnamın ihtiyacı karşılandıktan sonra ancak, fazladan otlak alanı kalması durumunda yerli ahaliye kiralık kışlak olarak verilmesini istemiştir.<sup>152</sup>

<sup>150</sup> BOA, *AE.SABH.I*, 349/24499, 21/Ra/1195 (17 Mart 1781).

<sup>151</sup> BOA, *AE.SMHD.I*, 95/6627, 15/Ra/1145 (5 Eylül 1732).

<sup>152</sup> BOA, *C.ML*, 284/11696, 29/R/1195 (24 Nisan 1781).

Hem ticaretle uğraşmaları hem de tüm sermayelerini hayvancılık faaliyetlerinde kullanmaları sayesinde taşrada söz sahibi olan ayanlar ve yeniçeriler, tüm şikayetlere rağmen yaylak-kışlak gibi yerlere müdahaleye cüret edebiliyorlardı.<sup>153</sup> Özellikle Edirne ve çevresindeki kışlaklar, bu tür müdahalelerin fazlasıyla yaşandığı çetin çıkar çatışmalarının yaşandığı yerlere dönüşmüştür. Dahası kışlaklar yoğun reaya hareketliliğine de sahne olmuştur. Bu durum yerel siyaset üzerinde etkili olmak isteyen ayanların ve mütegalibenin kışlak üzerinden çeşitli hesaplar yapmalarına sebep olabilmektedir.<sup>154</sup> Bazen ayan çiftliklerine ait kışlaklara, civar köy ahailerinin veya konar-göçerlerin müdahaleleri de olabiliyordu. Arşiv belgeleri arasında, bu tür mevzuya dair pek çok belge bulunmaktadır.<sup>155</sup>

Mirî kışlaklarla ilgili en çarpıcı tespitlerden biri Mustafa Nuri Paşa'ya aittir. Yaylak ve kışlaklarda yaşanan sürecin savaşları nasıl etkilediğine dair tespiti dikkat çekicidir:

*“Rumeli’de ve Anadolu’da, özellikle Edirne yakınlarında birçok deve ve başka cins hayvanlar için yaylak ve kışlaklar vardı. Buralarda çeşitli mirî hayvanlar yetiştirilir ve bunlar Osmanlı askerî birliklerinin nakliyesinde kullanılırdı. Bu hayvan yetiştirme işi zamanla gerilemiş, 1739’dan 1768’e gelinceye kadar süren barış yılları, askerî hareketin temel gereği olan hayvan yetiştirme kurallarını ortadan kaldırmıştı. Kışlak ve yaylakların bazıları mülk şeklinde sahipli topraklara dönüşmüş bazıları da dirayetli birtakım yöneticilerin eline geçmişti. Bu yüzden 1768 Rus seferinde ulaşım konusunda çeşitli güçlükler çekilmişti.”<sup>156</sup>*

Bütün bu gelişmelere karşın yaşanan uzun süreli değişimler, kışlakların vergilendirmeleri konusundaki anlaşmazlıkları da beraberinde getiriyordu. Kışlakların köyleşmesi, boşalması, ziraata açılması ve üzerinde gerçekleştirilen faaliyet türleri gibi unsurlar kışlağın vergilendirilmesinde bazı karışıklıklara ve anlaşmazlıklara yol açabiliyordu. Dergâh-ı Ali çavuşlarından Hasan Ağa'nın geçmişte kışlak şeklinde kaydedilen Niksar nahiyesinde mutasarrıf olduğu zeameti, sonradan

<sup>153</sup> BOA, A.DVNSMHH.d., 116/618, 20/R/1121 (29 Haziran 1709; AE.SMHD.I, 257/20970, 5/C/1154 (18 Ağustos 1741); C.ML, 539/22176, 29/N/1144 (26 Mart 1732).

<sup>154</sup> BOA, AE.SOSM.III, 69/5249, 15/S/1171 (29 Ekim 1757).

<sup>155</sup> BOA, A.DVNSMHH.d., 118/1673, Evail-i Safer 1124 (Mart 1712); A.DVNSMHH.d., 103/375, Evail-i şaban 1105 (Mart 1694), İlhan Gök, Ersin Kırcı, 103 Numaralı Mühimme Defteri, İstanbul 2016, s. 204.

<sup>156</sup> Mustafa Nuri Paşa, *Netayic'ül-Vukuat*, C.III-IV, Sadeleştirilen Neşet Çağatay, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1992, s. 149.

köye dönüşmesi ile vergi tarhında bir değişiklik meydana gelmiştir. Terk edilmesi sebebiyle civar köylerden bazıları burayı ekip biçmeye başlamış; ancak bunlar, ziraat sayesinde elde ettikleri ürünlerin öşürlerini Hasan Ağa yerine kendi sipahileri olan Ali Çavuş'a vermişlerdir. Bu sebeple zarara uğradığı iddiasıyla Hasan Ağa, kışlak yerlerinde ziraat eden her kim olur ise olsun ziraatlarıyla hasıl eyledikleri terekelerinden öşürlerini defterhane kaydı gereğince kendisine verilmesini talep etmiştir.<sup>157</sup>

Devletin farklı yerlerindeki kışlakların iskân ve tarıma açılmasına yönelik çabaları peyderpey devam etmiştir. Altmış yıldır kaza sakini ve erbab-ı ziraat olarak kendilerini tanımlayan Şabanözü ve Kurupazarı Türkmenleri, Sarıalanbelin'i muhafaza etmelerine ve yolcuların emniyetini sağlamalarına rağmen Ankara ve Çankırı valileri tarafından yaylak ve kışlak vergisi talebiyle rahatsız edildikleri gerekçesiyle ilgili makamlara durumlarını belirtmişlerdir.<sup>158</sup> Bahsedilenin aksine durumlar da söz konusuydu. Örneğin, Şehzade Sultan Mehmed evkafının Çorlu'ya bağlı Hacı Muradlı köyündeki çiftliğinde ziraat olunmayan mahallerinden talep edilen kışlak ve yaylak vergileri genel şikayetler/talepler üzerine iptal edilmiştir.<sup>159</sup>

Muhtemelen geçmişte yapıldığı halde mevcut durumda ziraat yapılmayan mahallerde yaylak-kışlak vergileri talep edilmesi dikkati çekicidir. Ancak genel eğilim kışlaklar üzerinde yoğun bir ziraat baskısının yerleşmiş olmasıdır. Keza Rumeli'de, kışlakların çiftlikleşme baskısına karşın geleneksel derbendci muafiyetleri üzerinden direnmeye çalışan gruplar da çıkabiliyordu. Gümülcine kazasının Dimetoka nahiyesinde sipahinin mutasarrıf olduğu yaylak, kışlak ve otlakları Mıhrkoz köylülerinden bazıları “*Bizler karyenin derbendci reayası gibi öşüre muadil ile mukaddem olan sipahiler ve mültezimlerden yedlerimizde tapumuz vardır senede bir defa on kuruş maktua veririz gayri vermeyiz defteri kanun bilmeyiz*” diyerek vergi vermeden kullanmak istemişlerdir. Bu kişiler güvendikleri “*mütegallibelerine binaen ziraat ve hırsat eyledikleri yerlerin öşrü salarİYelerin, yaylak, otlak, kışlak ve çiftliklerin rüsumlarını virmedikleri*” için hazinenin zararına yol açmaktaydılar.<sup>160</sup>

<sup>157</sup> BOA, *AE.SMHD.I*, 226/17968, 20/S/1166 (27 Aralık 1752).

<sup>158</sup> BOA, *C.ML*, 569/23290, 29/C/1196 (11 Haziran 1782).

<sup>159</sup> BOA, *C.ML*, 169/7108, 27/Z/1196 (3 Aralık 1782).

<sup>160</sup> BOA, *AE.SABH.I*, 216/14249, 27/R/1195 (22 Nisan 1781).

Balkanlarda, Anadolu'dan farklı bir biçimde yaşanan bu süreç özellikle devletin merkezî otoritesinin iyice zayıfladığı sınırlarda daha belirgin biçimde görülüyordu. *Ayanlık Çağı* diye adlandırılan ve yerel güçlerin merkezî otorite aleyhine güçlerini gittikçe artırmaları, devletin 18. yy.'da sınır bölgelerindeki etkisini kısmen zayıflatmıştır. Bu idari şartlara bir de Fırat'tan Tuna'ya kadar imparatorluğun klasik sisteminin uygulandığı toprakların sınır bölgelerinde azalan etkinliği düşünüldüğünde bu konuda Tuna'nın ötesinde yaşanan gelişmeler oldukça dikkat çeker. Çiftlikleşme ve kışlak kullanımıyla ilgili olarak Eflak-Boğdan toprakları ve bunların birbiriyle olan sınırlarında vuku bulan gelişmeler konusunda dikkat çekici bir belge yoğunluğu mevcuttur. Bahsedilen çiftlikleşmeyi sağlayan sakinler, devlet kontrolünden uzak yerlerde kendilerine ait bir düzen, vergi ve birçok yeni fırsat sağlama gibi açılardan bazı avantajlar elde etmekteydiler. Nitekim bir arşiv belgesinde bazı şahıslar tarafından Eflak sınırına yakın mahallerde inşa edilen çiftlik ve kışlakların hırsız ve eşkıya yatağı haline dönüşmesi sebebiyle halkın hayvanlarını hiçbir yere çıkaramaz duruma geldiğinden bahsedilmektedir. Keza Niğbolu kadısına gönderilen hükümde “*Niğbolu'da bazı kimesneler eflak sınırına karib çiftlikler ve kışlaklar bina...*” ettiklerinden ve “*vilayet-i mezbure reayasının davarlarını meralarına hırsız ve haramiler tasallutu sebebiyle dışarıya çıkaramadıklarından*” bahsedilmektedir.<sup>161</sup> Özellikle Eflak-Boğdan hududunda yer değiştiren veya komşu hudutta oda, ev, kışlak ve mandıralara yerleşen bir kısım reaya, Nogay ve Tatar ile ilgili şikayetler vakidir. Ancak devlet yetkilileri gerek Eflak gerekse Boğdan sınırlarında kışlaklara yapılan eklentilerin yıktırılmasını ve reyanın eski yerlerine gönderilmesini istemekle yetinmişlerdir. Gönderilmemeleri durumunda mutasarrıf konumundaki voyvodalar, zarara uğramaktaydılar ve bu sebeple, bahsedilen şekildeki reyanın eski yerlerine geri gönderilmesi için sık sık ilgili makamlara şikâyet dilekçesi yazmaktaydılar.<sup>162</sup> Buna karşın bu durumdaki reaya, bu tür faaliyetlerinin babaları döneminden gelen bir tür zilyetlik hakkı olduğunu iddia etmekteydiler:

*“Uzun yıllar öncesinde Sevahil-i Tuna'da mütemekkin Eflak arazi-sinde İbrail'den Niğbolu'ya varınca bazı mahallerde Silistre ve Rusçuk, Yergöğü, Zıştovi ve Niğbolu sükkanından ve ol-havaliden*

<sup>161</sup> BOA, A.DVNSMHH.d., 5/171, 7/L/973 (27 Nisan 1566).

<sup>162</sup> BOA, AE.SAMD.III 187/18106 ve 140/13617 ilgili konuda hayli belge olduğu görülmektedir.

*bazıları mukaddema fuzuli ihdas eyledikleri uç<sup>163</sup> tabir olunur kışlakların taraf-ı miriye zararı olduğu mukaddema ilam olundukda ba-ferman-ı ali ref ve hedm olunmuşken ashab-ı memnu mündefi olmadıklarından naşi südur eden evamir-i aliyyeye mügayir bazı kimesnelere istinaden bazıları dahi fevt olmalarıyla oğulları zuhur ve babalarımız mutasarrıf olmuş idi. Biz dahi mutasarrıf oluruz de-yü hilaf-ı emr-i ali müdahil bulduklarını taziyik ve mal-ı miriye ve reaya-yı eflaka gadr oldukları nemayan olacağı...”<sup>164</sup>*

İddialar ve gösterilen bazı deliller, yetkilileri ikna etmemiş olmalı ki reayanın yapmış olduğu kışlak eklentilerinin yıktırılmaları emri verilmişti. Özellikle Eflak ve Boğdan arazilerinde reaya ve boyarların kışlaklar oluşturmalarına mani olunması için Eflak voyvodasına bir çok hüküm gönderilmişti.<sup>165</sup> Keza, kışlak ve çiftliklerde cizyeden muafız diyerek Eflaklıları meccanen çalıştıran ve bu suretle hazineyi de zarara uğratan reaya bazı devlet görevlileri tarafından ayrıntılı bir şekilde araştırılmışlar ve raporlaştırılmışlardır.<sup>166</sup> Diğer taraftan Eflak'ta hariçten herhangi birinin çiftlik ve kışlak edinmesi müteaddit fermanlarla yasaklanmıştır. Diğer taraftan da ilgililerden zilyet iddiasında bulunanların kimler olduğunun, ellerinde ne tür belgelerin bulunduğunun da araştırmaları özellikle istenmiştir.<sup>167</sup> Keza çok daha sonraki yıllarda bile Boğdan'ın sınır bölgelerinde yaşanan benzer süreçle ilgili olarak devlet yine klasik politikasını izlemiş ve bütün değişimleri

---

<sup>163</sup> Belgelerde, Eflak ve Boğdan sınırlarında yeni kurulan kışlaklar ayın zamanda uç şeklinde adlandırıldıkları görülmektedir. Uç denilen kışlaklar-bunlar köy altı geçici iskanlar olduğu anlaşıl-makta- bu şekilde adlandırılmaları manidardır. Bunların klasik Osmanlı düzeni dışında veya sınırında (Tuna'nın kuzeyi) yer almaları ve daha geniş, serbest hareket edilen yerler olması ve darülcihad önlerindeki akıncı bölgeleri gibi Türk idari ve iskân sisteminin uç kavramıyla karşılanması da dikkati çekmektedir. Her ne kadar Eflak ve Boğdan Osmanlı idari ve siyasal sistemi içinde yer alıyor olsa da Tuna'nın kuzeyinin farklı bir idari anlayışı olduğu açıktır. Tuna nehrinin kuzeyi ile güneyi arasında görünmez sınırlar çizdiği ve farklılıklar yarattığı bilinmektedir. Burada uç tabir edilen kışlakların güneyden yani Darülislamdan gelenler tarafından kurulması ve etraftaki Eflak reayasını da kazanarak yanlarına çekmeleri onları Kolonizatör Türk Dervişlerinden farklı bir biçimde de olsa adeta bir zaviye fonksiyonu gibi bir rol oynadıklarını göstermektedir. Elbette buradaki uç kavramı geleneksel Osmanlı düzenin izleri olarak değerlendirilebileceği gibi imparatorlukta yaşanan normal sürecin bölgedeki yerel bir adlandırması olarak da bakılabilir. Eğer birinci değerlendirme doğruysa o zaman artık Osmanlı siyasal ve idari sınırının Tuna'ya kadar gerilediği, Darülharb olarak görülen Tuna'nın hemen kuzeyinde giden veya yerleşenlerin daha rahat hareket edebildiği bu bölgeleri klasik Osmanlı düzeninin dışında kalan yerler olarak algılanmaya başlandığı söylenebilir.

<sup>164</sup> BOA, AE.SAMD.III, 72/7219, Evail-i Zilkade 1139 (Haziran 1727).

<sup>165</sup> BOA, AE.SAMD.III, 227/18054, 10/S/1146 (23 Temmuz 1733).

<sup>166</sup> BOA, AE.SAMD.III, 139/1302, 20/R/1146 (30 Eylül 1733).

<sup>167</sup> BOA, C.MTZ, 17/805, 29/R/1146 (9 Ekim 1733).

yeniden gözden geçiren devlet reayanın hukuk dışı yaptığı kışlak eklentilerinin yıkılması için talimat vermiştir:

*“Hotin ve Bender civarında Boğdanın beş kazasında ihdas olunan odalar ve kışlaklar yıktırılmış ise de diğer altı kazadaki odalar ve kışlaklar hakkında olunacak muamele sorulmuş ve Boğdan nizamına memur Mustafa Ağa ve voyvoda Matiye yazılan hüküm bunların araştırılması istenmiş yıkılmaması için bir sebep var mıdır, bu maddenin başkasına zararı olur mu? Bunların bildirilmesi...”*<sup>168</sup>

Devlet politikası sebebiyle devam eden süreç yalnız Eflak ve Boğdan dışında Kırım için de geçerliydi. Bu durum, Elhac Selim Giray Han’a gönderilen bir yazıda şu şekilde ifade edilmiştir:

*“Mülk-i mevrusumuz olan Boğdan memleketinin hududu dahilinde olup Bucak tarafından nehr-i Prut’a varınca vaki arazide tavaf-i Nogay ve sair kabail-i Tattardan bazıları kışlak ve çiftlikler ihdas etmeleriyle cizyegüzar Boğdan reayasından bazıları varub zikr olunan kışlak ve çiftliklerde tavattun ve ihtifa ve ashabına istinad ve iltica ile Boğdan voyvodalarına adem-i itaat ve cizye ve sair tekalifi vermeyüb onların cizye ve hisselerine düşen tekalif dahi sair reaya üzerine tahmil olunmağla...”*<sup>169</sup>

Eflak metropolidi, boyar ve ahalisinden 37 kişinin mührü ve imzası bulunan bir mahzarda bu süreç şu şekilde dile getirilmiştir:

*“Feth-i hakaniden berü memleket-i Eflakdan üzerlerimize edası lazım gelen cizye-i şeriyemizi ve rüsumat-ı miriyemizi ...? hamil olan ağnamdan ve tuttuğumuz kovanlarımız mahsulünden veregeldiğimiz için medar-ı kisb ü karımız zikr olunan eşya iken bir müddetten beri sevahil-i Tunada vaki gerek ser-hadat ve gerek beldat ve kasabat mesakini Eflak hududunda olan reayaya rebh-i fahiş ile akçe verüb ahali edasına sahib-i iktidar olmadıklarından yedlerinde bulunan kovanlarını deynine takas ile alabend oldukları için damızlık koyun ve kovan tutmağa ve sair hayvanat beslemeğe meluf olub bu bahane ile Eflak tarafına mecbur vürud eyledikçe makar ve*

<sup>168</sup> BOA, C.HR, 107/5330, 29/Za/1166 (27 Eylül 1753); C.MTZ, 2/57, 20/M/1173 (13 Eylül 1759).

<sup>169</sup> BOA, A.DVNSMHH.d., 5/83, 20/C/1107 (26 Ocak 1696), s. 194.

*mesken olacak bir münbit labe olmağın üzeri poşideli bir tam ih-  
das ve havalisine bazı mevad-hevar beyt dahi bina ederek dahi va-  
sice olsun ve teşmame? tam olsun diyerek hilaf-ı şer-i şerif-aherin  
mülk arsasına fuzuli mutantan kışlalar ve çiftlikler ihdas ve müzey-  
yen çardaklar bina edüb muazzam ahurlar icad ettikleri için dile-  
dikleri kadar uzun ayaklı tabir olunan hayvanat dahi cemi eyledik-  
lerinden sonra ziraat ve hırsaset vaiyesine düşüb emlak ve arazile-  
rimize fuzuli pulluk çıkararak gerek manastırlarımızın evkafından  
olan ziyalara ve gerek mülk-i müstakilimiz olan muşyalarımıza?  
keyfemayeşa mutasarrıf olub gereği gibi Eflak hududunda alaka-  
bend oldukları ecilden kışlaklarına semt ve civar bulunan kura  
ahalilerini dahi cebren ve kahren kendi hizmetlerinde amal ve is-  
tirham ettiklerinden başka fukara-yı raiyetin edeceği kar ü kisbi  
kendüleri edüb yedlerinde olan hayvanatlarını dahi gani fahiş ile  
alub karyelerin perakende ve perişanlıklarına bais ve badi ve bizle-  
rin dahi abaanceddin yedlerimizde olan koyun ve kovan mahsulle-  
rimizin izmihlallerini mudi olduklarından mal-ı cizye ve rüsumat-ı  
miriyelerimizi edada iktidarımız mefkud olduğundan maada zikr  
olunan kışlaklarda hava ve hevesine tabi erazil ve eşhasdan nice  
eşkiya tavattun edüb ibadullahın evlad ve iyal ve eşya ve emvalle-  
rine taarruz ederek katl-i nüfus ve hetk-i araz makulesi hezar feza-  
yih ve ..şitab ettiklerinden naşi bu makule alakabend olmadan mec-  
caniyet etmeleri için her ne kadar tenbihat ve tehdidat-ı mutazam-  
mın evahir-i aliyye sadır olundu ise dahi bildiklerinden istinkaf ve  
mezalim ve teaddiyatdan keff-i yedd etmekle insaf etmemeleriyle az  
zaman-ı salifede olan voyvodalarımızdan bu misillü hilaf-ı şeri ih-  
das olunan oda ve kışlakları hasbe'l-zarure ihrak-ı binnar eyleme-  
ğe mecbur olmuşken sefer-i ihtilallerden sonra diyerek memlekete  
duhul ve müstevli olmalarıyla cümlemiz ... aliyeye bitşekva ve zikr  
olunan mezalim ve teaddiyatın üzerlerimizden defî olunması babın-  
da istida-yı inayet ile meadelet-i padişahiye iltica ettiğimizde ma-  
ru'z-zikr kışlakların bi'l-külliyeye hedmi ve kalı ve hayvanat ve ko-  
vanlarının tard ve defî ashabının memleketden izaç ve meni babın-  
da gerek vüzeray-ı izam hazeratına ve gerek sair hükkam ve zabi-*

*tana nice kita evamir-i aliyeler şeref-riz vürud olub makamının müsbakalarının infaz ve icrası hususu devletlü inayetlü afiyet-i fukaraya merhametlü efendimiz hazretlerinin bu havalide saye-i endaz-ı iclal olmalarına mütevakkıf olduğu ümid karini acizanemiz olmağın ayane zaman bu havaliler nakşı senabikü'l-hayl asifanelerine nümune nema-yı pür-beyan? gelend olur deyü dide-düz intizar iken bu esnada piraye-bahş şeref-vurud buyurdıkları silistre muhazelesinde vaki ol-havalilerde bulunan oda ve kışlakların ber-muceb evamir-i aliye hedm ve kalılarına irade-i aliye-i müşiraneleri tealluk buyrulmaktan naşı cümlesi hedm ve tahrib ve defî mezalim ve teaddiyat ile züefa ve mazlumin katrib buyrulduğu beyimiz tebşir ve tefhim eyledikte ..... olarak dua-yı ömrü devlet ve tahtib-i zat .. ile yek-dil ve yek-zaban? şükran olarak ... icabet-peramın inayet ....<sup>170</sup>*

Belgede bölgedeki kışlak tanımı ve tarifine ait izler bulunabileceği gibi, mahzarı yazanlar açısından devletin yüklediği yeni vergiler ve değişimlere karşı eleştiri ve direnişin ipuçları da bulunabilir. Keza Tuna'nın ötesi-berisi yani klasik Osmanlı düzeninin olduğu alanlar ve Eflak memleketinin arasındaki farkı görmek de mümkündür. Ayrıca sınır, uç-kışlak ilişkisi, ticarileşme, vakıfların topraklarına el koyma gibi uygulamaların Eflak'taki izleri de görülebilir. Belge içeriğinde reayanın nehrin ötesindeki daha zayıf Osmanlı düzenine göçü veya bir nevi Osmanlı düzeninden kaçışı, bunları koruyanların ve muhtemelen onlar üzerinden güç devşirenlerin varlığı da görülmektedir. Dahası bu belge üzerinden Osmanlı yanlısı metropolid ve boyarların bunlara *erazil* ve yaptıklarına *şekavet* diyerek Osmanlı merkezî hassasiyetlerinden birisi olan *cizye ve vergi* vermediklerini vurgulamaları da açıkça takip edilebilir. Başlangıçta ilk sebebin para-borç ve faiz ilişkisine isnat ettirilmesi manidardır. Aynı şekilde kışlakların kuruluşundan sonra ziraata yönelip çiftlikleşmesi süreci de bu belge içeriğinden takip edilebilmektedir. Keza güçlü çiftlik örgütlenmelerinin kurulduktan sonra etrafındaki köyleri ve köylüleri gerek rekabet yoluyla gerekse daha ücretlerle *boşa çıkartarak* kendisine bağlaması, yeni oluşumların rekabet güçleriyle klasik Osmanlı düzenini tatil ettirip değişen düzene ayak uydurma çabaları olarak değerlendirilebilecek gelişmeler olarak görülebilir.

<sup>170</sup> BOA, TS.MA.e, 684/29, 29/Z/1164 (18 Kasım 1751).



Osmanlı sınırlarında özellikle çiftlikler üzerinden yaşanan arazi problemlerine bir örnek de Bosna-Hersek'ten verilebilir. Hersek sancağında bulunan Mostar ve diğer kazalarda çiftlik sahiplerine bağlı olup *oğrada* tabir edilen otlak ve kışlaklar hakkında araştırma yapan Arazi ve Çiftlikat Komisyonu 11 maddelik bir mazbata hazırlamıştı. Maddeleri mevcut müesses nizamaya uygun olduğundan gereğinin yapılması kararlaştırılmıştı. *Oğrada* adı verilen bu otlak ve kışlakların bazıları *kadim* olup bazıları da sonradan çit ve taşla çevrilmişti.<sup>171</sup>

Çiftlikat Nizamnamesi hükmünce arazi hasılatından sahiplerince yasal olarak belirlenen miktarların dışında kimseden bir şey talep edilmesi uygun değildi. Buna rağmen bazı oğrada sahipleri topraklarından istifade eden çiftçilerden *otlakiye* namıyla bir salma almaktaydı. Diğer taraftan da zeamet sahipleri -ki çoğunlukla bunlar sipahilerdir- *kışlak kirası* adıyla da oğradalardan yararlananlardan ikinci bir talepte bulunuyorlardı. Zeamet sahipleri bu taleplerde bulunmadıkları takdirde en önemli gelirlerini kaybedeceklerini ve dolayısıyla da mağdur olacaklarını düşünmekteydiler. Bu tip oğradalar ekseriyetle çiftliğe tabi değildi. Ancak bunlardan bazıları, çiftliklerin yakınlarında boş meraların etrafının çevrilmesiyle *korudarak oğrada* denilen müstakil alanlara dönüştürülebilmekteydi. Bu sebeple Hersek tarafında yaşanan çoğu anlaşmazlık, Arazi ve Çiftlikat Komisyonu'nun öngördüğü esaslara rağmen büyük oranda çözüme kavuşturulamadan öylece devam edegelmiştir.<sup>172</sup>

Bahsedildiği üzere Bosna-Hersek çevresinde kışlak fonksiyonu gören yerlerin özel bir adlandırılmasına tanık olunmaktadır. *Oğrada* kelimesi o bölgedeki kışlaklara verilen ad olduğu görülmektedir. Bir diğer husus ise yeni oğradaların ortaya çıkışı 16. yy.'da İngiltere de görülen çitleme hareketine çok benzemektedir. Bir arşiv belgesi üzerinden bize değerlendirme yapma fırsatı veren bu örnekler sayesinde boş miri arazilerin çevrilerek kışlaklaştırılmasını ve ardından da tasarrufunun ele geçirilmesi yönünde yaşanan toprak mülkiyetindeki kaymaları tespit etmek mümkündür.

Çiftlikleşme ve kışlak arasındaki ilişki ve irtibata dair bir örnek de Langaza'dan verilebilir. Sidrekapısı Madeni Emîni Osman Ağa, daha önce duhan gümrüğü emininin terekesinden devletin borçlarına karşılık el koyduğu ve kendisine

<sup>171</sup> BOA, *TŞRBNM*, 3/138, 4/Ra/1280 (19 Ağustos 1863); *TŞRBNM*, 9/20, 19/Ca/1280 (1 Kasım 1863).

<sup>172</sup> BOA, *TŞRBNM*, 3/138, 4/Ra/1280 (19 Ağustos 1863); *TŞRBNM*, 9/20, 19/Ca/1280 (1 Kasım 1863).

satılan Langaza nahiyesindeki çiftlikleriyle ilgili olarak zarara uğradığı iddiasıyla mahkemeye gitmişti. Osman Ağa, sahibi bulunduğu üç çiftlikten biri olan Saraçlı hududundaki kışlak ve yaylak yerlerinin eskiden olduğu gibi kiraya verilmesine müdahaleleri sebebiyle o mahallin köylülerinden şikayetçi olmuştur. Söz konusu köylüler, kendilerinden talep edilen avarız ve nüzul gibi vergilerin bu yaylak ve kışlak gelirleri üzerinden verilmesi gerektiğini ileri sürmekteydiler. Bu durum, yaylak ve kışlakların adeta çiftliklerin müştemilatı olarak kabul edildiğine delalettir.<sup>173</sup>

Birçok belgede de geçtiği gibi bazı yaylak ve kışlaklar, çiftliklere dahil edilmişlerdir. Çiftlikleşme sürecinde yaşanan bu tür gelişmeler aslında özel mülkiyetin de devreye girdiğine işarettir. Bu, özellikle eskiden beri kullanım geleneğine uygun olarak yaylak ve kışlakların çiftlik müştemilatlarından sayılmış olmasından kaynaklıdır. Halbuki bu tür yerler genel itibarıyla köyün veya köylerin ortak kullanımına aittirler.<sup>174</sup>

Osmanlı sosyal ve iktisadi yaşamının önemli bir parçası olan çiftlikleşmeye dair dönüşüm 19. yy. başlarında bile tamamlanmış değildi. Bununla birlikte, imparatorluk otarşisinden gittikçe uzaklaşma ve Batı pazarlarına açılma, Osmanlı Devleti açısından olumlu/olumsuz birtakım sonuçlar doğurdu. Ticaretin yaygınlaşması ile ürünlere olan talebin artması, Osmanlı hazinesine sınırlı da olsa maddi bir kaynak sağladı. Ancak bu durum, merkezî idarenin zayıflamasını hızlandırdı. 19. yy. şartlarında, geçmişte olduğu gibi tüm kaynakların devlet tarafından temini, dağıtımı ve kullanımı gibi imkanlar mümkün değildi. Üstelik devletin tüketici yönelimli tedarikçi bir sistem doğrultusunda fiyatları ve üretimi düzenleme imkânı da ortadan kalktı. Bunun yerine Osmanlı Devlet adamları, yeni ortaya çıkan ülkelerinin ortak özelliğine uygun olarak, yavaş yavaş hammadde ihraç etme ve Avrupa'dan mamul ürün ithal etmeye dayalı bir iktisadi sistemi benimsediler. Bu durum ise Osmanlı Devleti'nin iç kaynaklarını ve üretimini, hızla büyüyen Batılı devletlerin nüfusunu ve sanayisini destekleyecek bir yöne kaydırdı.<sup>175</sup>

İklimbilimcilerin, yerleşik ve konar-göçer unsurları ele alırken bozkır ile ekili alan arasındaki tarihî çatışmayı önemsiz gösteren ve barış içinde bir arada yaşamayı vurgulayan yakın dönem tarih yazımı söz konusudur. Bu ekolden olan

<sup>173</sup> BOA, *AE.SSLM.III*, 300/17570, 21/Ra/1222 (29 Mayıs 1807).

<sup>174</sup> BOA, *AE.SSLM.III*, 300/17570, 21/Ra/1222 (29 Mayıs 1807).

<sup>175</sup> White, 2020, s. 372.

White de konar-göçerler ile yerleşikler arasında ilişkinin bir rekabet, mücadele ve çatışma halinde olduğunu iddia eder.<sup>176</sup>

16. yy.'ın Osmanlı tarım teknikleri hızlı nüfus artışının ve imparatorluk iadesinin dayattığı talepleri karşılamakta yetersiz kalmıştı. Geleneksel usuller konar-göçer çobanlarının ve çiftçilerin aynı topraklarda ve bir arada yaşamalarını teşvik etmiş olabilir. Ancak bu tür araziler, sınırlı bir kaynaktı ve zor zamanlarda bir ihtilafın da görmezlikten gelinmeyecek kadar önemli bir konusu idi. Bahsedilen türdeki araziler, zaman zaman karşılıklı dışlayıcı bir ödünleşmeyle çiftçilik ya da hayvancılık arasında el değiştirebilirdi.<sup>177</sup>

Arazi kullanımındaki değişimler, 17. ve 18. yy.'larda bizzat arazi yapısındaki değişikliklerle olumlu bir geribildirim döngüsünü hızlandırmış olabilir. Köylülerin tarlalarını yakınlarındaki tepelere ve dağlara taşımaları, yamaçlar boyunca daha fazla tarım alanı açmaları mevsimlik otlaklar, erozyon, heyelan, arazi yapısında deformasyon gibi değişiklik ve gelişmeleri beraberinde getirmiştir.<sup>178</sup> Özellikle bu sosyal ve iktisadi dönüşüm balta girmemiş ormanlık alanların yok edilmesine yol açtı. Bu sebeple iktidar sahipleri 17. yy.'ın ortalarında Tersane-i Amire'de duyulan ahşap malzeme ihtiyacı, gemiler için gereken kadirga küreği gibi büyük kereste parçalarına dönük taleplere rağmen Balkanlarda ve Anadolu'da tarla açmak, odun kömürü imal etmek ve otlak oluşturmak maksadıyla ormanların yakılmasını ve ağaçların kesilmesini kınayan ve askerleri *korucu* olarak atayan bir dizi emirler çıkarmışlardır. Venedik sefiri Contarini 1640'larda şu saptamada bulundu: “*Daha birkaç yıl önce denize yakın yerlerde ağaç keserken, şimdi üç ya da dört günlük bir yürüyüş mesafesiyle iç kesimlere gitmeleri gerekiyor.*” Girit Savaşı'nın son yıllarında, Kocaeli bölgesinin bir zamanlar tükenmez gibi görünen ormanlarının bile tükenmeye yüz tutması, devleti gemilerde kullanılan büyük keresteler için daha uzaktaki Karadeniz kıyılarına yönelmek zorunda bıraktı. Bu arada bir ana direğin resmi fiyatı 5.000 *akçeye* kadar ulaştı ve böyle büyük kerestelerin gerçek piyasa değeri belki de bunun birkaç misli düzeye çıktı. Dahası, savaş demir ergitmede kullanılan odunkömürüne dönük talebi öylesine yoğunlaştı ki Samakov *kadısı* odun sıkıntısı sebebiyle yeni fırın inşaatlarının yasaklanması için bizzat girişimlerde bulunmuştur. Anlaşılacağı üzere *çiftlik* ya da *malikane* biçiminde

---

<sup>176</sup> White, 2020, s. 321-322.

<sup>177</sup> White, 2020, s. 321-322.

<sup>178</sup> White, 2020, s. 385-386.

büyük *özel mülk*lerin ortaya çıkışı, köylülerin geleneksel haklar doğrultusunda orman kaynaklarından yararlanmasının önünü kesti ve ticari keresteciliği daha da teşvik etti.<sup>179</sup> Bu gelişmelerden hassa korularının da etkilendiklerini tespit edemeyiz. Bu tür yerleri öngörülen kısıtlamalar sebebiyle sık sık reaya tarafından bazen kışlak olmak üzere çok farklı amaçlar için kaçak yollarla kullanıldığı görülmektedir. Hasköy, Yanbolu, Kırkkilise, Ferecik, Gümülcine kadılarına gönderilen hüküm bu durumu teyit eder niteliktedir:

*“Hassa şikar korularında koyun ve davar yürümeyüb ve koyun ağıllığı olmayub, koyun kışlamayub, ağaç kesilmeyüb tazılar ile şikar olunmak ve kimesne tüfenk istimal etmemek için tenbih ve tekid olunmaları ilam ettiğü ecilden buyurdum ki; kazaları dahilinde bulunan Hassa Şikar koruların reaya tarafından hayvan otlağı, kışlağı ve ağılı olarak kullanılmasına buralarda tüfek atılmasına, tazi ile av avlanmasına ve ağaç kesilmesine müsaade edilmemesi...”*<sup>180</sup>

Öte yandan ciddi erozyona ve alüvyonlaşmaya yol açmış olabilecek yaygın bir uygulamayla ormanda tarla açmaya dair çok az bulguya rastlamaktayız. Koruma altındaki bazı sert odunlu ağaç koruları tahrip edilmiş olabilir; ama genelde tarımın daralmasıyla birlikte orman örtüsü genişlemiş olsa gerek. Osmanlı ormanları üzerine 19. yy.’da yapılan ilk bilimsel araştırmalar, ticari kullanım için hala hatırı sayılır bir kereste kaynağı bulunduğunu ortaya koyar. Dahası, göçer çobanların ormanları ve toprakları mahvettiği yönündeki tarihsel önyargıya karşın yakın dönemdeki bazı incelemeler toprağı sürmenin hayvan otlatmaya nazaran erozyona çok daha fazla yol açtığına işaret eder. Dolayısıyla dönemin göçer istilaları muhtemelen arazilerin bozulmasında ciddi bir artışı getirmedi. Polen ve odun-kömürü analizleri Osmanlı döneminde bazı bölgelerin orman tahribatına uğradığını doğrulasa da bitki örtüsündeki değişiklikleri belirli iklimler ve tarihsel olaylara özellikle bağlamaya yetmez.<sup>181</sup>

Osmanlı Devleti’nde klasik dönemden itibaren yaşanan sosyal ve ekonomik dönüşüm, yerleşik tarım ile hayvancılığa dayalı göçerlik arasındaki dengeyi bozarak ekili alanlara yönelik periyodik istilalara yol açmıştır. İster şiddete dayalı ister barışçıl olsun, bu istilalar çoğu kez tarımı yarı kurak topraklara sahip geniş

<sup>179</sup> White, 2020, s. 388-389.

<sup>180</sup> BOA, A.DVNSMHH.d., 5/691, 1/C/973 (24 Aralık 1565).

<sup>181</sup> White, 2020, s. 389.

alanlardan sürmüş ve böylece araziyi kullanma ekolojisinde temel bir değişimi getirmiştir. Bu ise 19. yy. başlarında Osmanlı tarım alanlarının seyrek nüfuslu ve az gelişmiş bir bölge olarak kalmasında etkili olmuştur.<sup>182</sup>

## 2.8. Osmanlı Klasik Dönem Vakıf Sistemi İçerisinde Kışlaklar

Miri, mülk arazileri dışında geliri vakfa bağışlanmış kışlaklar da vardı. Bu tür kışlakların da tarihî süreç içerisinde çeşitli sorunlarla karşılaştığı ve bunların dönemin şartları içerisinde çözülmeye çalışıldığı belgelerden anlaşılmaktadır.<sup>183</sup> Bununla birlikte şu sorular akla gelmektedir:

- 1) Vakıf topraklarına yönelen reaya, kışlaklar üzerinde baskı yaratmış olabilir mi?
- 2) Aşiretlerin iskanı, iklimsel değişiklikler ve ticari hayvancılığın gelişimi gibi sebeplerle artan otlak ihtiyacı, vakıf kışlakları üzerinde de hissedildi mi?
- 3) Vakıf kışlakları, mülk ve miri kışlaklardan daha uygun kullanım koşulları mı sunuyordu?
- 4) Vakıf kışlakları aşırı müdahalelere maruz kalmış olabilir mi?

Bu meseleler, Osmanlı kurumları ve reayanın problemleri çerçevesinde ele alınmalıdır. Vakıf-kışlak ilişkisi o dönem karşılaşılan diğer problemlerden farklı olmayabilir. Ancak vakfa ait bazı problemlerin diğer alanlara göre daha yoğun görünmesine sebep olma ihtimalini dikkate almak gerekir. Belgelerden görebildiğimiz oranda vakıf kışlaklarında karşılaşılan en önemli sorun, bunlara dışarıdan yapılan müdahalelerdir. Örneğin vergi karşılığında, yüz senedir vakıf yaylak ve

<sup>182</sup> Ne var ki, bu bölgesel örnekler aynı zamanda krizler arasındaki değişkenlikleri gösterir. Dünyanın her kesimi aynı ölçüde sıkıntı çekmediği gibi, aynı tarzda da toparlanmadı. Örneğin Babürlü Hindistan'ı 1630'larda Dekkan bölgesinde ciddi bir kıtlıkla karşı karşıya kaldı; ancak imparator Evrengzib'in (hd 1658-1707) son yıllarına kadar ciddi siyasal ya da ekonomik kargaşaya düşmedi. Tokugawa Japonya'sında aynı yıllarda yaşanan Kan'ei Kıtlığı geride milyonlarca kurban bıraktı; ama Japonlar felaketi çarçabuk atlattı ve iki yüzyıl daha sürecek görece yeni bir istikrar ve ekonomik gelişim dönemine girdi. Dahası, gerçek siyasal ve ekonomik çöküşe uğrayan bölgeler bile çoğu kez kriz öncesine oranla daha güçlü ve daha istikrarlı çıktı. Avrasya'nın karşıt uçlarında gerek Britanya gerekse Çin can ve zenginlik kayıplarını iki ya da üç kuşak içinde telafi etti. Hatta İber imparatorlukları ve Akdeniz ticareti gerilerken, Hollanda Cumhuriyeti'nin zenginliği ve nüfusu çoğu kez onların kayıplarını devşirerek artmaya devam etti. White, 2020, s. 30-31, 36-37.

<sup>183</sup> BOA, *A.DVNSMHH.d.*, 119/563, 1/M/1124 (9 Şubat 1712); *A.DVNSMHH.d.*, 118/599, 20/N/1123 (1 Kasım 1711); *A.DVNSMHH.d.*, 118/661, 10/L/1123 (21 Kasım 1711); *AE.SOSM.III*, 52/3719, 29/Za/1168 (6 Eylül 1755); *A.DVNSMHH.d.*, 118/1214, 29/Z/1123 (7 Şubat 1712); *AE.SABH.I*, 253/17027, 5/Ra/1188 (16 Mayıs 1774); Bütün bu hükümlerin yanında özellikle 118 nolu mühimme defterinin 599, 661, 656, 1214, 1673,1731 nolu hükümleri ve 119 nolu defterin 563 nolu hükümleri de kışlak meseleleri ile ilgili olduğu görülmektedir. Özellikle vakıf kışlaklara, mukataalara dahil kışlaklara müdahale ile ilgili hükümler var ki kışlak anlaşmazlıklarının yoğun olduğu bir hükümler dizisi mevcuttur. Hükümlerde vakıf köylerinin kışlaklarına yapılan müdahaleler açıkça görülüyor. Bu bazen bir tumar veya zeamet sahibi bazen bir Yörük tairesinin gelip otlatması bazen ise komşu köylülerin birbirlerinin kışlaklarına müdahalesi şeklinde olabildiği görülmektedir.

kışlaklarını kullanan Darende'nin Yenil kazasına tabi Kangalevli Karakoçlu reayasından vakıf haricinde de vergi talep edilmesi bazı tartışmalara yol açtı.<sup>184</sup> Keza vakıf kışlaklarına başka türlü müdahalelerin de olduğunu görmekteyiz. Terkoz kazasındaki Yenice, Murad Fakih, Karye-i Lazari ve Karye-i Harem adıyla anılan köyler Küçük Ayasofya vakfına aitti. Ancak bu vakfin kışlaklarını o bölgenin halkı işletmekteydi. Bu ise mevzuata aykırı bir durumdu. Söz konusu köylüler, işledikleri toprağın gelirlerinden onda birini vakfa vermekte geri kalanını kendilerine almaktaydılar. Ancak vakıf yöneticileri bu durumdan rahatsız olmuş olacaklar ki söz konusu toprağın kullanımını onların tekelinden kurtarmak istemişlerdir.<sup>185</sup>

Vakıf kışlaklarına dair sorunların başında vergi meselesi geliyordu. Bazen reaya kendisinden fazla vergi alınmasından bazen de vakıf yetkilileri reayadan alınması gereken vergileri tahsil edememekten şikayetçiydiler. Halep beylerbeyine ve kadısına yazılan bir hükümden anlaşıldığı üzere valide sultanın mülkü olan yeni haslar, Üsküdar'daki cami-i şerife vakfedilmişti. Vakfın şartlarına göre Yeniil reayasından kışlak hakkı karşılığında vergi olarak 3'er para alınması gerekiyordu. Ancak eminler, söz konusu reayadan belirlenen miktarın neredeyse 4 katı bir meblağ talep etmekteydiler. Kendilerine haksızlık yapıldığını söyleyen Yeniil reayası, ilgili mercilere başvurarak kışlak vergilerinin eskisi gibi olmasını istemişlerdir.<sup>186</sup> Bu durum, valide sultanların ve diğer saray mensuplarının sermaye sahipleri açısından hayvancılık için yatırım aracı olabildiğini göstermektedir. Hatta saray mensuplarının vakıflarının devletin himayesi altında daha güçlü bir şekilde devam ettiği anlaşılmaktadır. Keza kışlaklardaki çobanlar için zahire ihtiyacının karşılanması konusunda gerekli kolaylığın gösterilmesinin istendiği bir hükümde, valide sultan vakfı kışlaklarının yanında miri kışlakların da peyda olması ve vakıf olmasına karşın valide sultan kimliği üzerinden miriymiş gibi muhatap alınması oldukça manidardır.<sup>187</sup>

Vakıf vergilerine müdahale eden reayaya dair bir örnek de İstanbul'daki Sultan Süleyman Camii imareti ve evkafı köylerinden Eceabad mülhakatından Karainbeyli ve Gelibolu'ya bağlı Burhan ile Kavaklar köyüne aittir. Söz konusu havalide yaşayan reayanın kullandığı yaylak ve kışlaklardan vakıf yetkililerinden hariç kimsenin mükerrer vergi talep etmemesi hususu söz konusu kazanın idari ve

<sup>184</sup> BOA, *AE.SABHI*, 253/17027, 5/Ra/1188 (16 Mayıs 1774).

<sup>185</sup> BOA, *TS.MA.e*, 567/56, 4/Z/1121 (4 Şubat 1710).

<sup>186</sup> BOA, *A.DVNSMHM.d.*, 39/184-188-191, 27/L/987 (17 Aralık 1579).

<sup>187</sup> BOA, *C.ML*, 732/29876, 24/M/1145 (17 Temmuz 1732).

adli yetkililerine hassaten bildirilmiştir.<sup>188</sup> Buradaki temel problem vakıf reayası ile mütevellî denilen vakıf yöneticileri arasındaki eğilimler ve tarihsel süreç içerisindeki şartların hazırlamış olduğu problemlerdi. Merkezî otoritenin sarsılması, iklim değişiklikleri, kuraklıklar ve celali meselesinin Osmanlı Devleti'ni derinden etkilediği dönemde reaya buhran ortamından kurtulabilmek adına daha güvenli olduğunu düşündüğü çiftliklere ve vakıflara yönelmişti. Reaya, burada hem güvenliklerini sağlamış hem de daha az vergi mükellefiyeti ile karşılaşmış oluyordu. Gerek çiftlik sahipleri gerekse vakıf mütevellîleri gelirlerini artıracak oranda reaya topraklarında istihdam etme yoluna gitmişti. Ancak bu durum, zamanla yeni problemlere de sebep oldu. Şemsî Ahmed Paşa evkafı köylerinden Tarakçı'da kışlağa çıkıp otundan suyundan yararlandığı halde vergi ödemek istemeyen reayadan mütevellî şikayetçi olmuştur. Bunun üzerine *Defter-i Hakani* kayıtlarına bakılarak söz konusu meselenin çözümüne gidilmek istenmiştir.<sup>189</sup>

Sadece mütevellîler değil dışarıdan gelen talepler de vakıf kışlaklarını verimli biçimde kullanmak için, şartları zorlayabiliyordu. Eskişehir kadısına gönderilen bir hükümde Gebze'de Mustafa Paşa Evkafı'ndan Dokuzel merası kendi kışraklarına yeteceğinden geri kalan arazinin Yörüklerce ücret mukabilinde tahsis edilmesine yer verilmiştir.<sup>190</sup> Burada tabii ki sadece yukarıdaki kaygıların değil, artan nüfus, çoğalan hayvancılık gibi sebeplerin bir otlak baskısı yarattığı ve mera ve kışlakların başka gruplarla paylaşılmaya zorlandığı da ifade edilebilir.<sup>191</sup>

Vakıf kışlaklarına yapılan baskılar imparatorluğun geçirdiği genel değişim ve dönüşümün bir parçası olarak görülebilir. Hayrabolu'da Kaya Hatun Vakfı'ndan Küçük Karakarlı karyesindeki kışlak meselesi devletin ve toplumun içinde bulunduğu sürece ışık tutmaktadır. Buradaki kışlaklar, yaylaklar ve çayırlar sekiz yıldır aynı köyde bir çiftliği bulunan Tekfurdağlı Süleyman Ağa'ya vakıf mütevellîsi tarafından yıllık 8.000 akçe ile kiraya veriliyordu. Hatta çiftlik sahibi kışlağın içerisine 300 akçeye bir ağıl yeri dahi ayırmıştı. Belgeden anlaşıldığına göre Süleyman Ağa vefat ettikten sonra oğlu Mehmed Ağa bu kullanıma devam etmek istemişse de mütevellî engel olmuş ve kışlağı dışarıdan gelen çobanlara vermeye başlamıştı.<sup>192</sup> Öncelikle bir çiftlik sahibi olan ve ağa sıfatıyla belgelerde geçen

<sup>188</sup> BOA, A.DVNSMHH.d., 121/1247, 20/Z/1125 (7 Ocak 1714).

<sup>189</sup> BOA, A.DVNSMHH.d., 137/325, 10/Za/1142 (27 Mayıs 1730).

<sup>190</sup> BOA, A.DVNSMHH.d., 41/721, 17/Za/987 (5 Ocak 1580).

<sup>191</sup> BOA, TS.MA.e., 827/27, 20/N/1112 (28 Şubat 1701).

<sup>192</sup> BOA, C.EV, 369/18719, 29/Z/1166 (27 Ekim 1753).

Süleyman ve oğlu Mehmed Ağa'nın 18. yy.'ın yüzyılın ortalarında yerel nüfuz sahibi biri olduğu anlaşılmaktadır. Vakfa ait kışlakları yıllık 1.000 akçe vererek kullanmasına ve kışlak içinde kendi parasıyla bir ağıl yaptırmasına bakılacak olursa sermayesiyle ticari hayvancılık yapan birisidir. Bu miktarın kullandığı kışlak için gerçek değeri olup olmadığını bilemiyoruz ancak mütevellî dışarıdan gelen çobanlara daha yüksek fiyata verdiği göre uzun yıllardır aynı miktar kira ile kullandığı ve en azından kiranın düşük kaldığı söylenebilir.

Bazen vakıf yetkililerinin değişen şartları fazlasıyla zorlayarak yeni kışlak vergisi ihdas etmeye veya ek yeni vergiler almaya çalıştıkları da görülmektedir. Kendilerini Rüstem Paşa evkafına bağlı olarak tanımlayan köylüler, tarla ve çayırlarının vergilerini verdikleri halde istenen yaylak-kışlak vergilerine itiraz etmişlerdi. Köylüler o zamana kadar koyunlarını otlattıkları yerler için yaylak ve kışlak vergisi talep edilmediğini, ancak mültezim köylülerin kışlakları çobanlara sattıkları gerekçesiyle onlara yaylak ve kışlak vergisi talebinde bulunduğu şikâyet etmişlerdi. Köylüler vakıf arazisinin defterde yaylak ve kışlak olarak kaydedilmediğini ve kullanılan yerlerin vergisini çobanların verdiklerini gerekçe göstererek yeni taleplere karşı çıkmışlardı.<sup>193</sup>

## 2.9. Osmanlı Klasik Dönemi Mali Sisteminde Kışlaklar

Osmanlı sosyal ve ekonomik yaşamının önemli bir unsuru olan kışlakları genel olarak iki başlık altında toplayabiliriz:

1) Defterhane-i Amire'de bir veya birkaç kasaba ahalisine terk ve tahsis olunan kışlaklar. Bu tür kışlaklardan istifade edenlerden tahammüllerine göre kışlakıyye adıyla bir vergi alınırdı. Bu gibi kışlaklar alınıp satılamaz ve tapu ile kimseye devredilemez. Ahalinin rızası olmadıkça da üzerinde ziraat yapılamaz.

2) Bir veya birkaç şahsın tapu ile tasarrufunda olan kışlaklar. Bu türlü kışlaklardan istifade hakkı tahammüllerine göre ödedikleri bir miktar vergi karşılığında tapu ile müstakilen veya müştereken mutasarrıf olanlara mahsustur.<sup>194</sup>

Osmanlı kanunnamelerinde resm-i kışlak adı altında iki tür vergi alındığı görülmektedir. Birincisi belli bir yerde kışlayan hayvanlar üzerinden alınan vergidir. Hayvanlar için kullandıkları mera, otlak, kışlak ve yaylaklar üzerinden alınan bu tür vergiler ve alınış biçimi şöyledir: Osmanlı Devleti'nde sürü sahiplerinin miriye ait mera, yaylak ve kışlaklarda otlattıkları hayvanlardan, otlatma hakkı

<sup>193</sup> BOA, C.EV, 456/23087, 29/Z/1146 (2 Haziran 1734).

<sup>194</sup> Pakalın, 1983 s. 275-276.



olarak aldıkları vergilere çeşitli isimler verilmiştir. Ancak bu vergiler, hariçten gelip de sürü otlatan reayadan alınacaktır. Buna göre hariçten gelip de miriye ait otlaklarda sürüsünü otlatanlardan *resm-i otlak*; kışlaklarda kalanlardan *resm-i kışlak*, yaylaklarda sürüsünü otlatanlardan ise *resm-i yaylak* adlarıyla vergi tahsil edilirdi. Bunların dışında kışlatmak üzere sürülerini herhangi bir sipahinin arazisine getiren ve bulunduğu yerin etrafını çitle çevirerek ağıl yapanlardan *resm-i ağıl*, *resm-i yatak*, *yatak hakkı* veya *çift parası* adlarıyla da vergiler talep edilirdi.<sup>195</sup> Bir diğer vergi türü de kanunnamelerde *Der-beyan-ı Kışlakçıyan* adıyla geçen ve yine *resm-i kışlak* olarak nitelendirilen bir vergi daha vardı. Bu vergi bir sipahinin arazisine kışlamak amacıyla gelip yerleşen, ancak ziraat yapmayan haricî reaya tarafından ödenmekteydi. Bu vergi türü kanunnamelerde *resm-i duhan*, *resm-i duhaniye*, *resm-i dud*, *resm-i duhan-ı kışlakçıyan*, *resm-i kışlak* adlarıyla da geçebilmektedir.<sup>196</sup> Bu verginin nasıl ve hangi şartlarda alındığı 1540 Tarihli Musul Sancağı Kanunnamesi'nde şu şekilde belirtilmektedir: “*Bir kimesne bir kimesnenin tımarda kışlasa, altı akçe resm-i kışlak alalar. Ol dahi evlü olur ise altı akçe alına; mücerred olsa resm-i dud üç akçe alınur. Ve kışlayan kimesne kışladuğı yerde zira‘at eder olsa, resm-i zemin verüb resm-i kışlak vermeye. Ve kışlakçı olan kimesne dahi üç yıla dek resm-i kışlak verüb üç yıldan ziyade olur ise, resm-i bennak alına*”<sup>197</sup>.

Yaylak ve kışlak vergileri genellikle aynı olarak alınmaktadır. Kanunnamelere göre bir sürü 300 koyun olarak kabul edilirdi. Yaylak ve kışlak vergisi karşılığında her sürüden sağlıklı bir koyun olarak alınır. Fakat tımar sahipleri bunun dışında, kanuna aykırı olmasına rağmen sürü sahiplerinden koyun, kuzu, peynir gibi şeyler de talep etmişlerdi.<sup>198</sup>

---

<sup>195</sup> *Koyun resmi* aldıktan sonra nesne talep olunmaya. Ve *resm-i otlak* kaydolunan yerlerden adet-i kadime üzere her sürüden bir orta koyun alalar. Kaydolmayan yerlerden hariç sancakdan yatmağa gelen koyundan *resm-i otlak* her üçer yüz koyunları birer sürü itibarı üzere a‘la sürüden bir şişek, edna sürüden bir toklu *resm-i otlak* alına, bir koyun evsat sürüden. Bu mezkurdan ziyade alınmak şer‘an ve örfen caiz değildir” “Bir tımar da haricden koyun gelüb kışlaya, a‘la sürüden bir koyun alına, ağarca sürüden bir şişek alına ve uşak sürüden altı akçe alınub ziyade nesne alınmaya ve bu *resm-i kışlak* koyun durduğı yere tabi‘dir” “Haricden getirüb kışlayanlardan her üç yüz koyuna yirmi beş akçe *otlak resmi* ve yirmi beş akçe *kışlak resmi* ve beş akçe *ağıl resmi* alınur. Amma her karyede zira‘at ve hiraset edüb sipahisine öşür ve rüsumın veren re‘ayanın kendüye kifayet mertebesini besledikleri koyunları için ol karye toprağından *resm-i otlak* ve *kışlak* ve *ağıl* yazılmışdır deyu talep olunmaya”; “Ağıl defterde yazılmak lazım değildir. Her üçyüz koyunu bir süri addedüb her sürüden beş akçe *hakk-ı ağıl* alınur. Akgündüz, 1990, C.1, s. 186-187.

<sup>196</sup> Akgündüz, 1990, C.1, s. 175.

<sup>197</sup> Akgündüz, 1992, C.5, s. 217.

<sup>198</sup> Cin, 1980, s. 29.

Bu vergiler Osmanlı Devleti'nin kanunlarının ve dönemin genel özellikleri içinde farklı coğrafyalarda ve farklı tarihlerde farklı oran ve şekil ve zamanlarda alınabiliyordu. II. Bayezid uygulanan 1506 tarihli Tırhala Kanunnamesi'nde “Resm-i kışlak ve otlak, haricden yahud gayri karyelerden gelüb bir karye sınırında kışlasa ve otlayub yaylasa, her koyun ve keçi sürüsünden yılda bir kerre yirmi beşer akçe resm alınur. Amma ehl-i karyenün kendü koyunları sürüsü ve keçileri sürüsü yine kendü karyeleri sınırında kışlasa ve otlayub yaylasa, anlardan resm-i otlak ve kışlak alınmaz<sup>199</sup> şeklinde ifade edilmiştir. Aynı tarihte Aydın Vilayeti Kanunnamesi'nde ise Yörüklerle atıfla kışlakların kullanım rejimleri daha ayrıntılı olarak ele alınmıştır:

“... Yörüğün kışlası babında şol yürüğün ki, gelüb, kangı tımarı kışlarsa resm-i kışlak üçer akçe alınur. Ve otlak resmi dahi kangı tımar sınırında otlarsa, sahib-i tımar resm-i otlak on yedişer akçe alır, kanun-ı kadimdir. Amma subaşılar ve serbest olan tımarların re'ayaların gerü kendüleri tımarlarında kışlayan ve otlayan koyundan resm-i kışlak ve resm-i otlak alınmaz. Ve ahar sancakdan gelüb bir tımarı yurd idinüb kışlayanlardan resm-i duhan üç akçe alınur. Ve eğer kışladuğı yerde bağdan ve bağçeden veyahud bir mikdar yer zira 'at idüb toprak sipahisine öşür ve resm-i zemin verürler ise, anların gibiden resm-i duhan alınmaz. Ve hemçünan yörük bu kısımdandır, kışladuğı tımarı yer tapulayıp sahib-i tımarı hasıl verürlerse, kışla resmin vermeyeler. Amma otlak resmin verürler...”<sup>200</sup>

II. Bayezid döneminin Osmanlı Umumi Kanunnamesi'nde ise resm-i kışlaktan “Bir tımarı haricden koyun gelüb kışlasa, ağırca süriden bir şişek koyun alına ve alçak süriden altı akçe alınur, ziyade nesne alınmaya”<sup>201</sup> şeklinde bahsedilmektedir. Yavuz Sultan Selim dönemi Osmanlı Umumi Kanunnamesi'nde ise kışlaklardan şöyle bahsedilir:

“Ve bir tımarı haricden koyun gelüb kışlasa, a'la süriden bir koyun alına; edna süriden altı akçe alına, ziyade alınmaya. Bu resm-i koyundur. Koyun resmi kışladuğı yere tabi 'dir, yürüdüğü yere göre

<sup>199</sup> Akgündüz, 1990, C.2, s. 516.

<sup>200</sup> Akgündüz, 1990, C.2, s. 158.

<sup>201</sup> Akgündüz, 1990, C.2, s. 62.

*olmaz. Ve kışladuğı yerden bağdan ve bahçeden bir mikdar nesnesi olursa ya bir mikdar yer zira 'at edüb sipahiye öşür ve resim verir ise, resm-i kışlak alınmaz. Yörük dahi bu kabildendir ve illa yörük kangı tımar da kışlar ise, resm-i kışlak üçer akçe alına. Yörük tımar da yer zira 'at eylese, bağı ve bahçesi olsa, resm-i kışlak veremeye; amma otlak resmi vere. Yörük taifesinden dahi resm-i ganem iki koyuna bir akçedir. Yörükden resm deyü on iki akçe alına. Ve yörüğün koyunları kırılıb hiç kalmasa yahud yirmiden ekall aklsa, bunlara dahi kara denilür; on iki akçeleri alına, ganem alınmaya".<sup>202</sup>*

Yavuz Sultan Selim dönemi Osmanlı Umumi Kanunnamesi'nde Bayezid döneminden farklı olarak kışlak vergisinde bir kademelendirme, kimlerden alınıp kimlerden alınmayacağı hususunda bir netlik söz konusudur.<sup>203</sup>

Kışlak vergilerinin farklı zaman ve coğrafyaya göre şekil ve oran olarak değişiklik gösterdiği görülmektedir. Genelde her sürüden bir koyun şeklinde alınan vergi, bazen *ala, evsat, edna* türünden değerlendirilerek nakdi bedel olarak tahsil edilebiliyordu. Bu bedel 20-30 akçe arasında değişebilmekteydi. Bu husus, Kanuni devrine ait Saray Bosna Kanunnamesi'nde "...kışlasa a 'la sürüden bir koyun ki, bahası yirmi akçe ve evsat sürüden bir koyun ki, bahası on beş akçe ve edna sürüden bir koyun ki, bahası on akçe resm-i yaylak alınur. Defterde ol karyede resm-i kışlak yazılmış (deyu) muhalefet olunmaya..."<sup>204</sup> şeklinde ifade edilmiştir. İlbasan sancağında ise "sürü üç yüz tamam olmayub eksük olsa, iki yüze varınca on beş akçe ve yüz koyuna varınca ve dahi eksük olsa, on akçe alına." denilerek daha küçük sürülerin vergilendirilmesi de sağlanmıştır.<sup>205</sup> Bazı yerlerde ise vergilendirme her yüz koyun başına yapılmıştır. Kudüs Kanunnamesinde bu husus, "Resm-i kışlak ve otlak ahardan gelüb kışlayan her yüz koyuna bir koyun veya bahası alınır."<sup>206</sup> şeklinde geçmektedir. Keza II. Selim dönemi kanunnamesinde İnebahtı da "...Resm-i otlak ve kışlak, haricden gelüb bir karye sınırında kışlasa ve otlayub yaylasa, her yüz koyundan on yedişer akçe alınur"<sup>207</sup> şeklindedir. Buna karşın Yavuz Sultan Selim devrinde Karaman Vilayeti Kanunname-

<sup>202</sup> Akgündüz, 1991, C.3, s. 102.

<sup>203</sup> Akgündüz, 1991, C.3, s. 102.

<sup>204</sup> Akgündüz, 1993, C.6, s. 461.

<sup>205</sup> Akgündüz, 1994, C.7, s. 677.

<sup>206</sup> Akgündüz, 1994, C.7, s. 53.

<sup>207</sup> Akgündüz, 1994, C.7, s. 522.

si'nde ise “*Kanun-ı Resm-i Otlak ve Kışlak Der Karaman “Kadimden otlağičün korunu-gelüb resm-i otlak alını-gelmiş yerlerden süriden süriye bir orta koyun alınur. Ve bir tımar arazisine koyun gelüb kışlasa, süriden bir şişek resm-i kışlak alınur; alçak süriden altı akçe alına.*”<sup>208</sup> denilmektedir.

Boz Ulus cemaatinin devlete ödemiş olduğu verginin toplamı 2.038.346 akçenin 399.652 akçelik kısmını kışlak, 18.000 akçelik kısmını da yaylak vergisi oluşturmaktadır. İki vergi arasındaki büyük fark dikkat çekmektedir. Bir diğer cemaat olan Kara Ulus Ekradı devlete toplam 953.994 akçe vergi ödemektedir. Bu meblağın 416.947 akçesini resm-i kışlak oluştururken, 120.000 akçelik kısmını da resm-i yaylak oluşturmaktadır. Keza, Türkman-ı Şam cemaatinin Osmanlı'ya ödediği verginin toplamı 100.000 akçedir. Bu meblağın 40.000 akçesini resm-i kışlak, 20.000 akçesini de resm-i yaylak meydana getirmektedir.<sup>209</sup>

Konar-göçer taifenin kışlak vergileri yaylak vergilerine nispetle daha fazla görünmektedir. Bu farklılaşmaya bir örnek de Rumeli'deki kışlak vergisinin ve oranlarının Anadolu'ya göre daha fazla oluşu verilebilir. Sultan Süleyman döneminde uygulanan Kanunname-i Liva-i Mora'da bu durum şöyle izah edilmiştir:

*“Her iki koyuna bir akçe ve üç yüz koyuna eşer akçe ağıl hakkı ve üç yüz koyuna yirmi beş akçe kışla hakkı kim, otlak hakkı dahi derler. Vel-hasıl yüz koyuna altmış akçe koyun hakkı olur, baki rüsumıyla bile... Şöyle ki, koyununu rüsumdan kaçurub saydırmayub gizlemiş ola, bulundukda her koyundan birer akçe alınur. Ve beğlikden gayrı kimesneye kışla hakkı kaydolunmuş değildir, heman beğliğe alına; sancakbeği ve gayrılar nesne almayalar.”<sup>210</sup>*

Konar-göçer taifenin kışlak vergisinin yaylak vergisine göre fazla oluşunun sebepleri arasında kışlakta merkezi otoritenin daha belirgin oluşu etkili olmuş olabilir mi? Konar-göçerlerin ziraata ya da kişiye özel vergiler gibi kışlak adı altında başka çeşit vergi alınmış olabilir mi? Tüm bu sorular akla gelmekle beraber bunun sebebini henüz bilemiyoruz.

Zaman zaman kanunnamelerde kışlak vergisi ile ilgili olarak miktar, indirim, muafiyet, ödeme şekli ve ödeme zamanı gibi konuların müstakil biçimde belirtildiği de oluyordu. Kanunların dışında muafiyet veya verginin verilmediği ör-

<sup>208</sup> Akgündüz, 1991, C.3, s. 321-322.

<sup>209</sup> Akgündüz, 1992, C.5, s. 463-464.

<sup>210</sup> Akgündüz, 1993, C.6, s. 621.

nekler de söz konusudur. Kanuni döneminin Ankara Sancağı Kanunnamesi'nde Ulu Yörük taifesi için yaylak kışlaklarla ilgili muafiyet kaydına rastlanılmaktadır:

*“Mezkurun Ulu Yörük taifesi ammeten ve Genceliü hassaten kadimden yaylaklarında ve kışlaklarında ve güzlelerinde oturub ve varub geldiği yollarında ve suvadlarında kimesne mani’ ve müzahim olmaya. Ve şol yaylaklar ve kışlaklar ki, kimesnenin üzerine rüsum kaydolunmamış ola, anın gibi yaylalardan ve kışlalardan ve güzlelerden rüsum vermeyeler deyü ellerinde selatin-i maziyeden hükm-i hümayunları vardır deyü defter-i köhnede mukayyed, yine kema kan mukarrer...”*<sup>211</sup>

Bunun yanında Osmanlı-Safevi ilişkileri çerçevesinde Doğu Anadolu'daki aşiretlerin kazanılması politikası gereği Safevilerden Osmanlı egemenliğine giren aşiretlerde yaylak ve kışlak vergilerinde bir indirim düzenlemesine dair bilgiler vardır. Erzurum ve Pasin Sancakları Kanunnamesi'nde konuya dair şu bilgiler yer almaktadır:

*“...ve Kızılbaş zamanında ziyade teaddi ederlermiş, mezkur taifenün zulmü paye-i serir-i a'laya arz olundukda, kışladan dönüb yaylağa giderken Murad suyu üzerinde her üçyüz koyuna bir koyun resm-i yaylakları alınub andan gayru her ne yaylağa varub yaylarsa havas-ı hümayunun eminleri ve sancak beğileri subaşlıları kat'a kimesne bu taifeden resm-i yaylak taleb etmeyeler deyü ferman olunub Berriye'de kışlayan taifeden “yukaruda zikr olunduğu üzere resm-i kışlağın verüb andan gayrı ümena ve sancak subaşlıları ve gayrı resm-i yaylak ve kışlak taleb itmeyeler..”*<sup>212</sup>

Kanuni döneminin umumi kanunnamesinde “*Fi-beyan-ı resm-i kışlak*” başlığı altında Yörüklerin durumuna dair şu bilgilere yer verilmiştir:

*“Bir tımara haricden koyun gelüb kışlasa, a'la süreden bir koyun alına ve ednadan altı akçe alına. Bu resm-i kışlak, koyun durduğu ve yatduğu yere tabi'dir, yürüdüğü yere göre olmaz. Ve dahi koyun sahibinin kışladığı tımarı bağdan ve bahçeden bir mikdar nesnesi olursa veya bir mikdar yer zira'at etse, sipahiye öşür ve resm verse, resm-i kışlak hilaf-ı kanundur, alınmaya. Yörük taifesi bu kış-*

<sup>211</sup> Akgündüz, 1992, C.5, s. 69.

<sup>212</sup> Akgündüz, 1992, C.5, s. 538.

*sımdandır; öşür ve resm verdiği yerde resm-i kışlak vermeye ve il-  
la yöriük kangı yerde ya'ni tımarı kışlar ise, resm-i kışlak üç akçe  
vermek kanundur...*"<sup>213</sup>

Kışlaklarla ilgili kanunnamelerde yer alan özel bir uyarı da devletin çeltik-  
çi reayası ile ilgili teşvik amaçlı onların yaylak ve kışlaklara gidişinin engel olun-  
maması konusunda yapmış olduğu uyarı mahiyetindeki maddedir.<sup>214</sup> Keza Kengiri  
mukataasının kasaba, karye kışlaklarındaki koyun sahipleri seyyidlik iddiasıyla  
vergi vermektan imtina etmekteydiler.<sup>215</sup>

Zaman zaman iskân edilen konar-göçerlerin kışlak vergisine itiraz ettikleri  
görölmekteydi. Tarsus sancağında Kuştemur nahiyesine tabi Erdoğanlı cemaati,  
ziraatla uğraşmalarına rağmen Adana Beylerbeyi tarafından kışlak vergisi talebiy-  
le rencide edilmelerinden yakınmaktaydı. Bunlar, konar-göçer taifesinden olma-  
maları ve ziraatla uğraşmalarına karşın kışlak vergisi talep edilmesine itiraz edi-  
yorlardı.<sup>216</sup> Zaman zaman Karaman eyaletinde kışladıkları yerlerin vergisi valiye  
has kaydolanmasına karşın kendilerinin bu vergiden muaf oldukları vermeyecek-  
leri itirazında bulunan konar-göçerler de çıkabiliyordu.<sup>217</sup>

Kışlak vergisinin vilayetlerde tahsili ve ödene vakti değıştiğı görölmekte-  
dir. Verginin alınış zamanı ile ilgili olarak bazen güz, zemheri, nevruz veya bahar  
gibi adlandırmalar yapılmıştır. Bu durum Hani Nahiyesi Kanunnamesi'nde  
"Resm-i kışlak, her süriden bir koyun. Bunun dahi mevsimi nevruzdur." şeklinde  
nevruzda alınacağı belirtilmişti.<sup>218</sup> Bazı kanunnamelerde "Resm-i kışlak baharda  
alınur." denilmektedir.<sup>219</sup> Diyarbakır Eyaleti Umumi Kanunnamesi'nde "Zaman-  
ı kışlak i'tibar-ı zemheriyyedir. Zemheride kimin yerinde bulunsa ol ala." şeklinde  
ifade edilmiştir.<sup>220</sup> Kanuni devrinde uygulanan Bitlis Sancağı Kanunnamesi'nde  
"Muş ve Çukur ve Ahkan nahiyelerinde resm-i kışlak deyü güz faslında her çiftten  
altı İstanbul kilesi darı alınub ve resm-i revgan deyü her çiftten bin iki yüz dirhem

<sup>213</sup> Akgündüz, 1992, C.4, s. 313.

<sup>214</sup> "...Ve mezburun reisler ve sakalar ve çeltükçiler göçer evler olub Kuyumcı Sazı demekle  
ma'ruf yerli hali olmağın kışlak ve Boz Alan ve Göl Pınar ve Su Viran Kinise ve Mes'ud yaylakla-  
rı olub kışlaklarına ve yaylaklarına kimesne mani' olmaya..". Akgündüz, 1991, C.3, s. 489.

<sup>215</sup> BOA, AE.SOSM.III, 15/1006, 8/Ş/1169 (8 Mayıs 1756).

<sup>216</sup> BOA, AE.SAMD.III, 50/4966, 1/R/1122 (30 Mayıs 1710).

<sup>217</sup> BOA, İE.ML, 78/7289, 28/Ş/1138 (1 Mayıs 1726).

<sup>218</sup> Akgündüz, 1991, C.3, s. 227.

<sup>219</sup> Akgündüz, 1994, C.7, s. 513.

<sup>220</sup> Akgündüz, 1992, C.5, s. 448.

yağ alınur.” şeklinde tarım yapılan kışlaklardan tarım ürünü olarak alınan örnek-  
lere de rastlanılmaktadır.<sup>221</sup>

Verginin koyulması ve alınması konusunda bazı kanunnamelerde özel di-  
yebileceğimiz hükümlere de rastlanılmaktaydı. Örneğin Yavuz döneminde uygula-  
nan kanunnamede Karaman vilayetinde sipahi beratında olmadığı gerekçesiyle  
vergi vermek istemeyenler olduğu anlaşılmakta, bunun önüne geçmek adına  
“...Sipahinin beratında veya defterde üzerine mukayyed değildir deyu muhalefet  
olunmaya. Zira ki, mukarrer hasıl değildir ki, ol karyeye kayd oluna; gahi ber  
sebil ittifaq vaki’olur nesnedir. Ve’n-nadiru la hükme leh..” şeklinde bir ifadeye  
yer verilmiştir. Selim dönemi uygulamaların en dikkat çekici farklılıklarından biri  
de Niğbolu Vilayeti Kanunnamesi’nde yer almaktadır. Eflaklıların Tuna’nın gü-  
neyine getirdikleri domuz sürüleri için müstakil kışlak vergisi öngörülmüştür:  
“Eflak kafirlerinin kara canavarları gelse, mezkur kal’a sınırunda kışlasa, süri-  
den süriye on beş akçe resm-i kışlak alınur.”<sup>222</sup>

Kışlak vergilerini tasarruf edenler açısından da bazı özel hükümlere rastla-  
nılmaktadır. Genellikle resm-i kışlak, tımar ve zeametden ziyade haslar içinde yer  
almaktaydı.<sup>223</sup> En çok dikkati çeken hususlardan birisi de kışlak vergisinin kanun  
dışı alınmasını önlemek amacıyla ilgililere zikredilerek uyarıldığı maddeler söz  
konusuydu. “Ziyade alınmaya.” denilerek vergiyi toplayan ve tasarruf edenler her  
fırsatta uyarılmıştı.<sup>224</sup>

Osmanlı belgelerinde klasik dönem kışlaklarla ilgili en çok rastlanan so-  
runlardan biri vergilendirme ile alakalıdır. Vergilendirme problemlerinin başında  
reayanın defterde belirtilmiş olan kışlak vergilerini vermemeleri gelmektedir. Bu  
çok çeşitli şekillerde olabilmektedir. Kışlaklar ve vergilendirme konusundaki se-  
çilmiş çeşitli örnekler üzerinden bazı problemler şöyle özetlenebilir: Kendisinden

<sup>221</sup> Akgündüz, 1994, C.7, s. 145.

<sup>222</sup> Akgündüz, 1991, C.3, s. 423.

<sup>223</sup> Dukagin Sancağı (Karacadağ Nahiyesi) Kanunnamesinin Metni (II. Selim Devri) “*Ve nevahe-i  
mezburenin sevahilinde haricden gelen koyundan kanun üzere a’la ve evsat ve edna i’tibariyle her  
sürüden bir koyun resm-i kışlak ve haslar ve manastırlar ve cürm ü cinayet kura-i nevahe-i mezbu-  
re sancak beğine hass ta’yin olunmuş.*”; 929/1523 Tarihli Karadağ Kanunnamesi “*Resm-i kışlak ve  
hassalar ve manastırlar sancak beğine hass ta’yin olunmuşdur.*...” Akgündüz, 1994/7, s. 564, 670.

<sup>224</sup> 947/1540 Tarihli Boz-Ulus Kanunnamesi’nin Metni Sabıkan *Boz Ulus* başka emanet olub eğer  
iltizamla ve eğer emaneten emin ve katib olanlar, beş on hizmetkarla mezbur taifenin *resm-i kışla-  
ğın ve çobanbeğisin* ve sair emvalin cem’ eyleyüb re’ayaya muzayaka verilmeyüb.... Keza Ve  
zaman-ı karibde koyun kışlakdan kalkub yaylağa azm edeceği mahalde beğler voyvodaları *resm-i  
ağıl* deyü sürüden yirmi ikişer akçe alurlar imiş. Kadimden olmayub hadis *bid’at* olub ve re’aya  
dahi tazallum etdikleri ecilden ref’ olundu... Ve beğler voyvodaları *resm-i ağıl* deyü nesne alma-  
yalar.. Akgündüz, 1994, C.7, s. 677.

önceki toprağın sahib-i arzı olan sipahi Hasan kışlakta bir ağıl yapmak için senet almış, daha sonra Hasan ölünce yeniçeri olan oğlu Şaban tımar toprağındaki kışlakta iki yüzden fazla su sığırı gezdirip otundan ve suyundan faydalanmaya devam etmişti. Fakat Şaban, tımarındaki kışlağı kullanmalarına rağmen vergisini vermedikleri iddiasıyla Gelibolu Müftüsü Arif Efendi ve Labseki Serdarı İbrahim Paşa'dan şikayetçiydi.<sup>225</sup> Belge sadece kışlak vergisini vermemekle ilgili değil taşrada mütegalibenin artan nüfuzuna ve bu nüfuzun tımar sistemi üzerindeki baskısına da işaret etmektedir.

Kışlaklara dışarıdan gelenlerin vergi vermemelerinden kaynaklanan birçok sorun da yaşanmaktaydı. Örneğin Sultanönü sancağındaki zeametindeki Modüz adlı köyün sınırlarında olan kışlağının Ağaçhisarı köyünden Durmuş, Piri Ahmed, Ramazan, Eyüp ve diğerler bazı şahıslar, koyunlarını getirip kışlattıkları halde hasılovan vergiyi vermemekte direnmişlerdir.<sup>226</sup> Dışarıdan gelerek kışlak kullananlarda rastlanan sorunlar yalnız tımar zeamet değil haslarda da görülebilmektedir. Türkman-ı Haleb reayasının Valide Sultanın paşmaklık haslarındaki kışlak ve otlaklarını kullanmaları karşılığında vermeleri gereken vergiyi ödemedikleri görülmektedir.<sup>227</sup> Dahası tımar ve zeametlerde kontrol bazen o kadar zayıflamaktadır ki zeamet sahibi Kasım, Paraklama nahiyesinde bulunan zeametindeki kışlağı Rumeli müteferikalarından bazılarının kullandıkları, bunun karşılığında ödemeleri gereken vergiyi vermedikleri ve hatta vergilerini dahi bu kişilerin toplandığını ileri sürerek şikayette bulunmuştur.<sup>228</sup> Bu şikayetlerin çözümleri ekseriyetle defterhane kayıtlarına göre aranıyordu. Genelde şikayetinde haklı olanlar veya olduğunu düşünenler, Defterhane veya Ruznamçe kayıtlarına bakılarak sorunlarının çözümlerini istemekteydiler.<sup>229</sup>

Vergilendirme konusunda bir diğer husus ise mükerrer vergiydi. Pirlepe kazasına bağlı Kaymakçalan dağı yakınındaki Batallı Bala adlı kışlağını H. 1183'ten beri tasarruf eden sipahi Süleyman, fazladan vergi talebiyle rahatsız edildiğinden şikayetçiydi.<sup>230</sup> Keza Darende kasabası sakinleri Yenil kazasına tabi Kangalevli Karakoçlu evkafı reayasının yüz seneden beri vakfın yaylak ve kışlaklarını kullandığı vergilerini vakfa ödedikleri ancak vakıf dışından başkalarının

<sup>225</sup> BOA, *İE.TZ*, 10/1066, 3/Za/1117 (16 Şubat 1706).

<sup>226</sup> BOA, *AE.SAMD.III*, 117/11580, 29/R/1124 (5 Haziran 1712).

<sup>227</sup> BOA, *A.DVNSMHH.d.*, 74/477, 3/M/1005 (27 Ağustos 1596).

<sup>228</sup> BOA, *A.DVNSMHH.d.*, 116/1175, 29/L/1121 (1 Ocak 1710).

<sup>229</sup> BOA, *A.DVNSMHH.d.*, 118/218, 10/R/1123 (28 Mayıs 1711).

<sup>230</sup> BOA, *AE.SABH.I*, 78/5434, 26/C/1198 (17 Mayıs 1784).



çıkıp yaylak ve kışlak vergisi talep ettikleri bu mükerrer verginin alınmasının men edilmesini istemişlerdir.<sup>231</sup> Bu sebeptir ki uhdelerinde bulunan müşterek mukataaya bağlı köylerden fazladan vergi talep eden Hacı Mehmed Ağa ve Receb Paşazade, malikane kayıtlarının silineceği tehdidiyle yetkililer tarafından mükerreren ikaz edilmişlerdir.<sup>232</sup>

Mukataa ve iltizam sisteminden kaynaklı kışlak vergileri üzerinden yaşanan birçok mağduriyet de yaşanmaktaydı. Tırhala sancağında Çayhisarı mukataasına kayıtlı kışlakları, Çayhisarı köyü halkından ve mütegalibeden olan bazı kimselerin zapt edilmiş ve büyük zarar verilmiştir.<sup>233</sup> Keza Edirne’de Sultan Selim Vakfi’nin Balcur mukataasından Dokuztutlu (Yeniceköy) ve Hacılar köylerinden sekizde bir oşır, otlak ve kışlak vergilerine vakfin katibinin müdahalesi söz konusuydu.<sup>234</sup> Çorlu’da da Timurhan kışlağının kendi tımarı dahilinde olduğu ve yıllık 300 akçe ile hassa kasapbaşısına iltizama verildiği belirtilmişti. Kışlak şikâyetten sekiz yıl önce yıllık 100 akçe ve iki kurbanlık koyun karşılığında miri koyunlara tahsis edilmiştir. Ancak kasapbaşı ölümü üzerine yerine gelen kişi, kışlak için önceden belirlenmiş olan meblağı ödemek istememiştir.<sup>235</sup>

Kışlak vergisi etrafında konar-göçerlerle idareciler merkezinde çok sık bir biçimde yaşanan ve belgelere yansımış haliyle en sınır örneklerden biri resmî kayıtlara şu şekilde yansımıştır:

*“Karaman valisi vezir İbrahim paşaya hüküm ki; sen ki vezir müşarüllileyhsin Genç Mehmed dimekle maruf baş ağan... resm-i kışlak cem için tarafınızdan memuren bir ikiyüz mikdarı levendat ile Konyadan çıkıp Yeni İl Türkmananı Haleb Hassı mülhakatından ..... cemaati ahalilerine İnce Mehmed nam bir bölükbaşıtı mübaşir tayin ve mübaşir-i merkum bayrağı neferatıyla cemaati merkumunun meştaları olan Çukurkend nam mahalde üzerlerine nüzul ve resm-i kışlak taleb eyledikde cemaat-i mezbure halkını dahi ikiyüz kuruş nakid ve üç res deve sekiz aded kilim? vermek üzere razı olmayanlar.. mübaşir-i mezbur tayin Genç Mehmed tarafına ilam ettikde 600 kuruş nakd ve bir katar deve vermek noksana kani olma-*

<sup>231</sup> BOA, AE.SABH.I, 253/17027, 5/Ra/1188 (16 Mayıs 1774).

<sup>232</sup> BOA, AE.SOSM.III, 36/2566, 24/Ş/1170 (14 Mayıs 1757).

<sup>233</sup> BOA, AE.SOSM.III, 76/5747, 22/B/1168 (4 Mayıs 1755).

<sup>234</sup> BOA, C.EV, 488/24679, 28/S/1174 (9 Ekim 1760).

<sup>235</sup> BOA, C.ML, 758/30850, 15/Z/1187 (27 Şubat 1774).

*yacağını ifade ve bunlar dahi olmkidar ... adem-i kudretlerini izhar ile tazallüm ve ... etmeleriyle mezbur Genç Mehmed nam şaki ta-vaif-i muhtelifeden altıyüz kadar adamlarıyla binnefs üzerlerine gelüb ... muhabereye tesaddi ve derhal sekiz nefer nüfusa taarruz ve katl ve tehcelerin mecruh ettikten sonra ikibindörtüyüz res koyun ve bir res deve ve onki res merkeb ve dokuz res atların ve bazı menazilden mucibince vafir eşyaların nehb ü garet bunun emsali envayı fezahat ve şekavet ...”<sup>236</sup>*

Genç Mehmed’in kışlak vergisi toplamak amacıyla Türkmenan-ı Haleb hassına bağlı cemaat üzerine gidişi, fazla vergi talebi üzerine cemaat halkı ile sekiz kişinin öldürüldüğü muharebeye ve yağmaya varan icraatlarını anlatan belge bu konuda varabilecek şiddeti-sınırları göstermesi bakımından önemlidir. Devlet, her ne kadar malların geri verilerek katillerin mahkemede görülecek dava ile cezalandırılmaları ve zerre miktarı zulüme cevaz gösterilmemesi istemişse de bu konudaki uygulamaların bir biçimde devam ettiği yine belgelerden görülmektedir.<sup>237</sup>

---

<sup>236</sup> BOA, A.DVNSMHH.d., 139/356, Evahir-i şaban 1145 (Şubat 1733).

<sup>237</sup> BOA, C.DH, 207/10335, 10/R/1174 (19 Kasım 1760).

### 3. XIX. YÜZYILDA KIŞLAKLAR

#### 3.1. Tasarruf Şekillerine Göre Kışlaklar

##### 3.1.1 Miri Kışlaklar

###### 3.1.1.1 İstanbul'un İaşesi ve Kışlaklar

Barındırdığı nüfus itibarıyla İstanbul, iaşe temini konusunda tarih boyunca önemli bir nokta olarak dikkat çekmiştir. Osmanlı döneminde de İstanbul'un bu durumu aynen devam etmiştir. İstanbul'un devletin merkezi olması ve yoğun bir nüfus barındırması gibi sebeplerle Osmanlı devlet adamları, iaşe konusunda hassas davranmak ve bu konuyu bir sisteme bağlamak zorunda kalmışlardır. Bu sistemin içerisinde özellikle ekmeğin önemli bir yeri vardır.<sup>238</sup>

Hububattan sonraki en temel besin maddesini de et oluşturmaktaydı. İstanbul'un ihtiyaç duyduğu et miktarının özellikle kış mevsiminde düzenli olarak sağlanması çevrede mevcut olan kışlaklar sayesinde mümkün olabiliyordu. Rumeli'de İstanbul'a yakın bölgelerde hayvanların kışlaması ve gerektiği zaman İstanbul'a kolayca taşınmasına imkân veren bir kışlak sistemi oluşmuştu. Devlet sahibi olduğu kışlakların yanı sıra Rumeli'de başka birçok kışlak kiralarak bu bölgelerden İstanbul'a koyun akışını organize etmekteydi. Organizasyonun sağlıklı yürütülebilmesi için devlet sadece emirler vermekle kalmıyor, temini kolaylaştırıp, cazip hale getirecek bazı tedbirler de alıyordu.<sup>239</sup>

Doğu Trakya bölgesinde bulunan bu kışlakların iki türlü işlevi vardı. Birincisi ve en önemlisi, kış döneminde uzak bölgelerden koyun temini ve sevki mümkün olmadığından veya çok zor ve masraflı olduğundan, koyunların önceden satın alınıp buralara yerleştirilmesi sağlanıyor ve ardından tüm kış boyunca İstanbul'a canlı koyun sevki yapılabiliyordu. Bu amaçla bir kışlak zinciri oluşturularak gelen koyunların buralarda kesilinceye kadar bekletilmeleri ve gerekiyorsa semirilmeleri organize edilmişti.<sup>240</sup> Bu bakımdan, İstanbul'un tüm sene boyunca taze et temini ve stok edebilmesi, tayinat sahiplerinin ihtiyaç duyduğu miktarda etin sağlanmasına imkân veren kışlaklara yakın olması sayesinde gerçekleşiyordu. Koyunlar için kiralanan kışlaklardan sadece kış döneminde faydalanılmıyordu. Kış-

<sup>238</sup> Ahmet Tabakoğlu, "Osmanlı Döneminde İstanbul'un İaşesi", *Osmanlı İstanbulu II*, s. 100-104; Tuğrul Özcan, *Sosyal Ve Ekonomik Etkileri Açısından 1828-1829 Osmanlı-Rus Savaşı*, Gece Kitaplığı, Ankara, 2014, s. 66.

<sup>239</sup> Mehmet Sait Türkhan, *18. Yüzyılın İkinci Yarısında İstanbul'un Et İaşesinin Temini: Hassa Kasabbaşı Kurumu*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2006, s. 38.

<sup>240</sup> Türkhan, 2006, s. 53.

lakların ikinci fonksiyonu yaz mevsimi içinde kullanılmalarıydı. Yaz mevsiminde sarf edilecek koyunların daha iyi, bakımlı ve semiz olmaları için buralarda otlatılması sağlanıyordu.<sup>241</sup>

Bu sistem içerisinde birçok görevli vardı. Bu görevlilerden birisi sayıcılar-  
dı. Sayıcıların temin ettikleri koyunları mevsimine ve ihtiyaca göre ya direkt İstanbul'a getirtilmekte veya ilk önce İstanbul civarında bulunan otlak ve kışlaklarda bir süre bekletildikten, gebe olanlarının yavru lamaları sağlandıktan ve semirtildikten sonra ihtiyaç ortaya çıktıkça, peyderpey İstanbul'a sevk edilmekteydiler.<sup>242</sup> Özellikle ramazan ayı ve kurban bayramlarında İstanbul halkının ihtiyacının karşılanması meselesi daha da önemli hale geliyordu. Başta padişahlar olmak üzere devlet adamları her dönem olmakla birlikte özellikle Ramazan ayında İstanbul halkının sıkıntı çekmemesi için gerekli yerlere ve ilgililere emirler gönderirlerdi. Keza 1815'te Ramazan ayında İstanbul halkı için taze et ihtiyacının karşılanması konusunda başta Çirmen, Edirne ve bu havalilerdeki kazalar olmak üzere gerekli emirler gönderilmişti. Daha önce alınan bilgiye göre bu kazalarda bulunan celep-  
lerin ellerinde yaklaşık 19.000 koyun vardı. Bu koyunların 3.870'nin peyderpey İstanbul'a naklinin gerçekleştirilmesi istenmişti.<sup>243</sup> Bu konuyla ilgili bir başka belgede de Saray, Vize ve Pınarhisar kazalarındaki kışlaklarda bulunan yaklaşık 10.000 koyunun İstanbul'da Ramazan ayında koyun eti sıkıntısı çekilmemesi için Şaban ayı başlarından başlayarak Ramazan başına kadar yaklaşık yirmi gün içinde yarısı olan 5.000 koyunun peyderpey ilgili görevlilerce İstanbul'a sevk edilmesi istenmişti. Bu koyunların İstanbul yakınlarındaki kesimhanelerde kesilerek kıyyesi 14 paradan kasaplara satılması, onların da bu etleri Ramazan sonuna kadar ilgili rayiç fiyatından halka satarak İstanbul halkının et ihtiyacının giderilmesi istenmişti.<sup>244</sup>

Bazen de sayıcılar koyunları direkt İstanbul'a getirmeyip Edirne ve İstanbul arası bölgedeki kışlaklarda bekletip mart ayının girmesi ile birlikte İstanbul'a ulaştırırlardı.<sup>245</sup> Bununla birlikte tüm İstanbul halkına yaz döneminde olduğu miktarda koyun arz edilebilmesi söz konusu değildi. Çünkü, civardaki kışlakların ka-

---

<sup>241</sup> Ahmet Uzun, *İstanbul'un İaşesinde Devletin Rolü: Ondalık Ağnam Uygulaması (1783-1857)*, Ankara, 2006, s. 131.

<sup>242</sup> Türkhan, 2006, s. 53.

<sup>243</sup> BOA, C.BLD, 86/4287, 17/Ş/1230 (25 Temmuz 1815).

<sup>244</sup> BOA, AE.SSLM.III, 391/22606, 29/Z/1211 (25 Haziran 1797); AE.SSLM.III, 391/22607, 29/Z/1211 (25 Haziran 1797); AE.SSLM.III, 391/22608, 29/Z/1211 (25 Haziran 1797).

<sup>245</sup> Türkhan, 2006, s. 41.

pasitesi bunun için yetersizdi. Ancak, koyun tüccarının da buralarda kışlak kiralaları mümkündü. Ancak kışlakların kiralanmasında öncelik mirî koyunlara aitti.<sup>246</sup>

### 3.1.1.2 Emlak-ı Hümayun Kışlaklarının İdaresi ve İşletilmesi

Kışlaklar, bağlı buldukları statüye göre farklılık arz ederlerdi. Bunların yönetim ve idaresi de buna göre değişirdi. Vakıf ve mülk kışlaklarının dışındaki bütün kışlaklar mirî kışlaklar adı altında değerlendirilebilir. Ancak mirî kışlakların da has, zeamet, tımar dahilinde olanları olduğu gibi çeşitli mukataalar içinde değerlendirilenleri de vardı. Bunların dışında padişahın, sarayın ve ordunun gelir ve ihtiyaç kalemleri arasında yer alan kışlaklar da mevcuttu. Özellikle Emlak-ı Hümayun kışlakları idare açısından, İstabl-ı Amire ile Hazine-i Hassa kışlaklarından farklıydı.

İstanbul'a yakınlığı açısından Trakya'da üç önemli kışlak alanından söz etmek mümkündür: Velimeşe, İpsala ve Kuleli. 18. yy. belgeleri Velimeşe ve İpsala kışlaklarından bahsetmekle birlikte Kuleli kışlağından söz etmezler. Zira Kuleli kışlağı 19. yy.'da ortaya çıkmıştır. Devlet adına iltizam edilen bu kışlaklara önceleri *Beylik Kışlağı* da deniliyordu. Velimeşe kışlağı Vize, Çorlu, Kırkkilise, Saray ve Baba-i Atik kazaları dahilinde bulunan kışlak ve ağılların genel adıydı. İpsala kışlağı ise, Malkara, Ferecik, İnöz, İpsala ve Evreşe bölgelerini kapsamaktaydı. 19. yy. verileri ise Velimeşe'ye bağlı 70, İpsala'ya bağlı 50 ve Kuleli'ye bağlı 15 olmak üzere toplam 135 kışlaktan bahsetmektedir. 18. yy.'da kiralanan kışlakların büyük bir çoğunluğu sözleşmelerinde anlaşıldığına göre, tımar veya vakıf arazisidir. Kışlakların genişlikleri hakkında ise herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Nitekim belgeler kışlakların ne kadar genişlikte veya ne kadar koyun kapasitesine sahip oldukları yönünde bir bilgi vermemektedir. Bununla birlikte ondalık ağnam sisteminin uygulanmaya başlamasıyla birlikte kışlakların kullanımına dair bilgilerde de artış gözlemlenmektedir. Örneğin, 1788-1789 yıllarında Samako kolundan kış tayinatı için 70.000 baş ondalık ağnam temin edilip Velimeşe ve İpsala kışlaklarına yerleştirilmiştir. Aynı şekilde 1789-1792 yılları arasında da bu iki kışlağa 100.000 baş koyun sevk edilmiştir. Bu döneme ait toplam tayinat tüketimi ise 240.000 baş civarındadır. Yani bu iki kışlak toplam tayinatın önemli bir miktarını karşılamıştı.<sup>247</sup>

<sup>246</sup> Uzun, 2006, s. 131.

<sup>247</sup> Türkhan, 2006, s. 55-56.; Uzun, 2006, s.133-134.

Kışlakların şehre olan uzaklığı 50 ila 200 km arasında değişiyordu. Devrin şartlarında bu mesafe, yaklaşık 18-20 saatlik bir yolculukla kat edilebilmekteydi. Bu uzaklık, koyunların soğukta telef olmadan salhanelere ulaştırılmasına imkân veriyordu. Devlet tarafından miri koyunlar için kışlak kiralama oldukça uzun bir geçmişe sahipti, “*Miri koyunlar tamamen yerleştirilmedikçe başkalarına kışlak kiralandırılmaması*” temel kaidesi üzerine, ilk kışlak düzeni 1754’te başlatılmıştır. Aynı esaslar dahilinde, 1767 ve 1785 yıllarında da bazı kaidelere rastlamak mümkündür. Daha sonra, mirî koyunların yerleştirilmesi amacıyla halktan kışlak kiralanabilmesi için kasapbaşı, her yıl ferman çıkarılmasını talep etmeye başlamıştı. Bu fermanlarda, kışlakların hangi esaslar dahilinde kiralanacağı belirtilmekteydi. Kışlak bedellerinin ödenmesi, kasapbaşının atadığı kışlak nazırlarınca gerçekleştiriliyordu. Kışlak sahiplerinin kendi koyunları için ayırdığının dışındaki kışlakları mirî koyunlara tahsis etmesi gerekiyordu. Koyunların kışlaklara yerleştirilmesinden sonra daha fazla kışlak ihtiyacının ortaya çıkması durumunda, yine aynı kaide üzere bedelleri ödenerek devlet yetkililerinin öncelikle kışlak kiralama hakkı bulunuyordu. Devletçe getirilen *kışlak düzeni* çerçevesinde, kışlaklarda bulunan meRALARDA hiç kimsenin ziraat ve benzeri bir faaliyet yapmaması ve yine “*koru-yı hümayun*” olarak adlandırılan arazilere zarar verilmemesi gerekiyordu.<sup>248</sup>

Kışlaklarda koyunların bekletilmesi genellikle kış mevsiminde başvuru olan bir durumdu. Arşiv kayıtlarında bulunan bazı sözleşmeler kışlakların, genellikle Kasım-Mayıs ayları arasında sahiplerinden kiralanmak suretiyle kullanıldığını göstermektedir.<sup>249</sup> Kışlakların işletilmesi hususunda iki farklı uygulamanın ortaya çıktığı görülmektedir:

1) *Devlet işletmeciliğine dayanan kışlak sistemi*: Burada, temel sorumluluk kasapbaşı ve onun tarafından maaşla atanan kışlak nazırına aitti.<sup>250</sup> Hassa kasapbaşı İstanbul çevresinde bulunan köylerde uygun, otlak ve suyu bulunan arazileri belirli dönemler için kiralamakta ve Rumeli’den toplanacak hayvanlar için buralara arpa, saman, kepek, kuru ot gibi zahireyi temin edip stoklamak için görevliler atamaktaydı.<sup>251</sup> Kışlak nazırı, kışlağın bağlı bulunduğu kaza dahilinden ve miri mubayaaya zarar vermeyecek şekilde ot, saman, arpa, buğday gibi, hayvanların temel ihtiyaçlarını karşılardı. Bu temel ihtiyaçlar haricinde kışlaklarda çalışan

<sup>248</sup> Uzun, 2006, s. 132-133.; Türkhan, 2006, s. 53.

<sup>249</sup> Türkhan, 2006, s. 55.

<sup>250</sup> Uzun, 2006, s. 135, 138.

<sup>251</sup> Türkhan, 2006, s. 55.

çoban, arabacı, korucu ve kâtip gibi diğer personelin maaş ve iaşeleri ile kışlakların inşa ve ulaşım gibi diğer tüm ihtiyaçları da kışlakların giderleri arasındaydı.<sup>252</sup> 1834 yılında Velimeşe kışlak nazırına bir yılda ödenen maaş 20.000 kuruş idi. İpsala nazırına verilen ise 18.000 kuruştur. Kışlaklarda istihdam edilen diğer kişilerin maaşları ile işletim esnasında ortaya çıkan tüm masraflar Ağnam İdaresi tarafından karşılanmaktaydı.<sup>253</sup>

2) *Ondalık ağnamın kabzımallara ihale edilmesine dayanan sistem*: 1845 yılından itibaren benimsenen bu yöntemle, tahsil edilecek her koyun için kol memurlarına belli bir masraf bedeli verilecekti. Böylece, kışlakların işletilmesi özel kişilere veriliyordu. Kışlaklara ait olan demirbaş eşya, hizmet bitiminde aynen teslim edilmesi koşuluyla memurlara devredilmişti. Kışlaklar bünyesinde halktan kiralanacak meraların masrafı ve kışlak işletiminden kaynaklanacak diğer bütün giderleri bu memurlar karşılayacaktı. Koyun başına ödenen maktu kışlak masrafı ise 1 kuruştur.<sup>254</sup> Ondalık uygulamasının başlaması ile birlikte kışlakların idaresi de ağnam müdürlüğüne bırakılmış ve 1845 yılında, ondalık ağnamın koyunlarının toplanmasının kol memurlarına bırakılmasıyla kışlakların idaresi de bu kol memurlarına devredilerek özelleştirilmiştir.<sup>255</sup>

Ondalık sistemin işlediği 18. yy. ortalarından itibaren Hayrabolu ve Edirne kışlaklarının öncelikle İstabl-ı Amire'ye bağlı olması dikkati çekmektedir. İstanbul'un iaşesini sağlama konusunda çeşitli yükümlülükleri olduğu anlaşılan İstabl-ı Amire'nin özellikle hayvanların bakımı maksadıyla mirî kışlakları kullandığı görülmektedir. İaşenin dışında, kamu hizmeti gören deve, at, katır gibi hayvanları tedarikleri ve bakımları da bu daireye aitti. Özellikle ordu lojistiğinde önemli rol oynayan develer, büyük oranda Anadolu'dan karşılanmakta ve bunlar Edirne ve Hayrabolu kışlaklarında bulundurulmaktaydı.<sup>256</sup> Örneğin yeniçerilerin Selanik'te

---

<sup>252</sup> Türkhan, 2006, s. 55.

<sup>253</sup> Uzun, 2006, s. 135, 138.

<sup>254</sup> Uzun, 2006, s. 135, 138.

<sup>255</sup> Türkhan, 2006, s. 55.

<sup>256</sup> Yalnızca diğer ülkelere yapılan sefer lojistiğinde değil ülke içindeki askeri harekatlarda da kışlaklar aktif rol oynamaktaydı. Örneğin devletin ayanlarla mücadelesi esnasında Pazvant oğlu üzerine gidecek askeri kuvvetlerin lojistiği için gerekli olan develerin bir kısmının Karaman Akşehir'den karşılanması ve bunların bir an önce Edirne ve Hayrabolu kışlaklarına ulaştırılması istenmiştir. Bu develer yalnız sefer zamanı değil barış döneminde ordu ihtiyaçlarının sevki için kullanılıyordu. BOA. C.AS., 620/26180, 6/L/1212 (24 Mart 1798), Örneğin C.AS., 707/29666, 13/R/1212 (5 Ekim 1797); Yeniçerilerin Selanik'te imal edilmiş olan kışlık çuhaların nakli için Edirne ve Hayrabolu kışlaklarında buluna devlerin gönderilmesi istenmişti.

imal edilen çuhaların İstanbul'a nakli için İstabl-ı Amire'ye tabi Edirne ve Hayrabolu kışlaklarından 65 katar deve kullanılmıştır.<sup>257</sup>

Velimeşe kışlakları başta olmak üzere İstabl-ı Amire'ye ait koruların ve kışlakların tamamı, uzun yıllar mirahorların nezaretinde işletilmiştir. Bunlar, kışlaklarla ilgili gelir ve giderlerin düzenli olarak kaydını tutarlardı.<sup>258</sup> Bu çerçevede kullanılan kışlaklar, zaman zaman taliplerine ihale edilmekteydi. 1817 yılına ait bir belgeye göre İstabl-ı Amire için büyük önem taşıyan Edirne, Hayrabolu ve Yanbolu kışlakları mültezimlere ihalesi yapılmıştı. Mültezimler kışlaklardan kendilerine tahsis edilen gelirlerle iltizam bedellerini ödemekteydi. Söz konusu kışlaklar için yapılan hesaplama göre 1815'te kışlaklardan, masraflar haricinde iki yılda 400.000 kuruşluk bir kazanç sağlanmıştır. Bu da söz konusu kışlakları işletmenin, mali açıdan karlı bir iş olduğunu ortaya koymaktadır. Kışlakların emaneten işletilmesi de söz konusuydu. Örneğin yıllık bir maaş ile kışlakların işletilmesi zaman zaman iyi bir alternatif olarak görülmekte ve bu iş emaneten birine tahvil edilebilmekteydi.<sup>259</sup>

Kışlakların iltizamla işletilmesi, uzun yıllar mutat olduğu üzere devam etti. Yapılan taşışlar sebebiyle zarar etmek istemeyen tasarruf sahipleri, kışlaklarına gelen mirî koyunları otsuz, susuz ve korunaksız yerlere gönderme ve verimli olan yerleri de hariçten gelenlere kiralama yoluna başvurmak zorunda kaldılar. Bu da mirî koyunların açlık ya da aşırı soğuk gibi sebeplerle telefine yol açmaktaydı. Bu sebeple koyun telefini önleyerek hazineyi rahatlatmak ve kışlak sahiplerini de zarardan kurtarmak için bazı değişikliklere gidildi. Bu değişikliğin en dikkat çekenini hizmet bedelini artırmak olmuştur.<sup>260</sup>

Kışlakların kullanımı hususunda, zaman zaman devlet-vatandaş anlaşmazlığı ortaya çıkıyordu. Zaman içerisinde çayır, tarla ve koruların miktarlarında ortaya çıkabilecek karışıklıkları önlenmesi ve ayrıca söz konusu mülklerin sahip olduğu ekonomik kaynakların tespiti devlet açısından son derece önemliydi. Dolayısıyla da bu tür anlaşmazlıkların ortadan kaldırılması için 1835 yılında bir düzenleme yapıldı. Nitekim devletçe iltizam edilen kışlak ve meraların isimleri, sınırları ve kira bedelleri açık bir şekilde *ağnam defterlerine* kaydedilmeye başlan-

<sup>257</sup> BOA, C.AS, 652/27437, 20/S/1220 (20 Mayıs 1805).

<sup>258</sup> BOA, D.BŞM.d., 10340, 1/M/1251 (29 Nisan 1835).

<sup>259</sup> Ahmet Uzun, *İktisadi ve Mali Yönleriyle İstabl-ı Amire (1500-1900)*, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2020, s. 156.

<sup>260</sup> Uzun, 2006, s. 133-134.



dı. Defterhane’de ve Istabl-ı Amire’de saklanan bu kayıtların ilk örnekleri, veziri-azamın denetimi ve nezaretinde kışlak sahiplerinin de hazır bulunduğu bir ortamda gerçekleştirilmeye başlanmıştır. Koruların kapsadığı arazilerle ilgili bir anlaşmazlık olması halinde eski defterlerden de istifade edilmekteydi.<sup>261</sup> İlk uygulamadan itibaren bu işin üç yılda bir yenilenmesi de hazirun huzurunda prensip olarak kabul edilmiştir. Böylece devlet, buldukları kazalarla birlikte miri kışlakların isimlerini, miktarlarını, hudutlarını, iltizam bedellerini ve buralara yerleştirilecek koyun sayılarını da tespit etmiş oluyordu.<sup>262</sup>

İlerleyen dönemlerde hassa silahşorlarından Yusuf Ağa bu şekilde Anadolu’daki Havass-ı Hümayun korularına dair bir defter hazırlatmıştır. Ancak sonraki uygulamalara bakıldığında söz konusu işlemin sadece arazi üzerinden değil korularda bulunan görevliler ve hayvanlar için de yapıldığı ve sayım süresinin beş yıla çıkarıldığı anlaşılmaktadır.<sup>263</sup> Bu sayımların daha sonraki yıllarda da devam ettiği anlaşılmaktadır. Örneğin 1881’de yapılan yeni bir kayıtlama ile mirî kışlakların sınırları, bu kışlaklarda ne kadar koyun bulunduğu ve kaçar dönüm olduğu şeklinde bir güncelleme yapılmıştır.<sup>264</sup> Nitekim tapu memuru Ömer Efendi’nin kaleme aldığı kayıtlarda miri kışlakların 7 parça olarak 126.555 dönümden ibaret olduğu ve bu kışlaklarda 13.800 koyun otlatıldığı bilgisi yer almaktadır.<sup>265</sup> Keza kayıt bilgisi güncellenen diğer 9 kışlak 151.550 dönümden ibaret olup 3 yük 20.000 kuruş muaccelle ile kaydı yeniden düzenlenmiştir.<sup>266</sup>

Istabl-ı Amire’ye tahsis edilmiş olan kuru, çayır, kışlak ve benzeri mülklerin, kurum hizmetlerinin kesintisiz icrası açısından önemli bir işlevi daha vardı. Kuruluşundan beri koruların, kamu hizmetindeki hayvanların yetiştirilmesinde önemli bir rol oynadığı söylenebilir. Osmanlının ilk dönemlerinde Eskişehir ve Edirne yöresinde bulunan mekanlarda miri hayvanların yetiştirilmesi sağlanıyordu. Yetiştirilen hayvanlar peyderpey Istabl-ı Amire’nin ihtiyaçları için merkeze gönderiliyordu. Ancak ilerleyen dönemlerde hayvan ihtiyacının artmasıyla birlikte kuru ve kışlak sayıları da artmıştır.<sup>267</sup>

---

<sup>261</sup> Uzun, 2006, s. 133-134.

<sup>262</sup> Uzun, 2006, s. 133-134.

<sup>263</sup> Uzun, 2020, s. 147-148.

<sup>264</sup> Edirne dahilindeki kışlakların hududunun tahdid ve tashihi için 2500 kuruş maaşla bir kişi görevlendirilmişti. BOA, *MLEEM*, 75/13, 2/1/1297 (14 Mart 1881).

<sup>265</sup> BOA, *MLEEM*., 62/39, 9/6/1297 (21 Ağustos 1881).

<sup>266</sup> BOA, *MLEEM*., 62/39, 3/9/1297 (15 Kasım 1881).

<sup>267</sup> Uzun, 2020, s. 147.

Istabl-ı Amire'ye bağılı kuru, kışlak, çiftlik ve benzeri emlakın Osmanlı Devleti'nin idari ve mali yapısındaki değişikliklerle beraber farklılaşması söz konusuydu. Örneğin çoklu hazineler uygulamasının bitmesinden sonra Istabl-ı Amire'ye bağılı gelir ve harcama sisteminin değişmesi kaçınılmazdı. Tanzimat'ın hemen öncesinde Istabl-ı Amire'ye bağılı kuru ve kışlakların gelir ve harcamaları Mansure Hazinesi'nce yürütülüyordu. Öte yandan 1861 yılına ait bir belgede Istabl-ı Amire'ye bağılı emlak-i hümayun çiftliklerinin Hazine-i Hassa tarafından idare edileceği belirtilmektedir.<sup>268</sup> Bir başka örnek ise Kayıkhane'nin gıda ve diğer masrafları için ocaklık olarak bazı kışlak arazileri tahsis edilmişti. Tırhala sancağının Çatalca kazasındaki bazı kışlakların 1820'li yılların bu kışlakların hasılatları ocak tarafından tahsil edilememiştir. Emlak-ı Hümayun uhdesinde bulunan bu kışlakların vergilerinin tasarruf edenleri tarafından maktuan ödenmesi gerekiyordu.<sup>269</sup>

Kışlakların idare ve hukuki statülerinin Tanzimat'tan sonra yaşanan değişimler sebebiyle çeşitli zafiyetlere uğradığı anlaşılmaktadır. Rumeli'deki Emlak-ı Hümayun kışlaklarının rejiminin son derece merkezîyetçi bir anlayışla yönetildiğine dair bazı emareler bulunmaktadır. Menbaı kışlak olan suların içmek maksadıyla kullanılması bile merkezden emir ve izin gelmedikçe mümkün değildi. Örneğin Yanya'da bulunan kışlak-ı hümayundan çıkan suyu kullanmak için talepte bulunan kişiye mahalli idare merkezden izin alınması gerektiğini bildirmiştir.<sup>270</sup>

2. Abdülhamid dönemi merkezîyetçilik konusundaki hassasiyetin daha derinden hissedildiği bir dönem olmuştur. Bu dönemde İpsala, İnoz ve Ferecik taraflarında Emlak-ı Hümayun'a ait kışlaklar ile koruların bir listesi hazırlanmıştır. Bu kışlaklar ve korular, yalnızca mirî olarak kullanılmak üzere Tophane-i Amire'nin uhdesinde kalmıştı. Söz konusu dönemde 2. Abdülhamid'in emriyle kışlak ve koruların iyi idare edilmedikleri gerekçesiyle Tophane-i Amire'nin ukdesindeki bir kısım kışlak Hazine-i Hassa'ya aktarılmıştır.<sup>271</sup>

### **3.1.1.3. Emlak-ı Hümayun Kışlaklarında Yaşanan Sorunlar**

#### **3.1.3.1. Kışlaklara Yapılan Müdahaleler**

Kışlaklarla ilgili karşılaşılan en önemli problemlerden biri Emlak-ı Hümayun'a ait olanlara dışardan yapılan müdahalelerdir. Bu müdahaleler köylüler, ko-

<sup>268</sup> Uzun, 2020, s. 157-158.

<sup>269</sup> BOA, *C.DRB*, 20/992, 6/Ş/1241 (16 Mart 1826).

<sup>270</sup> BOA, *MVL*, 131/59, H/23/R/1269 (3 Şubat 1853).

<sup>271</sup> BOA, *Y.MTV.*, 12/21, 7/L/1300 (11 Ağustos 1883).

yun sahipleri, celepler veya ağalar tarafından olabilmektedir. Çorlu, Saray, Vize, Babayiatik ve Kırkkilise kazalarındaki Velimeşe, Karamehmedli, Oflaz, Domaniçe, Bahçe, Bergos Babayiatik ve Kırkkilise kazalarındaki Ağakorusu ve diğer 23 kışlak miri ağnamın kışlaması için kullanılmaktaydı. Ancak 18. yy.'ın sonlarında bazı muhtekir ve madrabazlar, bu kışlakları yöneten ve tasarruf edenlerle iş birliği yaparak mirî koyunlardan hemen önce kışlakların hariçten gelenlere tahsis edilmesini sağlayabilmekteydiler. Yetkililer, Emlak-ı Hümayun kışlaklarının kendilerinin belirledikleri amaçlar dışında kullanılmasının farkındaydılar. Ancak çoğu zaman bu kışlakların olduğu yerlerdeki çiftliklerin sahiplerine müdahale etmeye çekinmekteydiler. Diğer taraftan devlet çiftlik sahiplerinin ihtiyaçlarını da düşünmek durumundaydı. Bu sebeple kimi zaman devlet, çiftlik sahiplerinin kendi çiftliklerinde hayvanlarını kışlatmalarına izin veriyordu.<sup>272</sup>

Zaman zaman Emlak-ı Hümayun kışlaklarına dahi civardaki köylüler tarafından müdahale ediliyordu.<sup>273</sup> Köylülerin müdahalelerine kaynaklık teşkil eden temel şey kışlaklarda yasak olmasına tarım ve ziraatla meşgul olma istekleriydi. Örneğin Temmuz 1823'te Velimeşe ve İpsala kışlakları dahilinde miri tayinatın kış tertibi için getirilmiş koyunlara mahsus kışlaklarda civardaki köylüler tarafından ziraat yapıldığı haber alınmıştı. Kışlakların ziraat alanı haline dönüştürülmesinin tayinat-ı miriye zarar vereceği ve kış mevsiminde koyunların telef olmasına sebep olacağı belirtilmiş ve bunun derhal önlenmesi için mahalli idarecilere emirler verilmiştir.<sup>274</sup> Velimeşe ve İpsala gibi son derece büyük ve geniş kışlaklarda ifade edilen müdahalelerin kaçınılmaz olacağı gözden uzak tutulmamalıdır.

Emlak-ı hümayun kışlaklarına yukarıdaki anlatılan olayda olduğu gibi reaya dışında bölgenin ileri gelenleri tarafından yapılan müdahaleler de mevcuttur. Örneğin Kırım han ailesine mensup olup Osmanlı yetkilileri tarafından Edirne civarına iskân ettirilen Giray sülalesi gerek özel konumları gerekse taşrada Osmanlı merkezi otoritesinin de zayıflaması sebebiyle zamanla bölgede hayli nüfuz sahibi olmuşlardı. Zaman zaman bu nüfuzlarını genişletme yoluna da gidiyorlardı. Aslında bunlar, imparatorluğun genel manzarasına bakıldığında merkezi otoritenin zayıflamasıyla ortaya çıkan yerel güçlerin klasik bir görüntüsünü temsil etmekteydiler. Yani taşrada ayanlar gibi bu bölgedeki Giray ailesi de merkezî otorite-

<sup>272</sup> BOA, C.A.S., 890/38252, 28/R/1210 (11 Kasım 1795).

<sup>273</sup> BOA, A.MKT.MHM, 374/55, 12/L/1283 (17 Şubat 1867); 374/89, 15/L/1283 (20 Şubat 1867).

<sup>274</sup> BOA, C.ML, 152/6404, 21/Za/1238 (30 Temmuz 1823).

te karşısında yerel nüfuzunu yükselten bir güç hareket ediyordu. Kışlak müdahalesine giden olayların başlangıcı ise şöyle başlamıştır. Subaşı köyünde ikamet etmiş olan Selim Giray Sultan'ın Velimeşe kışlağında bir hanı mevcuttu. Zamanla bu hanın etrafında birer ikişer bina yapılarak 70-80 haneli bir köy oluşmuştu. Yeniköy adıyla anılmaya başlanılan bu köye Rumeli'nin çeşitli yerlerinden bazı Arnavut ve reaya taifesi iskân edilmişti. Belgede geçen *celp ve iskân* kelimelerinden anlaşıldığı üzere Giray ailesinin bu durumu özendirdiği anlaşılmaktadır. Köy kurulduktan sonra belli ki mevcut arazilerin yetmeyişi sebebiyle iskân edilen ahalinin köy sınırlarında bulunan Emlak-ı Hümayun'a ait kışlakların meralarını haksız bir şekilde kullanmaya başladıkları ve ziraata açtıkları görülmektedir. Bu bilgilerin yer aldığı arşiv belgesinde Velimeşe kışlağındaki meraların çevredeki köylerin ahali tarafından ziraata açıldığı, bunu yaptıranın da Selim Giray ve ailesinin olduğu açıkça ifade edilmektedir. Üstelik mevcut meralarla da yetinilmemiş diğer meralara da müdahale edilmeye başlanmıştı. Bunun dışında koruculara da saldırılarda bulunmuş hatta çıkan kavgada ölenler bile olmuştur. Hatta Giray ailesi işi biraz daha ileri götürerek bir kısım kışlağı kömürcü ve oduncu tayfasına satmaya kalkışmıştı. Üstelik buna müdahale edilmesi üzerine bizzat Velimeşe'ye gelen Bahadır Giray "*miri meraları ele geçirme amacıyla olduğunu*" açıkça göstermiştir. Ancak kışlağın yakınlarında olan Çorlu ve Saray kazaları halkından miri meranın hudutlarını bilen bilirkişi ve ihtiyarlar ziraat olunan mahallerin hepsinin miri arazi olduğunu beyan edip şahitlik yapmışlardı. Ancak Bahadır Giray onlara itibar etmemiş her halükârda kensine karşı çıkanları "*zapt ve ziraat ederim ve men ve muhalefet eden bulunur ise beher res-i hududa beş on nefer Arnavut sekbanı vaz' ve tepelerim*" diyerek tehdit etmiştir. Bazı yerel yetkililer, Bahadır Giray'in engellenmediği takdirde miri koyunlara ait kışlakların gittikçe küçüleceği ve dolayısıyla da İstanbul'un iaşesinin temini işinin zorlaşacağı kanaatindeydiler.<sup>275</sup> Kışlaklara müdahale edenlerin Giray ailesinden olmaları devlet açısından işi bir hayli zora soktuğu açıktır. Ailenin nüfuzu zaman zaman geçmişte Osmanlı meşruiyetinin sınırlarını da zorlayan Cengiz soyuna dayanması ve buldukları yerde adeta bir sultan gibi davranmaları yetkililerin temkinli olmaya mecbur ediyordu.

Kışlakların idaresinde karşılaşılan sorunlardan biri de ayan nüfuzudur. Bu durum zaman zaman kışlakların yönetimlerini de derinden etkilemişti. Edirne, Hayrabolu ve Yanbolu kışlakları İstabl-ı Amire'ye tabi idi. Bu kışlakların işletil-

<sup>275</sup> BOA, C.DH, 247/12320, 3/Z/1238 (11 Ağustos 1823).

mesi Mirahor-ı evvel tarafından bir mültezime verilerek iltizam usulü ile yönetiliyordu. 1231-1232 senelerine mahsuben söz konusu kışlaklardan bir kısmı Surre-i Hümayun Emîni ve Edirne Bostancıbaşı Dağdevirenzade müteveffa Mehmed ağaya iltizam olarak verilmişti. Ancak muhalledatı miriye ait olan Mehmed Ağa iltizam bedelini tamamen ödemişti. Ona ait kışlaklar 1234 ve 1235 yılları için Abdullah Reşad'a ihale edilmiştir. Bu dönemde hesabı görülecek hasılat, kayıt defterleriyle birlikte İstanbul'a teslim edilecekti. Ancak Defterdar Efendi'ye göre kışlakların idaresi Dağdevirenzadenin adamı olan Abdullah Reşad'a ihale olunması sakıncalıydı ve merkezi otoritenin tesisi açısından bu gibi yerler devlete bağlı kişiler tarafından tasarruf edilmeliydi. Önceki senelere kıyasla beyan edilen 2 senelik hasılatın masraflar çıkarıldıktan sonra 400.000 kuruş gelir elde edilen kışlak işletmek gerçekten de kârlı bir işti. Bu sebeple buraların emaneten ihale yerine maktuan tensibi daha uygundu. Bu sebeple iki senelik için 70.000 kuruş maaş-ı tahsildariye karşılığında bahsedilen kışlaklar maktuan Celal Paşa adına Seyyid Ahmed Ağa'ya teklif edilmiştir. Ancak ağa, 2 yıllığına kışlakların idaresi için 80.000 kuruş talep etmiştir. Nitekim bu miktar çıkıldıktan sonra geri kalan 320.000 kuruşun üç taksit ödenmesi şartıyla kışlakların idaresi Celal Paşa'ya bırakılmıştır.<sup>276</sup>

Kışlakların muhafaza edilmesi önemli bir konuydu. Miri ağnama tahsis edilen kışlakların ve meraların ziraata açılmaması, ekilip biçilmemesi gerekmekteydi. Bu kışlaklara ihtiyaç hasıl oldukça ilgili memurları tarafından ödenmek üzere gerektiği kadar kışlağın iltizamla kiralanması usulü uzun yıllardır benimsenmişti. Yine teamüllere göre miri koyunların tamamının kışlaklara yerleştirilmesinden sonra kışlakların celep, muhtekir ve madrabazlara kiralanmaması ve ziraata açılmaması gerekmekteydi. Miri kışlakların kullanılmasından kasıt, sadece hayvanların içine koyulacakları ağıl ve dışardan getirilen yiyeceklerle beslenmesi değil gerektiğinde ağıl dışına da çıkıp otundan suyundan faydalanabilecekleri meraları da barındırmış olmasıdır.<sup>277</sup>

Miri kışlakların karşılaştığı problemlerden birisi de zamanla çeşitli şekillerde iskân edilerek küçülmesi ve amacı dışında kullanılmaya başlanmasıydı. Yukarıda Giray ailesine ait verilmiş örneğin dışında bu konuda başka örneklere de

<sup>276</sup> BOA, HAT, 542/26749, 29/Z/1234 (19 Ekim 1819).

<sup>277</sup> BOA, C.AS., 890/38252, 28/R/1210 (11 Kasım 1795); C.SM, 11/561, 13/Ş/1251 (4 Aralık 1835).

rastlanılmaktadır. Ancak bu defa devletin kendi eliyle yerleştirdiği gruplar kışlaklar için problem teşkil etmişti. Bu örneklerden birisi de bölgeye iskân edilmiş olan Potkali kazakları meselesidir. Potkali kazakları vermiş oldukları arzuhallerinde, İpsala kazasına iskân edildiklerini ancak hayvanlarının su ve otlak sıkıntısında dolayı büyük sıkıntı çektiklerini ifade etmişlerdir. Kendilerini Tuna sahilinde Maçin kalesi civarına ve yahut Paşa kışlağı adlı yerlerden birine iskân edilmelerini istemişlerdi. Şimdiye kadar ziraat eyledikleri mahsullerden vergilerini ve yapmış oldukları balıkçılıktan yine üzerlerine düşen yükümlülükleri yerine getirdiklerini beyan etmişlerdi. Yetkililerin bunları sahip olduğu yaşam biçimine bakarak daha önceki yıllarda İpsala'daki bazı boş arazilere yerleştirdikleri anlaşılmaktadır. Ancak belli ki hem kalabalık nüfuslarından dolayı hem de miri koyunların önemli kışlak alanlarından olan İpsala'nın özel durumu sebebiyle Potkali kazaklarının dilekçesi hemen dikkate alınmıştı. Çünkü bölge yoğun nüfus ve hayvancılık konusundaki aşırı kullanım sebebiyle olsa gerek yetersiz kalmaktaydı ve yetkililer Potkali kazaklarının sıkıntı çektiklerini doğrulamışlardır. Babadağ ve İbrail kadılarına gönderilen hükümde Potkali kazaklarının kabileleri halkıyla birlikte eskiden oturdukları Hızırilyas boğazı civarına iskân olunmaları istenmişti. Kazak başbuğu ve Babadağ ayanı Osman'a hitaben bu konuda bir emir de yazılmıştı. Ancak Hızırilyas boğazını su basması sebebiyle burada iskân etmenin mümkün olmayacağı, Babadağ'na iki saat uzaklıkta daha önce başka kazak kabilelerinin ikamet ettikleri Tuna ve su olarak adlandırılan alanların boş olduğu ve uygun görülürse buraya iskân ettirilebilecekleri belirtilmiştir. Ayrıca belgede kazakların İpsala kışlaklarındaki durumu hakkında da bilgi verilmişti. Bu kışlakların Samakov kolundan gelen miri ağnama ayrıldığı ve burada toplanan koyunların peyderpey İstanbul'a gönderilirken birkaç yıldan beri bu kışlaklarda bulunan kazak taifesinin birer kulübe inşa ederek buraları iskân ettikleri ve miri ağnama mahsus meraları zapt ettiklerinden şikâyet edilmekteydi. Kazakların kendi koyunlarından miri koyunlara fırsat kalmadığı ve dolayısıyla da Osmanlı iâşe sistemini bozduklarından yakınılmıştı. Böylece kazakların vermiş oldukları dilekçede haklı oldukları ve devletin bunları İpsala kışlaklarında yerleştirdikten sonra çıkan meseleler ve yapılan yanlışların fark edilerek bunların tekrar eski geldikleri yere yakın olan Tuna sahillerindeki Babadağ bölgesine gönderildikleri görülmektedir. Böylece hem miri kışlaklar üzerindeki baskı kaldırılmış hem de kazakların dilekleri yerine getirilmiş oluyordu<sup>278</sup>

<sup>278</sup> BOA, *C.DH*, 277/13813, 29/N/1231 (23 Ağustos 1816); *C.DH*, 277/13813 29/N/1231 (23

Emlak-ı Hümayun kışlaklarına yapılan iskân baskısının yüzyılın ilerleyen dönemlerinde de devam ettiği görülmektedir. Örneğin 1881 yılına ait bir belgede Tekirdağı sancağında bulunan Velimeşe ve Boşaköy çiftlik-i hümayun kışlaklarına 3-4 yıl öncesinden muhacirler yerleştirildiği ve bunların buldukları yerleri imar etmeye başladıkları belirtilmiştir. 700 hane muhacir öşür hasılatlarını Hazine-i Hassa'ya vermek üzere iskân ettikleri mahalde bırakılmaları ve arazinin hepsi için padişah adına senet tanzim olunması, muhacirlere ayrılacak yerler için Hazine-i Hassa da ilmühaberler verilmesi istenmişti.<sup>279</sup> Arazilerine iskân baskısı karşısında Hazine-i Hassa yetkililerinin meseleye sadece muhacirler açısından yaklaşmadıkları ve gelir getirdiği oranda iskana sıcak baktıkları anlaşılmaktadır. Yani Hazine-i Hassa elindeki büyük çiftliklere ait kışlaklara yerleştirilmiş olan muhacirlerin üretici konuma geldikleri görülmektedir.

Bazen devletin Emlak-ı Hümayun kışlakları konusunda gösterdiği hassasiyeti farklı bir biçimde kullanmak isteyenlerin de olduğu anlaşılmaktadır. Delvineli Mahmut ve Selim Beyler atadan dededen beri tasarruf ettikleri çiftlik ve kışlaklarına aralarında husumetleri olan bazı kişiler tarafından müdahale edildiği gerekçeyle şikâyetle bulunmuşlardır. İddialarına göre söz konusu kişiler bahsi geçen çiftlik ve kışlakların Emlak-ı Hümayun'a ait olduğu şeklinde asılsız ihbarlarda bulunarak gereksiz yere kamu görevlilerini meşgul etmekteydiler. Mahmud ve Selim Beyler, iddia edildiği gibi çiftlik ve kışlağın kendi malları olduğunu, müteveffa Reşid Paşa zamanında verilen buyruldu ve mazbata suretlerinin ellerinde bulunduğunu ve buraların babaları İsmail Bey'de kaldığını belirtmişlerdir. Öte yandan çiftlik ve kışlağın zeytinyağı bedelinden dolayı manastır sakinlerinden Naum da Mahmud ve Salim Beylerden 20.000 kuruş alacaklı olduğunu iddia etmiştir. Buna istinaden Delvine kazasında bulunan bir değirmenin haczen satışa çıkarıldığını duyan Mahmud ve Selim Beyler, Naum'un iddia ettiği 20.000 kuruş borcun ise yarısının kendilerine ait olduğu diğer yarısının İstanbul'da bulunan Şaban Paşa'nın zimmetinde bulunduğunu bu sebeple haczin bir an önce durdurularak satışın önlenmesini istemişlerdir.<sup>280</sup> İddia ister doğru ister yanlış olsun burada dikkati çeken husus dönemin şartları içerisinde kışlakların ve çiftliklerin kaynağının miri arazi olduğu bilinci toplumda gayet iyi biliniyor olmasıdır. Mer-

---

Ağustos 1816).

<sup>279</sup> BOA, MB.İ., 86/11, 29/Z/1298 (22 Kasım 1881).

<sup>280</sup> BOA, A.MKT., 229/79, H/26/Za/1265 (13 Ekim 1849).

kezin Emlak-1 Hümayun arazileri üzerindeki hassasiyetini bilen şikâyet sahipleri, muhtemelen devlet indinde şikâyetin böylece daha etkili ve tesirli olacağını düşünmüştür. İşin mahkemeye gitmeden idari olarak halledilmesini istemesi kuvvetle muhtemel bu sebeptendir.

Kışlakların kullanımında çıkan sorunların tetikleyicileri her zaman insan faktörü olmuyordu. Kışlakların coğrafyası da bu konuda önemliydi. Kışlak olarak kullanılan yerin yüksekliği veya alçaklığı kendi içerisinde fayda sağlayabileceği gibi beklenmedik iklim olaylarından dolayı da çeşitli zararlara maruz kalabileceği açıktı. Mayıs 1800 tarihli bir belgede İpsala'daki Emlak-1 Hümayun kışlaklarında aşırı yağmur yağması sonucu Meriç nehri taşarak kışlak arazilerini su basmıştı. Su basan kışlaklardaki yaklaşık 40.000 civarındaki miri koyun telef olmamaları için civar kaza kışlaklara yerleştirilmiştir. Bu miri ağnam için kışlak-1 hümayunlar dışındaki kışlakların kullanımına dair özel bir örnek olarak görülebilir. Ancak ahalinin kendi hayvan ve hizmetleri için kullandığı kışlaklara teamüllere aykırı olarak bir de miri koyunların getirilmesi bu kışlaklar üzerinde bir baskı yarattığı açıktır. Her ne kadar kışlak sahiplerinin bu duruma razı olduğu belirtilse de bunun zoraki olabileceği gözden kaçmamalıdır. Çünkü yaylaklar ve kışlaklar için birbiriyle sürekli mücadele içinde olan insanlar bir de miri koyunların kendi kışlaklarına koyulmasına pek sıcak bakmadıkları anlaşılmaktadır. Keza kaza ahalisinden Arabacıoğlu Ömer, Tülek Hüseyin ve Ali Molla'nın miri koyunların koyulduğu ağılları basıp beylik çobanlarını da darp etmesi kaza halkının memnuniyetsizliğinin bir ifadesi olarak değerlendirilebilir. Nitekim bunların hapsedilmeleriyle ilgili gerekçe manidardır ve yukarıdaki isteksiz gönüllülüğü haklı çıkaracak şekildedir: *“Bunlar tedip olunmazlarsa başkaları da cesaretlenip bundan sonra çobanları o havalide duramayacak ve miri emval de telef olma tehlikesiyle karşı karşıya gelebilecektir.”* Bu ifadelerden devlet yetkililerinin kışlakların kullanımını konusundaki hassasiyetlerini görmek mümkündür.<sup>281</sup>

### **3.1.3.2. Sevk ve İaşe Problemleri**

Kışlaklarda karşılaşılan problemlerden bazıları da kurulan sistem ve işleyişinden kaynaklanmaktaydı. Bazen görevliler, sistemin değiştirilmesi bazen de savaş ve sonrasında bozulan sistemin yeniden inşa edilmesi çabaları yeni problemler doğurabiliyordu. Örneğin İstanbul'un et iaşesinde celepler önemli rol oy-

<sup>281</sup> BOA, AE.SSLM.III, 329/19079, 29/Z/1214 (24 Mayıs 1800).



nuyorlardı. Ergene kışlaklarındaki koyunları getirmeleri için kendilerine emir verilen bir kısım celep iki grup halinde 5.500 koyunu İstanbul'a getirmiştir. Arkasından ikinci bir emir gönderilmiş ve kışlaklarda kalan diğer koyunların da getirilmesi kendilerinden istenmiştir. Ancak bunlar, bir baş bile koyun kalmadığını beyan ederek bu emri yerine getirememişlerdir.<sup>282</sup> 1806-1812 Osmanlı-Rus Savaşı'nın baskısı altında, İstanbul'un iâşesi için Edirne civarındaki kışlakların nasıl kullanıldıklarına dair bir örnek olan bu belge, yaşanan sıkıntı ve baskıya da işaret etmektedir.

Miri kışlakların idare şekillerinden birisi de merkezden tayin edilen görevliler aracılığıyla yönetilmesiydi. Bu yöneticilere kışlaklarda bulunan deve, at, katır vs. için yıllık belirli bir miktar ücret ödenmekteydi. 1807 senesinde Edirne ve Yanbolu kışlaklarını idare eden görevli kendisi için ayrılmış olan 20.000 kuruşun 11.200'ünü Yılıkoğlu isyanı sırasında harcadığını belirtmekte ve bu paranın kendisine geri verilmesini istemekteydi.<sup>283</sup>

Osmanlı-Rus Savaşının devam ettiği 1811 yılında devlet kışlaklarda ordunun lojistiği için kullanılmakta olan hayvanların sayıları ve durumları hakkında bilgi istemişti. Gelen yazıdan anlaşıldığı üzere çevredeki miri kışlaklarda yaklaşık 1.400 deve, 210 at mevcuttu. Ancak bahsi geçen yazıda Çaparzadelerin aracılığıyla satın alınmış develerle Bolu ve Viranşehir tarafından getirilmiş olan atların son derece zayıf ve çelimsiz olduğu belirtilmekteydi. Her ne kadar bunların bakımlarına kışlaklarda itina ve ihtimam olunmuş ise de geçen son bir yılda yaklaşık 300 deve 35 at telef olmuştur. Mevcut durumda Edirne ve Hayrabolu kışlaklarında 850 deve ile Yanbolu kışlağında 550 at kalmıştı. Kalanların da bir kısmının bahara varıncaya kadar ölecekleri tahmin edilmekteydi.<sup>284</sup> 1806-1812 Osmanlı Rus savaşı döneminde kışlaklarda bulunan hayvanların ve idaresinde ciddi zafiyetler vardı. Buna rağmen İstanbul'un lojistik hizmetlerinde kullanılan hayvanların kışlaklara getirilmesi ve bakılması konusundaki devletin hassasiyeti de açıkça anlaşılmaktadır.

İaşe zincirinde görülen aksaklıklara bir örnek de 1828-1829 Osmanlı-Rus Savaşı sonrasında Rumeli'de yapılmaya çalışılan düzenlemeler esnasında görülmektedir. Miri koyunların kışlatılmasıyla ilgili olarak bahar kolu üzerinde tahriba-

<sup>282</sup> BOA, *AE.SSLM.III*, 264/15270, 29/Z/1220 (20 Mart 1806).

<sup>283</sup> BOA, *C.AS*, 457/19059, 8/Ca/1225 (11 Haziran 1810).

<sup>284</sup> BOA, *C.AS*, 997/43579, 20/S/1226 (16 Mart 1811).

ta uğrayan kazalar yerine uygun olanlardan 12.000, Selanik sancağı kazalarından 5.000, Yenişehir Tırhala sancağı kazalarından 7.000 koyun getirilmesi planlanmıştı. İvraca kolundan Vidin kazalarından maktu olarak her bir kaza hisselerine düşen koyunları sevk etmek üzere güvenilir adamlar görevlendirerek eski düzen neyse yine aynı düzeninin yeniden sağlanması istenmişti.<sup>285</sup> Belli ki belgede Rumeli’de koyun tedarik zincirinde sıkıntılar yaşanmaktaydı. Baharda koyun sevki yapılamadığı anlaşılmaktadır. Onun yerine farklı kazalardan koyun tedarikine gidilerek iaşe zinciri yeniden oluşturulmaya çalışılmaktaydı. Buna göre getirilen koyunların Velimeşe ve İstanbul kırsalında toplanması kararlaştırılmıştı. Ayrıca her kazadan alınacak koyunların miktarına göre onda bir resm-i ganem alınması ve ölümlerinin de hesaba katılarak düzenlenmesi istenilmişti. Ancak bu kadar koyunun birdenbire İstanbul havalisine getirilmesi için yeterli derecede kışlak ve mera bulunmamaktaydı. Bu durumun büyük miktarda ölümlere sebebiyet vereceği muhtemeldi. Bu sebeple Samakov kolunun koyunlarının tertip edildiği kazalardan bazılarının ayanları çağrılarak etraflıca durum görüşülmüştü.<sup>286</sup>

İstanbul’un ve sarayın iaşesi için Rumeli’nin çeşitli yerlerinden belirlenmiş oranda her yıl koyun sahiplerinden koyun alınarak İstanbul’a ulaştırılması şeklinde kurulan ve *ondalık* olarak ifade edilen sistemde zaman zaman çeşitli aksaklıklar yaşanmaktaydı. Bunda koyunların cinsinden, getiriliş zamanları ve sayılarından fiyatlarına kadar birçok alanda ve çok farklı dinamikler dahilinde sistemin oluşturulması gerekmekteydi. Bunlardan birinin aksaması sistemin bütününe tehdit edebiliyordu. Samakov kolu kazalarının koyunları genellikle Balkan koyunu olup sığağa dayanmamaktaydılar. Bunlar eskiden beri mevsim sonu kalanları olduğundan Eylül başlarından başlayarak her bir kazanın hissesi olan koyunların çoban ve güvenilir adamlar vasıtasıyla toplanarak İstanbul’a ulaştırılmaları gerekmekteydi. Ancak hepsi Eylül ayı içinde gönderilmezse kış soğukları bastıracağından telef olabilecekleri ifade edilmişti. Bu sebeple Samakov kolu tertibi denilen koyunların İstanbul’a belirli bir vakitte ulaştırılması gerekmekteydi. Bu kadar koyunun İstanbul havalisine getirilmesinin ve burada beslenmesinin mümkün olmayacağı açıktı. Bundan dolayı sayıcıların usulü gereği kazalarda yolculuk esnasında uygun kışlaklarda durdurulacaklar, dinlendirilecekler ve buralarda beslenerek takım takım götürüleceklerdi. Bunun üzerine sayıcıların ellerinde bulunan

<sup>285</sup> BOA, HAT, 606/29687, 22/L/1245 (16 Nisan 1830).

<sup>286</sup> BOA, HAT, 606/29687, 22/L/1245 (16 Nisan 1830).

kışlaklar nasıl idare olunduğu konusunda bilgi ve malumatları olmadığından her bir kazanın koyunu için yoldayken kışlak tedarik etmek ve zahire satın almanın birtakım zorluklara sebep olacağı da hassaten belirtilmişti. Yani sistemin değişmesi durumunda eskiden en iyi koyunları satın alıp İstanbul'a getirirken şimdi değişiklik halinde bu adamların koyun sahipleriyle anlaşarak kötü koyunları getirebileceklerinden endişe ediliyordu. Çünkü koyun sürüleri koç, toklu ve şişikten ibaretti. Bazı kazalarda da keçi beslenmekteydi. Her bir kazanın 1.000'er baş koç, kısır, toklu ve şişik olmak üzere toplamda 4.000 küçük baş hissesi vardı.<sup>287</sup> Böylesi koyun üreticileri açısından da bir denge sağlanması amaçlanmaktaydı. Bu koyun gruplarının İstanbul'a peyderpey getirilerek İpsala ve çevre havalide kiralanmış ve Edirne ile İstanbul arasında tedarik edilen kışlaklardan hassa kasapbaşısı tarafından görevlendirilen adamlar aracılığıyla İstanbul'a ihtiyaç oldukça gruplar halinde getirilmesi ve dağıtılması sağlanıyordu. Bu usulün uygulanmasından doğacak masrafların kazalar tarafından karşılanabileceği kabul edilmiş ve başka da uygun bir şekil bulunamamıştı. Diğer kazaların nasıl hareket edecekleri bilinmemekteydi. Durum onlara bildirilerek onlardan gelecek cevaplara göre ilgili kazaların defterleri birer muteber adamlarıyla talep edilmişti.<sup>288</sup> Belge sevk zincirinin bozulduğu 1828-1829 yılında balkanlarda yaşanan Osmanlı-Rus savaşının hemen sonrasına rastlamaktadır. Belli ki savaşın getirmiş olduğu yıkım sebebiyle Rumeli'deki sevk zinciri ciddi bir hasara uğramıştır. Bunun akabinde yeniden İstanbul'un iaşesinin sağlanmaya çalışıldığı görülmektedir. Özellikle Samakov kolunun savaş döneminde ciddi hasar aldığı anlaşılmaktadır. Burada yakın bir sebep olmayabilir ancak uzak bir sebep olarak zikredilmesi gereken bir husus daha vardır. O da 1830 sonrası liberalleşmeye başlayan Osmanlı ekonomisinin geleneksel iaşecilik ilkesine vurmuş olduğu darbedir. Hem savaş hem değişen şartlar sebebiyle uzun yıllardan beri uygulanan iaşe sisteminde bazı değişikliklere gidilmeye başlandığı görülmektedir. Liberal ekonomik ilkeler, geleneksel Osmanlı iaşe anlayışını olumsuz olarak etkilemiş ancak Osmanlı bürokrasisi buna ayak uydurmak için hızlı bir dönüşüm geçirmişti. Yani sevk ve iaşe zincirinin bozulması geleneksel kışlak düzenlerinin de deformasyonuna sebebiyet veriyordu.

Kışlaklarda karşılaşılan problemlerden biri de koyunların barınması konusunda karşılaşılan ağıl sorunlarıdır. 1857 senesinde havalanın şiddetli ve kışın son

<sup>287</sup> BOA, HAT, 606/29687, 22/L/1245 (16 Nisan 1830).

<sup>288</sup> BOA, HAT, 606/29687, 22/L/1245 (16 Nisan 1830).

derece soğuk geçmesi sebebiyle hem et ihtiyacı artmış hem de koyunların barındırılmasında sorunlar yaşanmıştı. Koyunların Velimeşe kışlağında Küçükköy merasına gelinceye kadar barınabilecekleri bir yer bulunmamaktaydı. Bunun üzerine tayinat-ı lahmiye memuru Dimitraki tarafından verilen istidada; uygun yerlere masrafları kendisi tarafından verilmek şartıyla koyunları teleften korumak için çobanlar tarafından ağıllar inşa edilmesini bildirmişti. Ancak yapılacak ağılların boş arazilerde inşa edilmesi, böyle yerler bulunamadığı takdirde arazi sahiplerinin rızasının alınması ilgililere bildirilmiştir. Nitekim Dimitraki tarafından Velimeşe ile Küçükköy arasında bulunan Çorlu kazasında merhum Halil Paşa'nın tasarrufunda bulunan Armağan Şah çiftliğinde kışlak inşası için uygun yer olduğu ilgililere duyurulmuştur.<sup>289</sup>

### 3.1.2. Vakıf Kışlakları

Barkan, Osmanlılardaki toprak vakıflarını üç kısma ayırmaktadır:<sup>290</sup>

1) Mülkü olan öşri veya haraci toprakların vakfedilmesiyle meydana gelen topraklar. Bu toprakları, vakıf sahiplerinin kendileri veya adamları işletmekteydi. Kiraya verildiği takdirde vakıf yöneticisi, toprağı işleyen köylüden sadece toprak kirası isteyebilmekteydi.

2) Malikane-Divani sistemine dahilinde vakfedilmesi halinde, toprak ve toprak üzerinde yaşayan köylüler vergiye tabi olmayıp, sadece torağın mülkiyeti söz konusuydu. Malikane hissesi de denilen bu mülkiyet hakkı, umumiyetle mahsulün beşte veya onda birinin karşılığında ortaya çıkardı. Vakfedilen sadece bu haktı. Bütün diğer hak ve vergiler, divani hissesi namı ile doğrudan devlete aitti.

3) Üçüncü kısmı irsadi vakıflar oluşturmaktaydı.

15. ve 16. yy.'larda irsadi vakıfların sayısı son derece artmıştı. Ancak bunlar 16. yy.'dan sonra bütün vasıflarını tedricen kaybetmişlerdir.<sup>291</sup> İrsadi vakıfların esasen devlet hazinesi tarafından gerçekleştirilmesi icap eden bir gayeye tahsis edilmesi gerekteyse de uygulamada her zaman bu noktaya itina gösterildiği söylenemezdi.<sup>292</sup>

İrsadi vakıflar genelde miri araziye ilişkin ahkâma tâbidir. İrsadi vakıflarda vakfeden bizzat devlet reisi, devlet reisinin iznini alan herhangi bir üst düzey yet-

<sup>289</sup> BOA, *A.MKT.NZD*, 212/6, 15/Ca/1273 (11 Ocak 1857).

<sup>290</sup> Bahaeddin Yediyıldız, "İslam'da Vakıf", *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi*, C. 14, İstanbul 1989, s. 30.

<sup>291</sup> Yediyıldız, 1989, s. 31.

<sup>292</sup> Ahmet Akgündüz, "İrsadi Vakıf", *TDV*, C. 22, İstanbul 2000, s. 449.

kili olabilir. Bu tür vakıfları oluşturan harâcî arazide vergi gelirleri, miri arazide ise hem vergi gelirleriyle birlikte arazinin tasarruf hakkı dikkat çeker. Arazinin çıplak mülkiyeti her iki halde de vakfın değildir.<sup>293</sup> Öyle görülüyor ki, başlangıçta benimsenen bir prensibe göre, bir miri araziye hususi mülkiyete çevirme, onun gelirlerini ictimai bir ihtiyacın giderilmesine şeri olarak tahsis edebilmek için kullanılan teknik bir muamele olduğu halde neticede vakıf; şahsi, maddi ve manevi faydalar temini gayesiyle miri bir toprağın mülkleştirilmesi için bir bahane haline gelmiştir. Öyle ki vakfiyelerden anlaşıldığına göre, birçok miri çiftlik, mezra veya köyün temlikname yoluyla hususi mülkiyete geçirildiği, sonra da bunların yarı - ailevi vakıf haline getirildiği ortaya çıkmaktadır. Tımarlar aleyhine tedricen vakıfların artmasına sebep olan bu usul, 17. yy.'dan itibaren Koçi Bey gibi bazı Osmanlı devlet adamları tarafından tenkit edilmiştir.<sup>294</sup>

Halk arasında *kesim* olarak da bilinen *mukataa*, bir mukaveleyle önceden tespit edilen senelik bir ücret karşılığında herhangi bir vakfa ait toprağın kiralama usulüyle işletilmesine dayalı bir sistemdir. Ancak bu sistemde kiracı arazi üzerinde hususi mülkü olmak kaydıyla bina ve bazı eklentiler inşa edebilmekte ve hatta ağaçlandırabilmekteydi. Kiracı bu toprağı varislerine bırakabildiği gibi yeni binalar ve ağaçlar üzerinde sınırsız bir mülkiyet hakkı da elde etmekteydi. Kiracının kendine ait şeyleri vakıf a dönüştürmesi bile mümkündü. Fakat toprağın mülkiyeti kendisine ait olmadığından bu binalar ve ağaçlar menkul mal olarak telakki ediliyordu.<sup>295</sup>

16. yy.'dan itibaren ortaya çıkan ve farklı bir kiralama şekli olan icareteyn, vakıf emlakinin kiralınmasında en çok rağbet edilen bir sistemdi. Bazı vakıfların gelir kaynaklarını teşkil eden gayrimenkuller o derece perişan bir duruma düşüyorlardı ki gelirleri tamir masraflarına bile yetmiyordu. Bu durumda müessesenin maddi zorluklarını hafifletmek için bu vakıf emlakleri icareteyn usulüyle kiralanıyordu. Kiracı mukavelenin yapıldığı sırada bir defaya mahsus olmak üzere, vakfi idare eden mütevelliiye, umumiyetle vakıf emlakinin gerçek değerinin yarısına eşit olan ve bu emlakın onarımında kullanılması gereken muayyen bir para ödüyordu. Buna *icare-i muaccele* yani *peşin kira* bedeli deniliyordu. Kiracı ayrıca her yıl

---

<sup>293</sup> Akgündüz, 2000, s. 449.

<sup>294</sup> Yediyıldız, 1989, s. 31.

<sup>295</sup> Yediyıldız, 1989, s. 32.

mütevelliyeye değişmeyen bir kira bedeli daha ödemekteydi ki buna da *icare-i müeccelle* deniliyordu.<sup>296</sup>

Başlangıçta vakıf sistemini hayatın dinamizmine uydurmak için hukuki bir çare olarak telakki edilen icareteyn, zamanla müessesenin iç bünyesini değiştiren çeşitli suiistimallerin kaynağı haline gelmiştir. Vakıf müessesini yıkımdan kurtarmak gayesiyle icat edilen bu şeri hilenin ortaya çıkışından kısa bir zaman sonra vakıf mülklerini eskiden icare-i sahiha ile kiralamış olanlar, bu kira şeklinin icareteyne çevirmeyi denemişlerdir.<sup>297</sup>

İcareteynde kiracıların, kiraladıkları emlak üzerinde mutlak mülkiyet hakkına sahip olmamalarına rağmen, bu emlakten istedikleri gibi faydalanma, onlar üzerindeki haklarını çocuklarına, 1867'den itibaren de diğer varislerine miras olarak bırakma, mütevellilerin izniyle onları alıp satma imkanları vardı.<sup>298</sup> Aslında bu durum, vakıfların işletilemez hale gelmiş olan gelir kaynaklarını tamamen yok olmaktan kurtarıyor ve vakfa düşük fiyatlarla daha yüksek değerde toprak ve binalar kazandırıyor. Nihayet kiracıların varisleri kalmayınca bütün topraklar ve bunların üzerindeki binalar vakfa geri dönüyordu. Fakat neticede hem mukataa ve hem de icareteyn ile kiralama şekilleri, gizli bir mülkleştirme muamelesi olarak kabul edilebilir. Çünkü bunları kiralama müddeti sınırlı değildi. Kira bedeli o kadar düşüktü ki, kiradan ziyade vergiye benziyordu. Ayrıca daha fazla ödeyen bulursa bile kira miktarı değiştirilemediğinden, kira bedelleri paranın uğradığı değer kayıpları neticesinde tamamen sembolik bir hale gelmişti.<sup>299</sup>

Osmanlı Devleti'nin sosyal ekonomik ve idari olarak geçirmiş olduğu değişimin vakıf kurumunda yaşandığı en azından onu etkilediği söylenebilir. Dolayısıyla Osmanlı klasik döneminden başlayarak devletin sonuna kadar devam eden süreçte, kurum ekonomik, sosyal idari değişimler yaşamıştır. Devletin temel üretim şekli olan tarım ve toprağa bağlılık vakıf kurumu için de geçerlidir. Elde ettik-

<sup>296</sup> Yediyıldız, 1989, s. 33; Ahmet Akgündüz, "İcareteyn", *TDV*, C. 21. İstanbul 2000, s. 389.

<sup>297</sup> Yediyıldız, 1989, s. 33.

<sup>298</sup> Bu mülkiyet hakkına doğru gidişin çok erken tarihlerde başladığı anlaşılmaktadır. Kışlakların kullanımında zaman zaman karşılaşılan tasarruf ve mülkiyet problemlerine dair 1655 tarihli belge dikkati çekmektedir. Dönemin Şeyhülislamı olan Esadefendizade Ebu Said Mehmed Efendi'ye sorulan soruda; Bir kişi vakıf statüsünde olan ve kışlak olarak nitelendirilen bir yeri tapu ile tasarruf ederken çocuksuz bir şekilde vefat etmesiyle kışlak arazisi vakfa geri döndüğü, vakıf mütevellisi tarafından bu yer başka birine (beş yıl) tahsis edildiği belirtilmişti. Çocuksuz bir şekilde vefat eden kişinin kız kardeşleri, aynı yeri tasarruf eden kişinin verdiği parayı verdikleri takdirde tasarruf edebilirler mi diye bir soru sorulmuştu. Şeyhülislam ise fetvasında "olur" diye cevap vermişti. *BOA, MŞH.FTV*, 1/13, 05/B/1065 (11 Mayıs 1655).

<sup>299</sup> Yediyıldız, 1989, s. 34.

leri gelirler arasında kışlakların da yer aldığı vakıflar, bir taraftan klasik dönemden beri getirmiş oldukları sorunları devam ettirirken diğer taraftan da 19. yy.'da yaşanan idari, siyasi, ekonomik değişimden derinden etkilenmişlerdir.

### 3.1.2.1. Müslüman Vakıfları ve Kışlaklar

Vakıflar, tabiatları gereği süreklilik arz eden ve teorik olarak bozulmaz bir sistemi olan kurumlardı. Bu özellikleri sebebiyle kuruluşları Osmanlı öncesine kadar giden vakıflar söz konusuydu. 18. yy. sonlarında yaşanmış vakıf arazisi-kışlak anlaşmazlıkları kaçınılmaz olarak en eski vakıf kayıtlarına ulaşmayı zorunlu kılmaktaydı. Ancak yüz-iki yüz yıl bazen daha da eski kayıtlara ulaşmak mümkün olamayabiliyordu.

Sivas ve Amasya sancaklarında aralarında Kışlak-1 Çandır'ın da bulunduğu 17 köyün ve bir kısım arazinin hukuki statüleri konusunda anlaşmazlık çıkmıştı. Vakıf mütevellisi bunların vakıf köyü olduğu iddiasındaydı. Araziye müdahale eden Köhnelioğlu Torun Ağa ise Çandır kışlağının kendisine ait olduğunu iddia etmekteydi. Bu sebeple 1643 yılına ait eski kayıtlarına ulaşıldı. Bu kayıtlarda ellerinde senetleri bulunan ve soy itibarıyla hak iddia edenler dışındakilerin kullandıkları araziler, sahipsiz olarak kabul edilmiş ve yıllık 52 kuruş bedelle Kapıcıbaşı Hasan Ağa'nın ukdesine maktuan kaydolunmuştu. 1650'de Hasan Ağa, buradan elde edilen tüm geliri Zile'de inşa edilen bir camiinin masrafına vakfetmiştir. Aynı şekilde bölgede nüfuzlu bir kişi olduğu anlaşılan Köhnelioğlu Torun ağa, Kışlak-1 Çandır'a tasarrufundaki Deveci köyü arazisinde olduğu gerekçesi sahip çıkmıştır. Ancak Hasan Ağa vakfının mütevellisi olan müderris-i kiramdan İbrahim Edhem Efendi ise kendi tasarruflarında olan kışlağa Köhnelioğlu Torun Ağa'nın müdahalesine itiraz etmiştir. Bu ve benzer itirazlar, köylerin temlik edilmeleri esnasında tutulan defterhane kayıtlarına yeniden gözden geçirmeyi zorunlu kılıyordu. Nitekim yerel ileri gelenlerin müdahalesiyle ortaya çıkan durum, vakıf statüsünün kesinliği ve sağlamlığı mütevellisinin yerinde müdahalesiyle bir kışlak arazisinin doğrudan özel mülkiyete dönüşüne engel olmuştur. Bununla birlikte buradaki kışlağın önce maktuan iltizam edilip, ardından temlik edilmesi, onun ardından da irsadi vakfa dönüştürülüp evlatlık vakıf olarak kaydedilmesi de gerçekte daha uzun ama daha garantili bir süreç olarak bir kışlağın özel mülkiyete dönüşümüne de işaret etmektedir.<sup>300</sup>

<sup>300</sup> BOA, *AE.SSLM.III*, 198/11871, 29/Z/1212 (14 Haziran 1798).

Bu bilgilere kaynak oluşturan arşiv belgesinde birkaç önemli husus dikkati çekmektedir. Birincisi Osmanlı toprak sistemi için daimi bir biçimde gerekli olan ancak en son 17. yy.'ın başlarından itibaren yapılmayan tahrir sistemi ve bu tahrirlerin düzenli güncellenmeyişidir. Bu örnekte olduğu gibi Evkaf muharriri Murad Efendinin yazdığı evkaf köylerine rağmen gönderilen kaydın defterhanede güncellenmemesi üzerine temlik edilmiş bazı köyler başkalarının tasarrufuna açılmış, bu da yeni problemlere yol açmıştı. Ne yazık ki Osmanlı bürokrasisinin toprak sisteminin işleyişi konusunda karşılaştığı birçok sorunda tahrir geleneğinin kesintiye uğraması, kayıtların düzenli tutulamayışını görmek mümkündür. Dahası bazen defterhane kaydı 150-200 yıl öncesine işaret etmekte arada yaşanan süreçler ve değişim, dönüşümle ilgili bilgi bulunmamakta bu da haksız kararlara sebep olmaktadır. Arazi anlaşmazlıklarında sık sık istenilen defterhane kayıtlarının düzenli olmaması Osmanlı bürokratlarının acizliğe düşmelerine sebep olmaktadır.

Bahsedilen belge ile ilgili olarak vurgulanması gereken bir diğer husus ise içerisinde kışlak veya eski kışlakların olduğu zamanla köyleşmiş olan toprakların da özel mülkiyete doğru gidiyor olmasıdır. Bu mülkleşme irsadi vakıflar ve yerel nüfuz sahiplerinin miri arazileri özel mülkiyetlerine geçirmeleri şeklinde iki koldan ilerlemektedir. Örnekte bu sürecin yalnızca kışlak arazileri üzerinden yaşanmadığı, içinde kışlakların da olduğu 17 köyle ilgili olduğu anlaşılmaktadır. Önce maktu olarak verilmiş hemen ardından temlik edilmişti. Akabinde temlik verilen kişi, arazinin gelirlerini yaptırdığı camiin vakıf gelirlerine dahil etmişti. Bu statü değişikliği defterhaneye işlenmediği için Murad Efendi'nin evkaf kaydına rağmen yerel nüfuz sahipleri veya bazı kişilerin müdahalelerine yol açmıştır. Bu örnekteki gibi işlenmeyen, bilgi eksikliği veya üzerinde anlaşmazlık bulunan araziler çoğu zaman miri araziye dönüştürülmüştür.<sup>301</sup>

Nüfuz sahibi olanların vakıf kışlaklara müdahale etmelerine dair birçok örnek vardır. Aşağıda örnekte olduğu gibi sadece bireylerin ve köylerin değil bazen bir vakfın diğer vakfın toprağına müdahalesi şeklinde de olabilmekteydi. Bunlardan biri Ayas Paşa ve Aslan Giray Han vakıfları ile ilgilidir. Ayas Paşa vakfı mütevellisinin vermiş olduğu dilekçede Vize kazasının Dumanlıca köyünde bulunan kışlağı Arslan Giray han vakfı mütevellisi Selamet Giray sultanın müdahale ettiği görülmektedir. Muhtemelen her ikisinin de irsadi vakıf olduğu anlaşılan örnekte Selamet Giray “*Burası ceddimin vakfidir.*” diyerek müdahale etmişse de

<sup>301</sup> BOA, AE.SSLM.III, 198/11871, 29/Z/1212 (14 Haziran 1798).



yapılan araştırma sonucunda kışlağın Ayas Paşa vakfına ait olduğu ortaya çıkmıştır.<sup>302</sup> Bahsedilen şartlarda ve tartışmalar altında bölgenin coğrafi durumu kışlak konusundaki ihtiyacı hayli artırmaktaydı. Bir taraftan İstanbul'un iâşesi diğer taraftan da hayvancılık ve ziraat faaliyetlerinin ortaya çıkardığı ihtiyaçlar kışlaklar üzerinde yoğun bir baskı yaratmaktaydı. Belli ki bölgeye yerleştirilmiş olan kırım hanedan soyundan gelenler bölgedeki etkinliklerini daha sonraki dönemlere taşıyabilmek için kendilerine tahsis edilmiş toprakları irsadi vakfa dönüştürmüşlerdi.

Yaylak ve kışlaklar konusundaki yaşanan arazi anlaşmazlıklarının idari taksimatta dolaylı ya da doğrudan etkili olduğuna dair birçok örneğe rastlanmaktadır. İdari sınırların değişimi devletin her döneminde rastlanmaktadır. Ancak Tanzimat dönemi sonrası ortaya çıkan birtakım değişiklikler, çoğu zaman merkezîliği yerleştirmenin bir aracı olarak kullanılmıştı. Bu idari değişikliklerde, bazı durumlarda sebep, bazı durumlarda ise sonuç olarak kışlak ve yaylak anlaşmazlıklarına rastlanabilmektedir. Bu idari mekanizmaya, vakıf, aşiret ve yerleşik köylüler arasındaki görünen-görünmeyen sınırlar da dahil edilince işler içinden çıkılmaz bir hal alabilmekteydi. İdari açıdan vakfa bağlılık ahali için hayli önemliydi ve vakfa bağlı olmayan köy ve kazalar ahali ile yoğun arazi anlaşmazlıkları yaşanabiliyordu. Örneğin Evkaf-ı Hümayun'dan Demirci kazası halkı ve bazı köylerin ihtiyarları merkeze bir şikâyet dilekçesi göndermişler; dilekçelerinde arazilerinin Borlu değil Demirci kazasına tabi olmasına rağmen Borlu mülhakatı gibi işlem gördüğü ve bu sebeple birçok ihtilafın meydana geldiğini belirtmişlerdir. Bunlar Borlu tarafındaki bazı Yörük taifesinin “*buralar Borlu kazası sınırlarındadır*” diyerek bağ ve bahçelerine hayvan soktuklarını, meralarını kullandıklarını, kendilerini darba kalkıştıklarını ileri sürmüşlerdir. 1622 yılına ait Defterhane Kayıtları aslında onları doğruluyordu.<sup>303</sup>

Vakıflar ile ilgili bir başka sorun ise vakıf arazilerinin gelirlerine yapılan müdahalelerdir. Mahmud Paşa camii şerifi vakfının mütevellisi tarafından verilen arzuhalde; Paşa sancağında Edirne nahiyesinde Leresli köyü kışlağının vakıf için ayrılmış olan öşür vergilerine başkalarının müdahale etmekte oldukları belirtilmişti. Defterhane-i Amire'de Kızılcamüslim mukataasından yapılan müdahalelerin sebebi, bu kışlağın kendi mukataaları sınırları dahilinde oldukları iddiasıydı. An-

<sup>302</sup> BOA, C.EV, 357/18138, 29/Z/1230 (2 Aralık 1815).

<sup>303</sup> BOA, C.MF, 67/3304, 19/Ra/1226 (13 Nisan 1811).

cak vakıf yetkilileri, ilgili çiftliklerin hududunu tecavüz ederek kışlağı kendi sınırları dahiline katmaya çalıştıklarını belirtmişlerdi.<sup>304</sup>

İstanbul'un iaşesine hizmet eden bazı kışlaklar da vakıflar aracılığı ile yönetiliyordu. Buralarda yaşanan sorunlar kentın iaşesini de ister istemez etkilemekteydi. Eğrikapı kasabası ahalisinin kaleme aldığı bir arzuhalde Eyyübi Ensari vakfı kiracılarından olup vakfa hasıl kaydolan 83 adet kasap gediğinin bağlı olduğu 12 adet kesimhane kış günlerinde koyunların muhafazası için keçe tabir olunur kışlaklar ile uhdelere verilmişti. Bu kışlakların mutasarrıfları olan kimseler eski kiralarını az bularak artırılmasını talep etmişler; buna olumsuz yanıt alınca da kışlakları kimseye kullanırmak istememişlerdi. Bu durumu haksız bulan yetkililer, Eğrikapı ahalisini kendi başlarına iş yapmamaları ve aksi halde cezalandırılacakları hususunda uyarmak zorunda kalmışlardır.<sup>305</sup> Bu duyarlılığın hemen her dönemde devam ettiği anlaşılmaktadır. Aynı şekilde bir kısım yöre ahalisi, önceleri merhum Dağdevirenzade Mehmed Ağa'nın tasarrufunda olan kışlakların sonradan zapt edilerek hassa kasapbaşısına 218 kuruş icarla verildiğini ve aslında bunların kendi zimmetlerinde olduğunu iddia etmişlerdir. Ancak kayıtlar incelendiğinde bahsi geçen ahalinin haksız olduğu anlaşılmıştır.<sup>306</sup>

Belge ve emirlerin çokluğundan vakıf kışlaklarına yapılan müdahalelerin bir teamül haline geldiği yani çok sık karşılaşılan bir durum olduğu anlaşılmaktadır. Bununla birlikte vakıflar reaya açısından korunaklı alanları teşkil ettiği ve başta celali isyanları olmak üzere yaşanan anarşi, kaos ve kıtlıklarda reyanın vakıf arazilerine vakıflara sığındığı bilinmektedir. Buna rağmen vakıf arazileri toprakları da merkezi otorite sarsıldığından çeşitli müdahalelerden masun kalamamıştır. Ancak İstanbul'un iaşesi söz konusu olduğunda devletin sistemin işleyişinden yana tavır koyduğu açıktır.

Kışlaklar, vakıf kurumu üzerinden çok farklı alanları besleyen bir gelir kaynağı olarak kullanılabilirdi. Eski defterdarlardan Mustafa Atıf Efendi'nin inşa ettiği Şeyh Ebülvefa yanındaki kütüphanenin gelirlerinden birisi de Rume- li'de Vize sancağında Silivri kazasında bulunan Yeniceler köyü civarındaki Do- kuzağaçta Mahmud Ağa kışlağı idi. Bu kışlağın yarısını yıllık 360 akçe ile Yusuf Agah Efendi icar-ı müeccele ile kiralamıştı. Ancak Yusuf Agah Efendi vârisiz bir

<sup>304</sup> BOA, C.EV, 270/13771, 20/B/1235 (3 Mayıs 1820).

<sup>305</sup> BOA, HAT, 628/31033, 15/B/1236 (18 Nisan 1821).

<sup>306</sup> BOA, C.EV, 269/13727, 9/Ra/1239 (13 Kasım 1823); C.EV, 511/25801, 29/Z/1235 (7 Ekim 1820).

şekilde ölünce hisse vakfa geri dönmüştü. Bunun üzerine Valide Kethüdası merhum Seyyid Mehmed Efendi'nin kızı Hâce Fatma Zehra Hanım aynı miktar bedelle yarısı vakfa gelir olmak bu kışlağı kiraladı.<sup>307</sup>

Evlatlık bir vakıf olan Gazi Ayas Paşa vakfı mütevellisinin vermiş olduğu senette vakfın sahip olduğu kışlakların nasıl kullanıldığına dair bilgiler söz konusudur. Bölgedeki kışlakların eskiden beri saray ve ordunun iaşesi için devletin yetkili memurları aracılığı ile kiralandığı bilinmektedir. Ayas Paşa vakfının gelirleri arasında yer aldığı anlaşılan Ortabayır, Saray, Sazlıdere, Çayla, Babahasan, Karagöz Çeşme adlı mera ve kışlakların sınırları çizilmişti. Bu sınırlar içerisindeki kışlaklar 1835 yılı Kasım ayından itibaren üç ay boyunca bedeli Mansure hazine-sinden ödenmek kaydıyla 1.500 kuruşa kiralanmıştı. Bu kışlakların kullanım şartları da sınırları da senette açıkça belirtilmişti. Otundan ve suyundan faydalanılacak etrafında ziraat arazileri olan tarlalara asla müdahale edilmeyecek, girilmeyecekti. Tarlaların sınırları çalamerler vasıtasıyla belirlenecek ve diğer kışlak ve meraların kiracılarına da gereken özen gösterilecek vakıf yöneticilerine herhangi bir şekilde şikâyet getirilmeyecekti. Böylelikle üç aylık hizmet bedeli karşılığı gerekli meblağ vakfa ödenecekti.<sup>308</sup> Kira senedinde sınırların açıkça belirtilmiş olması bölgede sık sık kışlakların sınır anlaşmazlığı yaşadığına işaret eder. Keza kullanım şartlarının ayrıntılarıyla yazılmış olması yine kışlakların amacı dışında özellikle ziraat yapmak için kullanılmakta olduklarını göstermektedir.

Devlet tarafından zaman zaman özel mülk veya vakıf kışlakların kiralandığı da görülmektedir. 1834'te merhum Sinan Erdebili zaviyesi evkafından olan ve Çorlu tarafında bulunan Kemaller kışlağı, altı aylığına Velimeşe nezaretine memur Elhac Mustafa Ağa'ya 100 kuruş bedelle kiralanmıştır.<sup>309</sup>

Vakıf arazilerinin kullanımını kiracılarla mütevelliyi karşı karşıya getirebilmekteydi. Sultan Selim vakfı mukataası köylerinden olan Karaosmanlı halkı eskiden beri otundan suyundan yararlandıkları yaylak ve kışlaklara dışardan gelenlerin müdahalesi sebebiyle rahatsız olmuşlar ve bu sebeple mahkemeye başvurmuşlardır. Fakat kayıtlardan önceden kışlak olarak geçen yerin daha sonradan mera

<sup>307</sup> BOA, *YEE*, 52/6, 21/M/1240 (15 Eylül 1824); *YEE*, 52/10, 1/Za/1271 (16 Temmuz 1855); BOA, *YEE*, 52/11, 1/Z/1271 (15 Ağustos 1855).

<sup>308</sup> BOA, *C.EV*, 280/14295, 29/Z/1251 (16 Nisan 1836).

<sup>309</sup> BOA, *C.EV*, 285/14512, 29/M/1253 (5 Mayıs 1837).

olarak köylülerin şikayetçi oldukları kişilere tapusuyla birlikte verildiği anlaşılmıştır.<sup>310</sup>

Mart 1840 tarihli bir arzuhalde Göynük kazasında bulunan Mihal Bey vakfı köylerinden Babin sakinleri müşterek bir dilekçe ile eskiden beri kullanageldikleri otlak ve kışlaklara ait hüccet-i şeriyeleri olduğu halde buralara müdahalede bulunanlardan şikâyetçi olmuşlardır. Ancak köyün bir kısım Ermeni sakini söz konusu kişilerin kendilerinden habersiz olarak sipahiden senet alarak kışlağı kullanmaya başladıklarını ileri sürmüştür. Bu sebeple diğerleri gibi sipahinin kendilerine de bir senet vererek eskisi gibi kışlağı kullanmalarına müsaade etmesini istemişlerdir. Burada dikkat çeken husus gizli bir şekilde sipahisinden senet alarak tasarruf edenlerin kışlağı kırıp tarla yapıp kullanmaları idi.<sup>311</sup> Öncelikle bu şikâyet de köy halkının itiraz etmesinde ne derece haklı olduğu anlaşılmamaktadır. Dirliği tasarruf eden Sipahinin bu arazi parçasını senet karşılığı başkalarına verip verme yetkisinde olup olmadığını bilemiyoruz. Ancak itirazda bulunan köy halkının ellerinde hüccetlerinin olduğunu ifade etmeleri onların haklılık payını arttırdığı görülebilir.

Vakıf kışlaklar çeşitli davalara konu olmuştur. Bazen uzun yıllar süren bu davalar veraset ilişkilerinin de dahil olmasıyla uzamakla kalmamış bir de karmaşıklaşmıştır. Evkaf-ı Hümayun nezaretinden müteveffa Mehmet Paşa vakfının gelirlerinden olan ve Selanik'e tabi Vardar nahiyesine bağlı Gölge mezarası ve Kuruköprü'de bulunan Osmanbey kışlağı davası da bu örneklerden birisidir. Belgelerden takip edilebildiği oranda en azından 25 yıl sürdüğü anlaşılan dava bir vakıf kışlağın geçirmiş olduğu süreci ve yaşayabileceği olayları özetler niteliktedir. Osman Bey adıyla anılan kışlağın yarım hissesi Kasapbaşı Hasan Paşa'nın kızı Kamile'ye, diğer yarısı küçük kızları Saliha ve Fatma'nın uhdesindeydi. Vakıf senediyle tasarruf ettikleri kışlağı Karaferyeli Osman Bey adlı kişi yıllardır kiralamaktaydı. Ancak Karaferyeli Osman Bey'in tasarrufunda iken aşar borcundan dolayı 8 yıl boyunca zimmetini ödeyememiş bunun üzerine de kira sözleşmesi feshedilmişti. Ancak Osman Bey'in ölümünden sonra oğulları Karaferyeli Said ve Rıfat Beyler kışlağı kullanma konusunda hak iddia etmeye başlamışlardı. Bu durum üzerine Kamile, Saliha ve Fatma Hanımlar mahkemeye başvurmuşlardı. Selanik'te görülen mahkeme sonucunda Defterhane kayıtlarına göre Sait ve Rıfat

<sup>310</sup> BOA, C.EV, 328/16667, 12/S/1254 (7 Mayıs 1838).

<sup>311</sup> BOA, C.EV, 271/13845, 29/Z/1255 (4 Mart 1840).

beyler haksız bulunmuştur. Üstelik geçmişte kışlağı usulsüz şekilde kullandıkları için Said Bey'e 400.000 kuruş zimmet çıkmıştı. Ancak söz konusu hanımların dava vekilliğini yapan ve aynı zamanda memleketlisi olan Salih Efendi'nin muhakemenin sürdüğü dönemde Selanik'ten İstanbul'a döndüğü sırada vefatı alınan kararının uygulanmasını sürüncemede bıraktı. Bu sebeple meselenin halli için davacı hanımlardan yeni bir vekil tayini istenmiştir.<sup>312</sup> Buradan kışlağı tasarruf edenlerin İstanbul'da, kışlak üzerinde hak iddiasında bulunan Said Bey'in ise Selanik'te kışlak yakınında bir yerde ikamet ettiği anlaşılmaktadır. Dava Selanik'te halledilemeyince mahkeme heyetinin teftişinden sonra yazılan ilam, defterhane-den alınan kayıtlar ve Divan-ı Hümayun'dan verilen müzekkerelerle Evkaf-ı Hümayun nezaretinin takriri ile Meclis-i Vala'ya havale olunmuştu. Meclis-i Vala adı geçen kışlağın vakıf temessükü ile Kamile, Saliha ve Fatma Hanımların uhde-lerinde olduğunu, Osman Bey'in oğulları Said ve Rıfat Beylerin ibraz ettiği senedin Defter-i Hakani kayıtlarına uymadığını belirtmekteydi. Bu yüzden bahsi geçen senet feshedildi. Ancak anlaşmazlık yine de devam etti. Mahkeme her iki taraf arasındaki anlaşmazlığının mahallinde yapılacak tahkikatla çözüme kavuşacağı kanaatine varmıştır.<sup>313</sup>

Karaferyeli Osman Bey olarak adlandırılan kışlak 3.000 dönümdü. Mahkeme ve anlaşmazlıklar sebebiyle olsa gerek kışlağın 1831'den 1852'ye kadar geçen süre boyunca hasılatı tahsil edilememişti. Her yıl 68,5 dönümü ziraata tahsis edilen Gölge mezrasının dönüm başına üçer kutu olmak üzere 25,5 Selanik kilesi arpa masrafı bulunmaktaydı. Bunu dikkate alan mahkeme, yaklaşık 20 sene boyunca buradan elde edilen arpa gelirinin hesaplanarak Kamile, Saliha ve Fatma Hanımlar adına mahsubuna karar verdi.<sup>314</sup> Aslında bu örnek yerel nüfuz sahibi olanların bu güçlerini kullanarak taşrada ödeme yapmadan toprakları nasıl ele geçirdiklerine ve kullandıklarına delalettir. Bunda *vakıf temessükü* ile tasarruf edilmesinin de etkisi olsa gerektir. Bunun dışında bir paşanın dahi olsa kışlağın müşterek bir suret ile kızlara ait olması da Osman Bey'in oğullarını cesaretlendirmiş olmalıdır.

Osman Bey kışlağı ile ilgili dava zimmet konularına veraset meseleleri de eklenerek devam etmiştir. 1850'de başlamış olan dava 1874'te aynı kişilerin dahil

<sup>312</sup> BOA, A.DVN., 61/90, 11/L/1266 (20 Ağustos 1850).

<sup>313</sup> BOA, A.MKT.MVL, 135/95, 11/R/1278 (16 Ekim 1861).

<sup>314</sup> BOA, A.MKT.UM, 190/17, 22/B/1271 (10 Nisan 1855).

oldukları başka kışlak davaları ile devam ettiği anlaşılmaktadır. Bu defa yine Şehid Mehmet Paşa vakfı müştegilatından Selanik'te Vardar nahiyesinde bulunan Kuruköprü kışlağı ve yine Selanik dahilinde Gedikli köyündeki kışlak ve yaylağın 4 sehim itibarıyla 3 sehmi Kamile ve Fatma hanımların ve 1 sehmi Saliha hanımın vakıf senediyle uhdesindeydi. Ancak Kamile ve Fatma hanımların vâriessiz vefat etmeleri sebebiyle hisseleri mahlul olup vakfa geçmişti. Saliha hanım ise 12 yıldır başka bir diyarda bulunmasından dolayı hissesinin hasılatı mahlul hisseler hasılatıyla beraber evkaf memurları taraflarından Evkaf-ı Hümayun hazinesine gönderilmişti. Ancak sonradan ortaya çıkan Saliha Hanım, yetkililerden o ana kadar ki hisse hasılatını talep etmişti. Bu konuda yapılan araştırmada bu kışlaklarla yaylağın yarım hissesi 1831 yılı itibarıyla senelik 30 kuruştur. Kalan yarım hisse Saliha ve Fatma hanımların uhdesindeydi. Kamile ve Fatma hanımların ölmeleriyle hisseleri vakfa geri dönmüş. Saliha Hanım'ın uhdesindeki çeyrek hisseye 12 sene boyunca isabet eden 74.319 kuruş mahlule hasılatıyla hazineye gönderilmiştir. Ancak bu miktarın da Saliha Hanım'a verilmesi öngörülmüştür.<sup>315</sup> Vakıf senediyle tasarruf ettikleri geniş kışlak arazileri yerel nüfuz sahipleri tarafından çeşitli müdahale ve tacizlere uğradığı anlaşılan paşa kızlarından ikisinin çocuksuz vefat etmeleri ve diğerinin de uzun yıllar nerede olduğunun bilinmemesi sebebiyle tasarruflarındaki yerler başkaları tarafından işletilmiştir. Bu durumları bu kışlaklara çevre tarafından müdahale etme konusunda daha cesur davranmaya itmiş olmalıdır.

Vakıf yaylak ve kışlakları, icareteyn usulüyle çevredeki köylülere kiralanmaktaydı. Her iki tarafın da işine gelen bu usul 17. yy.'dan sonra yaygınlaşmıştı. Ancak bu usul de istismara açıktı. Kişilerin uhdesinde olan vakıf topraklarına dışarıdan köylülerin veya çiftlik sahiplerinin müdahaleleri eksik olmuyordu. Bu sebeple vakıflara ödenmesi gereken ama ödenmeden biriken borçlar ve bu borçların ödenmesine dair verilen şikâyet dilekçeleri hayli fazladır.<sup>316</sup> Vakıf toprakların kiralama sistemindeki bu zafiyetler bu durumun sistemin işleyişinin genel bir sorun olduğunu göstermektedir. Bu, icareteyn usulünün kiracılara tanıdığı önemli haklar, vakıf toprakların özel mülkiyete doğru gidişi, vakıfların merkeziyetçi bir anlayış etrafında toplanma isteklerine karşı yerel tepkiler olarak değerlendirilebilir.

<sup>315</sup> BOA. ŞD, 95/41, 28/M/1291 (17 Mart 1874).

<sup>316</sup> BOA, A.MKT.DV., 62/97, H/25/Za/1268 (10 Eylül 1852).

Vakıf topraklarının mutasarrıflarının ölümlerinden sonra çocuklarına kalabilmesi, bu topraklar üzerinde mütevellilerin etkinliğini azaltmaktadır. Tekfurdağı sancağına bağlı Vize ve Saray taraflarında bulunan Ayas Paşa vakfına ait Yaylapınarı kışlağının dedeleri Mahmut Ağa'dan babaları İbrahim'e ondan da kendilerine kaldığını ifade eden şahıslar vardı. Vize kaza meclisinde İstanbul'a gönderilmek üzere hazırlanan mazbata, vakıf mütevellisi Mehmet Emin tarafından bir şekilde ele geçirilerek yerine ulaşması engellenmiştir. Bu arada Çorlulu Hacı Yakup adlı bir şahıs ortaya çıkarak kışlağa ortaklık iddiasında bulunmuştu. Ancak kendisinin elinde senetleri olmadığından bu durumun gerçekliği belirsiz görünmekteydi. Ancak bu kişi davasında hak iddia etmeye devam etmekteydi. Bu sebeple İbrahim'in çocukları, Çorlulu Hacı Yakup ve evkaf mütevellisi karşı karşıya kalmıştır.<sup>317</sup> Mütevellinin çeşitli yollarla kışlağın tasarrufunu bu kişilerin elinden almaya çalıştığı ancak mevcut hukukun buna engel olduğu görülmektedir. Üç nesildir vakıf toprağını tasarruf eden varislerin hak iddiaları ve meseleyi adli makamlara taşımaları kışlağın getirisinin yüksek olduğuna işaret etmektedir. İcareteyn usulünde sembolikleşmiş kira bedelleri sebebiyle mütevellilerin çeşitli yollarla eski sahiplerinden alıp daha yüksek fiyata yeni kiracılar bulma isteklerini artırdığı bilinmekteydi. Ancak ilerleyen tarihlerde birçok vakfın karşılaştığı gibi bu vakıf da başka baskılarla yüz yüze kaldığı görünmektedir.

Vize kazası dahilindeki Saray nahiyesi civarında Ayas Paşa vakfının arazilerine muhacirlerin yerleştirilmesi sonucu vakfın gelir kaynaklarını kaybetmeye başlaması nedeniyle durum Evkaf-ı Hümayuna şikâyet edilmişti. Ayas Paşa vakfı gelirlerinden olan kışlak ve ormanlara muhacirler tarafından 8 yeni köy kurulmuştu. Bu işlem sırasında ve sonrasında ormanların tahrip edildiği belirtilerek vakfın cami, kütüphane, hademe, hocalarına ve saray kasabasına getirilen suyun su yolları masrafına vakfedilmiş gelirleri azalmakta veya ortadan kalkmaktaydı. Bu sebeple müteveli ilgili konudaki şikâyetlerini merkeze bildirmişti.<sup>318</sup> Geçmişte kiracılardan şikâyetçi olan vakfın mütevellileri, tüm devleti yakından ilgilendiren muhacirlerin iskanı gibi büyük bir sorunla karşılaşmışlar, özel duruma rağmen vakfın gelirlerini korumak için uğraşmışlardı.

Devlet kışlakların da içinde bulunduğu metruk arazilerin üretim sürecine dahil edilmeleri ve orada kalmaları konusunda hassas davranmaktaydı. Bu vakıf-

<sup>317</sup> BOA, *A.MKT.DV*, 197/51, 24/M/1278 (1 Ağustos 1861).

<sup>318</sup> BOA, *BEO*, 1203/90154, 16/Ca/1316 (2 Ekim 1898).

lar için de geçerliydi. Kışlakları tasarruf edenlerin üç yıl özürsüz bir biçimde kışlağa çıkmamaları ve kullanmamaları halinde müstehak-ı tapu olarak kışlak başkasına verilebiliyordu. Bununla ilgili yaşanan bir vakıf kışlağı anlaşmazlığında eski ve yeni sahipler karşı karşıya gelmişlerdi. Kışlak yerlerinin sahipleri verdikleri arzuhal ve vakıf tarafından verilen temessükle iştiraken mutasarrıflar iken mevsiminde özürsüz olarak üç sene boyunca o kışlak yerlerini çıkmadıkları ve vergisini vermedikleri için müstehak-ı tapu olmuştu.<sup>319</sup>

Vakıf, Emlak-ı Hümayun ve çiftlik üçgeninde bir kışlağın sistemin içindeki görevliler tarafından suiistimal edilerek özel mülkiyete doğru gitmesine dair örnekler de görülmektedir. Drama sancağı dahilinde Gümülcine kazasında bulunan Klançlı kışlağındaki çiftlik mutasarrıfı Uzgur oğlu Atanas adlı kimsenin Koru-yı Hümayun kışlağı arazisinden bir yeri evkaf müdüründen almış olduğu senet gereğince fuzuli olarak zapt ettiği ve daha sonra burayı Avusturya devleti tebaasından Petro'ya satmış olduğu anlaşılmıştı.<sup>320</sup> İhalesi yapılamayan kışlakla ilgili olarak Atanas'ın elindeki senedin ve senetteki sınırların kontrol edilmesi istenmişti. Atanas'ın 22.500 kuruşa satın aldığı çiftliğin 996 dönümü resmiyette ziraat alanı olarak geçmekteydi. Ancak senet ilgili memur aracılığı ile kontrol edildiğinde ve durum bilirkişilerden sorulduğunda çiftlik ile ilgili ortaya çıkan durum ilginçti. Atanas senette belirtilen arazinin dışında miri kışlaktan 347, orta kışlaktan 300, Balazlu kışlağından 1.350 dönüm olmak üzere toplam 1997 dönüm araziye usulsüz bir şekilde tasarruf etmekteydi.<sup>321</sup> Hatta Petro da mutasarrıf olduğu iddiasıyla Koru-yı Hümayun arazisinden büyük miktarda kereste kesmişti. Atanas'ın bir kısım kışlak ve araziye zapt etmesi, ormanların kırılması ve de ziraat için arazi ayırması kanuna aykırıydı. Bu yüzden durum kendisine bildirildi. Senette “*Bir şahıs; bir kimsenin arazisini fuzuli zapt ve ziraat eylediği tebeyyün ve tahakkuk eder ise uhdesinden alınarak sahib-i evveline tasarruf ettirilmesi kanun hükmündedir.*” şeklindeki ifadeye de özellikle yer verilmişti.<sup>322</sup>

Teamüle göre tebaadan olmayan birisinin Osmanlı ülkesinde tasarrufuna kışlak alması imkansızdı. Kadiçeli Tefik Bey'in Nikola'ya Emlak-ı Hümayun kışlak bedelinden borçları vardı. Tasarrufu altında bulunan emlakinin satılarak borcunun karşılanması, yetmezse kefillerinden alınması istenmişti. Üstelik çiftli-

<sup>319</sup> BOA, C.ML., 695/28446, 12/S/1291 (31 Mart 1874).

<sup>320</sup> BOA, MVL, 915/54, 23/M/1277 (11 Ağustos 1860).

<sup>321</sup> BOA, A.MKT.MVL, 119/56, 11/S/1277 (29 Ağustos 1860).

<sup>322</sup> BOA, MVL, 915/54, 23/M/1277 (11 Ağustos 1860).



ğinden başka dükkanları, han ve mağazaları müzayede edilerek satılmıştı. Tevfik Bey'in borcuna karşılık Çatalca kazasında bulunan bir kışlak, Rusya devleti konsolosu vekaletiyle Yenişehir'de Hacı Lazari'nin Osmanlı tebaasından olan eşi Anastas'a satılmıştı. Ancak Anastas'ın Emlak-ı Hümayun çiftliklerine para verecek gücü olmadığı ancak eşinin aracılığı ile burayı satın alabileceği ortadaydı. İleride buranın ecnebi tebaadan olan oğullarına intikal etme ihtimali yetkilileri endişelendirdi.<sup>323</sup>

Miri arazinin vakıf yoluyla temlik edilmesine dair bir örnek de Yanya vilayeti dahilinde Filan kasabasında yaşanmıştır. 1720'li yerli ahali tarafından inşa edilen medreseye Koçlu Veysi ağa bin İbrahim tarafından 1750'de Fastari kışlağı, aşar ve emlak vergileri hazineye ödenmek kaydıyla vakfedilmişti. İhtiyaçlar karşılandıktan sonra bu kışlaktan elde edilen gelir ise medrese müderrisine maaş karşılığı verilecekti.<sup>324</sup> Ancak medrese görevlileri zamanla bu geliri başka maksatlarla kullanmaya başlayacaklardı. Keza 16 yıldır medresede görevli Mehmet Tevfik Efendi döneminde yaşanan bir problem üzerine denetime gönderilen teftiş heyeti Fastari kışlağının arazi-i miriye ait bir mezra olarak kayıtlı olduğunu ortaya çıkardı. Üstelik buranın bahsi geçen vakfa bağlandığına dair de hiçbir kayıt yoktu.<sup>325</sup> Ancak uzun yıllardır tasarruf ediliyor ve kamu hizmeti görülüyor olması gerekçeyle buraya ait Defterhane kaydının düzeltilerek buranın vakfa bağlanması talep edilmiştir.<sup>326</sup> 180 yıl önce ortaya çıkan bir vakıfta 150 yıl önce hukuk dışı işleyen bu uygulamanın o ana kadar fark edilmemesi çok manidardır. Bu örnekte miriye ait bir arazinin özel mülkiyete nasıl geçtiğini görmek mümkündür. Mezradan meyra ve yahut kışlağa gibi arazilerin hukuki statüsündeki değişimler özel mülkiyete geçirilme konusunda birer ara aşama olarak görülebilir.

Osmanlı toplumu gibi temel geçim kaynağı tarım ve hayvancılık olan devletlerde diğer arazi çeşitlerinde olduğu gibi kışlakların cazip alanlar olması muh-

<sup>323</sup> BOA, *MVL*, 1000/104, 10/VII/1280 (22 Eylül 1864); *MVL*, 1010/46, 29/Za/1281 (25 Nisan 1865).

<sup>324</sup> BOA, *TK.GM.MHT* 1/19, 28/Ca/1317 (4 Ekim 1899).

<sup>325</sup> irsâdî vakıflar tahsisin yapıldığı gaye açısından ikiye ayrılmıştır. Birincisi "sahih tahsis" veya "irsâd-i sahîh" denen irsâdî vakıflardır. Medreseler, hastahaneler, camiler gibi kamu kurumlarını desteklemek amacıyla kurulan vakıflar böyledir. İkincisi, beytûlmâlden istihkakı bulunmayan bir cihete yapılan tahsistir ki buna "gayr-i sahîh tahsis" veya "gayr-i sahîh irsâd" denilir. Beytûlmâlden istihkakı bulunmayan özel kişilere yapılan tahsisler ikinci grubun örneğini teşkil eder. Bu ikisi arasındaki önemli fark, sahîh tahsislerin iptal edilememesine karşılık gayr-i sahîh tahsislerin hem şartlarının değiştirilmesinin hem de padişahın izniyle iptalinin mümkün ve câiz olmasıdır. Ahmet Akgündüz, "İrsadi Vakıf", *TDV*, C. 22, İstanbul 2000, s. 448-450.

<sup>326</sup> BOA, *TK.GM.FRM* 1/36, 28/C/1317 (3 Kasım 1899).

temeldir. Kışlaklar vakıflar için düzenli ve istikrarlı bir gelir kaynağına işaret ediyor olabilir. Çünkü vakıflar diğer gelir getiren mülkleri dükkân, arazi, bahçe vs. çeşitli bakım masrafları ve giderleri söz konusu olabilmektedir. Birçok vakıf ve kiracıları bu masrafları yapmadıkları için zamanla vakıfların gelirleri düşmekte ve körelebilmektedir. Kışlaklar için ise iklimin ve coğrafi tesirlerin dışında herhangi bir masraf yapılması görünmemektedir. Kaldı ki coğrafyası gereği hayvancılığın yoğun yapıldığı dağlık alanlar ve çevrelerindeki alçak düzlüklerde özellikle İstanbul'un iaşesi konusunda kritik yerlerde bulunan kışlaklar hukuki statüleri ne olursa olsun her zaman cazip alanlar olma özelliğini korumuşlardır.

### 3.1.2.2. Gayrimüslim Vakıfları ve Kışlaklar

Millet sisteminde egemenlik altına alınan gayrimüslim topluluklar ile zimmet akdi yapılırdı. Akit gereğince gayrimüslimlere din ve vicdan özgürlüğü tanınmakta ve can ve mal emniyetleri garanti altına alınmaktaydı. Ehl-i kitaba mensup gayrimüslim topluluk zimmet olmayı kabul ettiği takdirde vergiye bağlanırdı. Bu suretle cizye vergisini kabul edip ödemek, zimmet akdinin gerçekleşmiş olmasının bir alameti sayılırdı. Bu sözleşmenin şekil yönünden bir standardı yoktu. Ancak ehl-i kitaba uyacakları kurallar ile ilgili bir belge gönderilir ve umumiyetle onlardan da bu kurallara uyulacağına dair bir senet alınırdı.<sup>327</sup> Bu sisteme göre Osmanlı İmparatorluğu'nda Rum, Ermeni ve Yahudi olmak üzere üç millet bulunuyordu. Her millet kendilerine önderlik yapan bir din adamı aracılığıyla Patrikhane'ye bağlıydı.<sup>328</sup>

Türk hâkimiyetinden önce Ortodoks kilisesinin, Roma İmparatorluğu'nun idarî yapısı içinde önemli bir yeri vardı. 4. yy.'da İznik ve İstanbul konsülleriyle Hıristiyanlık meşruiyet kazandıktan sonra devlet, kilisenin manevî desteğini arkasına almıştı. Bunun karşılığında kilise de devletten büyük maddî destekler elde etmişti. Bizans'ta kilise ve manastırlar toprak işleyerek, her tabakadan dindar halkın yaptıkları bağışlar veya vasiyetname yoluyla bıraktıkları miraslarla varlıklarını sürdürmüş ve bu şekilde oluşan büyük gelir kaynakları kilise ve manastırların kudretini artırmıştı.<sup>329</sup>

<sup>327</sup> Hadi Belge, *19. Yüzyıl Osmanlı Taşra İdaresinde Aynaroz Manastırları*, (Basılmamış Doktora Tezi), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2018, s. 71.

<sup>328</sup> Metin Ayışığı, "Osmanlı Devleti'nin Son Döneminde Rum ve Bulgar Kiliseleri Arasındaki Anlaşmazlıklar ve Çözüm Önerileri" *Balkanlar'da Osmanlı Mirası ve Defter-i Hakani*, C. 1, İstanbul 2015, s. 297.

<sup>329</sup> Vedat Turgut, "Osmanlı Hakimiyetinde Aynaroz Yarımadası'ndaki Kilise ve Manastırlar", *Siyaset, Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi*, C. 4, 2016, s. 202.

Balkan topraklarında yapılan fetihlerden sonra egemenlik altına alınan gayrimüslimlerin statüleri belirlenirken, İslam hukukunun kaideleri esas alınmıştır. Zira bu deneyim, Osmanlıya Selçukludan, Selçuklulara da Müslüman-Arap Devletlerinden miras kalmıştır. Farklı etnik unsurların ve değişik din ve mezhep mensuplarının Osmanlı hâkimiyetine alınması ile tesis edilecek yeni toplum düzeninin olgunlaşması ise 2. Mehmet döneminde gerçekleşecektir.<sup>330</sup> Balkanlar Osmanlı hakimiyeti altına geçince özellikle İstanbul'un fethiyle birlikte Patrikhane, Bizans geleneğini sürdürerek Osmanlı egemenliğini tanımış; buna karşılık Ortodoks tebaa üzerindeki nüfuz ve etkinliği devlet tarafından resmi olarak kabul edilmişti. Böylece İmparatorluğun Hristiyan sakinleri devlete, ekip biçtiği araziye elinde bulunduran kişiye ve mensubu olduğu kiliseye vergi ödeyerek zimmet hukuğu içinde güvenliklerini sağlanmıştı.<sup>331</sup>

Hristiyan vakıfları ve kışlaklar söz konusu olduğunda belgelere en çok konu olan bölge Aynaroz idi. Selanik'in Türkler tarafından fethedilmesiyle tamamen ruhbanların meskûn olduğu Aynaroz yarımadasının idaresi de Osmanlı'ya geçmişti.<sup>332</sup> Kutsal Athos Dağı'nın en parlak döneminin 15. yy.'da yaşandığı ve her birinde yaklaşık 1.000'er keşiş bulunan 30 kadar Yunan, Sırp, Bulgar Ortodoks manastırının bulunduğu belirtilmiştir. 3. Murad döneminde Aynaroz'da 106 adet kilise vakfı kayıt altına alınmıştır. İnciciyan'a göre, 19. yy.'da 18 manastır halen ayaktadır.<sup>333</sup> Yarımada'nın en yüksek noktası Athos Dağı'nın yamaçlarında, değişik milletlerden 1.000 civarında Ortodoks papazı manastır, kilise ve dağ evlerinde yaşamaktaydı.<sup>334</sup>

Aynaroz'da bulunan Osmanlı tarafından *Aksır-Potam* olarak zikredilen Xiropotamos manastırı ruhbanlarına yazılmış ancak bu manastır şahsında tüm Aynaroz manastırları için cari olacak hükümler içeren hatt-ı hümayun Aynaroz'un Osmanlı hâkimiyetine alındığı 2. Murad döneminden başlayarak 2. Mehmed ve 1.

---

<sup>330</sup> Belge, 2018, s. 70.

<sup>331</sup> Barbara Jelavich, *Balkan Tarihi 18. ve 19. Yüzyıllar*, C. 1, Küre Yayınları, İstanbul, 2009, s. 67.

<sup>332</sup> Belge, 2018, s. 70.

<sup>333</sup> Turgut, 2016, s. 208.

<sup>334</sup> Yarımada'da, 20. yüzyılın ortalarında, din adamlarının sayısı dört bine, manastırların toplamı da 20'ye düşmüştür. Manastırlarda yaşayan kesis sayısı 1970'lerin başında bine düşerken, günümüzde 1500'e çıktığı ve bunların yüzde 27'sinin de üniversite mezunu olduğu belirtilmektedir. Meral Metin, *XIX. Y.Y. 'Da Osmanlı Devleti'nde Aynaroz Adası, Aynaroz Ruhbanları Ve Rum İsyancıları*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri 2010, s. 1-2.

Selim dönemlerine kadar haklar ve mükellefiyetler yönünden Kutsal Dağ'ın ruhbanlarının durumunu özetlemektedir.<sup>335</sup>

Kilise Vakıfları konusu üzerinde yoğunlaşan araştırmacılar, kiliselerin hukuki durumuyla ilgili farklı sonuçlara ulaşmışlardır. Wittek ve Lemerle; Osmanlı Devleti'nin manastırların pratiklerine saygı duyduğunu ve Bizans döneminde sahip oldukları imtiyaz ve muafiyetleri sağladığını savundular. Fotiç, vakfın kuran kişinin Müslüman ya da gayrimüslim olmasına bakılmaksızın her bir vakfı ifade etmek için kullanıldığını haklı olarak ileri sürmüştür. Akgündüz'e göre ise, bir Hıristiyan mülkiyetini kiliselere ya da manastırlara miras bırakabilirdi. Hatta mülkünü kamu yararı ve İslam'a göre Allah rızasını kazanmak için addedilen diğer amaçlar için de vakfedebilirdi. Onun bu görüşü, Aynaroz'a ve Patmos'daki Saint John Manastırı'na ait fermanlarla da teyit edilir.<sup>336</sup>

Aynaroz manastırlarının tarla, çayır, yaylak ve kışlak gibi tasarruf ettikleri varlıkları bulunmaktaydı. Bunların bir kısmı Ayaroz'da, bir kısmı Selanik dâhilindeki Thasos, Kesendire ve Limni gibi adalarda, diğer bir kısmı da Moldova ve Romanya'daydı. Bazı manastırların arazi ve çiftlikleri dışında kullandıkları yaylak, kışlak ve çayır gibi alanları da vardı. Pandokrator Manastırı'nın Zihne kazasında, Aya Pavli manastırının Kesendire yarımadasında kışlak ve çayır olarak kullandıkları alanları bulunmaktaydı.<sup>337</sup>

Manastırların yarımada içindeki arazileri, keşişler tarafından müşterek işleniyordu. Şayet bir manastırda ya da bir killi de veya hücrede kalan keşiş bedelini ödeyerek onu özel bir mülk haline getirmiş ise araziye kendisi işleyebilir veya işleme için yanına bir hizmetkâr alabilirdi. Gerçekte keşişler araziye değil arazinin kullanım hakkını almış oluyorlardı. Zira Aynaroz Manastırlarının tümünde geçerli olan kaideye göre bir keşiş öldüğünde sahip olduğu eşyaları ve mülkü manastıra intikal ederdi. Bir arazi satın alamayacak kadar zengin olmayan keşişler ise manastırın genel mülklerine dâhil olan arazilerde ve *üstün* adı verilen kıdemli keşişlerin hizmetinde ücretli olarak çalışıyorlardı. Böylece her keşiş bir üretim faaliyeti

---

<sup>335</sup> Bu hükümlerden önemli olanlardan bazıları ise şöyleydi: Bir manastırın görüş alanını kapsayan arazi, o manastırın sınırı addedilir. (4. Hüküm) Manastırların sınırlarının belirgin haline getirilmesi suretiyle manastır sınırlarına müdahale menedilmelidir. (6. hüküm) Aynaroz'un eskiden elde ettiği kazanımları teyit edildiği gibi gelecekteki imtiyazları için de teminat verilmiştir. (7. ve 10. hükümler) Belge, 2018, s. 73-74.

<sup>336</sup> Turgut, 2016, s. 206.

<sup>337</sup> Belge, 2018, s. 312, 328.

içinde yer alıp, manastırın işleyiş düzeni ile alakalı görevler ifa ederek hem kendi iâşesini temin eder hem de manastır ekonomisine katkı sağlardı.<sup>338</sup>

Osmanlı Devleti kilise ve manastırların vakıf mülklerine dokunmamıştı. Aslında Aynaroz manastırlarının her biri bir vakıf statüsündedir. Vakıf mülkleri ise vergilerden muaf tutulmuştur. Ancak bazı manastırların, Selanik ve civarında *metoh* adı verilen çiftlikleri, ormanları ve değirmenleri bulunurdu. Zaman zaman manastırların Aynaroz'un dışında bulunan mülklerinin vakıf kapsamında olup olmadıkları hususu ruhbanlar ile Osmanlı hükümeti temsilcileri arasında tartışma konusu olmuştu. Bu husus çok önemliydi zira çiftlikler, ormanlar ve değirmenler manastır mülklerinin vakfı kapsamına alındığında muafiyet alanı genişleyecek, böylece maktu vergi dışındaki vergilerden muaf olacaklardı. Osmanlı egemenliğinde geçen sürede manastırlar *metoh* adı verilen çiftlikleri kaybetmedikleri gibi bunlara yenilerini de eklemişlerdi.<sup>339</sup>

Modernleşme döneminde Aynaroz imtiyazlarının en fazla mevzubahis edilmesine neden olan konu *metohlardı*. Bunlar, Aynaroz manastır topluluğunun ortak mülkiyeti değildi, ait olduğu manastırın tasarrufundaydı. Selanik ve civarında Aynaroz manastırları rahiplerinin tasarrufunda olan 58 adet çiftlik bulunuyordu. Söz konusu çiftliklerin muafiyet kapsamında olup olmadığıyla ilgili tartışmalar Tanzimat'ın ilanı ile başlayıp 20. yy. başlarına kadar devam etmiştir.<sup>340</sup>

İmparatorluğun geçirmiş olduğu süreçler bu manastırların sahip oldukları topraklar ve onları tasarruf eden veya kiralayanlar açısından da geçerliydi. İltizam ve icareteyn usulünün getirdiği problemleri Hristiyan vakıfları da yaşamışlardı. Tıpkı Müslüman vakıf toprakları gibi onlar da merkezî otoritenin zayıflamasıyla çeşitli müdahalelere maruz kalmışlardı. Toprakları kiralayan reayanın veya yerel nüfuz sahibi ağa ve ayanların müdahaleleri yanında zaman zaman manastırların birbirlerinin topraklarına da müdahale ettikleri görülebilmekteydi. Modernleşme dönemi merkezîyetçiliği, toprakların özel mülke dönüşmesi ve yine toprakların geçirdiği hukuki süreç ve dönüşümler Hristiyan vakıfları ve toprakları için de ge-

---

<sup>338</sup> Belge, 2018, s. 311.

<sup>339</sup> Belge, 2018, s. 242-242, 315.

<sup>340</sup> 1895'teki bir belgeye göre Aya Pavlo Manastırının Aynaroz dışında bulunan yaylak ve kışlak arazileri ilgili bir anlaşmazlığı nedeniyle aynı manastırın mütevelli heyeti meseleyi Nizamiye Mahkemelerine taşıma kararı almıştır. Belge, 2018, s. 137, 242.; Kiliseler arasındaki anlaşmazlıklar önemine göre ya kadı tarafından veya Divan-ı Hümayun'da çözümlenirdi. Belli bir ölçüde kiliselerde de yargılama yetkisi tanıyan Osmanlı Devleti, sorunu kendisi çözdüğü zamanda kilise hukuku ve kilisenin en eski durumunu esas alırdı. Metin, 2010, s. 21.

çerli olmuştur. Belgeler genelde rahiplerin vakıf topraklarına ve kışlaklarına müdahale edenlerden şikayetler ile doludur.<sup>341</sup>

İçinde kışlakların da bulunduğu manastır vakıf topraklarına müdahaleler arttıkça vakıf mütevellileri / rahipler, topraklar üzerindeki hakimiyetlerini meşrulaştıran hukuki belgelere daha fazla önem ve ihtiyaç duymaktaydılar. Örneğin 1816 tarihinde Aynaroz rahiplerinin vermiş olduğu dilekçede Osmanlı fethinden beri tasarruflarında olan Selanik sancağında Pazargah Langaza, Kelemriye nahiyelerinde, Kesendire adasında ve Siroz kazasında bulunan çiftliklerine tarla, çayır, mera, yaylak, kışlak, koru, değirmen ve diğer emlakları için verilen Hatt-ı hümayun ve ferman gereği yıllık öşürlerini sipahilerine ödedikten sonra daha fazla vergi talebiyle rencide ettirilmemeleri konusundaki isteklerini içeren emr-i alilerinin kaybolması gerekçesiyle yenisini istemişlerdi. Defter kayıtlarına müracaat edildiğinde Aynaroz rahiplerinin ellerinde bulunan her türlü mal emlak ve tasarruf ettikleri arazi şekillerine dair sipahi ve mültezimlerine vergilerini ödedikleri görülmüştü. Ancak Kesendire voyvodası öşür vergilerini almayıp “*Daha sonra alırız.*” diyerek buna karşılık rahiplerin tasarruf ettikleri kışlakları kullanmaya başlamıştı. Aynaroz rahipleri bu durumdan rahatsız olmuşlardı. Kesendire voyvodası ayrıca kışlakların dışında çiftlik arazilerinin her birini onar-on beşer kuruş alarak başkalarına sattığı belirtilmekteydi. Voyvoda bu çiftliklerde üretilen ürünlerden fazla para talep ettiği ve kendilerine zulme bulunduğu iddiasıyla rahipler şikâyet edilmişti. Bunlar şikayetleri dahilinde yetkililere, vergilerini vermede kusur etmediklerini, mültezimin ellerindeki imtiyaz ve fermanlara aykırı olarak kışlaklarını başkalarına sattığını ve voyvodanın kendilerinden öngörülen miktarın üzerinde zahire tahsil ettiğini belirtmekteydiler.<sup>342</sup> Gerçekten de sadece Müslümanlara ait olan vakıflar değil gayrimüslimlerin vakıf topraklarına da özellikle voyvoda, mültezim, ağa ve ayanların müdahale ettikleri en azından kanun ve nizamından fazla vergi alarak ekonomik fayda sağlamaya çalıştıkları görülmektedir. Buna karşılık rahipler kaybettiklerini söyledikleri imtiyaz fermanı ve defterhane kayıtlarını ve kendilerine o zamana kadar gönderilmiş ve verilmiş olan çeşitli hüküm ve emir kayıtlarını talep ederek statülerini sağlamlaştırmaya haklarını korumaya çalışmaktaydılar. Aynaroz topraklarına müdahale edenler arasında Müslümanların da olduğu hatta ağırlıklı Müslüman görevlilerin yer aldığı açıktır. Ancak bu müdahalenin

<sup>341</sup> BOA, *A.MKT.UM*, 166/84, 15/M/1271 (8 Ekim 1854).

<sup>342</sup> BOA, *C.ADL*, 56/3361, 24/B/1231 (20 Haziran 1816).

arkasında dinî saikler olup olmadığı tartışılabilir. Acaba Müslüman idarecilerin Hristiyan manastırının mallarına veya topraklarıyla ilgili yapmış oldukları suiistimallerde ne kadar dini sebepler etkili olmuştu? Bunu belgelerden tespit etmek mümkün görünmemektedir. Ancak imparatorluğun hemen her tarafında Müslüman vakıf topraklarına yapılan müdahaleler düşünüldüğünde bunun arkasında dinî bir sebep aramamak gerektiği anlaşılabilir. Bu manzara tüm imparatorluk için ister Müslüman ister gayrimüslim olsun her tarafında görülen görülebilen bir gelişme olarak düşünülebilir. Buradaki en önemli görüş Balkanlarda toprak sahipliğinin daha ziyade Müslümanların elinde olmasından kaynaklı bir sebep aranabilir. Bu Balkan coğrafyasındaki çıkacak olan milliyet isyanlarında gayrimüslim köylülerin çeteleri desteklemesinin arkasında yatan sebeplerden birisi olduğu anlaşılmaktadır. Dolayısıyla burada dinî bir hamaset ve art niyetten ziyade toprak sahipliği gelirleri tasarruf eden ayan, eşraf ve mültezimlerin mensup olduğu gruplarla reaya arasında oluşan sosyal ve ekonomik farklılık ve tabakalaşma da sebepleri aramak gerekir.<sup>343</sup>

Manastır vakıf kışlaklarına yapılan müdahaleler, Müslüman ileri gelenlerinden ve idarecilerinden kaynaklanmıyordu. Gayrimüslim reyanın da kışlakları kullanma konusundaki hakları genişletme eğiliminde olduğu gibi manastır mütevellilerinin toprakları üzerinde daha fazla hakimiyet kurma çabaları da görülebilmekteydi. Ergiri kazasında Yanaki ve Tanaş adlı iki gayrimüslim Poterkarya? adıyla anılan manastırın koyun kışlaklarını ve diğer mülklerini 10 boyunca tasarruf etmek üzere kontratla iltizamlarına almışlardı. Bedelini de manastır rahiplerine peşin olarak vermişlerdi. Üç sene boyunca kışlakları kullandıktan sonra rahipler, müdahale ederek Yanaki ve Tanaş'ı uzaklaştırmak istemişlerdi. Yapılan mahkemelerinde engellenmenin gerekçelerinin araştırılması istenmişti. Gerek sadareten gerek patrikhaneden mültezimlerle manastırın kıdemlisi olan gominos arasında yapılan anlaşmanın içeriği ve uygulaması sorulmuştu. Daha sonra mukaveleyi feshetmek için sebebin ne olduğu meclisçe araştırılıp doğru ve gerçekçi bir şekilde ortaya çıkarılması istenmişti. Bilirkişilerin verdiği malumata göre manastır üç sene öncesine gelinceye kadar faizleri gittikçe artan bir borç batağına sürüklen-

---

<sup>343</sup> Selanik sancağı Aynaroz nahiyesindeki manastır rahipleri ziraat yaptıkları tarla, çayır, kışlak ve yaylaklarını vergilerini zamanında vermelerine rağmen çevreden bazı kişilerin ve grupların müdahalelerine maruz kalmaktaydılar. Daha önce bu konuda emir verilmiş olmasına karşın müdahalenin devam ettiği tekrar uyarı yazısı gönderilmesini istemişlerdi. BOA, *A.MKT.*, 34/97, 06/S/1262 (3 Şubat 1846).

mişti. İlgili tarihte manastırın gominosu olan Seram adlı rahip zorunlu borç ödemeleri sebebiyle kışlak ve emlakini 10 yıl müddetle 40.000 kuruş bedel karşılığında Tırhala despot vekilinin de katıldığı kaza kocabaşlarının görüş ve onayıyla bu ilgili iki kişiye devretmişti ve parasını da peşin olarak alınmıştı. Manastırın borçları ödendikten sonra anlaşmazlık yaşanmadan iki yıl boyunca mültezimler kışlakları kullanmıştı. Bu arada bahsi geçen rahip istifa edip yerine Papa Apisyo geçmiş, manastırın harap olacağını iddia ederek Tırhala mahkemesine başvurmuş ve manastır malları üzerindeki iltizam tasarrufunu kaldırtmak için hüccet aldirmıştı. Durum mültezimlere de bildirilmişti. Ancak bunlar mültezim taifesinden olup bölgede geçerli olan ticaretin kurallarına uygun bir şekilde kontratla kışlakların arazilerini tasarruf etmekteydiler. Dahası iltizam bedelinin tamamını da teslim etmişlerdi. Bunlar, iki yıl zarfında ödedikleri bedeli çıkaramadıkları gibi büyük zarara uğradılar. Bu sebeple masraf ve emekleri dahilinde 1846 senesine mahsuben ortaya çıkan hasılatın iki tarafın onay verdiği muteber kişiler aracılığıyla halledilmesi ve oranları dahilinde üleştirilmesi yoluna gidilmiştir.<sup>344</sup>

Belge Hristiyan manastırların vakıf mallarının da çeşitli anlaşmazlıklara maruz kalabildiğini de görmekteyiz. Burada tarafların haklılığından veya haksızlığından ziyade bölgede toprağı olan ihtiyaç ve toprağın mülkiyetini elinde tutanlarla tasarruf edenler arasında yaşanan bir anlaşmazlık olarak algılamamızın daha doğru olduğu görülecektir. Ancak gayrimüslim reyanın yine kendi manastır vakıflarına ve mülklerine karşı da bir ilgi gösterdiği ve baskı yaptıkları görülebilir. Ancak bunların da tıpkı Müslüman vakıfların karşılaştığı gelir azlığı ve nakit sıkıntısıyla karşılaştıkları, bunun üzerine uzun süreli ve düşük kira bedelli kiralama yoluna gittikleri anlaşılmaktadır. Vakıf aleyhine kiralayan reaya lehine bir mülkiyet hakkına doğru giden süreç manastır vakıfları için de geçerli olduğu görülmektedir. Elbette burada mütevellinin istifa edip yerine yenisinin geçmesi ve yeni mütevellinin bu durumu fırsata çevirip manastır için daha yüklü bir kira sözleşmesi yapmak için eski kiracıları uzaklaştırmak istediğı anlaşılmaktadır.

Yanya eyaletinde Ergiri sancağı Delvine kazası köylerinden Çerfoyce ve Malçeni köyleri arasında mütevellisi olduğu Nagologos adıyla anılan manastır temsilcisi, ferman, hüccet ve tapu senetleri gereğı mutasarrıf oldukları tarla, kışlak, orman, değirmen gibi gelir kaynaklarına kimse müdahale etmezken şimdi

---

<sup>344</sup> BOA, A.MKT., 93/97, 17/N/1263 (29 Ağustos 1847).



çevre köylerden bazı kişiler çıkıp kendilerine ait olan arazileri elde etmeye çalıştıklarını ileri sürmüştür.<sup>345</sup>

1860'lı yıllardan itibaren başta manastır olmak üzere çok yoğun bir toprak anlaşmazlıkları veya geçmişte sahip olunan toprakların mevcut mülkiyet ve tasarruflarını tasdik ettirme gayreti sezilmektedir. Her şeyden önce fiili olarak başta vakıf malları, miri arazi ve hali topraklara yoğun bir biçimde müdahaleler yaşandığı anlaşılmaktadır. Hatta muhtemel uygulamadan kaynaklı bazı memurların daha belirgin bir şekilde tapu talep ettikleri görülmektedir. Siroz sancağının Zinhe kazasına tabi Kostunca manastırına bağlı çiftlik, arazi, kışlak, yaylak, değirmen ve sairesi için bölgede görevli arazi memuru, usulsüz bir şekilde tapu talep ederek rahiplere baskı yapmıştı. Bu tür baskıların önlenmesi için Rum patrikliği tarafından yerel idareye bir dilekçe verilmişti. Yapılan incelemeler sonucunda ilgili arazilerin manastıra bağlı olduğu anlaşıldı. Ancak konuya dair önemli bir ayrıntı vardı. Eski bir manastıra bağlı olan ve kaydı Defterhane'de bulunan araziler alınıp satılamazdı. Ancak bahsi geçen araziye ruhban, tapusuz bir şekilde eline geçirmiştir. Bu yüzden yetkililer, mahalli idarecilere verdikleri emirle bu tür arazi, emlak ve saireyi 1858'de çıkan Arazi Kanunnamesi'nde öngörülen ilkeler doğrultusunda tapu senediyle birlikte miri arazi olarak değerlendirmelerini istedi.<sup>346</sup> Nitekim bunun da etkisi olmuş olacak ki bazı kimseler kayb olduğu ya da yıprandığı gibi gerekçelerle ellerindeki tapu ve senetleri yenilemeye çalışırken bir kısmı da ortaya çıkan boşluğu ganimet bilerek yeni topraklar ele geçirme çabasına girdiler. Aslında bu durum, o dönem itibarıyla ahalinin bürokrasiye güvensizliklerini ortaya koymaktaydı.

Aynaroz'da bulunan manastırlardan Kutlumisan'a bağlı Yerulak çiftliğinde bulunan eve, kiliseye, 11,5 dönüm bağ, çayır ve ekili araziye çevredeki köylerin ahalileri müdahalede bulunmuştur. Bu durum, mahkemeye intikal etmiştir. Selanik'te görülen mahkemede köylüler; yıllardır manastırla müştereken ekip biçtikleri çiftlik arazisini, 7-8 seneden beri rahiplerin müstakilen zapt ve tasarruf ettiklerini belirtmişlerdir. Rahipler ise dava konusu olan arazinin manastıra mahsus ve bağlı olduğu konusunda oldukça ısrarlıydılar. Hakikaten de Aynaroz nahiyesinde tutulan emlak kayıtları, bu arazinin tapusuyla birlikte manastıra bağlı olduğunu göstermiştir. Ancak Defter Emni Mehmet Arif Efendi, Arazi Kanunu'na göre

<sup>345</sup> BOA, MVL, 428/105, 27/R/1280 (11 Ekim 1863).

<sup>346</sup> BOA, MVL, 952/37, 1/S/1279 (29 Temmuz 1862).

Defterhane’de kayıtlı bir arazinin tapuyla tasarruf olunamayacağı ve alınıp satılmayacağı ilkesinden hareketle ilgili manastırın tasarruf ettiği bu arazinin aslında tapusuz olduğunu ortaya çıkarmıştır. Ona göre söz konusu arazi, diğer miri araziler gibi muamele görmelidir.<sup>347</sup> Buradan anlaşılan şudur: Balkanlarda yaşanan arazi sorunları bir cemaatin başka bir cemaatle, aynı cemaate mensup kişilerin kendi aralarında karşı karşıya gelmeleri şeklinde gerçekleşebilmektedir.

Osmanlı toprak sisteminde yaşanan bazı değişimler, arazi rejimi konusunda alınan bir kısım karar, taşradaki görevlilerin bazı kışlaklara devlet lehinde müdahale etmelerine yol açabilmekteydi. Bu ise doğal olarak devlet-tebaa çatışmasını beraberinde getirmekteydi. Taşradaki devlet yetkililerinin manastır arazilerinin bazılarını hazine malı olarak görüp ihaleye çıkarttıkları bu durumdan da şikâyet eden manastır rahiplerinin itirazları görülmektedir.<sup>348</sup> Hakikaten de uygulamalara bakıldığında bunun “Bir kanuna göre mi? Memurların keyfiyetinden mi? Yoksa kendilerine gönderilen talimatlar gereği mi?” olduğu net olarak anlaşılamamaktadır. Nitekim Aynaroz’da bulunan Ayapavlos manastırına terk edilmiş Sart ve Karbariç kışlaklarına yapılan müdahale, bu belirsizlikler sebebiyle bir soruna dönüşmüştür. Bunun üzerine manastır yetkilileri, asırlardır ellerinde olan fermanları Selanik Vilayet Meclisi’ne de sundular ve yanlarında bulunan ilam ve temessükleri göstererek kışlaklarına müdahale edilmemesini talep ettiler. Onların delil olarak sundukları evraklar içerisinde Karbariç ve Sart kışlaklarına hiç kimsenin müdahale etmemesi gerektiği, Karbariç kışlağının sınırının Longoz’da dağ başından başlayıp Aktaş ve Kokonara’dan yel değirmenine, deniz kenarından Yukarı köy ve İncir köy’ün uçlarına kadar gittiği bilgileri mevcuttu. Ancak tüm bu bilgilere esas teşkil eden belgelerin her biri 3-4 asır öncesine kadar gitmekteydi. Ancak Karbariç kışlağının manastıra bağlı olduğuna dair bir Defterhane kaydı yoktu. Sart kışlağı ile ilgili bilgilerde de bazı eksiklikler mevcuttu. Buna istinaden söz konusu yetkili bölgede çıkartılan kömürün nakline engel olduğunu ve manastırdan otlak resmi talep ettiğini belirtmiştir. Onun iddiasına göre Sart kışlağının durumu da diğerininki gibidir. Ancak bilirkişi tayin edilen orman idaresi memurları, onun bu son iddiasını zayıf bulmuşlardır. Bununla birlikte manastır mütevellilerinin beyan

<sup>347</sup> BOA, *C.ADL*, 6/366, 20/B/1283 (28 Kasım 1866).

<sup>348</sup> Bu konuda Sart ve Karbariç manastırlarından başka örnekler de vardır. Keza, Alasonya’da Panaya manastırı gominosu tarafından patrikhaneye çekilen telgrafta kendilerinin tasarruf etmiş oldukları kışlakların müzayedeye çıkarılacaklarını haber aldıklarını bu muamelenin ertelenmesi için gerekenin yapılmaması hususunda patrikhaneden talepte bulunmuşlardı. BOA, *BEO* 299-22402, 12/8/1309 (24 Ekim 1893).

ettikleri belgelerin 3-4 asır önce yazılmış arka planının o günkü şartlarla uyuşmayacağı düşüncesiyle orman idaresi yetkilileri, ormanların manastıra aidiyetinin kabulünün imkânsız olduğu görüşündeydi. Buna rağmen manastır yetkilileri ise Karbariç kışlağının Ekserpo manastırdan 50.000 akçe karşılığında satın alındığını beyan etmekte ve bu konudaki ısrarını şiddetle sürdürmekteydi.<sup>349</sup> Osmanlı merkez kayıtları eksik, boşluklu veyahut hiçbir bilginin verilemediği ya da bulunamadığı kayıtlar haline gelebilmekteydi. Buradaki temel problemin mevcut en eski kayıtlarla güncel kayıtların uyuşmaması olduğu görülmektedir. Bu sebeplerdir ki orman idaresi yetkilileri, manastır yetkililerin ellerindeki belgeleri eski, bilgilerinin eksik, kayıtlarının takip edilemez, merkezdeki kayıt izleriyle doğrulanamaz gibi argümanlarla kabul etmek istememişlerdi. Aslında bu durum diğer bütün araziler için de geçerliydi. Ancak bu örnekte manastır arazilerinin bu gerekçeyle sıkıştırılmasının arkasında başka sebepler olabilme ihtimali de gözden kaçırmamak gerekir. Aynı şekilde yerel bürokratların arazi kanunları konusundaki kayıtsızlık, eski kayıtların takip edilememesi, merkezdeki defterlerin eksikliği ve boşluğu vesaire gibi zafiyetleri devlet adına kullanmaya çalışmaları manidardır.<sup>350</sup> Nitekim Aynaroz'da Ayapavlus manastırı ile Orman-Maden-Ziraat Nezareti arasındaki Sart ve Karbariç kışlaklarının mülkiyet hakkının kime ait olduğu tartışmasında Şura-yı Devlet, ilgili nezaretin kendini haklı görmesi durumunda dava açmasını ve davada iddiasını kanıtlayacak belgeler ortaya koyması yönünde bir görüş bildirmiştir.<sup>351</sup>

Manastır vakıf toprakları/kışlakları ile ilgili yaşanan anlaşmazlıkları genelde sosyal, ekonomik sebeplere dayandırılrsa da 19. yy.'ın ikinci yarısından itibaren az miktarda da olsa siyasallaşmış kışlak müdahaleleri örnekleri de söz konusudur. Osmanlı millet sistemi gereği Osmanlı Devleti'nin genelinde ve Balkanlarda Ortodoks milleti en önemli unsuru teşkil etmekteydi. Ortodoks milletin Babıali nezdindeki muhatap ve temsilcisi ise patrikhaneydi. Bizans geleneğinden gelen güçle patrikhanede ve kilise teşkilatında, Rumlar ve ibadet dili olarak Rumca etkin rol oynuyordu. Ancak milliyetçiliğin etkisiyle Balkan milletleri üzerindeki Rum nüfuzu sarsılmaktaydı. Osmanlı'dan kopmaya başlayan Balkan toplulukları milliyetçi düşüncelerini geliştirirken kullandıkları en önemli argümanlardan biri

<sup>349</sup> BOA, *BEO*, 583/43681, 24/Ş/1312 (20 Şubat 1895).

<sup>350</sup> BOA, *BEO*, 583/43681, 24/Ş/1312 (20 Şubat 1895).

<sup>351</sup> BOA, *BEO*, 686/51382, 28/Ra/1313 (18 Eylül 1895).

de yüzyıllardır devam eden Rum Ortodoks kilisesinin baskısından kurtulmaktı. Bu sebeple ayrılma politikası güden Sırlar ve Bulgarların ilk yaptığı hususlardan birisi patrikhaneden ayrılarak kendi bağımsız kiliselerini oluşturmaktı. Balkanlardaki kiliseler ve bunların mal varlıkları konusundaki anlaşmazlıklar, 19. yy.'ın ikinci yarısından devletin yıkılışına kadar önemli rol oynamıştır.

Rum-Sırp halk kilise anlaşmazlığının kışlaklar üzerinden yaşanan bir örneğine Selanik sancağında Pazargah nahiyesinde rastlanılmaktadır. Runek köyü arazisinde bulunan kışlak ve yaylak hasılatı eskiden beri ilgili köyün halkına aitti. Ancak burada bulunan Helandar manastırı rahipleri, köylülerin gelirine müdahale etmişlerdi. Belli ki konu kışlak meselesi olmasına karşın hakimiyet tesisi düşüncesi, Balkanlarda yaşanan siyasal, sosyal ve ekonomik gelişmelerden etkilenmektedir. Her ne kadar Selanik sancağında bulunan Ortodoks Rumlarla, Ortodoks Sırp manastırı rahipleri arasında yaşanmışsa da bu meselede, kiliseler ve milliyet anlaşmazlıklarının da etkili olduğu görülmektedir. Sırp kilisesinin Ortodoks Rum patrikhanesinden ayrılması ya da ayrılma sürecinde olması, Rum milliyetçiliği ile Sırp milliyetçiliğinin karşılaştığı bir kırılma noktası olarak ortaya çıktığı anlaşılmaktadır. Rum köylülerle Sırp manastır ve rahipler arasında yaşanan anlaşmazlıkta Osmanlı belgelerinde “*manastır-ı merkum Sırplıların olduğundan hala dava ederler*” notu dikkat çekicidir.<sup>352</sup>

Kilise anlaşmazlıkları konusunda Aynaroz'daki Rum tebaanın içinde kalan ve Sırlara ait Helander manastırı gibi teşkilatlar daha yoğun baskıya maruz kalmış olabilirler. Selanik Valisi Yusuf Paşa'ya gönderilen yazıda Aynaroz'da bulunan isimleri belli manastırlar arasında yaşanan arazi anlaşmazlığının yapılan müdahalelerle giderildiği ancak Helander ile Albur ve Simon manastırları arasında yaşanan anlaşmazlığın henüz halledilemediği belirtilmişti. Bu manastırın topraklarına yalnızca komşu manastırlar değil Müslüman ileri gelenlerden de müdahale ve itirazlar oluyordu. Bu sebeple bölgeye görevlendirilen memurlar marifetiyle anlaşmazlık olan yerler incelenerek haritaları çıkarılıyor ve Meclis-i Vala'ya sunuluyordu. Diğer taraftan da Meclis-i Vala'nın ilgili dairesinde oluşturulan bir komisyon aracılığıyla manastırların vekillerinin ellerinde bulunan eski senetler inceleniyordu. Bu gibi anlaşmazlıklarda hakikate vakıf olabilmek için itibar edilen husus en eski senede gitmekti. Diğer manastıra ait geçerli bir belge bulunmaması

---

<sup>352</sup> BOA, A.MKT.UM, 452/2, 17/B/1277 (29 Ocak 1861).

sebebiyle Helander manastırı yetkililerinin ibraz ettikleri iki eski senette yer alan bilgilere, kroki ve haritalara uygun olarak sınırlar yeniden düzenlendi.<sup>353</sup>

Manastır vakıflarının kışlakları üzerinden siyasallaşan ya da siyasileştirilmeye çalışılan bir örnek de Drama sancağında yaşanmıştı. Konu ile ilgili Müslüman kışlakçılar tarafından Osmanlı merkezine yazılan bir dilekçeden bölgeyi kışlak olarak kullanan bazı Müslümanların ve yerel ileri gelenlerin olduğu anlaşılmaktadır. Bu dilekçeye göre Drama sancağının Pravişte nahiyesinde bulunan Tuzla çiftliği daha önce Rusya keşişleri tarafından alınmıştı. Çiftlik sahilde olması sebebiyle fevkalade önemli addedilmişti. Bu sebeple çiftlik, keşişlerin elinden geri alınmaya çalışılmakta idi. Görülen lüzum üzerine muhafaza için polis ve askerler sahil hududunda istihdam olunmaktaydı. Yeni bir gelişme olarak çiftliğe 1 saat uzaklıkta olan ve devletçe daha fazla öneme sahip her şart altında başkasının eline geçmesi büyük sorunlara sebep olacak nahiyeye dahilindeki Cesne ve Dirzine kışlaklarının da Mösyö Zarifi'ye ihale olunacağı haber alınmıştı. Burayı Tuzla çiftliği keşişleri de istiyordu. Ancak Müslüman ahali, Tuzla çiftliğinde olduğu gibi bu kışlaklarda keşişler mutasarrıf olur veya başka birisinin hakimiyeti altına girerse deniz kenarının yüksek öneme haiz olması sebebiyle buraların muhafazasının zorlaşacağı kanaatindeydi. Hatta onlar arasında bu ihaleyle Nakra limanının da elden çıkacağı ve bunun devlet açısından birçok sakınca ortaya koyacağı endişesi oldukça yüksekti.<sup>354</sup> Kışlakçıların sadarete yazmış olduğu belge başlangıçta çok özel stratejik bir belge olarak görünmektedir. Gerçekten de sahilde stratejik yerlerde olan kışlaklar olabilir. Ve bunların elden çıkarılmasının sonuçları ağır olabilir. Ancak telgrafi çekenlerin kimliklerine bakıldığında olayın farklı yorumlarına değinmek gerekir. Bu ve bunun gibi belgeler, konargöçerlerin devletin hassasiyetlerinden faydalanarak tasarruf ettikleri kışlakları, başta gayrimüslim ahalinin ve zengin sermayedarların eline geçmemesi gereken stratejik noktalar olarak göstermeleri açısından önemlidirler.

### **3.2. Tanzimat'tan Sonra Metruk Arazinin Hukuki Rejimi**

Tanzimat'ın ilânını müteakip hukuk alanında başlayan kanunlaştırma ve yenilik hareketlerinin tesiri, toprak hukuku sahasında da kendini hissettirdi. Bu dönemde bir taraftan eski kanunlar tadil edilirken bir taraftan da ihtiyaçlara cevap verecek nitelikte yeni kanunlar yapılmaktaydı. 3 Kasım 1839'ya yayımlanan Tan-

<sup>353</sup> BOA, *MVL*, 366/72, Selh Şevval 1276 (20 Mayıs 1860).

<sup>354</sup> BOA, *ML.EEM*, 79/24, 17/8/1300 (29 Ekim 1884).

zimat Fermanı ile başlayan kanunlaştırma hareketi, kendini toprak hukuku sahasında da gösterdi. Toprak hukukunu tanzim etme gayesiyle muhtelif irade ve nizamnameler çıkarılırken, bir taraftan da bütün toprak hukukunu etraflı olarak düzenleyecek bir kod hazırlanması için bir komisyon teşkil edilmiştir. Bu komisyon hazırladığı tasarıyı, 21 Nisan 1858 tarihinde bir mazbata ile Meclis-i Tanzimat'a sevk etmiştir. Bu mecliste incelenen kanun tasarısı, bir mazbata ile Sadaret makamına havale edilmiştir ve akabinde padişahın tasdikine sunulmuştur. Nitekim söz konusu tasarısı 6 Haziran 1858 tarihli irade-i seniyye ile kanunlaşmıştır. Böylelikle, bütün toprak hukuku mevzuatını içine alan ilk yerli ve modern kanun meydana getirilmiş oldu. Bir 132 maddeden ibaret olan bu kanun, kullanım şekline göre araziye 5 kısma ayırmıştır: *Mülk, mirî, vakıf, metruk ve mevat arazi*.<sup>355</sup> Bu teze konu olan kışlaklar, bu kanun dahilinde metruk arazi statüsündedir. Metruk arazi deyimine hukuki bir terim olarak ilk defa kanunda yer verilmiştir. İslâm hukukçuları bu deyim yerine *arazi-i mahmiye* ve *arazi-i mürfika* gibi kavramları kullanmaktaydılar.<sup>356</sup>

Kanun, mülk ve sahih vakıf arazinin hukukî rejiminin tetkikini fıkıh esaslarına bırakmıştır. Kanun, 83. maddesini mirî arazinin incelenmesine ayırmış, metruk ve mevat araziye “*Arazi-i metruke iki kısımdır: İlki umum nas için terk olunmuş olan yerlerdir ki tarik-i âmm bu kabildendir. Diğeri, bir karye ve kasaba veya kura ve kasabat-ı müteaddidenin umum ahalisine terk ve tahsis olunan yerlerdir ki ahali-i kura ve kasabat-ı tahsis kılınmış olan mer'alar bu kabildendir.*” Şeklinde tanzim etmiştir. Buna göre metruk arazi, ammenin yahut muayyen bir kasaba veya köy ahalisinin istifadesine terkedilen pazar, panayır, yol, köprü ile mera, yaylak ve kışlaklar olarak tanımlanmıştır. Bu tariften anlaşılacağı üzere metruk araziye iki grupta toplayabiliriz:<sup>357</sup>

1) *Umumun istifadesine tahsisli yerler*: Yollar, köprüler, namazgahlar, mesire yerleri; pazar yerleri, pazar, panayır gibi mahaller umumun istifadesine tahsis edilmiştir.

2) *Bir veya birkaç köy veya kasaba halkının istifadesine tahsisli yerler*: Mera, yaylak, kışlak ve harman...

---

<sup>355</sup> Cin, 1980, s. 25-30.

<sup>356</sup> Cin, 1980, s. 35.

<sup>357</sup> Cin, 1987, s. 32; Cin, 1980, s. 30.

Metruk arazi, bir mülkiyet yahut tasarruf hakkına mevzu olamaz. Sadece ammenin yahut metruk arazinin tahsis edildiği köy veya kasaba ahalisinin bir intifa hakkı vardır. Fakat bu hak ne eski hukukun menfaatini destekler ne de bugünkü hukukun çizdiği çerçeveye benzer. Bu hak, başkalarının intifa hakkına zarar vermemek şartıyla herkesin istifadesine açıktır; ancak teorik olarak hiçbir zaman şahsi bir tasarruf hakkı şekline dönüşemez. Dolayısıyla da arazi-i metrukeden sayılan yerler alınıp satılamaz, herhangi bir şahsa veya bir cemaate tahsis edilemez.<sup>358</sup>

Metruk araziye tecavüz vukuunda, oradan istifade edenler dava açabilirler. Birinci grup metruk arazide umumun; ikincisinde ise, istifade eden köy veya kasaba halkının dava açma hakkı vardır. Bu konuda şahısların ehil olup olmadıkları da dikkate alınmaktaydı. Mecellenin 1645. maddesine göre halkı 100 kişiden fazla olan bir köy bahse konu ise, bir kişinin dava açması yeterlidir. Köy halkı 100 kişiden az ise bunların müştereken dava açması gerekir.

Metruk arazinin mülkiyeti ile ilgili tartışmalar her zaman olmuştur. Metruk topraklar kime aittir? Bir kısım müellif, metruk arazinin rakabesinin devlete ait olduğunu ileri sürerken bir kısım da bu tür arazilerin tanziminin de devletin uhdesinde bulunduğunu kabul eder. Üstelik padişah kamu velayeti gereğince bu tür topraklardan istifadeyi kolaylaştıracak tedbirler alabilir ve bu istifade hakkını idari zaruretlerle bağdaştıracak bir biçime sokabilir. Dolayısıyla da bu görüşlerden ikincisi daha doğru gibi değerlendirilebilir. Zira devlet, metruk arazinin rakabesine sahip olsa, bu araziye tapu ile tefviz edebilmesi ve bu arazi üzerinde fiili ve hukuki tasarruflarda bulunabilmesi gerekirdi. Halbuki devlet bu hakka sahip değildir; sadece bu topraklardan istifadeyi tanzim edebilir. Halbuki devlet bir istisna hariç, bu hakka sahip değildi. Bu istisna da göçmenlerin yerleştirilmesine ilişkindi. Muhacirinin İskânı Hakkındaki Nizamname'nin 25. maddesi hükmüne göre, göçmenlerin yerleştirilmesi için metruk araziden bir kısmı ayrılarak onların tasarruflarına verilebilirdi. Ancak sonradan çıkarılan genel bir emirname ile bu imkân da ortadan kaldırılmıştır.<sup>359</sup>

Metruk araziye genel olarak diğer arazi nevelerinden ayıran özellikler şunlardır:<sup>360</sup>

<sup>358</sup> Cin, 1980, s. 31; Cin, 1987, s. 32.

<sup>359</sup> Cin, 1987, s. 33; Cin, 1980, s. 31 vd.

<sup>360</sup> Cin, 1987, s. 33.

▪ *Metruk arazide tapu ile ferdi bir tasarruf mümkün değildir.* Bir veya birkaç köy ahalisine terk ve tahsis edilen yerler için, tahsis hakkında defterhanede eski kayıtlar varsa da bunlara istinaden köy adına senet düzenlenemez. Çünkü metruk arazi, ya umum halkın veya bir veya birkaç köy veya kasaba halkının istifadesine tahsis edilmiş yerlerdir. Böyle yerlerde ferdî tasarrufa izin verilmesi diğer hak sahiplerinin intifa haklarını kullanmaktan menedilmeleri anlamına gelir. Bu ise, metruk arazinin terk ve tahsis amacına tamamen aykırıdır. Nitekim, metruk arazi ferağ, intikal ve hakk-ı karar gibi bir suretle asla ferdî tasarrufa geçirilemez.

▪ *Metruk araziden istifade karşılıksız olup bu tür arazi vergiden muaftır.* Ancak bu kaidenin istisnaları vardır. Pazar, panayır ve iskele gibi yerlerden defterhanede kayıtlı olanlarından vergi alınır. Yaylak ve kışlaklardan istifade edenlerden, tahammüllerine göre vergi tahsil edilirdi. Baltalıklardan ticaret kastıyla kesilen ağaçlardan da öşür alınırdı.

▪ *Metruk arazide zaman aşımı cereyan etmez.* Metruk toprakların bu özelliği, bu arazi üzerinde mülkiyet tesisinin imkânsız olmasından ileri gelir.

▪ *Metruk topraklara taalluk eden davalarda sulh caiz değildir.* Umuma tahsis edildiği cihetle, bu topraklar üzerinde herkesin istifade hakkı vardır. Bu sebeple ahaliden birinin, bedel karşılığında haklarından vazgeçmesi de mümkün değildir.

▪ *Metruk arazide sınır değişikliği geçerli değildir.* Metruk arazide mübadele söz konusu değildir. Sınır değişikliği suretiyle metruk araziye katılan yerler hakkında metruk arazi hükümleri tatbik edilemezdi. Aynı şekilde metruk araziden gasp edilen yerler de aynı mevzuat hükümlerine tabi olur.

▪ *Metruk arazide teberru cereyan etmez.* Örneğin bir kimsenin kendi rızasıyla arazisinden bir kısmı yol haline gelmesi durumunda o mahal arazi-i metrukeden sayılamaz.

▪ *Metruk arazide haksız inşaat hükümleri uygulanmaz.* Metruk arazide hüsnüniyetle cebri iktisap caiz değildir. Örneğin bir kimsenin, bir başkasının mülk yahut miri arazisi üzerine hüsnüniyetle bina yapması halinde; bina araziden kıymetli ise, arazi binaya tabi olarak gasıbın yedinde bırakılır. Halbuki metruk arazide durum böyle değildir. Metruk arazi üzerine bir bina yapılması halinde binanın kıymeti ne olursa olsun mutlaka yıktırılır.



▪ *Metruk arazide müşterek tasarruf iddiası, müstakil tasarruf iddiasına tercih edilir.* Metruk arazide iştirak varlığı, istiklal varlığına tercih olunur. Eski hukukta menkul ve gayrimenkul bir mala zilyet olan iki kimseden biri müstakil, diğeri müşterek mülkiyet iddiasında bulursa, müstakil mülkiyet varlığı, müşterek mülkiyet varlığına tercih olunur. Halbuki metruk arazide durum aksidir. Yani müştereklik varlığı müstakil mülkiyet varlığına tercih olunur. Zira iştirak varlığı, metruk topraklardaki tahsis prensibine daha uygundur.<sup>361</sup>

Yaylakların ve kışlakların alım-satımında Tanzimat'tan önce sipahiler, Tanzimat'tan 1846'ya kadar da defterdarlar tapu senedi düzenlemekte ve vermekteydiler.<sup>362</sup> 1846'dan sonra da miri arazi senetlerinin Defterhane-i Amire tarafından tanzim edilmesi ve verilmesi kurala bağlanmıştı. Bu kuralın Tanzimat'ın merkeziyetçi karakterine ve arayışına uygun olarak alındığı anlaşılmaktadır. Defterhane-i Amire'de vergisi kayıtlı bulunan yaylakların ve kışlakların senetleri kanun-ı kadim üzere düzenlenmekte ve gönderilmekteydi. Vergisi kayıtlı olmayanlara tapu verilmesi kanuna aykırı olduğu cevabı verilmekteydi.<sup>363</sup> Ancak bazı konargöçerler, bir süredir tapu nizamına tamamıyla riayet etmemekteydi. Bu gibi yaylakların alımı, satımı ve devri karşılıklı düzenlenen bir senetle yapılmaya başlandı. Devlet senedi olmayan yaylak ve kışlakların ferağ ve intikallerini resmi olarak tanımayan kişiler kendi aralarında yapmış oldukları özel anlaşmalar ve hazırladıkları senetlerle kayıt dışı olarak devletten habersiz alım-satım işlemi yapmayı tercih etmekteydiler. Bu durum, arazi işlemlerinde bu alanın devletin meşruiyetinin sınırları dışında kaldığı veya kalınmaya başlandığını gösterir. Yani tarafların ellerinde birbirine verdikleri ama hukukun tanımadığı senetler mevcuttu. Bu ise ortaya çıkan anlaşmazlıkların hallini güçleştirmekteydi. Bazen taraflardan birisine ciddi adaletsizlikler ve zarar veren uygulamalar yaşanabilmekteydi. Örneğin daha fazla vergi vermeyi göze alarak bir kısım köylü, hukuki yapısını değiştirdiği arazisini öşr-i arazi dönüştürüyordu. Bu durum eski kanunlara ve müesses nizamata aykırıydı. Ancak arazinin boş kalması da devlet açısından son derece önemliydi.

---

<sup>361</sup> Cin, 1987, s. 34.

<sup>362</sup> Tanzimat'tan önce yaylak ve kışlaklarla ilgili meseleleri davalara götüren genellikle itiraz edenlerin sipahiler olmasının sebeplerinden birisi bu olmalıdır. Gelirlerini tasarruf ettiği, üzerindeki köylüyü kontrol ve denetlemek durumunda olması ve muhtemel devlet indinde taşıdığı resmi kimliği ile yaylak ve kışlak davalarında sipahileri aktif bir taraftı. Ancak Tanzimat'tan sonra bu davalarda tarafın değiştiği artık reyanın ferdi veya toplu bir şekilde problemleri adli makamlara taşıdıkları görülmektedir.

<sup>363</sup> BOA, *İ.MMS*, 132/5655, 17/Za/1273 (9 Temmuz 1857).

Oluşturulan arazi komisyonu bu güçlükler altında müzakerelerini yapıyordu. Haf-tada ancak iki gün toplanan nu komisyonda eski kanunlar ve yenileri karşılaştırılarak sorunların haline bakılıyordu.<sup>364</sup>

Arazi-i metruke konusunda aşağıda sadeleştirilerek verilmiş olan 8 Eylül 1857 tarihli bir irade, içinde kışlakların da yer aldığı arazilerin durumu, tasarruf şekilleri, tapu ve senetlerinin temini gibi hususlara yer vermektedir. Bu iradenin ilginç olan yönü yazıyı kaleme alan birimin, devletin bürokratik yetersizliklerini kabul ve hatta itiraf ediyor ve bunu da Defterhane kayıtlarının yetersizliğine bağ-lıyor olmasıdır.

*Miri araziden olan yaylakların ferağ ve kasr-ı yedi, Tanzimattan önce sipahiler tarafından daha sonra yani 1263 (1847) tarihine kadar defterdarlar tarafından gerekli vergisi alınarak tapu sened-leri verile gelmişti. 1263 (1847) yılında miri arazi senetleri Defter-hane tarafından düzenlenip verilmesi kurala bağlanmıştı. Bunun üzerine yaylakların ferağ, intikal ve ihaleleri hususuna dair taşra-dan mazbataları geldikçe Defterhanede vergisi kayıtlı olanların se-netleri kanun-ı kadim üzere düzenlenip gönderilmekteydi. Vergi kaydı olmayanlara tapu verilmesi kanuna aykırı olduğu için cevap verilmemekteydi. Bu da tapu kurallarına tamamıyla riayet oluna-masına ve uygulanamamasına yol açmaktaydı. Bu durum, eyalet meclislerinden gelen mazbatalarda, bu gibi yaylakların alım-satım ve kullanımlarında alan ve satan arasında herhangi bir senet dü-zenlenmemesi sonucunu doğurmaktaydı. Bu, hakkaniyet ve adalete uygun olmadığı gibi tapu senetlerinden alınagelen harçların bir kısmının kaybolmasına ve dolayısıyla da hazinenin zararına sebep olmaktaydı. Bu sıkıntıların ortadan kaldırılması, tapu nizamının uygulanabilmesi için Babiali'de teşkil olunmuş olan Arazi Komis-yonu'nun çalışmalarını sürdürdüğü bu dönemde bu gibi hususların tadil edilerek ayrıntılı olarak ele alınması gerektiği ve bununla ilgi-li de kanunun uygun maddelerine düzenlemelerin yapılarak koyul-ması ve uygulanması gerektiği için irade-i seniyye gönderilmişti...*

*2. Selim devrinden beri Rumeli ve Anadolu taraflarında yazıcılar arazi tahriri yapamamaktaydı. Bu sebeple bu devirden beri gerek*

<sup>364</sup> BOA, İ.MMS, 132/5655, 17/Za/1273 (9 Temmuz 1857).

*yaylak ve kışlak gerekse koru itti haz olunan arazi Defterhane’de kayıtlı değildi. Bu araziler, iki yüz küsur seneden beri ne türden kabul edildiği ya da ayrıldığı; ne şekilde yaylak, kışlak veya koru olarak kabul edildiği bilinmemekteydi. Eskiden beri bu arazilere miri arazi gözüyle bakılmakta ve tapu ile tasarruf oluna gelmekteydi. Bundan sonra da Defterhane-i Amire’de kayıtlı olmayıp, tapu ile tasarruf oluna gelen yaylak, kışlak ve korular hakkında kayıtlı olanlar gibi işlem yapılması; tapu verilerek ferağ, intikal ve ihaleleri durumunda diğer miri arazi hakkında geçerli olan kanun ve nizamların bunlar için de geçerli tutulması istenmişti. Durumun Divan-ı Hümayun Kalemi’ne kaydıyla Defterhane-i Amire’ye ve diğer gerekli yerlere bildirilmesi emredilmişti. Gereğinin yapılması konusunda Meclis-i Ali-i Tanzimat’da ve Meclis-i Hass-ı Umumi’de de uygun görülerek durumun padişaha arz edilmesi konusunda irade-i seniye de çıkmıştı.)”<sup>365</sup>*

Rumeli eyaletinde yaylak ve kışlak tasarruf edenlere tapu senedi aldırma kuralının uygulanması için emir gelmişti. Defter-i Hakani kayıtlarında, vergisi kayıtlı bulunan yaylakların tapuyla alınıp satılması, istiklalen zapt ve tasarruf olunması kanuna uygundu. Vergisi kayıtlı olmayanların tapuyla alınıp satılması ve müstakilen zapt ve tasarrufu kanuna aykırı bulunmuştu. Bundan dolayı taşra da yaylakların ferağ, intikal, ihaleleri durumunda gereken mazbataları Defterhane-i Amire’ye gönderilmeden önce, Defter-i Hakani kayıtlarına bakılarak vergisi kayıtlı bulunanların diğer arazilerde olduğu gibi gerekli senetleri düzenlenmekte ve gönderilmekteydi. Vergisi kayıtlı bulunmayanlara gereken cevap yazılmaktaydı. Bunun gibi tahrir mahalli bulunmayan yaylaklara tapu senedi verilip verilmemesi hakkında Babıali’de kurulmuş olan kanun-ı arazi komisyonunda ele alınarak konuşulmuştu. Bu komisyon, ne yönde karar verirse ona göre icabının yapılacağı belirtilmişti. Diğer miri arazilerde olduğu gibi mutat olan harcını ödedikten sonra mazbatayla merkeze bildirilenlere Defterhane’den tapu senetlerinin yazılması ve gönderilmesine karar verilmişti.<sup>366</sup>

Yeni bir arazi kanunnamesinin hazırlanmasına gerekçe oluşturmak üzere devlet, bazı birimlerden görüş istemiştir. Bunun üzerine Rumeli Eyalet Meclisi, 2.

<sup>365</sup> Sivridağ, Yekeler, Kırca, Köse, Atik, Karaca, 2014, s. 70-71.

<sup>366</sup> BOA, *İ.MMS*, 132/5655, 06/M/1274 (27 Ağustos 1857).

Selim'den beri Rumeli ve Anadolu taraflarına muharrirler gidip arazi tahriri yapmamışlardı. O tarihten beri gerek yaylak ve kışlak gerekse kuru olarak kullanılmaya başlayan araziler Defterhane-i Amire'de kayıtlı değildi. Bu araziler ise 200 küsur seneden beri (Tanzimat Devrine kadar) ne tür araziden ayrıldı veya hangi araziler ne şekilde yaylak, kışlak ve kuru haline getirildi bilinmemekteydi. Bundan dolayı bunlara arazi-i miriye nazarıyla bakılarak tapu ile tasarruf olunagelmişti. Bu sebeple Defterhane-i Amire'de kayıtlı olmayıp da tapuyla tasarruf olunan yaylak, kuru, kışlaklar hakkında kayıtlı olanlar gibi muamele yapılarak tapu verilmesine, ferağ, intikal ve ihaleleri durumunda da diğer miri arazi hakkında geçerli olan kanun ve nizamların bunlar için de geçerli olması teklif edilmişti. Tanzimat kurumlarınca uygun görülen bu teklif 24 Ağustos 1857 tarihinde iradesi çıkarak kanunlaşmıştı.<sup>367</sup>

Bu husus o zamana kadar yaylak ve kışlakların tasarrufunu elde etmiş olan ayan, eşraf ve mütegalibenin elde etmiş olduğu hakları meşrulaştırmasına yol açmış olmalıdır. Eskiden defterhane kaydı olmayan yaylak ve kışlakların mülkiyeti tartışma konusu olmaya devam ederken bu karardan sonra tahrir mahalli olmayan yaylak ve kışlaklarında ferağ, intikal ve ihaleleri durumunda gereken senetlerinin verilebileceğine karar verilmesi, o zamana kadar elde etmiş olan kazanımların devlet tarafından tanınması anlamına gelmektedir.<sup>368</sup>

Yetersizlikleri kabulü mevcut fiili durumu onaylayarak sorunları aşmaya çalışan bu iradeye rağmen hatta bu irade ve daha sonra çıkarılacak Arazi Kanunnamesi'ndeki ilgili düzenlemelere rağmen problemler yaşanmaya devam etmişti. Bir kimsenin tapuyla uhdesinde olup zapt ettiği ve her yıl ziraat ederek öşrünü verdiği arazisine başka taraflardan müdahale olunmaması kanunu gereği idi. Ve bundan böyle defterhaneye kayıtlı olmayıp tapuyla tasarruf olunagelen yaylak, kışlak ve korular hakkında dahi kayıtlı olanlar gibi muamele olunup tapu verilerek ferağ, intikal ve ihaleleri durumunda diğer miri arazi hakkında geçerli olan kanun ve nizamların bunlar hakkında da geçerli tutulması için 24 Ağustos 1857 tarihinde irade ile kararlaştırılmış maddelerden idi. Bunun gibi "*bir karye veyahut üçbeş karye ahalisine mahsus olarak kışlak veya yaylaklardan başka minelkadim müsta-*

<sup>367</sup> BOA, *İ.MMS*, 132/5655, 17/Za/1273 (9 Temmuz 1857). 1857 yılında tartışılan ve alınan bu kararın taşrada uygulanmasında bilgisizlikten kaynaklı aksamalar görülmeye devam etmişti. Bu kuralın komisyon kararı gereği olduğu arazi memurlarına bildirildiği maliye müfettişlerine de durumun bildirilmesi istenmişti. BOA, *TŞRBNM*, 25/17, 28/M/1281 (3 Temmuz 1864).

<sup>368</sup> BOA, *İ.MMS*, 132/5655, 25/B/1273 (21 Mart 1857).

*kilen yaylak ve kışlak ittihaz kılınmış ve ba-tapu müstakilen veya müştereken tasarruf olunagelmış olan mahallerin arazi-i mezruadan farkı olmayub hakkında muamelei kanuniye... icra kılınır ve şu iki dönüm yaylak ve kışlağın sahiblerinden dahi tahammülerine göre rüsumatı kışlakiye ve yaylakiye ahz olunur”* diye Arazi Kanunnamesi'nin 24. maddesinde yazılıdır. Gümülcine kazasına bağlı Eğrican nahiyesinin Çeribaşı köyünde bulunan kışlak yerlerinden dolayı aynı köy ahali-sinden bazı kişilerin müdahalesi sonucunda ortaya çıkan anlaşmazlığın yerinde görülerek mahkemeden ilamı verilmiş. Mazbata, tahrirat ve ilam usulüne uygun olarak fetvahaneden tasdik edildiği halde adı geçen kişilerin kışlağa müdahalesi-nin engellenmesi konusunda emir verilmesi istenmişti. Defterhane ile yapılan yazışmalarda köyün sultan Bayezid vakfı dahilinde ve arazi-i mevkufeden olup mu-fassal kaydının altında kışlak yazılmamış olduğu cevabı verilmişti.<sup>369</sup> İlk defter-hane kayıtlarında kışlak olarak kaydedilmemişken daha sonraki yüzyıllarda kışlak olarak ifade edilmesi, arazilerin önce kışlak statüsüne geçirilerek daha sonra mülk haline dönüştürüldüğü gibi bir sonuç çıkmaktadır.

Nitekim yukarıdaki iradenin gereği kanunda toprakların tapu ve senet veril-mesi işlemlerinin düzenlenmeye çalışıldığı ancak arazi kanunun yetersiz kaldığı, daha sonraki yıllarda yeni düzenlemeler yapıldığı görülmektedir. Mirî araziye reayaya verme işi, devlet adına bu iş ile görevlendirilmiş memurlar tarafından yapılmaktaydı. Yani mülkiyeti devlete ait olan mirî araziler, sahib-i arz denilen memurun izni ve vasıtası ile belli bir bedel karşılığında reayaya kullanılmıştır. Bu görevi; Tanzimat'tan önce sipahi diye isimlendirilen tımar ve zeamet sahipleri yapmaktaydı. Tanzimat'tan sonra hicrî 1839'dan 1847'e kadar tımar ve zeamet sahipleri, kısmen mültezimler devleti temsilen tefviz akdi yapmışlardır. 1847'den 1858'e kadar da kısmen mültezimler ve kısmen de muhassıllar tefviz akdinde devleti temsil etmişlerdir.<sup>370</sup>

### **3.3. 1858 Arazi Kanunnamesi'nde Kışlaklar**

Fonksiyonları ve sınırları açısından birbirinden ayırt edilmekte oldukça zorlanılan kışlak, yaylak, mera, otlak, ağıl gibi kavramlar, 1858 Arazi Kanunna-mesi'nde de geçmektedir. Bu tür kavramlar, ilgili kanunnamenin birçok madde-sinde çerçevesi çizilmeden geçmişken bazı maddelerde de kümülatif şekilde zik-redilmişlerdir. Dolayısıyla karışıklık hukuki olarak da devam etmiştir. Bu sebeple

<sup>369</sup> BOA, C.DH, 206/10283, 16/M/1290 (16 Mart 1873).

<sup>370</sup> Sivridağ, Yekeler, Kırca, Köse, Atik, Karaca, 2014, s. 16.

aşağıda kışlakları merkez alan maddeler belirtildiği gibi zaman zaman onlarla beraber üst hukuki kategorisi olan arazi-i metruke içinde zikredilmiş özellikle yaylak ve mera gibi alanlarla ilgili hukuki maddeler de ele alınmak durumunda kalınmıştır.

*Meralar*, bir veya birkaç köy veya beldeye münferiden veya müştereken hayvanlarını otlatmaları ve otundan yararlanmaları için tahsis edilen ve öteden beri bu amaçla kullanılagelen arazilerdir. *Yaylaklar*, bir veya birkaç köyün yaz mevsiminde hayvanlarını otlatmaları ve orada yazı geçirmeleri için tahsis edilen ve öteden beri bu şekilde kullanılan yüksek yerlerdir. *Kışlaklar* ise, köylünün hayvanlarını kış mevsiminde barındırması ve otundan faydalanması için tahsis edilen ve öteden beri bu şekilde kullanıla gelen yerlerdir.

1858 tarihli Osmanlı Arazi Kanunnamesi'nde genel manada araziler, hukuki rejimi itibariyle beş kısma ayrılmıştı. Bunlar, mevzu olduğu haklara göre farklı hukuki kaidelere tabi idi. Bu kanuna göre kamu malı olarak görülen meralar, yaylaklar ve kışlaklar metruk araziden kabul edilmekteydi. Osmanlı hukuku, kamu mallarının bir kısmını *arazi-i metruke* adı altında ancak 1858 tarihli Arazi Kanunnamesi'nde tanzim etmiştir.<sup>371</sup> Bu kanunnamenin 101. maddesi çerçevesini tam olarak belirtmeden yaylak ve kışlakların hukukî rejimini belirtmektedir:

*“Defterhane-i Âmire'de mukayyed olup bir karye ahalisine müstakillen ve yahud üç - beş karye ahalisine müştereken mine'l-kadim mahsus olan yaylak ve kışlağın otundan ve suyundan yalnız kendilerine mahsus olan karyeler ahalisi intifâ' eyleyip ecânibden bulunan diğer karyeler ahalisi intifâ' edemez ve bu makûle yaylak ve kışlağın otundan ve suyundan intifâ' eden ahaliden tahammüllerine göre canib-i mîrî için rusumat-ı yaylakiye ve kışlakiye alınır. Böyle ahaliye mahsus olan yaylak ve kışlaklar alınıp satılmaz ve tapu ile bir kimseye müstakillen tasarruf etdirilemez ve ahalinin rızası olmaksızın ziraât ve harâset dahi olunamaz.”*<sup>372</sup>

<sup>371</sup> Mera, yaylak ve kışlakların sağlam ve açık bir hukuki rejime kavuşturulmamış olması, aslında özel mülkiyete konu olmayan bu yerlerin kısmen de olsa tarıma açılması ve tarım arazisi olarak kullanılmasında etkili olmuştur. Aynı şekilde meralardan yararlanma, bazen sürü varlığı çok olanların elinde kalmakta ve bazen de bunlara otlatma güçlerinin üstünde hayvan sokulmaktadır. Bu ise kısa zamanda mera toprağını örtüsüz kalması sonucu, rüzgâr veya yağmur erozyonuna maruz bırakmaktadır. Cin, 1980, s. 4-5.

<sup>372</sup> Sivridağ, Yekeler, Kırca, Köse, Atik, Karaca, 2014, s. 123.

101. madde hükmünden yaylak ve kışlakların, bir veya birkaç köy ahalisine müstakilen veya müştereken tahsis edilmiş olan veya bir tahsis bulunmadığı takdirde eskiden beri yaylak veya kışlak olarak kullanılan yerler olduğu anlaşılmaktadır. Ancak, hukukî rejimleri bakımından aynı hükümlere tâbi olan yaylak ve kışlaklar coğrafi özellikleri itibariyle birbirinden farklılık gösterebilirler. Yaylalar, insan ve hayvanların genellikle suyundan, bitkisinden ve havasından yararlandıkları yüksek ve serin yerlerdir. Yükseklerde bulunan bu tür yerlere günü birlik gidip gelmek, yolların elverişsizliği ve mesafe gibi sebeplerle çoğu zaman mümkün olamamaktadır. Kışlaklar ise dağ köylülerinin kışın, hayvanlarını otlatmak ve sulamak maksadıyla kullandıkları, yaylalara göre daha alçak yerlerdir.<sup>373</sup>

Burada üzerinde durulması gereken bir diğer nokta da mera, yaylak ve kışlakların mülkiyetinin kime ait olduğu meselesidir. Bu tür araziler, bir veya birden fazla köy, kasaba veya şehirler namına tahsis olunabilmekteydi. Herhangi bir kimşenin müstakilen veya birkaç kişi ile müştereken istifadesine tahsis edilen mera, yaylak ve kışlak yerleri, metruk araziden sayılmayıp mirî arazi hükümlerine tâbi olmaktaydı. Yani bunlar tasarruf, ferağ ve intikal bakımından tamamen mirî arazi hükmünde muamele görürdü. Bu konuya Arazi Kanunnamesi'nin 24. maddesinde yer verilmiştir. Bu maddede yaylak ve kışlakların tasarruf şekilleri, statüleri ve vergilendirilme şekilleri gibi hususlara yer verilmiştir:<sup>374</sup>

*“Bir karye veyahud uc-beş karye ahalisine mahsus olan kışlak ve yaylaklardan başka mine'l-kadim müstakillen yaylak ve kışlak itihâz kılınmış ve ba-tapu müstakillen veya müştereken tasarruf olunagelmış olan mahallerin arazi-i mevrû'adan farkı olmayıp hakkında zikrolunan ve bundan sonra beyân olunacak muamele-i kanuniye bi-tamamiha icra kılınır ve şu iki nev' yaylak ve kışlağın sahiblerinden dahi tahammüllerine göre rusumat-ı kışlakiye ve yaylakiye ahz olunur.”<sup>375</sup>*

Bunun dışında diğer arazi çeşitleri veya tasarruf esaslarını konu edinmesi bakımından içinde yaylak ve kışlaklar geçen veya konu edinen 3., 24., 84., 102. ve 127. maddeler de söz konusudur. 3. maddede *tarla ve çayır ve yaylak ve kışlak ve*

<sup>373</sup> Cin, 1980, s. 47, 77-78.

<sup>374</sup> Bu konuyu düzenleyen Arazi Kanununun 24. maddesi sadece yaylak ve kışlaklardan bahsediyor. Meraların maddede zikredilmemiş olması her halde bir unutmamanın eseridir. Çünkü yaylak ve kışlaklarla meralar arasında bu bakımdan bir fark yoktur. Cin, 1980, s. 47, 77-78.

<sup>375</sup> Sivridağ, Yekeler, Kırca, Köse, Atik, Karaca, 2014, s. 107.

korular ve emsali yerler geliri hazineye ait miri arazi içerisinde değerlendirilip bunların tapu ve senetlerinin kimler tarafından verilebileceği, kimin yetkili olduğu konusu belirtilmiştir:

*“Arazi-i miriye rakabesi canib-i beytü’l-mala aid olarak ihale ve tefvizi taraf-ı Devlet-i Aliyye’den icra oluna gelen tarla, çayır, yaylak, kışlak, koru ve emsali yerlerdir ki mukaddema ferağ ve mahlu-lat vuku’unda sahib-i arz itibar olunan tımar ve zeamet ashabının ve bir aralık mültezim ve muhassılların izin ve tefvizıyla tasarruf olunur iken muahharan bunların ilgası hasebiyle el-haletü hazihi taraf-ı Devlet-i Aliyye’den bu hususa memur olan zatın izin ve tefvizıyla tasarruf olunup mutasarrıfları yedlerine balası tuğralı tapu senedleri verilir. Tapu hakk-ı tasarruf mukabilinde verilen mu’accedir ki canib-i miri için memuru tarafından ahz ve istifa kılınır.”<sup>376</sup>*

Bunların dışında 1858 Arazi kanununda yaylak ve kışlaklarla ilgili 84, 102 ve 127 maddelerinde çeşitli düzenlemelere gidilmişti. Seksen dördüncü maddede *“Ba-tapu tasarruf olunan yaylak ve kışlağa mevsiminde bila-ozr üç sene ale’t-tevali çıkılmaz ve resmi verilmez ise mustahıkk-ı tapu olur”<sup>377</sup>* denilerek yaylak ve kışlakları daimi ve sürekli tasarruf edilmesini sağlamak, mali ve üretim kaygılarıyla devlet ve halk açısından verimli kullanmak amacıyla üç yıl üst üste mazeretsiz çıkılmadığı takdirde başkası tarafından tapu ile tasarruf edilmesi hakkı getirilmiştir. Kuru mülkiyeti devlete ait olan bu yaylak ve kışlaklara mevsiminde 3 yıl art arda özürsüz olarak çıkılmaz ve resmi ödenmezse, artık o kimselerin bu yaylak ve kışlak yerleri üzerindeki tasarruf hakları sona erer.<sup>378</sup> Devlet yeniden tapu misli denen bir bedelle bu yerleri eski mutasarrıflarına tefviz edebilir; onlar istemedikleri takdirde müzayede suretiyle isteyen kimselere tevcih edilebilirdi. Yüz İkinci Maddede *“Koru ve orman ve tarik-ı âmm ve panayır ve pazar ve har-*

<sup>376</sup> Sivridağ, Yekeler, Kırca, Köse, Atik, Karaca, 2014, s. 104.

<sup>377</sup> Sivridağ, Yekeler, Kırca, Köse, Atik, Karaca, 2014, s. 120.

<sup>378</sup> Arazi Kanunnamesi 84. maddesinde, yaylak ve kışlak mevsiminde yaylaya üç defa çıkmayan kişilerin yaylak ve kışlak üzerindeki bütün haklarını kaybedeceği ifade edilmiştir. Kanunnameye üç yıl kullanılmayan arazinin kullanım hakkının kaybedileceği ifade edilmiş olsa da bunun hayata geçirilmediğini ve arazide uygulanmasının mümkün olmadığını ifade etmek gerekir. Nazım Kuruca, Muhammed Yunus Kuruca, Soner Karademir, “Osmanlı Devleti’nden Günümüze Yaylaların Hukuki Problemleri ve Çözüm Önerileri (Giresun Örneği),” *Uluslararası Yaylacılık ve Yayla Kültürü Sempozyumu*, 26 - 28 Eylül 2019 – Giresun, s. 134.



man yerleri ve mera ve kışlak ve yaylak misillü mine'l-kadim ahaliye tahsis ve terk olunmuş olan arazi-i metrûkeye müte'allik davalarda murur-ı zamana itibar olunmaz.”<sup>379</sup> denilerek metruk arazide davaların zaman aşımını düzenlemiş ve bu arazi türünde zamanaşımı olamayacağını hükme bağlamıştır. Yüz Yirmi Yedinci Maddede ise; “Ale'l-umum mahsulât ve mevrû'at-ı arziye nerede harman olunur ise olunsun her kangı karyenin hududu dahilindeki arazide nâbit olmuş ise ol mahsulât ve mevrû'âtın a'şârı yalnız ol karyeye hâsıl itibar olunur. Kezâlik yaylak ve kışlak ve otlak ve ağıl ve değirmen ve sairenin rüsûmât ve icarat-ı maktû'aları dahil-i hududunda buldukları karyeye hâsıl itibar kılınır”<sup>380</sup> denilerek içerisinde kışlakların da bulunduğu arazilerin gelirlerinin sınırları içindeki köylerin gelirleri içerisinde yer alacağını ifade eden mali bir düzenleme yapılmıştır. Bu düzenlemenin klasik dönemde uygulanan tımar sisteminin mali açıdan oluşturduğu çok parçalı yapıyı önlemeye yönelik olduğu söylenebilir. Ayrıca bu düzenleme Tanzimat'ın merkezîyetçi anlayışının mali açıdan arazilerin gelirleri üzerinde gerçekleştirilmesine de hizmet ettiği anlaşılmaktadır.

Bu maddelere metruk araziye konu olan özellikle meralarla ilgili diğer maddelerle beraber bakıldığında daha anlam kazanacaktır. Çünkü aynı arazi sistematığı içinde olmakla birlikte meralarla ilgili ifade ve uygulamalarda farklılıklar vardır. Kanunun 97-100. maddeleri<sup>381</sup> meraları konu edinmektedir. Bu maddelerinin

<sup>379</sup> Sivridağ, Yekeler, Kırca, Köse, Atik, Karaca, 2014, s. 123.

<sup>380</sup> Sivridağ, Yekeler, Kırca, Köse, Atik, Karaca, 2014, s. 127.

<sup>381</sup> **97. Madde** “Bir karyeye mine'l-kadîm mahsus olan merada yalnız ol karye ahali hayvanâtını ra'y eder ve âhar karye ahali ol meraya hayvanât süremez. İki veya üç ya daha ziyade karye ahali beyninde mine'l-kadîm müşterek olan mera her kangı karyenin hududu dahilinde bulunur ise bulunsun ol karyeler ahali hayvanlarını müştereken ra'y etdirip yek-diğeri ra'ydan men' edemezler ve böyle bir karye ahalisine bi'l-istiklâl veyahud birkaç karye ahalisine bi'l-iştirak mahsus olan kadimî mera yerleri alınıp satılmaz ve üzerine mandıra ve ağıl ve ebniyeşe-i saire ihdâs olunmaz ve kürüm ve eşcâr garsile bâğ ve bâğçe ittihâz kılınmaz. Ebniye ve eşcâr ihdâs ve gars eden olur ise cemî'-i zamanda ahali hedm ve kal' etdirebilir ve arazi-i mevrû'a misillü hiçbir kimse tarafından sökülüp ziraât ve harâsete izin ve ruhsat verilmez ve ziraat eden olur ise men' olunup her ne vakit olsa mera olmak üzere ibkâ kılınır”. **98. Madde** “Mine'l-kadîm ne mikdar arazi-i muayyene mera olmak üzere terk ve i'dâd kılınmış ise ol mikdar arazi-i muayyeneye mera denilip muahharan tayin ve ihdâs olunan hudud ve sınıra itibar kılınmaz.” **99. Madde** “Bir karye veya kasaba dahilinde bulunan çiftliğin mine'l-kadîm ol karye veya kasaba merasında ne mikdar hayvanâtı ra'y olunagelmiş ise yine ol kadar hayvanâtı ra'ydan men' olunamaz. Fakat bu makûle çiftlikâta ol kasaba ve karye meralarından başka mine'l-kadîm müstakillen mahsus olan meralar, ahali-i kurâ ve kasabâta mine'l-kadîm terk ve tahsis kılınmış olan meralar gibi arazi-i metrûkeden olmayıp bu makûle çiftlik meralarında yalnız mutasarrıf hayvanâtını ra'y etdirip sairini ra'ydan men' eder ve bunlar bâ-tapu tasarruf olunup haklarında sair arazi-i mîriye muamelesi olunur ve bu misillü çiftlik meraları için öşre muâdil senevî icâre alınır”. **100. Madde** “Bir karyeye mahsus veyahud birkaç karye beyninde müşterek olan merada karye ahalisinden bir kimsenin ne mikdar hayvanâtı ra'y olunagelmiş ise ol hayvanâtın muahharan hâsıl olan firû'u yani döller dahi ol merada ra'ydan men' olunmaz ve ahali-i kurânın hayvanâtına müzâyaka verecek olduğu hâlde haricden ilâve ederek hayvanât getirip ra'y etdirmeğe ahali-i karyeden bir kimsenin salâhiyeti

ifadeleri Tanzimat öncesinde yaşanan mera davalarının Vilayet Ahkam Defterlerine yansıyan hükümlerinde birebir aynen zikredilmektedir. Yani Arazi Kanunnamesi meraların hükmü konusunda Tanzimat öncesinde yaşanan uygulamaları ve oluşmuş hükmü aynen ve kaleme alınmış şekli olarak görünmektedir.

Bir yerin yaylak veya kışlak sayılması için bazı hukukî unsurlar gerektiği ifade edilmiştir. Bunlar: 1) *Tahsis muamelesinin yapılmış olması*, 2) *Kadimden beri kullanma hakkının devam ediyor olmasıdır*. Ayrıca yaylak ve kışlaklar özel mülkiyete konu olamazdı. Bu özelliği sebebiyle yaylak ve kışlaklar satılamaz, kazandırıcı zaman aşımı ile iktisap edilemez; tapu ile tasarruf edilemez. Haczedilemez. Yaylak ve kışlak uyuşmazlıklarında sulh caiz değildir. Yaylak ve kışlak davalarında zaman aşımına itibar edilemez. Ancak yaylak ve kışlakların meralardan farklı olan yönleri vardır. Dört maddede ifade edilebilecek bu hususlar defterhanede kayıtlı olmak, yaylak ve kışlaklardan yararlananlardan durumlarına göre bir resim almak, hak sahiplerinin rızası ile ekilip biçilmek ve müşterek yararlanmayı engellemeyecek şekilde ev, ağıl vb. gibi tesisler kurulabilmesidir.<sup>382</sup> Bütün bunların dışında kışlaklarla ilgili Arazi Kanunnamesi'nin madde(ler)sinden çıkarılabilecek diğer hususlar ise şunlardır:

▪ *Defterhanede Kayıtlı olmalı*; Arazi kanununun 101. maddesi “*Defterhane-i amirede mukayyet olup...*” bir veya birkaç köye müstakilen veya müştereken tahsis edilmiş olan yaylak ve kışlaklardan bahsetmektedir. 101. madde hükmü, şu soruyu akla getirmektedir: Acaba kadimden beri yaylak ve kışlak olarak kullanılan bir yer, Defterhanede kayıtlı değilse, hak sahipleri lehine yaylak veya kışlak olarak kabul edilemeyecek mi? Bu mesele uygulamada yaylak ve kışlak iddialarının sadece Defter-i Hakani kayıtlarıyla ispat olunup, böyle bir kayıt bulunmadığı takdirde, yaylak ve kışlak iddiasının şahitle ispatına cevaz verilip verilemeyeceği konusu ile ilgilidir. Hâkim fikre göre, adı geçen 101. maddede yer alan “*Defterhanede mukayyet olmak*” ifadesi ihtirazi bir kayıt değildir. Çünkü bütün yaylak ve kışlakların Defterhanede kaydı yoktur. Yaylak ve kışlak ister kayıtlı olsun ister olmasın aynı hükme tâbidir. Meraları düzenleyen Arazi Kanununun 97. maddesi,

---

*yokdur. Ve bir karyeye haricden gelip müceddeden yurd bina ederek tavattun edecek kimse ahali-i karyenin hayvanâtına zaruret ve müzâyaka vermemek üzere haricden bir mikdar hayvanât tedarik ve celb ederek ol karyenin merasında ra'y etdirebilir. Ahali-i karyeden bir kimsenin ol karye merasında ne mikdar hayvanâtı ra'y olunagelmış ise muahharan o kimsenin yurdunu alan kimesnenin dahi ol mikdar hayvanâtı ra'ydan men' olunamaz*”. Sivridağ, Yekeler, Kırca, Köse, Atik, Karaca, 2014, s. 122.

<sup>382</sup> Cin, 1980, s. 78-81.

meralar için böyle bir kayıt mecburiyeti kabul etmemiştir. Halbuki yaylak ve kışlaklar da metruk araziden olması itibariyle, meralarla aynı hükümlere tâbidir. Arazi kanununun 101. maddesinde yer alan esaslar bunu doğrulamaktadır. O halde yaylak ve kışlağın Defterhanede kayıtlı olmaması metruk araziden olmadığı anlamına gelmez. Kanaatimizce, yaylak ve kışlaklar için 101. maddede yer alan “*Defterhanede kayıtlı olma*” deyiminin kullanılış gayesi, başkadır. Yaylak ve kışlaklardan istifade edenlerden, malî durumlarına göre, ki burada ilgililerin sahip oldukları hayvan sayısı nazara alınmak gerekir, bir yaylak ve kışlak resmi alınır. Bu husus 101. maddede açıkça belirtilmektedir. Fakat tımar sahibi sipahiler veya mültezimler yaylak ve kışlaklardan istifade edenlerden, yaylak ve kışlak resmi adı altında kanunsuz ve fazla resim almışlardır. Ayrıca tımar sahipleri hukuken yaylak ve kışlak vasfına sahip olmayan ve devlete ait arazi üzerinde hayvan gezdiren köylüden yaylak ve kışlak resmi adı altında birtakım bedeller almak yoluna gitmişlerdir. Köylünün yakınması üzerine, tımar sahiplerinin veya mültezimlerin ancak Defterhanede yaylak ve kışlak olarak rüsuma tâbi olan yerlerden ve sadece defterde kayıtlı miktarlarda resim alınması esası tımar sahiplerine veya mültezimlere irade buyrulmuştur.<sup>383</sup> Kaldı ki yukarıda belirtilen 18 Muharrem 1274 tarihli irade de Defterhaneye kayıtlı olmayan yaylak ve kışlakların tapu işlemlerinin düzenlenmesi ile ilgiliydi ve onların da kayıtlı olanlar gibi işlem görmesine karar verilmişti.

Devlet arazinin statüsü konusunda zaman zaman işine geldiği noktada oluşabilecek statü değişikliklerine kısmi-genel aflar getirmişti. Örneğin ziraata uygun olmayan yerlerin meraya dönüştürülmesi ile ilgili olarak alınan karar buna örnek olarak gösterilebilir. Ziraata uygun olmayan bir yerin ekilebilir adıyla tasarruf ettirilmesinde hiçbir menfaat olamayacağı gibi bu gibi yerlerin senetlerinin mera şeklinde değiştirilmesinin engellenmesi konusunda kanuni bir açıklık olmadığından bahisle ne yapılması gerektiği Babıalı'ye sorulmuştu. Şurayı devlet Tanzimat dairesinde kaleme alınan mazbatada; ziraata uygun olmayan yerlerin meraya değiştirilerek öşre bağlanması hazinece faydaya sebep olacağı ancak buna dair kanuni açıklık bulunmadığı belirtilmiş. Bu gibi yerlerin öşre bağlanarak ziraata uygun olmayan yerlerin mera olarak kaydedilmesine ve dönüştürülmesine izin verilmişti.<sup>384</sup> Yayla, kışlak, mera gibi arazilerin mülkiyet ve kullanım sorunları büyük oranda cumhuriyet devrine de taşındı. Alınan kararlar ve dayandığı maddele-

---

<sup>383</sup> Cin, 1980, s. 82.

<sup>384</sup> BOA, *TFR.I.YN*, 9/886, 15/6/1305 (27 Ağustos 1889).

rin büyük oranda Osmanlı uygulamaları ve 1858 Arazi Kanunnamesi ve daha sonraki düzenlemelere bağlı olduğu görülmektedir. Örneğin Yargıtay Hukuk Genel Kurulu , yayla iddialarının meraya imtisalen şahitle ispatının caiz olmadığı ve çünkü Arazi Kanununun 97. maddesinde meradan ve 101. maddesinde yayladan bahsedilmesi de mera ile yaylanın ayrı hususiyetleri haiz ve ayrı hükümlere tâbi araziler olduğunu göstermekte bulunduğu ve 101. maddede “*Defterhane-i âmirede mukayyet olup bir karye ahalisine müstakilen minelkadim mahsus olan yaylak ve kışlakların otundan ve suyundan yalnız kendilerine mahsus olan kariyeler ahalisinin intifa eyleyip ecanipten bulunan diğer kur’a ahalisinin intifa edemeyeceğinin tasrih olunması bu kabil iddialarda tahsise dair karar veya belge aranması lüzumunu haklı kıldığı ve böyle bir belgeyi hâmil olmayan tarafın men’i müdahale davası açmağa salahiyeti olmayacağı*” içtihadında bulunmuştu.<sup>385</sup>

▪ *Yaylak ve kışlaklardan yararlanma ücrete tâbidir:*

Yaylak ve kışlaklardan istifade edenlerden bir resim alınmaktadır. Yaylak ve kışlakları tanzim eden Arazi Kanununun 24. ve 101. maddelerinde “... ve bu makule yaylak ve kışlağın otundan ve suyundan intifa eden ahaliden tahammüllerine göre canibi mirî için rüsumatı yaylakiye ve kışlakiye alınır” hükmünü ihtiva etmektedir. Şu kadar ki yaylak ve kışlak resmi olarak adlandırılan bu resim sadece defterlere kayıt olunmuş yaylak ve kışlaklardan alınmaktadır. Madde hükmünden anlaşılacağı üzere, yaylak ve kışlaktan istifade edenlerden bir resim alınır. Bu vergi maktu olmayıp nispidir; yani herkesin ödeme gücüne göre tayin edilmekte ve alınmaktadır.<sup>386</sup>

Halil Cin, özellikle Cumhuriyet döneminde 1960’lardan sonra devam eden hukuki tartışmalar ve şartlar gereği olsa gerek “yararlananlardan yaylak ve kışlak resminin alınabilmesi için bu resmin miktarının Defterhanede kayıtlı olması, Def-

---

<sup>385</sup> Cin, 1980, s.82. Kurul bu kararı verirken şu gerekçelere dayanmıştır: Bir yerin Arazi Kanunu gereğince arazi-i metrukeden bulunan yayla niteliğini kazanabilmesi, sahibi arz tarafından yapılacak bir tahsisle olur. Hak iddia eden taraf yetkili merciden tahsis vaki olduğunu ve böylece hakkının doğduğunu ispat etmesi gerekir. Bu da köy halkına yayla mahalli terk ve tahsisine dair yetkili merciden sadır olmuş irade izharını gösteren bir vesika ile olur. Yayladan istifade karşılığında yararlanan kişilerden resim alınacağından Defterhanede terk ve tahsise ilişkin bir kaydın bulunması böyle bir hakkın doğduğunun delillerindendir. Sahib-i arz tarafından terk ve tahsis muamelesi olmadıkça köy halkının o yerin otundan ve suyundan uzun zaman nizasız ve fasılasız istifade etmiş olmaları böyle bir mahallin arazi-i metruke vasfını kazanması neticesini doğurmaz. Çünkü hakkı karar yalnız mirî araziden olan yerler üzerinde şahıslar lehine tasarruf hakkının doğmasına sebep olabilir. Kanun metruk araziden olan meralarda mahiyetlerini nazara alarak köy kadim ise, kadimden beri tahsis iddiasının şahitle ispatına cevaz vermiştir. Bu istisna da yalnız kadim olan köylerin meralarına münhasırdır. Cin, 1980, s. 83.

<sup>386</sup> Cin, 1980, s. 28.

terhanede yaylak ve kışlak resmi belirtilmemiş olan yaylak ve kışlak yerlerinden vergi alınmamak icap ettiğini, fakat bu esasa riayet olunmadığı ve köylüden kanunsuz ve fahiş miktarda yaylak ve kışlak resmi adı altında bir takım tahsilât yapıldığını belirtir.<sup>387</sup> Ancak, vergi alınması konusunda açık olmamakla beraber 1274 tarihli irade Defterhanede kayıtlı olmayan yaylak ve kışlaklardan “kayıtlı olanlar gibi işlem yapılip tapu resminin alınması” kararlaştırılmıştı.

▪ *Yaylak ve kışlaklar ahalinin rızası ile ziraat edilebilir:*

Mera ile yaylak ve kışlaklar arasındaki farklardan biri de yaylak ve kışlakların tarla haline getirilip ekilip biçilebilmesidir. Arazi Kanununun 101. maddesi “...ve ahalinin rızası olmaksızın ziraat ve haraset dahi olunamaz” ifadesini taşımaktadır. Madde, yaylak ve kışlakların ekilebileceğini dolaylı olarak belirtmektedir. Ahalinin rızası olmaksızın ziraat edilemeyeceği ifadesi, ahalinin rızası olduğu takdirde ziraat edilebileceği anlamına gelir. Ancak hemen belirtelim ki ister ahalinin rızası ile ister rızası olmadan ziraat edilsin, bu durum o yerin yaylak veya kışlak olma niteliğini ortadan kaldırmaz. Arazi-i metrukede bu nevi fiilî tasarruflar caiz olmamasına rağmen yaylak ve kışlakların ahalinin rızası ile ekilebilmesine izin verilmiştir. Halbuki Arazi Kanununun 97. maddesi meraların hiç kimse tarafından sökülüp tarla haline getirilemeyeceğini ve böyle bir durum ortaya çıkarsa, mera yerinin sıradan ne kadar uzun zaman geçerse geçsin mera olarak muhafaza edileceği hükmünü ihtiva etmektedir. Ahaliden bir kısmının hatta birkaç kişinin rıza göstermesi halinde, yaylak ve kışlak ziraat olunamaz. Çünkü aksi halde, rıza göstermeyen hak sahiplerinin hakları ihlâl edilmiş olurdu. Ahaliden bir kısmının yaylak ve kışlağın ekilmesine rıza göstermemesi halinde diğerlerinin hâkime başvurarak yaylak ve kışlağın ekilmesine izin verilmesini isteyebilecekler midir? 101. madde metninde geçen ahalinin rızası terimini, Arazi Kanununu şerh eden hukukçular, bütün ahalinin rızası olarak kabul etmektedirler. Durum böyle olunca, ahaliden bir kişi dahi razı olmasa, yaylak ve kışlak ekilemez. Çünkü yukarıda ilgili bahiste belirttiğimiz gibi, yaylaktan yararlananlar bir nevi iştirak halinde intifa hakkına sahiptirler. Şeriklerden birinin rızası olmaması, yaylak ve kışlak yerini tarla haline getirmeye mâni olup, bu konuda hâkimin bir karar verememesi gerekir.<sup>388</sup>

▪ *Yaylak ve kışlaklar üzerine bina, ağıl vb. tesisler kurulabilir:*

<sup>387</sup> Cin, 1980, s. 28.

<sup>388</sup> Cin, 1980, s. 85-86.

Mera ile yaylak ve kışlaklar arasındaki önemli farklardan biri de bu noktada ortaya çıkmaktadır. Yalnız burada bir hususa işaret etmek gerekir. Mera ile yaylak ve kışlak arasında yukarıda izah etmeğe çalıştığımız farklılıkların kaynağını Arazi Kanununun ilgili hükümleri teşkil etmekteydi. Halbuki şimdi izah edeceğimiz farklı nokta, yaylak ve kışlak yerleri ile meralar arasında mevcut tabii ve fiziki ayrılıklardan doğmaktaydı. Arazi kanunu, 97. maddesinde meralar üzerine mandıra, ağıl ve sair binalar yapılamayacağını belirtirken, 101. maddesinde yaylak ve kışlaklar üzerine bina yapılıp yapılamayacağı konusunda açık veya kapalı bir hüküm ihtiva etmemektedir. Meralar aslında ekseri mevsimlerde hayvanların dışarda dolaşıp otlama ihtiyacını sağlayan yerlerdir. Yayla ve kışlaklardan bu bakımlardan tahsisi maksatları farklıdır.<sup>389</sup>

Cumhuriyet döneminde yaylak, kışlak ve mera konusunda tartışmalar devam etmiştir. Ancak değişen şartların bu konuda eski maddelere farklı yorum getirme çabalarına işaret etmektedir. Kanunun çıktığı yıllardan farklı olarak değişen şartlar karşısında eski kanunun yetersiz kaldığı açıktır. Buna rağmen Türk Kanun koyucusu, 1973 tarihli Toprak ve Tarım Reformu kanununa kadar, mera, yaylak ve kışlakların hukuki durumunu tam bir açıklığa kavuşturacak yasal düzenlemeyi yapamamış ve 1858 tarihli Arazi Kanununun bu konuya ilişkin hükümleri mera, yaylak ve kışlak tatbikatının esasını teşkil etmiştir. Mevcut mera, yaylak ve kışlak hukuku 1858 tarihli Arazi Kanunnamesi hükümleri ile, Cumhuriyetten önce ve sonra çıkarılmış olan bazı kanunlar ve Yargıtay İçtihatlarına dayanır. Başka bir deyimle, Türk mera, yaylak ve kışlak hukukunun asil kaynağı Arazi Kanunu ve Yargıtay İçtihatlarıdır. Türk medeni Kanunu ve diğer bazı özel kanunlarla getirilen birtakım hükümler, mera, yaylak ve kışlakların hukuki rejimini tam bir şekilde düzenlemeye yetmemiştir. Arazi kanunundan bu yana, Türk hukukunda mera, yaylak ve kışlaklar ilk defa 1757 sayılı Kanunla etraflı bir düzenlemeye kavuşturulmuştur.<sup>390</sup>

1858'ten itibaren Türkiye'de ilk defa tapu sicilinin tesis edildiği 1874'e kadar münhasıran mal memurları; bu yıldan itibaren de tapu memurları tefviz akdinde devleti temsil etmişlerdir. Tapu Nizamnamesinin birinci maddesi hükmünce

---

<sup>389</sup> Bir meranın köyden uzak olması köy halkına orada hayvanlarının başında bulunacağını diye yapı yapmağa yetki vermez. Bu sebeple evvelâ ihtilâfla yerin yayla mı yoksa mera mahiyetinde bir yer mi olduğunun» tespiti icap eder. Yaylaklar genellikle köylerden uzak yerler olup, bu yerlere yolların elverişsizliği ve mesafenin uzaklığı gibi sebeplerle günü birlik gidip gelmek mümkün olmaz. Cin, 1980, s. 86.

<sup>390</sup> Cin, 1980, s. V.

taşralarda arazi-i emiriye'nin tefviz ve ihalesine mal memurları yani defterdar, malmüdürleri ve kaza müdürleri yetkili olmalarından dolayı sahib-i arz hükmündeydi. 26 Zilhicce 1290 (14 Şubat 1874) tarihli tezkire-i samiyede tapu usulü tesis olunmayan yerlerde geçici olarak mutasarrıflar, kaymakamlar ve mal müdürleri, tesis olunan yerlerde ise Defter-i Hakanî memurları, kendileri bulunmadıkları takdirde vekilleri olan tapu kâtipleri sahib-i arz hükmünde oldukları kabul edilmişti.<sup>391</sup>

### 3.4. Kışlakların Merkezileştirilmesi

Osmanlı klasik döneminde padişahın özel gelir ve giderleri doğrudan doğruya *Ceyb-i Hümayun*<sup>392</sup> denen hazine üzerinden tesis ve takip edilmiştir. Özellikle 18. yy.'dan itibaren padişaha ait gelirler ve harcamalar, mevcut gelişmelere bağlı olarak belirli bir sisteme bağlanmak istenmiştir. Aynı yüzyılın ikinci yarısında Osmanlı maliyesince sıklıkla başvurulmuş *Darphane-i Amire*, bir ihtiyat hazinesi şeklinde hizmet görüyordu. Bu hazine, söz konusu dönemde Ceyb-i Hümayun gelirlerini de idare ediyordu. 1826'da bazı gelirleri sonlandırılan *Darphane-i Amire*'nin hizmet alanı; madenler, Ceyb-i Hümayun'a ait mukataat, hasların idaresi ve sikke darbı olarak tespit edilmiştir. Diğer taraftan da Ceyb-i Hümayun'un bazı gelirleri kısıtlanmış ve yalnızca padişahın cep harçlığı şeklinde kalmıştır. Tanzimat'ın ilanından sonra farklı kalemlere ait hazineler kaldırılarak gelirleri maliye hazinesinde toplanmıştır. Bu esnada padişaha ait birçok özel gelir devlet

<sup>391</sup> Sivridağ, Yekeler, Kırca, Köse, Atik, Karaca, 2014, s. 16.

<sup>392</sup> Osmanlılarda devlet gelirlerinin tamamı padişaha ait olmakla birlikte bunun bir kısmı dirlik olarak dağıtılmış ve artan kısmı da Hass-ı Hümayun hâsılı olarak devlet hazinesine aktarılmıştır. Bu gelirlerden, kullanımı sadrazam ve defterdara bırakılan ve devletin harcamalarına ayrılan meblağlar, sarayın dış bahçesindeki dış hazinede saklanırdı. Dış hazinenin bazı gelir kaynakları ise sarayın iç bahçesinde bulunan ve bundan dolayı iç hazine diye anılan hazineye aktarılır ve bu meblağların sarfı padişahın iradesine bırakılırdı. Bunların dışında tamamıyla padişahın şahsî masraflarını karşılamak üzere "Ceyb-i Hümayun Akçesi", Cep Akçesi, Ceyb-i Hümayun Harçlığı, Aylık-ı Ceyb-i Hümayun, Ceyb-i Hümayun Dairesi" gibi değişik şekillerde geçmekte olup padişaha ait gelirleri ve bunlardan yaptığı harcamaları ifade etmektedir. Halil Sahillioğlu, "Ceyb-i Hümayun", *TDV*, C.7, İstanbul 1993, s. 465-466.

hazinesine dahil edilmiştir. Böylece Tanzimat'tan sonra hazine, neredeyse tüm gelirlerin toplandığı düzenli bir tahsisat kaynağı şeklini almıştır.

Haziran 1847'de *Ceyb-i Hümayun Hazinesi*'nin adı, *Hazine-i Hassa* olarak değiştirilmiştir. Tanzimat'la birlikte sikke darbı maliye hazinesine geçti. Darphane Nezareti de Ceyb-i Hümayun'un ve Hazine-i Hassa'nın yükleri ile sorumluluğunu üstlendi. Bu dönemde Darphane Nezareti tabiri, *Hazine-i Hassa Nezareti*'ne dönüştürüldü. Sultan Abdülmecid döneminde Hazine-i Hassa Nezareti *muhasebe, sergi* ve *tahrirat* kalemlerinden meydana geliyordu. Bu nezaret, Sultan Abdülaziz döneminde bağlı kalemler ve personel sayısı bakımından ciddi bir büyüme yaşadı. Ancak teşkilat açısından Hazine-i Hassa, en çok 2. Abdülhamid döneminde gelişme kaydetti.<sup>393</sup> Hanedan toprakları, 2. Abdülhamid döneminden çok uzun zaman önceden beri var olmakla birlikte hiçbir zaman bu denli önem atfedilecek bir büyüklüğe ulaşmamıştı. Kaynağı tam olarak belirlenememekle birlikte, daha sonradan arazi-i seniyye olarak adlandırılan bu toprakların kökeninin Hass-ı Hümayun'a dayandığını söylemek mümkündür. Mülkiyet biçimindeki büyük artış 2. Abdülhamid'in tahta çıkışıyla başlamıştır. Tarımsal verimliliği yüksek, çok geniş ölçekteki araziler birkaç ay içerisinde 2. Abdülhamid'in özel mülkiyetine geçirilmiştir.<sup>394</sup> 2. Abdülhamid'in saltanatından çok daha önce başlayan yatırım merkezli uygulama, devletin toprak üzerindeki mutlak hâkimiyetini pekiştirici bir duruma dönüşmüştür. Devletin toprak üzerindeki kontrolü neticesinde ortaya çıkabilen ekonomik verimlilik ve uzun vadeli planlama, özellikle zirai alanların çıplak mülkiyetlerine sahip olunması ile yakından ilgilidir. Nitekim toprak, emek ve dolayısıyla sermaye üzerinden şekillenecek kontrol ve güç mekanizması imparatorluğun en temel dayanak noktası mahiyetindedir.<sup>395</sup>

31 Ağustos 1876'da tahta çıkan 2. Abdülhamid'in ilk icraatlarından biri Hazine-i Hassa masraflarında tasarrufa gidilmesi ve israfın önlenmesi ile ilgili aldığı tedbirlerdi. Bu konuda Hazine-i Hassa Nazırı Agop Paşa, 1880 Mart'ında bu tedbirleri içeren bir lâyiha hazırlandı. Layiha padişahça da aynen kabul edilerek uygulamaya konuldu. Bu layiha ile Hazine-i Hassa'nın gelirleri arttırılmak istendi. Öncelikle Sultan Abdülmecid zamanında emlak-i hümayunun maliye hazinesine

<sup>393</sup> Arzu Tozduman Terzi, "Hazine-i Hassa", *TDV*, C.17, İstanbul 1998, s. 137.

<sup>394</sup> Albertine Jwaideh, "Sultan II. Abdülhamid'in Irak'daki Emlakı", çev. Burcu Kurt, C. 5, *History Studies*, 2013, s. 302.

<sup>395</sup> Büşra İnce Aydın, *II. Abdülhamid Dönemi Filistin Emlaki: Bisan Çiftliği Örneği*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, İstanbul 2020, s. 3.



devri sırasında ufak tefek bazı emlakın gizlice birtakım kişilerin elinde kaldığı öğrenildiğinden bu emlakın kurtarılması için işlemlere başlandı.<sup>396</sup> Daha sonra, maliyeye devredilen Emlak-ı Hümayun kısmı kısmı Hazine-i Hassa hesabına geri alındı. Bu işlemler sürdürülürken adı geçen emlak karşılık olarak maliye hazinesinden verilen tahsisat-ı seniyye düzenli bir şekilde Hazine-i Hassa'ya gelir olarak girmeye devam etti. Maliyeden devralınan emlakın dışında mahlûl topraklar ve sahipsiz kalmış yerler Emlak-ı Hümayun'a dahil edildi. İmar ve ihyaya müsait, geniş ve verimli arazilere fiyat biçilip satın alma yollarıyla da Hazine-i Hassa'nın Emlak-ı Hümayun'u her geçen gün biraz daha genişletildi ve emlakın hepsi padişah adına tapulandı.<sup>397</sup>

Aslında çeşitli şekillerde gasp edilen miri kışlakların yeniden ölçülerek devlete kazandırılması konusunda 2. Abdülhamit'ten önce bazı çalışmalar başlamıştı. Maliye Nezareti'nin bir tezkeresinde Tırhala sancağına bağlı Ermiye nahiyesinde bulunan miri kışlakların birtakım kişiler tarafından gasp edilmekte oldukları belirtilmişti. Daha önce 1.750 kuruş harcanarak bu kışlakların sınırlarını belirlemek üzere bazı işaretler yaptırılmışsa da bunlar dikkate alınmamıştı. Yanya vilayetinden gelen bilgide bu kışlaklardan arazi gasp etmiş olanlardan bazıları bu arazinin güya anne ve babalarından intikal etmiş olduğunu ve bazıları da on sene den fazladır tasarruf ettikleri için zilliyet kazanmış olduklarını iddia etmekteydiler. Bunlar tapu senedi çıkarttıkları gibi bir takımını da hali hazırda babalarından kalma ancak geçerli olmayan senetlerle iddialarını sürdürüyorlardı. Bu sebeple devlet yetkilileri ilgili makamlardan bu kışlaklardaki ekili olan ve ekili olmayan arazilerinin sınırlarının tespitini ve kendilerine tebliğini istemişti. Hak iddiasında bulunanların senetlerinin reddi ve arazilerin ellerinden alınması mahkemeye mümkündü. Ancak o günkü şartlarda bir mahkemenin üç aydan önce sonuçlanması imkansızdı. Bu sebeple bahsi geçen arazilerin düzenli bir şekilde defter kayıtlarının yapılması gerekliydi. Bu yüzden de Tırhala'daki arazi memuru derhal yetkilendirilerek bir an önce görevini yerine getirmesi yönünde tembihlendi.<sup>398</sup> Ancak ellerinde belgesi veya senedi bulunmayanlara ait kışlakların geri alınabilmesi için bile birçok görevlinin aynı anda kadastro çalışması yapması ve bunlara dair kayıtların

<sup>396</sup> BOA, *A.MKT.MVL*, 119/56, 11/S/1277 (29 Ağustos 1860).

<sup>397</sup> Terzi, 1998, s. 139.

<sup>398</sup> BOA, *A.MKT.MHM*, 462/20, 21/V/1289 (2 Ağustos 1873); *A.MKT.MHM*, 462/20, 15/C/1290 (10 Ağustos 1873).

lar tutması gerekiyordu. Yüksek maliyetli olmasına rağmen bu konuda yapılacak harcamaları, devlet göze almak durumunda kalıyordu.

2. Abdülhamid'in Emlak-ı Hümayun politikaları içerisinde çiftlik, bağ, bahçe, yaylak, kışlak ve mezra gibi arazilerin bir araya getirilmesi de yer almaktadır.<sup>399</sup> Bu dönemde, Tanzimat'la birlikte maliye hazinesine geçen padişahın ve saltanat mensuplarının *Emlak-ı Hümayun* veya *Emlak-ı Şahane* adı verilen mülkleri Hazine-i Hassa idaresine geri alındı. Aynı şekilde padişah adına emlak alımları da en yüksek seviyeye ulaştı.<sup>400</sup>

Emlak-ı Hümayun kavramı hükümdarın şahsına ait mülkleri ifade etse de Tanzimat öncesinde padişahların şahsi de olsa mülk edinmelerine dair hiçbir ize rastlanmamaktadır. Bu kavram 2. Abdülhamid ile beraber ortaya çıkmıştır. Çünkü 2. Abdülhamid kendi saltanat yıllarında hali hazırda mevcut bulunan Hazine-i Hassa Nezareti'ni büyütmüş ve burada kayıtlı bulunan mülklere yenilerini ilave etmiştir. Bu süreçte Hazine-i Hassa idaresinde bulunan mülkler 2. Abdülhamid devri sonuna kadar Emlak-ı Hümayun şeklinde isimlendirilmiştir.<sup>401</sup>

Emlak-ı Şahane'nin idare ve teftişi için ittihaz edilen bazı merkezlerde, hükümdara ait arazileri yönetmek üzere Daire-i Seniyye adı verilen müesseseler kuruldu. Bağdat, Amâre, Musul, Halep, Suriye, Aydın, Yanya, Edirne, Çatalca, Akköprü ve İnegöl belli başlı Emlak-ı Hümayun merkezleriydi.<sup>402</sup> Yerel idarelerden bağımsız, yalnızca İstanbul'a karşı sorumlu olan ve bizzat sultandan emir alan bu merkezler, teşkilat bakımından oldukça iyi idare edilmekteydi ve liyakat sahibi personellerden müteşekkildi.<sup>403</sup>

Merkeziyetçi ve otoriter bir idare anlayışa sahip olan 2. Abdülhamid, bu anlayış dahilinde taşradaki bazı yaylaklar ve kışlaklar ile birlikte birçok araziye Hazine-i Hassa'ya katmıştır. Örneğin eskiden beri İstanbul'un iâşesinde önemli yeri olan ve Emlak-ı Hümayun'dan olup Edirne vilayeti dahilinde bulunan İpsala, İnoz ve Ferecik taraflarındaki bazı kışlak ve korular da bu tür arazilerdendir. Hazine-i Hassa Nazırı Agop Efendi'nin bir tahririne göre bu kışlak ve korular mah-

<sup>399</sup> Aydın, 2020, s. 2.

<sup>400</sup> Terzi, 1998, s. 137.

<sup>401</sup> II. Meşrutiyet ile başlayan süreçte emlak-ı hümayun mülkleri tekrar Maliye Nezareti'ne devredildiğinde ise daha önceden Hazine-i Hassa idaresinde bulunan mülkler aynı şekilde bırakılarak Emlak-ı Hakani olarak isimlendirilmiştir. Emlak-ı Hümayun tabiri ise yalnızca Hazine-i Hassa'ya sonradan devredilen ve II. Abdülhamid'in kendi mülkü olarak kaydedilen emlakı ifade etmektedir. Aydın, 2020, s. 1.

<sup>402</sup> Terzi, 1998, s. 138.

<sup>403</sup> Jwaideh, 2013, s. 304.

volmaya başlamış; dolayısıyla da devlet hazinesi zarar uğrama eğilimine girmiştir. Ancak bu arazilerin ne zaman ve ne şekilde askerî dairelerin tasarrufuna geçtiği de belli değildi. Bu sebeple Hazine-i Hassa Nezareti, Seraskerlik makamından ve Tophane-i Amire Müşirliğinden bu konuda bir bilgi talep etmiştir.<sup>404</sup> Seraskerlik'in verdiği cevaba göre bu kışlaklar, askerî idareye et temin eden müteahhitlere geçici olarak terk edilmişler ve 1880'de de muhacirlere bırakılmışlardır. Tophane-i Amire Müşiriyeti'nin cevabına göre ise bahsi geçen araziler, yaklaşık 30 yıl önce hayvan yetiştirilmek ve otlatılmak üzere Tophane idaresine verilmiştir. Ancak bunlarla ilgili bahsedilen dönemde yapılan bir kaydı gösteren herhangi belge ya da senet mevcut değildir. Vergi Emaneti'ne göre de söz konusu araziler, askeriyenin idaresi altındaydı. Hatta bu birimin elinde, bahsedilen yerlerin sınırlarını gösteren ve 20-30 sene önce çizilen bir kroki dahi mevcuttu. İpsala, İnoz ve Ferecik taraflarındaki bazı kışlak ve korular ile ilgili tüm bu belirsizlikler, kurumlar arasında ortaya çıkan anlaşmazlıklar, bu tür arazilerin "*hüsn-i idareye rabtlarını*" gerekli kılmıştır.<sup>405</sup> Bu tür kışlakların ve koruların, Tanzimat öncesinde kışlak-ı hümayunun klasik iâşe sisteminin bir parçası olduğu ve askerîyeye hizmet amacıyla kullanıldığı açıktı. Ancak Tanzimat sonrasında değişen bu sistem, önceki dönemlere askerî idarenin elinde kalan kışlakların ise iyi idare edilmediklerini de açıkça ortaya koyuyordu. Buradan Hazine-i Hassa nazırının bu tür kışlakların idaresi ile özellikle meşgul olması, aslında bu tür arazilerin kontrole alınması ve merkezîleştirilmesi düşüncesinden kaynaklanmaktadır. Bu sebeptendir ki maliye hazinesi tarafından Gümülceine'de satışa çıkarılan mirîden 9 kışlak, 320.000 kuruş karşılığında Hazine-i Hassa'ya devredilmiştir.<sup>406</sup> Bu arazi ile ilgili ileride yaşanması muhtemel sorunların önünü almak için Hazine-i Hassa yetkilileri, Vergi Emaneti'nden söz konusu kışlakların her biri için ilmühaber hazırlanmasını ve bunların da bir deftere düzenli bir şekilde kaydedilmesini istemiştir.<sup>407</sup> Ancak daha işin başında bu konuyla ilgili sorunla karşılaşılması oldukça manidardır. Zira gönderilen defterde yalnızca yedi kışlağın sınırlarına yer verilmişti. Yapılan tahkikatta diğer iki kışlağın müstakil olmadığı ve mülkiyet problemlerinin bulunduğu anlaşılmıştır. Fazladan beyan olunan iki kışlaktan biri 3.000 dönümdü ve bunun 2.415 dönümü köylülere aitti. 47.500 dönüm olan diğer kışlağın ise 10.000 dönü-

<sup>404</sup> BOA, *Y.PRK.MYD*, 3/1, 23/8/1299 (4 Kasım 1883).

<sup>405</sup> BOA, *Y.PRK.MYD*, 3/1, 23/8/1299 (4 Kasım 1883).

<sup>406</sup> BOA, *Y.PRK.HH.*, 8/38, 22/Za/1298 (16 Ekim 1881).

<sup>407</sup> BOA, *ML.EEM.*, 65/43, 10/12/1297 (22 Şubat 1882).

mü muhacirlere terk olunmuştu. Bu sebeple Hazine-i Hassa adına verilecek sene-  
de yazılacak arazinin miktarı ve sınırı konusunda tereddüt yaşanmıştır. Buna rağmen 9 kışlağın toplamı, deftere 151.555 dönüm yansımıştır.<sup>408</sup>

Tüm kışlakların Hazine-i Hassa'nın idaresi altında toplanacağı iddiasında bulunmak doğru değildir. Ancak içinde kışlakların da bulunduğu birçok arazinin Hazine-i Hassa'nın tasarrufu altına alındığı açıktır. Bunda kışlakların, özellikle *dört başı mamur bir birim* olarak kabul edilen çiftliklerin tamamlayıcı üniteleri olduğu gözden uzak tutulmamalıdır. Kışlaklar, çiftliklerin hayvancılık kısmını tamamlayan önemli unsurlardır. Dahası emlak ve araziler içinde bakım, onarım, tamirat konusunda en az yatırım yapılan ve masraf çıkarılan birimleri gibi görünmektedir. Dolayısıyla kışlaklar, belki az fakat daimî ve istikrarlı bir gelir kaynağı olarak görünmektedirler.<sup>409</sup> Bu sebeptir ki Rumeli'deki bazı yerel idareciler, arazi memurları vasıtasıyla bazı kışlakları satın almaları konusunda Hazine-i Hassa idaresine teklifler gönderilmekteydiler. Örneğin Selanik vilayetinin Drama sancağına bağlı Kavala kazasındaki miri emlakten olan Balkan, Eski Kuyu, Yanık, Fındıklı, Perve gibi kışlaklar, kışlak-ı hümayun civarında bulunmaları sebebiyle Hazine-i Hassa'ya 300 lira bedelle satılmak istenmişti.<sup>410</sup> Benzer bir gerekçe de Selanik vilayetindeki bir kısım kışlak için geçerlidir. Sarışaban kazası dahilinde satın alınarak Emlak-ı Hümayun'a ilhak olunan Susığırı ve Kuru kışlaklarından başka onunla aynı hudutta bulunan bir kışlak daha vardı. Birinci adlı kışlağın Selanik vilayeti tarafından müzayede edilerek 400 kûsur liraya talibine ihale olunmak üzere olduğu haber alınmıştı. Bir arazi memurunun uyarısı ile Gümülcine mutasarrıfı, bu bedelin adı geçen arazinin gerçek değerine nispetle çok düşük olması ve ileride bu kışlağın, bazı sınır anlaşmazlıklarına konu olacağı ihtimaliyle padişah adına kaydedilmesi için girişimde bulunmuştur.<sup>411</sup> Bu girişim, bir mutasarrıfın merkeze yaranma kaygısını yansıtıyor olabileceği gibi rant kaynağı gibi görülen devlet arazilerinin yerel sermaye sahiplerinden ise merkezin kontrol ve denetimine girmesini isteyen merkeziyetçi bir memurun düşüncesinden de kaynaklanıyor olabilir.

---

<sup>408</sup> BOA, *ML.EEM.*, 65/43, 17/N/1299 (2 Ağustos 1882).

<sup>409</sup> Irak'ta en verimli arazilerin arazi-i seniyyeye dahil edildiği görülmektedir. ...Diğer arazilerle kıyaslandığında, seniyye arazilerinin Sultan Abdülhamid dönemi boyunca iyi yönetildiğini söylemek mümkündür... Jwaideh, 2013, s. 302, 306.

<sup>410</sup> BOA, *ML.EEM.*, 74/1, 23/9/1299 (5 Aralık 1883).

<sup>411</sup> BOA, *ML.EEM.*, 65/46, 31/5/1298 (12 Ağustos 1882).

Merkezin kışlaklara olan ilgisinde bu tür arazilerin düzenli gelir getirmeleri büyük oranda etkili olmuş olabilir. 1878 yılına ait bir maliye komisyonu raporunda ülkenin bazı yerlerinde miri emlakın satılmamasından ya da kiralanamamasından dolayı oluşan zararlara ve bunların sebeplerine yer verilmiştir. Özellikle Yanya taraflarında emlak-ı mirînin durumuna bu raporda özellikle yer verilmiştir. Raporda, üzerinde tamir ve bakım gerektiren bina, han, fırın, dükkân ve bahçe gibi miri emlakın rağbet görmediği; ancak mera, çayır ve kışlak gibi yerlerin kolaylıkla kiralandığı belirtilmiştir.<sup>412</sup> Aynı zamanda bu tür araziler, bahsedilen özelliği sebebiyle borç-senet ilişkilerinde de kıymet takdiri açısından oldukça talep görmüşlerdir.<sup>413</sup>

2. Abdülhamid'in merkeziyetçi ve otoriter idari anlayışını devlet arazilerinde en iyi şekilde yansıtan Emlak-ı Hümayun eleştirilmiş olsa da yabancı güçlerin ülke genelindeki etkinlikleri karşısında buranın emlak edinimi birçok kesimce faydalı görülmüştür. Emlak-ı Hakani, saltanat makamının ayrılmaz ve dokunulmaz mal varlıklarını ihtiva ederken Emlak-ı Hümayun da tasarruf bakımından padişahın inisiyatifine bırakılmıştı. Buradaki inisiyatiften kasıt, padişahın şahsi kazancı değildir.<sup>414</sup>

Tasarruf şekli toprağın verimliliğine, konumuna ve maden barındırmasına göre değişkenlik gösteren Emlak-ı Hümayun'un arazileri bir elde toplaması, taşradaki devlet otoritesinin güçlenmesini ve bölgesel kalkınmanın önünü açmıştır.<sup>415</sup> Dolayısıyla kışlakların da aynı düzen ve prensipler içinde karlı ve verimli bir işletme geleneğiyle idare edildikleri açıktır. Bu sebeple olsa gerek bazı yerel idare memurlarının vilayetlerde özellikle düşük fiyatlı, potansiyeli olan, ıslah edildiğinde büyük gelir vadeden arazileri Hazine-i Hassa'nın satın almasını istedikleri görülmektedir. Keza özellikle 2. Abdülhamid döneminde idarenin özellikle kendi arazilerinin bitişiğindeki ve çevresindeki yerleri satın alarak genişleme ve büyüme eğiliminde olduğu da görülmektedir.

Hazine-i Hassa toprakları, Osmanlı sultanının mülkü konumundaydı. Sultan, bu topraklar üzerinde kanun tarafından belirlenen her türlü haktan faydalana-

---

<sup>412</sup> BOA. *İ.DH.*, 799/64785, 1/S/1297 (14 Ocak 1880).

<sup>413</sup> BOA, *A.MKT.DV*, 128/72, 18/S/1275 (27 Eylül 1858); *MVL*, 495/114, 08/Z/1282 (24 Nisan 1866); *TFR.I.ŞKT*, 63/6233, 25/12/1320 (10 Mart 1905); *TFR.I.ŞKT*, 63/6233, 6/2/1321 (19 Nisan 1905).

<sup>414</sup> Aydın, 2020, s. 2.

<sup>415</sup> Aydın, 2020, s. 2.

bilirdi.<sup>416</sup> Bu topraklar, muhacirlerin veya göçebe iskanı için de kullanılabilirdi.<sup>417</sup> Irak'taki Hazine-i Hassa arazileri için Jwaideh şu şekilde bir değerlendirme yapmıştır:

*“Özenle elde edilen araziler, çoğunlukla benzerlerinden çok daha verimli ve ülkedeki en müreffeh bölgelerden oluşmaktaydı. Kanun hükümlerine göre, Arazi-i Seniyye, diğer özel şahıslarda olduğu gibi, yalnızca satın alma, hediye ve bunun gibi durumlarda genişletilebiliyor ve aynı yasal prosedür bu tarz malların edinim sürecinde de işliyordu. Arazi-i Seniyye İdaresi personeli, bu arazilerin satın alınmasına dair düzenlenen belgelerin kaydedilmesine büyük çaba sarf etmiştir. Her tutanak dikkatlice düzenlenmiş; örneğin, belirli verimli araziler yalnızca Sultan'a layık bulunmuş, Sultan'ın arazisine bitişik toprakların kiralanması uygun görülmemiş, Arazi-i Seniyye'ye komşu verimli toprakların yabancıların eline düşmemesi için satın alınması yoluna gidilmişti.”<sup>418</sup>*

1884-1885 yıllarına ait bir listede, bu tarihe kadar emlak-ı kadimden olan ve 1876 tarihinden itibaren satın alınan bütün emlâkin isimleri kayıtlıdır. Listede İstanbul'da 260, Rumeli tarafında 142, Anadolu'da 344, Kıbrıs'ta 21 olmak üzere toplam 767 parça dükkân, kahvehane, oda, tarla, bağ, bahçe, yaylak, kışlak, çiftlik, köy vb.den oluşan Emlak-ı Hümayun mevcuttur.<sup>419</sup>

Kışlakların idare ve hukuki statülerinin Tanzimat'tan sonra yaşanan değişimler sebebiyle çeşitli zafiyetlere uğradığı anlaşılmaktadır. Rumeli'deki Emlak-ı Hümayun kışlaklarının rejiminin son derece merkeziyetçi bir anlayışla yönetildiğine dair birtakım emareler vardır. Menbaı kışlak olan bir suyun içmek için kullanılması dahi merkezden gelecek izne bağlıydı. Örneğin bu maksatla mahalli idareye dilekçe veren Yanya'lı birine, mahalli yetkililer merkezden gönderilen bir beratı olmadığı sürece kendisine içme maksadıyla bile olsa işaret ettiği yerden su verilemeyeceği belirtilmiştir.<sup>420</sup>

Taşradaki Emlak-ı Hümayun memurları ve idareleri, devlet kurumlarından daha fazla yardım ve destek gördüğü halde Emlak-ı Hümayun arazi ve kışlakları-

<sup>416</sup> Jwaideh, 2013, s. 301.

<sup>417</sup> Terzi, 1998, s. 139.

<sup>418</sup> Jwaideh, 2013, s. 302-303.

<sup>419</sup> Terzi, 1998, s. 139.

<sup>420</sup> BOA, MVL, 131/59, H/23/R/1269 (3 Şubat 1853).

na birçok müdahalenin yapıldığı görülmektedir. Osmanlı topraklarında karşılaşılan müdahalelerden Emlak-ı Hümayun kışlakları da kurtulamamıştır. Alasonya kazasının Osmanlı sınırı dahilinde kalan Gırçova çiftliğinin kışlağına Aşağı Oba köyü halkı tarafından müdahale edilmiştir.<sup>421</sup> Bu tür örneklere sıkça rastlamak mümkündür.

Hazine-i Hassa çok farklı müdahalelerle de karşılaşmıştır. 2. Meşrutiyet'in hemen ardından Jön Türkler, 2. Abdülhamid'in özel emlakından bir kısmını devletin hazinesine devretmişlerdir. Bu durum 14 Eylül 1908 tarihli Meclis-i Vükela kararlarına da kaydedilmiştir.<sup>422</sup> 1909'da 2. Abdülhamid'in tahttan indirilmesinden sonra, Hazine-i Hassa'ya ait Emlak-ı Şahane'nin büyük bir bölümünün maliye hazinesine devredilmesiyle kapasite bakımından küçülen Hazine-i Hassa Nezareti genel müdürlüğü çevrildi; buranın personel ve idari birim sayısı azaltıldı.<sup>423</sup> 2. Abdülhamid'in tahttan indirilmesinden sonra padişah olan 5. Mehmed, 27 Nisan 1909 tarihli iradesiyle 1876'dan beri 2. Abdülhamid namına Emlak-ı Seniyye'ye katılan bütün emlakî maliye hazinesine devretti.<sup>424</sup>

2. Meşrutiyet döneminde maliye hazinesine devredilen kışlakların satışı ile ilgili birtakım tartışmalar ortaya çıkmıştır. Örneğin Sarışaban kazasının Susığırı köyünde bulunan bir miktar arazi ve kışlağın her yıl 200 lira alınmak şartıyla toplam 2.000 liraya satılması kararı alınmıştı. Ancak bu fiyat, yıllık 150 lira gelir getiren ve vadeli olarak satışı düşünülen bir arazi için çok düşük bulunmuştur. Bu da beraberinde birtakım tartışmalar getirmiştir.<sup>425</sup>

### 3.5. Kışlak Anlaşmazlıkları

Bir tarihsel pratiği, yaşanmış sorunlar üzerinden değerlendirmek kendi içinde metodolojik problemler barındırır. Kışlaklar ile ilgili bir tez yazarken kullanılan belgelerin hemen tamamının bir problem üzerine yazılmış olması veya bir sorunu merkezî hükümetin dikkatine sunması da bu kabildendir. Dahası karşılaşılan sorunları Osmanlı bürokrasisi söz konusu olduğunda merkeze kadar ulaşmış-ulaşabilmiş belgeler üzerinden okumak ve değerlendirmek, çalışılan bu alanın tamamen bir problem alanı olarak görülmesine sebep olabilir. Yani çalışılan ko-

<sup>421</sup> BOA, *DH.MKT.*, 249/56, 6/Z/1311 (10 Haziran 1894); *DH.MKT.*, 249/56, 28/M/1312 (1 Ağustos 1894).

<sup>422</sup> Jwaideh, 2013, s. 308.

<sup>423</sup> Terzi, 1998, s. 138.

<sup>424</sup> Terzi, 1998, s. 140.

<sup>425</sup> BOA, *ML.EEM*, 925/38, 1/9/1327 (14 Kasım 1911).

nuda yaşanan problemleri değil bizatihi konunun kendisini bir problem alanı olarak değerlendirmemize yol açabilir. Bu konuda bir başka sorun ise Osmanlı hükümet merkezine ulaşan ya da ulaşabilen problemleri içeren belgelerin gerçek olguyu yani sorunu ne oranda yansıtabildiğidir. Belgenin yazım düzeni veya dönemin şartları içinde yazılmak zorunda kalınmış kalıpları, şekli, kullanılan ifadeleri, kelimeleri, yazanların bilgi, eğitim seviyeleri gibi birçok husus sorunun kaynağından başlayıp çözüm merciine gidinceye kadar çeşitli değişim ve dönüşümler yaşamasına sebep olmuş olabilir. Dahası ilgili konuda çıkan sorun ve anlaşmazlıkların çeşitli sebepler ile merkeze ulaşmamış ya da ulaşmamış olması sanki sorunun olmadığı kanaati ve düşüncesi uyandırabilir. Belki de en önemlisi çalışılan bir konuda sorun çıkmadan tarihsel süreci yaşamış olgularla ilgili hiçbir bilgiye, belgeye sahip olamayışımızdır. Yani bir sorun, bir problem, bir çatışma yoksa tarih de yok mudur? Bu sebeple kışlak anlaşmazlıklarını yalnızca yaşanan sorunlar ve anlaşmazlıklar üzerinden okumak metodolojik bazı eksikliklere ve problemlere sebep olabilir. Ancak bu belgeler, ilgili konu hakkında eğilimleri, gerçek problemleri ve bazen arka plandaki asıl sebep ve aktörlerin görülmesini de kolaylaştırabilirler. Bu sebeple bu başlık altında, yaşanan kışlak anlaşmazlıkları üzerinden anlaşmazlığın çeşidi, tarafları, çözümleri ya da çözüm önerileri gibi hususlar üzerinden yapılan değerlendirmeler bütün okuyucular gibi ihtiyat payı bırakılarak yaklaşılmalıdır.

Kışlak anlaşmazlıkları belgelerde rastlanılan biçimleriyle çeşitli şekillerde tasnif edilebilir. Bu konuda iki önemli ölçü ve tasnif belirlenebilir. Bunlardan ilki anlaşmazlığın taraflarına göre sınıflandırılmasıdır. Anlaşmazlık, ruhu itibarıyla en az iki tarafı işaret eder. Bu taraflar, kurumsal olabileceği gibi ferdi hatta toplum şeklinde olabilir. Yani anlaşmazlığa taraf olan devlet, vakıf, büyük toprak sahipleri veya ayan, köylü, konar-göçer, muhacirler ve hatta sermaye sahibi gibi anlaşmazlığa taraf olan sosyal gruplar üzerinden bakılabilir. Bu gruplara şehirli, köylü ve konar-göçer noktasında da yaklaşılabilir. Bir diğer ayırım ise Osmanlı'nın toplumsal ve idari yapısı gereği Müslim-gayrimüslim ayırımıdır. Her ne kadar klasik dönemde böyle bir ayırımın uygulamada geçersiz olduğu ileri sürülebilirse de söz konusu milliyetçiliklerin yükseldiği 19. yy. olduğunda böyle bir ayırımın da geçerli olabileceği düşünülmelidir. Çünkü Osmanlı klasik döneminde mirî toprak sistemi, vergilendirme, devlet-reaya ilişkileri düşünüldüğünde yerleşmiş kalıpların



ve kuralların geçerli olduğu ve her iki toplumsal grup açısından da fazla bir fark bulunmadığı ileri sürülebilir.

19. yy.'da özellikle balkanlardaki milliyetçilik akımlarının yükselişi, bunun arkasındaki sosyal, ekonomik ve dinî sebepler düşünüldüğünde ve toprak söz konusu olduğunda Müslümanlarla gayrimüslimler arasında belirgin farklılaşmanın yaşandığı anlaşılmaktadır. Dolayısıyla bu, bütün Osmanlı coğrafyası için olmayabilir ancak Balkanlar söz konusu olduğunda Müslümanlarla gayrimüslimler arasında yaşanan anlaşmazlık ve çatışmalarda merkezinde kışlakların da bulunduğu, toprak anlaşmazlıklarının da bir sebep teşkil ettiği ileri sürülebilir.

Kışlak anlaşmazlıklarına farklı bir bakış da anlaşmazlığın türü noktasındadır. Yani kışlaklar üzerinden yaşanan mülkiyet, vergi, kira, sınır, zarar verme ve saire gibi unsurlar noktasından da bu konuya yaklaşılabılır. Bir diğer yaklaşım da kurumsal olanla olmayan arasındadır. Bu noktada mirî toprak düzeninin dolayısıyla kışlakların da en büyük sahibi olan devlet en önemli kurumsal taraftır. Vakıflar hatta bazen anlaşmazlıklara taraf olan devletler, diğer kurumsal yapılar olarak görülebilir. Ancak 19. yy.'da devlet yapısının değişmeye başlamasıyla alt seviyede kurumsal taraflar çoğalmış görünmektedir. Emlak-ı Hümayun'dan Hazine-i Hassa kışlaklarına, askerî kurumların hakimiyetindeki kışlaklardan Orman ve Maden Nezareti'ndekilere, Muhacirin Komisyonu'ndan Nafia ve Maliye Nezareti'ne kadar birçok kurumsal yapının içerisinde kışlakların da problemlere taraf olarak görünmeye başladıkları ortadadır.

Her şeyden önce kışlaklar, mirî arazinin veya onun bir alt şubesi olarak kabul edilen metruk arazi hukuku içinde değerlendirildiği için anlaşmazlıklarda en çok rastlanılan taraf doğal olarak devlet veya devleti temsil eden kurum, kişi ve görevlilerdir. Kaldı ki anlaşmazlıklardaki taraflardan biri doğrudan devlet olmasa bile başvuru ve çözüm mercii olarak devlet yine anlaşmazlığın bir şekilde içinde yer almaktadır. Anlaşmazlığın diğer tarafını ise vakıf-müteveli, toprak sahibi, toprağı tasarruf eden ayan, şehirli, köylü veya konar-göçer gruplara mensup kişi veya köy, mahalle, cemaat gibi toplu tasarrufa işaret eden gruplar olabilmekteydi.

Tanzimat'tan önce mirî toprak üzerinde kurulmuş tımar sistemi sebebiyle bu konuda daha ziyade dirlik sahiplerinin de içinde bulunduğu kişilerin taraf olduğu davalar mevcuttur. Yani içinde kışlakların da yer aldığı davalar daha ziyade -gelirlerinin bütünlüğüne hanel getirmiş olduğundan olsa gerek- dirlik sahipleri tarafından mahkemeye taşınmış veya mahkemede mirî hakkın koruyucusu olmuş

gibi görünmektedirler. Ancak Tanzimat sonrasında tımar sisteminin kaldırılması ile davaların daha kişiselleştiği, mirî araziye daha ziyade yerel idarelerin yöneticileri, Defter-i Hakani veya Arazi-i Seniyye İdaresi memurlarının koruma ve kollama görevine yöneldiği anlaşılmaktadır.

Kışlak anlaşmazlıklarını artıran veya kışlaklara müdahaleyi kolaylaştıran unsurlardan biri de tasarruf sahiplerinin toprakları başında olmamasıdır. Arabkir kazasında senetle mutasarrıf olduğu kışlak yerine müdahale sebebiyle Halil adındaki bir şahıs, vekil tayin ettiği Mehmet Kâmil marifetiyle Veziroğlu Mustafa, Yusufoğlu Osman ve Ahmed adlı kimselerden şikayetçi olmuştur. Şikâyet dilekçesinden anlaşılıyor ki Halil, muhtemelen kışlağının başında değildir. Anlaşmazlığın uzaması ve anlaşma sağlanması konusunda bir yol alınamamasının da asıl sebebi budur.<sup>426</sup> Benzer bir durum da Kratova kazasında yaşanmıştır. Tahvil kalemli katiplerinden İsmail Rakım Bey'in bir arzuhalinden anlaşıldığı üzere Kratova kazasına bağlı Braykova mezrasında kiralanan kışlağın 1266 yılına ait kira bedeli olan 1.250 kuruşu köylüler tarafından ödenmemiştir.<sup>427</sup>

Örneklerde görüldüğü üzere mutasarrıfının toprağından uzakta olduğu kışlaklarda daha fazla müdahale ve anlaşmazlık yaşandığı düşünülebilir. Genelde Osmanlı bürokrasisine ve yahut İstanbul, Edirne, Bursa gibi kentlerde oturan kışlak mutasarrıfları kiraya verdikleri veya dolaylı bir biçimde elde ettikleri gelirleri kontrol ve denetimden uzak oldukları görülmektedir. Her ne kadar toprağının başında olanlar tarafından da çeşitli anlaşmazlıklar yaşanmaktaysa da daha ziyade başka yerlerde ve kentlerde olan toprak sahipleri kırsalda yaşayan reaya tarafından daha fazla baskı ve anlaşmazlığa maruz bırakıldıkları bir gerçektir. Kışlağın mutasarrıfının kadın veya çocukların olduğu örnekler de söz konusudur.

Osmanlı'da toprak gelirlerini tasarruf edenler, görevi gereği veya başka gerekçelerle toprağından uzakta bulunmaktaydılar. Bu durum toprak anlaşmazlıklarını arttırmış olmalıdır. Gerek tımar, zeamet ve has sahipleri gerekse kalemiye ve ulema sınıfından toprağı tasarruf edenler, görevleri gereği tasarruf ettikleri topraklardan ayrı yerlerde bulunuyorlardı. Ancak toprağı işleyen reaya, ağa ve ayan gibi yerel nüfuz sahipleri onların aksine toprakların başındaydılar. Bu avantajı kullanarak sık sık kışlak, yaylak gibi merkezi kontrolün dışındaki yerlere müdahale etmeyi bir hak gibi bile görebilmekteydiler.

<sup>426</sup> BOA, A.MKT.DV., 120/22, 13/R/1274 (1 Aralık 1857).

<sup>427</sup> BOA, A.MKT.DV., 43/80, H/21/Z/1267 (17 Ekim 1851).

Anadolu'da kışlak anlaşmazlıkları söz konusu olduğunda belgelerin daha ziyade iç batı Anadolu ve sahil kesimlerinde yoğunlaştığı görülmektedir. Anadolu'nun doğusu ve güneyindeki anlaşmazlıklar daha ziyade aşiretlerle ilgilidir. Anadolu'nun batısında da zaman zaman anlaşmazlık yaşandığı belgelerden anlaşılmaktadır. Doğu Anadolu'ya doğru gittikçe kışlaktan ziyade mezra ile ilgili anlaşmazlıklar yoğundur. Önceki dönemlerle mukayese edildiğinde Osmanlı'da kışlakların, daha küçük hatta toprak sisteminin bir parçası olacak şekilde kişi, köy, oba ve cemaatlere tahsis edilebilecek oranda küçüldüğü görülmektedir. Osmanlı'ya gelinceye kadar ki Türklerin içinde bulunduğu zaman ve coğrafya da nüfusun az oluşu, geniş toprakların bulunuşu ve boy-aşiret yapısı kışlakların kullanımını da geniş alanlar olarak tahsis edilmesini zorunlu kılmış olabilir. Dolayısıyla Osmanlı coğrafyasında nüfusun artması parçalı coğrafi yapı kışlakların önceki yüzyıllara oranla küçük ve parçalı bir yapıyla gelişmesine ve tahsis edilmesine sebep olmuş olabilir. Elbette ki bir başka sebepte Osmanlı'nın konar-göçerleri iskân siyasetidir. Bazı konargöçerlerin, merkezî otoriteye ve yerleşiklere bir tehdit kaynağı olmamaları için küçük parçalara bölerek birbirinden uzakta iskân edilmeleri kışlakların daha küçük birimler halinde ortaya çıkmasına sebep olmuş olmalıdır. Dolayısıyla Osmanlı kendisinden önceki yüzyıllarda veya coğrafyalarda görülen büyük geniş alanlı kışlaklardan daha küçük parçalı kışlaklar sistemini kullandığı varsayılmaktadır.

Merkezinde kışlakların yer aldığı anlaşmazlıkların çalışmada daha önce çeşitli konular üzerinden işlenmiştir. Miriye ait kışlaklar ve sorunları ile bazı olaylar miri kışlaklar bahsinde, vakıfların merkezinde yer aldığı kışlaklar konusu vakıf kışlak bahsinde geçmiş olup burada ayrıntılı durulmayacaktır. Belki anlaşmazlıklara hatta belgelere en az konu olan kışlaklar mülk kışlaklardır. Bunlar hakkında özel mülkiyete ait olmaları sebebiyle çok az belge mevcuttur. Bu belgeler de sınır, vergi, izinsiz hayvan otlatma ve ziraat alanını genişletme gibi konularla ilgilidir.

### **3.5.1. Devletin Doğrudan Taraf Olduğu Kışlak Anlaşmazlıkları**

Arazi hukukunun bir parçası olarak kışlaklar, mirî arazinin metruke şubesi içinde değerlendirilmiştir. Belgelerde görülen anlaşmazlıklarla ilgili belgelerin büyük kısmında taraflardan biri ekseriyetle devlet kurumları veya onları temsil eden kişilerle ilgilidir.

Mirî kışlaklarda yaşanan bir özel durum da insan unsuruna bağlı olmayan sorunlardır. Aşırı yağmurlar sebebiyle zaman zaman taşan Meriç nehri İpsala'da alçak bazı kışlaklara taşabiliyordu. Bu durumdan ise yaklaşık 40.000 koyun her seferinde olumsuz etkileniyordu. Bu tür felaketlerin yaşandığı dönemlerde zarar gören yerlerde kışlayan hayvanların başka kışlaklara nakli taraflar arasında anlaşmazlıklara yol açabiliyordu. Yaylaklar ve kışlaklar için birbirleriyle sürekli kavgalar ve anlaşmazlıklar yaşayan köylüler açısından bu durumu kabullenmek oldukça zordu. Bu sebeptendir ki Arabacıoğlu Ömer, Tülek Hüseyin ve Ali Molla adlı şahıslar, sürüleri basarak beylik çobanlarını darp etmişlerdi. Bu durumun adli makama yansımaları üzerine “*Bunlar tedip olunmazlarsa başkaları da cesaretlenip bundan sonra çobanları o havalide duramayacak ve miri emval telef olma tehlikesiyle karşı karşıya gelebilecekti*” şeklinde bir düşünce ile bu üç şahıs Kavala kalesine hapsedilmişlerdir.<sup>428</sup>

Kışlakların kışın ılımlı geçen alçak yerlerden seçildiği bilinmektedir. Ancak bu örnekte olduğu gibi olağandışı bir şekilde iklim olaylarından etkilenen kışlakların çevrelerindeki kışlaklara nasıl bir çevre baskısı yarattığı örnekte görülmektedir. Çevre baskısının kışlaklar üzerindeki etkisine dair başka sebeplere dayalı başka örnekler de vermek mümkündür. Malkara kazasına bağlı Sultan köyü halkı yine köyün hududu dahilinde tapu ile tasarruf ettikleri tarlalarda ziraat yaptıklarını, ancak İpsala kışlağında bulunan miri koyunlardan bir kısmının adı geçen tarlalara koyulması amaçlandığını belirterek itiraz etmişlerdi. Hatta itiraz eden köylülerin tamamının arazileri, üzerlerine tapuluydu. Mera vasfından uzak bu tür yerler, her zaman sıkıntılıydı. Zira 2.200 baş koyunun mera olmayan bir yere salınması ziraat yapılan alanların tehlike altına girmesi manasına geliyordu. Nitekim tarla sahipleri oldu-bittiye getirilerek arazilerine koyun koyulmasını aslında içten içe kabul etmiyorlardı. Bu sebeple bunlar merkezi, hassas bir noktadan etkileye bilmek adına ziraatlarının zarar gördüğünü, bunun da aşar vergisinde bir düşüşe sebep olacağı iddialarıyla etkilemeye çalışıyorlardı.<sup>429</sup>

Bahsedilen olayların tam tersi yönünde de bazı durumlar yaşanabilmekteydi. Örneğin Temmuz 1823 tarihli bir belgeye istinaden miri tayinatın kış tertibi için hazırlanan koyunlara mahsus olan Velimeşe ve İpsala kışlakları dahilinde belirlenmiş ağıl yerleri köy ve çiftlik ahali tarafından ekim-dikim işlerinde

<sup>428</sup> BOA, AE.SSLM.III, 329/19079, 29/Z/1214 (24 Mayıs 1800).

<sup>429</sup> BOA, A.MKT., 111/29, 14/Ra/1264 (19 Şubat 1848).

kullanılmıştır. Yani bu sefer de aslı kışlak olan yerlere çevre köylüler müdahalede bulunmuşlardır. Kışlakların ziraat alanı haline dönüştürülmesi; tayinatı miriye zarar vermesi, kış mevsiminde koyunların telefine sebep olması ve İstanbul'un iaşesine hanel getirmesi gibi sebeplerle münasip bulunmamaktaydı.<sup>430</sup> Bu tür örneklerin çokluğu bölgede kışlak, mera, tarla arasındaki ince ve kırılğan çizgiye işaret ettiği gibi, çiftçi ile hayvancı arasındaki tartışma ve anlaşmazlıklara da ışık tutmaktadır. Ancak burada gerek koyunların gerekse kışlakların miri statüsü, karışındaki kişi ve grupların seslerinin çıkmamasına ya da cılız itirazlarına sebebiyet vermiş görünmektedir.

Kışlak arazilerine yapılan müdahalelerin yer, zaman ve şekil açısından değişmekle beraber süreklilik arz ettiğini söylemek mümkündür. Darphane-i Amire tarafından idare olunan Emlak-ı Hümayun'a ait Ayas Ağa civarındaki koyun emini çiftliği dahilinde sultan Bayezid vakfına tabi bazı tarla, kışlak, kuru, çayır ve mera hakkında da birtakım anlaşmazlıklar çıkmıştı.<sup>431</sup> Statüsü sağlam, denetim ve kontrolleri her fırsatta yapılabilen ve İstanbul'un çok yakınlarında bulunan arazilerin dahi bu tip müdahalelere maruz kalması manidardır. Bunda tahrir siteminin iyi işlemeyişinin ve merkezi otoritenin zayıflamasının reayaya verdiği cesaret etkili olabilir.

Osmanlı klasik döneminin devletten yana tavır alan tahrir eminleri örneğinde olduğu gibi, zaman zaman bazı görevlilerin arazileri tekrar devlete döndürme gayretkeşliği ile halkın tasarruf ettiği arazi ve kışlakları devlete yazabiliyorlardı. Meclis-i Vala'nın mazbatasına göre Yanya eyaleti dahilinde Ergiri kazası sakinlerinden Saliha ve Reyhan hatunların atadan dededen gelen ve müşterek tasarruflarındaki kışlakları Emlak-ı Hümayun memuru Derviş Efendi tarafından zapt olunmuştu. Lond adlı kışlak sahiplerinin itirazları sonunda buranın araştırıldığında Emlak-ı Hümayun'a ait olmadığı anlaşılmiş ve adı geçen kadınların haklarının korunması için kışlak kendilerine iade edilmiştir.<sup>432</sup> Keza kışlakların mültezimleri, Sarraf Hoca'nın Tırhala sancağında Ermiye kazasında mülkname ile tasarruf ettiği Aydınli çiftliğinin kışlak mahallinin yarısının hazineye ait olduğunu ileri sürerek kendisinden kışlak hasılatının yarısını istemişlerdir.<sup>433</sup> Bir başka olayda ise Bardakçı köyü halkı, köyün hududu Defterhane kayıtlarında malum olduğu halde

<sup>430</sup> BOA, *C.ML*, 152/6404, 21/Za/1238 (30 Temmuz 1823).

<sup>431</sup> BOA, *HAT*, 553/27355, 29/Z/1253 (26 Mart 1838).

<sup>432</sup> BOA, *İ.MVL.*, 245/8912, 15/Za/1268 (31 Ağustos 1852).

<sup>433</sup> BOA, *A.MKT.UM*, 297/49, 26/Ra/1274 (14 Kasım 1857).

hara-yı hümayun memurları tarafından sınırlar genişletilerek kışlaklarına tecavüz, nakdi ceza gibi muamelelere maruz bırakıldığından şikayetçiydi. Bu örnekte haranın, ilgili memur ve idareciler tarafından sınırları usulsüz ve haksız bir şekilde genişletilerek Bardakçı köyünün kışlağına müdahale edildiğini görülmektedir.<sup>434</sup>

Devletin kışlaklarına yapılan müdahalelere de sıkça rastlamak mümkündür. Tırhala kazasında bulunan Palasmerine? merasının kışlağı hazineden Emlak-ı Hümayun'a devredildiği halde Tırhala kaza sakinlerinden mahkeme kâtibi Salih Efendi burayı mültezimlere kiralamaya devam etmiştir. Mahallinde yapılan tahkikat ve kayıtlar neticesinde Salih Efendi'nin bu durumu ortaya çıkarmıştır.<sup>435</sup> Salih Efendi, söz konusu kışlağı bir Arnavut'tan satın aldığı yönündeki iddiasını elinde bulunan bir senede dayanarak sürdürmüştür. Ancak devlet yetkilileri Salih Efendi'nin bu kışlağı cebren ele geçirdiğini ve bu yolla tasarrufuna devam ettiğini düşünmekteydiler.<sup>436</sup> Maliye yetkilileri, Defterhane kayıtlarından müştemilatıyla beraber bu kışlağın Tepedelenli Ali Paşa'dan kaldığını ve Emlak-ı Hümayun'a ait olduğunu ortaya çıkarmıştır. Bu sebeple önceki senelerde elde etmiş olduğu gelirler konusunda Salih Bey'e zimmet çıkarılmıştır.<sup>437</sup> Bu meselenin ayrıntılarına bakıldığında başka bazı değerlendirmeler yapmak da mümkün olmaktadır. Salih Efendi, kendinin olduğunu iddia ettiği arazinin büyüklüğünü *70 kile tohum ekilebilecek* büyüklükte olduğunu ifade ediyordu. Bu da söz konusu arazinin en fazla 1.000 dönüm civarında olduğunu gösteriyordu. Zaten kayıtlar da ona ait yerlerin toplamda 1.050 dönüm olduğu işaret ediyordu. Onun iddia ettiği arazi ise 10.140 dönümden ibaretti. Burası en eski tahrir defterlerinde tımar olarak geçiyordu.<sup>438</sup> Nitekim Salih Efendi'ye 1.050 dönüm arazisi bırakılarak zapt ettiği arazinin geri kalanı müzayedeye çıkarılarak satılmıştır. Ayrıca önceki senelerde elde etmiş olduğu haksız kazanç üzerinden kendisine yüklü miktarda bir zimmet çıkarılmıştır.<sup>439</sup>

Söz konusu arazinin karye, çiftlik, mera veya kışlak gibi farklı şekillerde adlandırılması, o arazide meydana gelen statü değişikliği tutulan kayıtlar noktasında bazı karışıklıklara yol açıyordu. Muhtemelen bir zamanlar kışlak olarak kul-

<sup>434</sup> BOA, *BEO*, 168/12582, 19/Ş/1310 (8 Mart 1893).

<sup>435</sup> BOA, *İ.MVL.*, 256/9507, 26/S/1269 (9 Aralık 1852).

<sup>436</sup> BOA, *A.MKT.UM*, 515/86, 9/Ca/1278 (12 Kasım 1861).

<sup>437</sup> BOA, *MVL*, 937/17, 20/Ra/1276 (17 Ekim 1859).

<sup>438</sup> BOA, *MVL*, 937/17, 20/Ra/1276 (17 Ekim 1859).

<sup>439</sup> BOA, *A.MKT.MHM*, 409/68, 12/S/1285 (4 Haziran 1868); *ML.EEM.*, 31/4, 3/1/1291 (15 Mart 1875).

lanılan ve kayıtlanan bu arazi, zamanla çiftlikleşmiş ancak gerçekleşen statü değişikliği kayıtlara yansımamıştır. Diğer taraftan Tepedelenli Ali Paşa gibi ayanların nüfuzlarının kırılmasından sonra hâkim oldukları bölgelerdeki arazi ve çiftliklerin tasfiyesi sırasında da önemli boşluklar oluşmuştur. Bu ise yerel güç sahiplerine tasfiye edilen arazileri mülkiyetlerine geçirme fırsatını sunmuştur. Örneğin Tırhala Mahkeme Kâtibi Salih Efendi *Yenişehir ileri gelenleri ve hamileri* sayesinde yasal olarak 1.000 dönümle sınırlandırılan arazisini yaklaşık on kat büyütmüş ve 10.140 dönüme çıkarmıştır. Durumu ortaya çıkaran ve ısrarla işin peşini kovalayan Tırhala Kaymakamı Cemal Efendi'nin bu konudaki hassasiyetinin sebebini bilemiyoruz. Ancak bu durum, yapılan bürokratik kalem oyunları ile küçük bir arazinin on kat genişletilerek nasıl şahıslarca tasarruf edilebildiğine dair özel bir örnek teşkil etmektedir. Salih Efendi'nin tek takipçisi Cemal Efendi değildi. Kazanın diğer bazı ileri gelenleri de bir rekabet veya nüfuz mücadelesi sebebiyle de olsa olayın peşini bırakmamışlardır. Onlar bu konudaki hassasiyetlerinin meşru dayanağını, devlet malının büyük zarara uğratılması olarak göstermişlerdir. Buna rağmen kaza meclisi üyelerinden Ömer Kahraman ve Abdülatif Efendiler, söz konusu arazilerin Salih Efendi'nin olması hususunda oldukça ısrarlıydılar. Hatta bu iki şahıs, Salih Efendi'nin üzerindeki fazlalık arazinin alınarak yalnızca 1.000 dönüm üzerinden yeniden tanzim edilmesine karşı çıkmışlar; bu sebeple meclis toplantısında külhanbeyi edasıyla diğer üyelere sözlü sataşmada bulunmuşlardır. Bu sebeple ilgili şahıslar merkez sancak meclisine çağrılmışlar; ibret olması bakımından miri arazilere tecavüz, kişi hürriyetini engelleme, görev ihmali, iltimas, suçlulara yardım ve yataklık gibi gerekçelerle cezalandırılmaları yönünde ceza kanununun 98. ve 82. maddeleri gereğince mahkemeye verilmişlerdir.<sup>440</sup> İlgili şahıslara dair suçlama gerekçeleri şu şekildedir:

*“Ders verip usul öğretmek ve şahit gerektiğinde nüfuzlarının tesiriyle şahit buldurmak ve işin gerçeğini, rengini değiştirip hak kazanacak şekilde mugalata göstermek ve bu entrikalarda işi diledik-*

<sup>440</sup> Ceza kanununun 98. Maddesinde “bir davada vuku bulan emir ve iltimas ve rica-yı mehakim ve meclisten biri devlete ihbar etmedikten başka evvel emirde ve iltimas ve ricaya mebni hilaf-ı hakaniyet hükmetmiş ise gerek hakim ve gerekse meclis reisi 6 sene müddetle tard ve üç sene müddetle nefy cezalarıyla ve meclis azası yalnız 6 sene müddetle tard cezasıyla mücazaat olunurlar.”; 82 maddesinde ise; Her kim emval ve eşya-yı miriyeyi nakden ve aynen sirkat ederse yani devlet malını çalarsa, çaldığı şeyin bedelinin iki katı olarak kendisinden alınarak hazineye teslim olunur. ve beş seneden az olmamak üzere kalebent cezasına çarptırılır. Ayrıca rütbe ve memuriyetden mahrumiyet cezası ile beraber hükm olunması” BOA, *A.MKT.UM*, 515/86, 9/Ca/1278 (12 Kasım 1861); *MVL*, 937/17, 15/Ra/1278 (20 Eylül 1861).

*leri yola sokamadıkları takdirde meramlarını anlatmak üzere İstanbul'a adam gönderip başka şekillerde dava açarak şikayet ettirmek ve devletin mühim meselelerine dair mecliste ifade edilen konularda asla ağızlarını açmamak hiçbir şekilde yardımları görülmediği gibi kendisine bağlı olanlarla ilgili bir madde geldiğinde onu geçirmek için her türlü gayreti ve manevi fesatı yaparak gerçekleştirilmeye çalışmak, ... bu kışlak maddesinde Salih efendi ve adı geçen Tırhala azalarını mahkemelerinin icrası yoluna gidilse yine Salih efendinin hamileri sayesinde daha önce tanzim ettirmiş olduğu ve elinde bulunan üç yüz mühürlü şehadetname gibi daha önceki mazbatadaki hududun çiftliği hududu olduğuna dair 40-50 şahit daha çıkarabilecekleri... O zaman 6.000 şimdiki halde 11.000 kuruşa kadar vergi bedeliyle satıla gelmiş, kışlak için ayırdıkları yer yıllık 3.000 kuruş kira geliri getirecek yer olduğu bu durumda hazinenin her yıl 8.000 kuruş gelirinin kaybolduğu malumumuzdur.*<sup>441</sup>

Kışlak anlaşmazlıklarında bir tarafta devlet diğer tarafta vakıf ve kişilerin yer aldığı durumlarla da karşılaşılabilirdi. Ermiye kazasında miriye ait olduğu halde Yagob Efendi'nin tasarruf iddiasında bulunduğu Ormankavak kışlağı hakkında anlaşmazlığın yerinde halledilmesi için emir verilmişti. Diğer taraftan da söz konusu kışlak ile ilgili her türlü tahkikat başlatılmıştır. Tahkikata göre Ormankavak kışlağının geliri, 100 sene önce Hatice adlı bir kadın tarafından vakfedilmiştir. Hatice Hanım'ın mirasçılarının olmaması sebebiyle söz konusu kışlak mirîye devredilmiştir. Dolayısıyla Yagob Efendi'nin kışlakla ilgili hak talep etmesi söz konusu değildir. Durum Tırhala mutasarrıflığına yazılmış olmasına karşın ne Yagob Efendi'den ne de vekilinden herhangi bir cevap alınmamıştır. Eylül kadar yerinde yapılacak olan keşfe gelmemeleri durumunda mahkeme, kışlağın hükümetçe zapt edileceğini kendilerini bildirmiştir. Bu arada bahsi geçen kışlağın Emlak-ı Hümayun ve diğer mirî arazi gibi müzayede edileceği de taliplilerine duyurulmuştur.<sup>442</sup>

Zaman zaman devlet, devletleştirme bahanesiyle şahsi kışlaklara müdahalelerde bulunabiliyordu. Ermiye kazasında bulunan Kölemenli, Gedikli, Yenice ve

<sup>441</sup> BOA, MVL, 940/66, 27/Ca/1278 (30 Kasım 1861).

<sup>442</sup> BOA, MLEEM, 16/13, 28/9/1286 (10 Aralık 1870).



Bağçelü köylerinde Müslüman ahalinin üzerinde bulunan bir kısım arazi, kaza müdürü tarafından sehven yapılan bir muamele sebebiyle devlet tarafından zapt edilmiştir. Usul gereğince de 3.475 kuruş bedelle taliplerine kiralanmıştır. Bu kışlaklar, 1865 yılından itibaren de 5.000 kuruş bedelle mültezime maktuan ihale olunmuştu. İtiraz sonucu yapılan tahkikatta 4 adet kışlağın ilgili köylerin ahalisinin müşterek tasarrufları altında bulunduğu ortaya çıkmıştı. İhalenin feshi ile kışlakların köy halkına terki halinde mültezimin tazminat iddiasında bulunacağı açıktı. Bu sebeple ilgili senenin martına kadar mültezimi uhdesinde bırakılarak iltizam bedeli olan 5.000 ve daha önce alınmış olan 3.475 kuruşun senet ve makbuz karşılığı ahaliye ödenmesi ve 1866 yılından itibaren de kayıtların düzeltilerek ahalinin tasarrufuna müsaade edilmesi kararlaştırılmıştı.<sup>443</sup>

Kışlaklarla ilgili problemlere taraf olanlardan biri de Yorgo Zarifi'dir. Yorgo Zarifi, Kırım Savaşı esnasında ve sonrasında Osmanlı Devleti'ni finanse eden Galata bankerlerinden biriydi. Bu şahıs aynı zamanda Yunanistan'a da nakit kaynak hususunda yardımcı olmuştur. Hem Osmanlı hem de Yunan kimliğinin getirdiği güçle Yorgo Zarifi, bankerliğini gizli ya da açık birtakım amaçlar doğrultusunda kullanmıştır. Bu sebeple 2. Abdülhamid, Selanik vilayetinde bulunan Pravişte Gölü ile bataklığının kurutulması ihalesini kazanmasına rağmen bölgenin hassasiyeti nedeniyle yabancı uyruklu olmasını gerekçe göstererek ona vermek istememiştir.<sup>444</sup> Ancak ilginçtir ki aynı şahıs, Rumeli'de ve Yunanistan sınırına yakın yerlerde kışlaklarıyla birlikte bazı büyük çiftlikleri satın almayı başarmıştır. Bu durum, Osmanlı Devleti'nin ihtiyatla yaklaşmasına rağmen güçlü sermaye sahiplerinin bir şekilde güçlerini kullanarak ve içinde buldukları şartları fırsata çevirerek bir kısım araziye ele geçirebildiklerine dair özel bir örnek teşkil eder. Aynı şekilde Tırhala sancağının Ermiye kazasında müzayede ile Yorgo Zarifi Küçük Valabenda kışlağını satın almıştır. Ancak Şesekle köyü halkı buna itiraz etmiştir. Meseleyi halletmek için mahalline tayin edilen memur aracılığıyla Golos Bidayet Mahkemesi'nde yapılan duruşmada adı geçen kışlağın mirîye ait olduğu ortaya çıkmıştı. Dolayısıyla kışlağın Yorgo Zarifi'de kalmasına bir mani olmadığı anlaşılmıştır.<sup>445</sup>

<sup>443</sup> BOA, *A.MKT.MHM*, 374/5, 5/L/1283 (10 Şubat 1867); *MVL*, 1023/34, 28/B/1283 (6 Aralık 1866).

<sup>444</sup> Recep Karabulut, Ahmet Emre Toraman, "Kudretli Bir Galata Bankeri Yorgo Zarifi (1810-1884)", *Muhasebe ve Finans Tarihi Araştırmaları Dergisi*, S. 2021 Özel Sayı, s. 117-132.

<sup>445</sup> BOA, *ML.EEM.*, 61/31, 7/5/1297 (19 Temmuz 1881).

Yerel idare ile köylüler arasında yaşanan bir kışlak anlaşmazlığı ve bunun etrafında gelişen olaylar ise bürokratik usullerin abartılı bir şekilde ön plana geçirilmesinin örneklerinden birini teşkil etmektedir. Kışlak davasında, devletin hakkını koruma hassasiyeti ile yola çıkan görevlilerin işi hangi noktaya vardırıldıkları, devletin kendisine ait bir kışlağı mahkemede hakkını koruyabilmek adına yapılan harcamaları, arazi davalarında kayıtların yetersizliği karşısında haklı çıkabilmek adına artırılan şahit sayısı ve kamuoyu baskısına işaret eden bir mahkeme süreci yaşanmıştı. Selanik'te mirî emlaktan olan Yüncüler köyü kışlakları ile ilgili olarak köylülerle çıkan anlaşmazlıkta davayı takip eden yerel devlet yetkililerinin izlediği usul ve yaptıkları harcamalar ayrı bir tartışma ve dava konusu olmuştu. Emlak-ı mirîyeden olduğu ifade edilen ve Selanik'e beş saat mesafede bulunan Yüncüler köyü kışlağı 50-60 yıldan beri bu köy ahalisi tarafından kiralanmaktaydı. Buna rağmen Yüncüler köyü ahalisi, kışlağın kendi meraları olduğu iddiasıyla dava açmışlardı. Dönemin arazi anlaşmazlıklarında izlenen usul gereğince mahkeme, anlaşmazlığa konu olan iddiaların yerinde yapılacak incelemeler sonucunda görüşülmesine ve ispat edilmesine karar vermişti. Ancak mahkeme için 2.000'den fazla şahit çağrılmıştı. Bu şahitlerin masrafı olmak üzere 600 altın harcanmıştı. Hatta bu meblağ yetmediği gibi 602 altın daha gerek duyulmuştur. Bu yüksek meblağ karşısında merkez, konuyu Şurayı Devlet Dahiliye Dairesi'ne havale etmişti. Daireye çağrılan Selanik vilayetinin eski valisi Hasan Tahsin Paşa ile eski naibi Tahsin Bey'e 100 şahit ile davanın görülmesi mümkün iken neden 2.000'den fazla şahidin çağrıldığı soruldu. Alınan cevaptan Yüncüler kışlağının, Hassa-yı Hümayun dahilinde mirî araziden olduğu Tanzimat'tan önce Koru-yı Hümayun ağaları aracılığıyla idare ve iltizam edildiği ortaya çıktı. Ancak Tanzimat'tan sonra bu kışlak hükümet tarafından müzayedeye taliplerine yıllık 60.000 kuruş bedelle ihale edilmeye başlanmıştı. Bu usul dahilinde bu kışlağın ihalesini almış olan köy ahalisi, bir süre sonra daimi şekilde kullanım hakkı iddia etmeye başlamıştı.<sup>446</sup> Kışlağın Tanzimat'la beraber idare sisteminin değişmesinin ardından köy ahalisinin iddiasının başlaması oldukça manidardır.

Selanik vilayetinin eski valisi Hasan Tahsin Paşa, kışlağın miriye ait olduğunun ortaya çıkarılmasının ve aynı zamanda kamu hukukunun temininin ancak olabildiğince fazla şahit ile sağlanabileceği düşüncesindeydiler. Öyle anlaşılıyor ki şahitlerin çokluğu dönemin mahkemelerinde güçlü bir meşruiyet aracı olarak

<sup>446</sup> BOA, ŞD, 2006/47, 13/S/1299 (4 Ocak 1882); ŞD, 2010/59, 3/Ca/1300 (12 Mart 1883).

görülmekteydi. Aynı şekilde valinin mera ispatı için 1000'den fazla şahidin çağrılmasının vilayet idare meclisinin kararıyla gerçekleştirildiğini ve karar defterinde kendisinin imzasının bulunmadığını ifade etmesi, sorumluluk almaktan kaçındığını göstermektedir. İstinaf Mahkemesi kararıyla bölgeye gönderilen memurlar vasıtasıyla keşifler yapılması, kışlağa dair yeni kroki ve haritalar hazırlanması ve Defterhane'nin eski kayıtlarına başvurulması dahi meseleyi yatıştıramaya yetmedi. Üstelik, mahkemenin davalı tarafındaki köylüler, bahsedilen masrafın dışında devletten avukat, vekalet ve mahkeme masraflarına karşılık 1.387 altın ve 60 kuruluş talep etmekteydiler. Bu sebeple valiye göre gerçeğin ortaya çıkarılması ve bu masrafın devlete mal edilmemesi için 2.144 şahidin dinlenmesi zarurieti hasıl olmuştur. Nitekim bu şahitlerin de beyanıyla adı geçen kışlağın eskiden beri hazine malı olduğu ittifakla müşahede edilmiştir.<sup>447</sup> Selanik vilayetinin eski naiplerinden Tahsin Bey ise, Dahiliye Dairesi'nde verdiği ifadesinde yerel mahkeme kararının ilgililerce istinafa taşınması üzerine böyle bir masrafa girildiğini belirtmiştir. Konuya dair ihmali olduğu düşünülen Reşad Bey ise ifadesinde mektupçuluk görevini icra ederken odasına Selanik Valisi Tahsin Paşa ile eski defterdar Salih Efendi'nin geldiğini ve kendilerine meselenin halli için 300 altın gerektiğini bildirdiğini belirtmiştir. Ancak Vilayet İdare Meclisi üyeleri, 300 altının yetmeyeceği düşüncesiyle bir çoğunluk kararı almış ve söz konusu miktarı 600 altına çıkarmıştır. Üstelik Reşad Bey, vilayetten gelen tahriratta da belirtildiği üzere paranın sarfına yetkili olmayıp yalnızca nezaretine memur edilmişti. Reşad Bey, Selanik'e döndüğünde ise bu iş için toplamda 1.200 altın sarf olunduğunu mecliste yapılan müzakereler esnasında öğrenmiştir. Ancak merkez *devletin hukukunun korunması için bu kadar büyük masrafların yapılması caiz ise de bunun usulüne uygun olması gerektiği* konusunda da nettir. Netice itibarıyla yapılan muhakemede şahitlerin getirilmesi ve mahallinde ifade vermeleri hususunda takriben 20.000 kuruluş sarf edilmiştir. Ancak söz konusu 1.200 altının nereye harcandığı konusunda bir belirsizlik yaşanmıştır.<sup>448</sup> Anlaşıyor ki Selanik Vilayeti İdare Meclisi'nin karar altına aldığı 300 altınlık masrafa daha sonradan 300 daha eklenerek 600 altına çıkarılması şifai bir usulle gerçekleştirilmiştir.

<sup>447</sup> BOA, ŞD, 2006/47, 13/S/1299, (4 Ocak 1882); ŞD, 2010/59, 3/Ca/1300 (12 Mart 1883).

<sup>448</sup> "...emval-i mağsube-i mezkurenin bir vechle tahsili mümkün olmayacağı aşikar olmakdan naşi...". BOA, ŞD, 2006/47, 13/S/1299 (4 Ocak 1882); ŞD, 2010/59, 3/Ca/1300 (12 Mart 1883).

Devlet açısından en dikkat çeken hususlardan biri belgelerde sıklıkla geçen Tanzimat-ı Hayriye'den önce ve sonra ifadeleridir. Tanzimat'ın toprağın tasarruf, vergi gibi konularında önemli bir dönüm noktası olduğu konusuna işaret eden bu husus, kışlaklarla ilgili yaşanan tartışmaları içeren belgelerde de geçmektedir. Yanya eyaletinin Delvine kazasında ölen Osman'ın iki oğluna intikal eden Kaliviyeye Şoşi kışlağına Dobroviyeli Vasil Paraçko adlı bir şahıs “*Tanzimat'tan önceki ayanlar gibi*” müdahale etmiştir. Durumun yetkili mercilere intikali ile haksız bulunan Vasil Paraçko kışlaktan uzaklaştırılmıştır. Buna rağmen Vasil Paraçko, ilgili kışlağa dair iddialarını ve tecavüzlerini sürdürmeye devam etmiştir. Bu ise mahkemenin uzamasına yol açmıştır. Dolayısıyla Osman'ın İstanbul'da tahsiline devam eden oğlu bu durumunu, kardeşinin cahilliğini ve fakirliğini gerekçe göstererek mahkemenin Yanya yerine mahallinde yapılmasını talep etmiştir.<sup>449</sup> Belgede dikkati çeken en önemli husus Tanzimat'tan önce ve sonra şeklinde yapılan ayırmadır. İstanbul'da ilim tahsilinde bulunan bir kişinin yapmış olması normal karşılanabilir. Ancak bu dönemde halkın, *Tanzimat öncesi* ve *sonrası* şeklinde bir algıya sahip olduğu da görülmektedir. Bu durum yerel nüfuz sahiplerinin üstünlüğüne karşı reyanın, hukuk ve adalet arayışını ve Tanzimat'tan beklentilerini göstermesi açısından dikkate değerdir. *Tanzimat'tan önce bazı beylere istinaden* ifadesi kuvvetle muhtemel Tepedelenli'yi ve ondan sonraki dönemde meydana gelen gelişmeleri işaret etmektedir.<sup>450</sup>

### 3.5.2. Büyük Toprak Sahipleri Arasındaki Kışlak Anlaşmazlıkları

Ayanların birbirleriyle yaşadıkları kışlak anlaşmazlıkları konusunda belgelerin sınırlı olduğu görülmektedir. Bunun birkaç sebebi vardır. Öncelikle tezde odaklanılan nokta Tanzimat sonrasıdır. Dolayısıyla Tanzimat sonrası, öncesinde yaşanan yoğun ayan kavgalarını içermemektedir. Anlaşmazlıkların azaldığı bir noktada merkeze yansıyan belge sayısı da düşmektedir. Diğer bir husus Tanzimat sonrası arazi hukuku büyük oranda ayanların o zamana kadar elde etmiş olduğu topraklar üzerindeki nüfuzlarını tanıma yoluna gitmiş olması olmalıdır. Ayrıca ağa ve ayanların birbirleriyle kavga ve mücadeleleri genellikle her iki tarafın da zararına bir sonuç doğurması muhtemeldir. Dolayısıyla taşranın bu güçlü ve nüfuzlu kişilerinin Tanzimat sonrası rekabet ve nüfuz mücadeleleri daha ılımlı ve

<sup>449</sup> BOA, A.MKT.DV, 122/29, 18/Ca/1274 (4 Ocak 1858).

<sup>450</sup> BOA, A.MKT.DV, 122/29, 18/Ca/1274 (4 Ocak 1858).

hukuki bir düzeyde geçtiği, belirli oranda iş birliği şekline döndüğü ve dönüştüğü düşünülebilir.

Doğu Anadolu kışlaklarında yaşanan sorunlarda ekseriyetle taraflardan biri aşiretler diğeri de yerel nüfuz sahipleri olabilmekteydi. Kışlakların kullanımıyla alakalı anlaşmazlıklar, hayvan hırsızlıkları, gasp, cinayet, yaralama gibi birçok adli vakalarda her iki tarafı da görmek mümkündür. Örneğin Çolikanlı-Cevlikanlı adlı Kürt aşireti reisi Telenk Lalo, kışlaklarda yaşanan sorunlara örnek teşkil etmesi yönüyle önemlidir. Lalo, maiyyetinde bulunan bazen onlarca bazen de yüzlerce atıyla kışlakları basar, sürülere el koyar, değerli her ne bulursa gasp ederdi. Buna rağmen bahsi geçen kişi, Caniklizadelerin son büyük valisi olan Tayyar Mahmud Paşa tarafından himaye edilmekteydi. Bu sebeple Telenk Lalo'nun eline geçen hiçbir şey kolaylıkla geri alınamıyordu. Bu durum, Anadolu'nun kuzey ve doğusunda ayanlar arasındaki mücadelenin kışlaklara ya da yaylaklara kadar nasıl yansıdığı ve bu mücadeleden yararlanan güçlerin nasıl ortaya çıktıklarının bir örneği olarak görülebilir.<sup>451</sup>

Ayanların birbirleriyle yaşadıkları kışlak problemlerinin bazıları tasarruf iddiaları<sup>452</sup> bazıları ise vergi tahsili ya da yetki alanıyla ilgili olabilmekteydi. Genellikle mukataalara dahil edilmiş bir kısım kışlakta meskûn bulunan aşiretler, mukataayı alan ağa ve ayanlarla karşı karşıya kalabilmekteydiler. Bu durum mukataa usulünün zafiyetlerinin kışlak meselesine yansımalarından doğabileceği gibi aşiretlerin kışlak vergilerini düzenli ödememelerinden de kaynaklanabiliyordu. Nitekim Adana sancağındaki Sarıçam mukataası dahilinde kışlayan Kürekçi ve Karahacılı aşiretlerinin kışlak vergilerinin ödenmesinde karşılaşılan problemler bu duruma örnek olabilir. Aşiretlerin senede bir kez yaklaşık 6'şar kuruş resm-i kışlaklarının tahsil edilmesi kararlaştırıldığı görülmektedir. Mukataa hududu dahilinde kışlakta 1.000 haneden fazla Karahacılı ve 500 haneden fazla da Kürekçi aşiretleri mensuplarının 1784'ten 1796'ya kadar kışlak vergilerini ilgili mukataa mutasarrıflarına vermemeleri sebebiyle haklarında şikâyet mevcuttu.<sup>453</sup> Bu, konar-göçerlerin vergiden kaçınma gibi klasik duruşlarından kaynaklanabileceği gibi

<sup>451</sup> BOA, *C.ADL.*, 79/4767, 13/B/1219 (18 Ekim 1804); 28/B/1219 (2 Kasım 1804).

<sup>452</sup> Seyyid Osman ağa imzasıyla verilen arzuhalde Sivas sancağında Niksar kazasında bulunan Fernek kışlağı köyünde olup yüz seneden fazladır tasarruf ettiği yani atadan dededen tasarruf ettiği bir değirmen ve tarlalarının Sivashlı Ayul ağanın zorla eline geçirdiğini belirterek adalet talebinde bulunmuştu. Mensubu bulunduğu köyün bir zamanlar kışlak olduğu ve zamanla daimî iskân olunarak köy haline dönüştüğü adından anlaşılmaktadır. BOA, *A.MKT.UM*, 558/81, 28/L/1278 (28 Nisan 1862).

<sup>453</sup> BOA, *AE.SSLM.III*, 95/5747, 21/Ra/1214 (23 Ağustos 1799).

vergi toplayanların mükerrer taleplerinin onlar üzerinde yarattığı baskıdan uzaklaşma ihtiyacından da kaynaklanmış olabilir.

Yerel nüfuz sahiplerinin kışlaklar üzerinden birbirleriyle yaşadıkları anlaşmazlıklar konusunda başka bazı olaylara da değinilebilir. Örneğin bazı muhtekir, madrabazlar ve celepler Rumeli’de İstanbul’un iâşesi için kullanılan kışlaklara bu kışlakları yönetenlerle anlaşarak kendi koyunlarını sokabilmekteydi. Oysaki, bu kışlakların başkalarına tahsisi yasaktı. Hatta bu tür arazilerin Kırım soyundan gelen kimselere iltizamı da yasaktı.<sup>454</sup> Ancak yerel toprak ve nüfuz sahipleri, daha fazla gelir elde etme adına iâşe merkezli miri sistemin dışına çıkmaktan çekinmemekteydiler.

Kırım han ailesinden gelip Osmanlı devlet yetkililerinden Rumeli’de Edirne civarına yerleştirdikleri iskân ettirdikleri Giray sülalesinden gelenler bölgede hayli nüfuz sahibi olmuşlardı. Zaman zaman bu nüfuzlarını genişletme yoluna da gidiyorlardı. Aslında bir bakıma bunlar, imparatorluğun genel manzarasına bakıldığında merkezî otoritenin zayıflamasıyla ortaya çıkan yerel güçlerin klasik bir görüntüsünü temsil etmekteydiler. Yani taşra da ayanlar ne ise bölgedeki Giray ailesi de merkezi otorite karşısında yerel nüfuzunu yükselten bir ayan ve eşraftan farksızdı. Örneğin Subaşı karyesinde ikamet ederken Selim Giray’ın Velimeşe kışlağında yaptırdığı hanın etrafında birer ikişer bina inşa edilerek 70-80 haneli Yeniköy adıyla bir köyün oluştuğu görülmektedir. Bu köye Giray ailesi marifetiyle bazı Arnavutlar yerleştirilmiştir. Aslında bu durum, ayanların hareket tarzından farklı değildi. Bu sebeple duruma müdahale için bölgeye bir mübaşir gönderilmiş, mahallindeki ihtiyar heyetlerinin ve bilirkişilerin katılımlarıyla kışlakların sınırları yeniden tespit edilmesine çalışılmıştır. Elbette burada müdahale edenlerin Giray ailesinden olmaları bu ailenin Cengiz soyuna dayanması ve buldukları yerde bir sultan gibi davranmalarını işi bir hayli zora soktuğu açıktır.<sup>455</sup>

Ayanlar, ister devletle isterse birbirleriyle ettikleri mücadeleler sonrasında saf dışı kaldıklarında sahip oldukları zenginliklerini de büyük oranda kaybederlerdi. Buna Tepedelenli Ali Paşa ile Dağdevirenzadeler örnek verilebilir. İstabl-ı Amire’ye tabi olan Edirne, Hayrabolu ve Yanbolu kışlaklarında Dağdevirenzadeler etkindi. İltizam usulüyle yönetilen bu kışlaklar, 1815-1817 yılları arasında Surre-i Hümayun Emîni ve Edirne Bostancıbaşısı Dağdevirenzade Müteveffa Meh-

<sup>454</sup> BOA, C.A.S., 890/38252, 28/R/1210 (11 Kasım 1795).

<sup>455</sup> BOA, C.DH, 247/12320, 3/Z/1238 (11 Ağustos 1823).

med Ağa'ya verilmişti. Ancak Mehmed Ağa'nın ölümünden sonra muhalefati devlet hazinesine geçirilmişti. 1818-1820 yılları için söz konusu kışlaklar, Abdullah Reşad'a ihale edilmiştir. Ancak Defterdar Efendi, bu duruma itiraz etmiş ve Abdullah Reşad'ın eski mültezim Dağdevirenzade Müteveffa Mehmed Ağa'nın adamı olduğunu belirtmişti. Defterdar Efendi'nin bu itirazı kabul görmüş ve bu sebeple söz konusu kışlaklar, Çirmen Sancağı Mutasarrıfı olan Seyyid Ali Celal Paşa'ya maktuan ihale edilmiştir.<sup>456</sup>

### 3.5.3. Büyük Toprak Sahipleri ile Halk Arasındaki Kışlak Anlaşmazlıkları

Kışlak anlaşmazlıkları söz konusu olduğunda en çok dikkati çeken belgeler, taraflardan birinin ağa, ayan gibi yerel nüfuz sahibi olanların olduğu görülmektedir. Arazi konusundaki şikayetlerin yerel ileri gelenler etrafında yoğunlaşmasının birçok sebebi vardır. Bu durumun ortaya çıkmasında ayan, ağa gibi nüfuz sahiplerinin Osmanlı toprak sistemindeki rolleri ile ve merkezî otoritenin zayıflığı etkili olmuş olabilir. Ancak 19. yy.'da Tanzimat öncesinden itibaren ayanların nüfuzlarının kırılmasıyla başlayan merkezi otoritenin güçlendirilmesi Tanzimat sonrasında da devam etmişti. Devlet bir taraftan ayanların nüfuzunu kırarken diğer taraftan ellerindeki ekonomik kazanımlarını tanıma yoluna gitmişti. Bu süreçte çıkarılan Arazi Kanunnamesi de bunu göstermekteydi. Nitekim bu dönem, toprak meseleleri konusunda en çok ayanlar ile ağaların içinde buldukları sayısız davalara sahne olmuştur. Anlaşmazlıkların bir tarafını çoğunlukla ağa, ayan, efendi ve bey gibi nüfuzlu kişiler oluştururken diğer tarafını da köy veya kasaba ahali si ya da bir kısım konar-göçer grup teşkil etmiştir.<sup>457</sup>

Kolonya kazasına bağlı ve 85'i Hristiyan, 7'si Müslüman olmak üzere toplamda 92 hanenin yer aldığı İştika köyünün ahali si mücavir alanda bulunan yaklaşık 1.500 dönümlük bir meradan faydalanmaktaydı. 50-60 yıl önce Botka köyüne yerleşen Tahir ve Abdullah Beyler, İştika köyünün ahali sinin kullandığı bu mera ya sahip çıkarak onların buradan faydalanmasını engellemişlerdir. Vefatlarından sonra aynı aileden Muhtar Süleyman, Kazım, Salih ve Musa Beyler de mera konusunda köylülerle anlaşmazlığa düşmüşlerdir. Anlaşmazlığın mahkemeye taşınması üzerine yerel idare Aleks ve Nasuh Efendileri şikâyet konusu olan mahale göndererek mera ile ilgili tahkikata memur etmiştir. Bir yangın sırasında tapu se-

<sup>456</sup> BOA, HAT, 542/26749, 29/Z/1234 (19 Ekim 1819).

<sup>457</sup> BOA, A.MKT.UM, 331/32, 11/Ra/1275; A.MKT.UM, 394/16; 19, 14/B/1276 (6 Şubat 1860); A.MKT.UM, 789/71, 13/S/1281 (18 Temmuz 1864).

nedinin yanması sebebiyle şikayetlerini somutlaştıramadıkları için köy ahalisi, tahkikat neticesinde haksız bulunmuştur. Buna rağmen ahali, anlaşmazlığın İştika köyü ile Tahir ve Abdullah Beylerin çocukları arasında olmasına karşın tarafların İştika ve Botka köylüleriymiş gibi gösterildiğini ileri sürmüştür. Bunun üzerine, söz konusu raporda iddia edilen durumun kasten değil de sehven yazıldığı kendilerine yeni bir yazı ile özellikle bildirilmiş ise de İştika ahalisinin tepkisi dinmemiştir. Bu sebeple ahali, usul yönünden rapora itiraz etmiş, meselenin idari olduğuna dikkat çekmiş ve adli mercilerin acilen işe el atmasını istemiştir.<sup>458</sup>

Belgenin ekindeki köy ahalisinden Rum milletinden Apostol ve Yosef Dimitri imzalı uzun arzuhal, bir tarafın görüşünü ifade etse de Rumeli’de milletlerin kesiştiği kritik bir yerde bir kışlağın ve yaylağın nasıl bir rekabet alanı haline geldiğinin özel bir kesitini vermektedir. Aşağıda sadeleştirilerek verilen arzuhal bu haliyle ayan, köylü, Müslim-gayrimüslim, yerel ve merkezi hükümet ilişkileri başta olmak üzere birçok konuda ipucu vermektedir. Merkezi otoritenin zayıflamasıyla yerel güç ve otorite sahiplerinin yükselişi, arazilerin tasarrufunu ellerine geçirmeleri, sahip oldukları güç ve kuvvetle halk üzerine oluşturdukları tahakküm ve baskıyı, köylülerin direnci ve adalet arayışlarını bu adalet çabalarının yerel idare ve mahkemelerde nasıl sonuçsuz kaldığını, yerel nüfuz sahiplerinin kurum ve kişiler üzerinden kararlarda nasıl etkili olduklarını görmek mümkündür. Dahası satır aralarında siyasallaşmış Hristiyan kimliği ile Tanzimat ve Islahat Fermanlarıyla, Rumeli’de Batılı devletlerin etkisiyle uygulanan ıslahat programlarına atıflar yapılarak cesaretle hak arayışlarını takip etmek de mümkündür:

*“Tahir ve Abdullah Beyler, bundan 50-60 yıl önce eski vatanları olan Peremedi kazasının Fraşer köyünden ikametlerini ayırarak köylerinin bir çeyrek saat uzaklıkta şimdiki durumu 8 haneden ibaret olan Botka köyüne naklettiler. Tahir ve Abdullah beyler ticaret amacıyla büyük miktarda hayvan getirip cebren yaylağa sokup halkın ihtiyacını zorlamaya başladılar. Bu adamlar, dönemin mütegalibelerinden olup, o devir ise müstesna vakitler olduğundan halk zorunlu olarak bunların taarruzuna ve baskısına karşı duramayıp uzun zaman çaresiz bir biçimde boyun eğdi. Ancak bu beyler, daha sonra halkı buldukları yeri terk etmeye mecbur ederek hem yaylağı hem de maişetlerini sağla-*

<sup>458</sup> BOA, TFR.I.MN, 71/7034, 14/C/1323 (16 Ağustos 1905); TFR.I.MN, 71/7034, 3/5/1321 (16 Temmuz 1905).



yan birer ikişer parça tarlalarını hakimiyetleri altına geçirmek üzere tahammül olunmayacak derecede zulüm ve baskılarını arttırdılar. Halk şikâyete, feryat etmeye kalkıştı. Fakat bir sonuç alınamadığı görülünce ve başka mütecavizlerin bu meseleden dolayı kin ve düşmanlık peyda etmeleri üzerine Hristiyan ahaliden Mititas, Yosif, Yanko, Mitikikor, Petre Todi, Pandelikor ve Bekçi Necip adlı kimseler bu düşmanlık karşısında seslerini yükselttiler. Kendilerine göre çeşitli olaylar ve iddialardan dolayı davalar açtılar. Fakat ispatı mümkün olmadığından akim kaldı. Adam dövmek, diğer şekillerde halkın hukukuna tecavüz ve tasallut etmek gibi haksızlıklar devam etti. Bu olaylar eskiden yaşanmış ve şimdiki dava için artık önemli değilse de eskiden beri bu beylerin yüzünden aciz ahalinin gördükleri zulüm ve baskının başlangıcı ve menşei hakkında bir özet sunulması gereği hissedilmiştir. Bu mütegalibeler hayatta oldukları müddetçe halk daima bunların taarruz ve hedefi altında olarak huzur ve rahat yüzü görmemiştir. Nihayet vefatları sonrasında bir müddet bu gibi olaylardan eser kalmamışsa da daha sonra oğulları Kazım, Selim, Muhtar, Süleyman ve Musa beyler yetişmiş, babaları gibi bunlar da ahaliye zulmetmeye başlamışlardır. Köy halkından Foti Vangel adlı kimseyi 13 yıl önce Salih ve Kazım beyler katletmişlerdir. Bunun üzerine köyce dava edilmişler ve altı arkadaşları ve köyde kendilerine kılavuzluk ve yataklık eden Kato Vangel isimdeki kadın ile beraber manastıra kaldırılarak üç sene hapsedildiler. Fakat suçun bunlar tarafından işlendiği ispat edilemediğinden bilahare beraat ettiler. Halk bunları dava ettikçe cesaretleri artıp köylünün malını parça parça zapt etmeye devam ederek karşılık verdiler. Hatta Balkandan (dağdan) çıkan ve köyleri hududundan geçen suyu dahi kesip halkın ihtiyacını baskı altına aldılar. Fotinin katli üzerine açılan davayı köy adına takip ettikleri için köy halkından Vaskal Kuzma dedeyi bir gün yolda tutup döverek yaraladılar. Apostol'un hane ve samanlığı, Vangel Karsto ve Yorgi Zinis'in hanelerini, Yani'nin keza samanlığını yakarak hayvanlarıyla, Zenis'in yıllık 120 kuruş vergi veren arazisini gasp ettiler. Yani'nin oğlunu katlettikleri gibi Apostol'a öldürme kastıyla ateş ettiler. Gerçi o dönem bu olaylar dava edildiyse de ispat edilemediğinden sonuçsuz kaldı. Halihazırdaki

*Botka köyünden olup birkaç yıldan beri kendi köylerinde iskân etmiş olan Kato Vangel adında bir dul kadın vardır ki yukarıda ismi geçen Kato Vangelin katlinden dolayı Salih, Kazım beyler ve arkadaşlarıyla birlikte 3 yıl manastırda hapis tutulmuştu. Bilahare onlarla beraber tahliye olunduktan sonra bu kişinin delaletiyle köyde birçok fenalık yaşandı. Miti Keryazi adlı kimse fena halde dövülmüş, papasın bir baş öküzüyle karısının kovanları, Dimitri Yani ile Yorgi Hristo'nun evleri basılıp eşyaları, yine Yorginin bir baş öküzü, Ligar Petre'nin 17 baş koyunu 2 büyükbaş hayvanı, Yano Rapit'in 1 baş öküzü bunlar tarafından gasp edilip çalınmıştır. Vangel Hristo, Apostol Zokonun evleri yakılmıştır. Fakat buna cesaret edenlerin tehditlerinden dolayı kimse şahit çıkamadığından iddialar ispat olunamamıştır. Ahalisi Hristiyan olan köylerde Hristiyan bekçi istihdamı hakkındaki irade üzerine köylerine seçmiş oldukları bekçiler birer ikişer hafta durup bilahare görevi terk edip gitmişlerdir. Sebebi sorulduğunda açıklama yapmaya cesaret edemeyip yalnızca mukavemet etmenin mümkün olmadığı bir takım tehdit ve taarruzlara maruz kaldıklarından dolayı mecburen görevi terk ettikleri cevabı vermişlerdir ki bunların istifa sebepleri adı geçen beylerden gördükleri baskı, tehdit ve zorlamadan kaynaklandığını beyan etmeye gerek yoktur. Adam öldürme, mal gaspı ve evlerin yakılması gibi duçar oldukları duruma karşı emr-i vakiyi bir tarafa bıraksak bile maişetlerinin kaynağı olan arazi ve yaylaklarına yapılan taarruz ve tecavüzlere karşı sessiz kalmak ve göz yummak kendilerini perişan edeceğinden durumun çaresi için vilayete başvurmaya adaletin tecellisini istemeye mecbur kaldık. Adı geçen yaylağın zaptından dolayı bundan 6 yıl önce Kolonya makamlarına yaptıkları müracaat üzerine Naib Efendiyle idare meclisinden Nasuh ve Aleksî Efendiler görevlendirilerek yaylak mahalline gelmiş keşif ve tahkikatta bulunmuşlardı. Ancak sebebini bilemediğimiz gerekçelerle aleyhte rapor verilmişti. O dönem keşif memuruyla beraber köylerinin muhtarı Apostol ve ihtiyar meclisi azasından Yani'de bulunmuş ve raporu onlar da imza etmişlerdi. Ancak bunlar Botka beylerinin kötülüklerine uğramamak için çaresiz rapora iştirak etmişlerdi. Bir de bu yaylağa eskiden beri tasarruf hakları olduğuna dair delil olan evrak ve mute-*

*ber vesikalar köy halkından yukarıda ismi geçen Yorgi Zinis'in yanan evinde bulunmaktaydı. Evi yandığı sırada gasp edilen ev eşyaları arasında bulunduğundan aşırılmıştı. Gerçeğe işaret edecek bu konudaki sınırnamenin ortaya çıkarılarak sınırların ona göre çizileceği vaat edilmişken bu yapılmayarak keyfi rapor verilmesi üzerine yerel hükümete müracaat edilerek dilekçe verilmiş fakat bir sonuç alınamamıştı. Salih ve Kazım beyler güya ellerinde mevcut bir takım evraka istinaden yaylakları üzerinde hak iddiasında bulunmuşlardı. Fakat evrakları muteber olmayıp Kolonya müstantiki iken nüfuz ve tegallübü hükümetçe de bilinen ve bu kişilere taraftar olan kazanın Nevesle köyünden Nasuh Efendi zamanında tertip edilmiş ve güvenilirliği olmayan evraklardı. Daha sonra mera, yaylak ve saire hakkında anlaşmazlığın idareten görülmesi ve halledilmesine dair yayınlanan sadaret emrinde faydalanarak haklarını almak için müfettişe dilekçe yazılmıştı. Verilen emirle geçen yıl kaza kaymakamı ve diğer şahısların da bulunduğu keşif heyetinin incelemesi sonucunda Nikoliçe köyü hududundan başlayarak Balahor hayratından İsvor'a kadar olan yerin köyün yaylak yeri olduğu ve hududunun çizildiği şifahen tebliğ olunmuşken daha sonra verilen raporda adaletli davranılmayarak İsvor'dan Beyaz Çayıra kadar ve oradan köye kadar olan büyük kısmı Botkalılara terk ve tahsis olunmuştu. Bunun üzerine tekrar liva merkezine başvurarak adalet istenmişti. Botka beylerinin köylerinin yaylaklarına tecavüzünün engellenmesi konusunda kaymakamlıktan emir verilmişse de bu emir uygulanamamıştı. Bir müddet sonra livadan keşif memurları gelmiş kendileri tarafından verilen ifade ve istirham üzerine haksız bir biçimde bilirkişilerden Kafizzeli Alban, İstaryeli Kalu ve Ali beyler çağrılarak yaylak mahalline gelmişler ancak bu kişilerin görüş ve bilgilerine müracaat edilmemiş ve onlara hiçbir şey sorulmamıştı. Hatta civar köyler halkından çağrılanlara da herhangi bir şey sorulmadan aleyhlerine rapor verilmişti. Keşif esnasında davet edilen metropolit vekili bu kişilerden korkarak davete icabet edememişti. Liva merkezinden tayin olunan keşif memuru arasında defter-i hakani memuru Emin Efendi de vardı. O zaman kendilerinin duyduğuna göre Emin Efendi zaten Peremedi kazasının Silence köyündendi ve davalıları*

olan beylerin yeğenydi. Bu sebeple keşif ve tahkikat tamamen taraflı ve şaibeli bir hale gelmişti. Emin Efendi'nin gönderilmesinden vazgeçilmesi için telgrafla mutasarrıflığa başvurulmuş fakat keşif memurlarıyla birlikte yine gelmişti. Kendisi buranın eşrafından bulunması sebebiyle keşif sonucunda kendi aleyhlerine rapor düzenlenmişti. Birbirini takip eden bu raporlar üzerine Botka beyleri yaylaklarını tamamen zapt ettiği gibi yaylağın İzvor tarafındaki köylerinin hududuna kadar olan yerlerde tarlalar açarak her taraftan kapatmışlar ve ticaret amacıyla hariçten getirmiş oldukları 7.000-8.000 hayvanı yaylağa sokup otlatmaya başlamışlardı. Bunun dışında tarlalarına da daimî zarar vermekteydiler. Botka beyleri zorla zapt ettikleri yaylaklarından her yıl 120'şer lira gelir elde etmekteydiler. Bu paralarını başka yerlere sarf ederek menfaat temin etmekteydiler. Köyleri halkının ise kendilerinden gasp edilen bu yaylak için yıllık 200 kuruş civarında vergi verdikleri gibi başka zararlara da maruz kalmaktaydılar. Adil ve tarafsızca yapılacak keşif ve tahkikatın sonucunda adı geçen yaylağın eskiden beri köyleri ahalisine mahsus iken mahallinden ve livadan gönderilen memurların keşif sonucu verdikleri raporlardan yaylağın han denilen yerinden başlayarak Balahor ve oradan yukarı İki Berat Taşı adıyla anılan yere ve Morizeden Gramos yoluna ve daha sonra Nikoliçe'den ayrılıp has deresine kadar uzanan büyük kısmı Botka beylerine verilmişti. Evsani mevkiinden başlayarak İştika köyüne kadar uzanan yer de kendi köyleri ve ahalisine terk ve tahsis olunmuştu. Ancak köylerine bırakılan yerin yaylak olmayıp tamamen kendi korularından ibaret olduğu ve buralara yaylak adı verilemeyeceği keşif memurları tarafından da görülmüş ve şahit olunmuşken gerçeğe aykırı rapor verilmesi kendilerine yapılan büyük zulümdü ve köylüleri acınacak haldeydi. Salih ve Kazım beylerin güya yaylak kendi malı ve mülkü olduğuna dair bahis ve ifadeleri üzerine verdikleri dilekçeyle bilahare kendi taraflarından şikâyete maruz kalmamak üzere anlaşmazlık konusu olan yaylak güya miri malı olan Gramos yaylağı hududunda ve bu yaylağa bağlı bulunduğu oraya ilhakı kaza idare meclisince kararlaştırıldığı haber alınmıştı. Halbuki kendi köylerine mahsus olan adı geçen yaylak başka hudutlarla sınırı çizilmiş olan Gramos yayla-

ğına bağlı olmadığı, Kolonya kazasının Helmesli köyünden Kazım Bey, Seliçeli Yusuf Bey, Mustafa Bey, Tevfik Bey, Kafizzeli Dalyan Bey, İstaryeli Kalo Bey tarafından ifade edilmekteydi. Bi-garez erbabı vukuftan olan bu kişiler yaylağın atadan dededen müstecirleri bulunmaları sebebiyle araştırıldığı takdirde gerek bu yaylak ve gerekse arazi konusundaki kendi iddia ve görüşlerinin doğruluğu ortaya çıkacaktı. Gerçekte bu yaylak meselesinden dolayı Botka köyü halkıyla kendi köyleri arasında bir sınır anlaşmazlığı olmadığı ancak Salih ve Kazım beylerle kardeşlerinin zulüm ve baskılarına maruz kaldıklarını bunların daima 10-12 kişilik silahlı grupla gezdiklerini ve köyleri ahalisi için tehdiye devam ettiklerini belirtmişlerdi. Bu durum sebebiyle ahalinin köylerinde adeta mahsur kaldığını, mevcut şartlar altında adaleti sağlayamadıklarını ve sağlayacakları mümkün görünmediğinden köyleri ahalisinin nihayetinde mallarını, mülklerini ve köylerini terk ederek gitmek zorunda kalacaklardı. Bu müessif hallere özellikle böyle bir ıslahatın uygulanması zamanında fırsat verilmemesini hükümetten ve padişahın perişan hallerine merhameten adaletin sağlanmasını istemişlerdi. Harcırahları kendi taraflarından verilmek üzere merkezî hükümetten gönderilecek 2 memurun ve bilirkişilerin dışında başka kimseler bulundurulmadan keşif ve tahkikatının yaptırılarak durumun araştırılmasını, yaylak ve arazilerinin bu beylerin elinden alınarak kendilerine verilmesini, köylerinin sakinlerinden Kato Vangel adlı dul kadının şekavet yolunda bulunanlara yataklık ve kılavuzluk etmekte bulunduğu için köylerinden ikametinin uzaklaştırılmasını ve sürülmesini istemişlerdi. Ayrıca köylerinin Hristiyan ahalisinin “karyemimiz ahali-i hristiyanıyesi kullarının temin-i muhafaza-i can ve mallarının sağlanması istenmişti. Bu olamadığı takdirde bu beylerin zulm ve teaddiyatdan dolayı huzur ve rahatımız bi’l-küllüye münsalib olmuş olduğundan başka bir güne nakli mekân etmek üzere mal ve emlakimizin bir kıymet takdiriyle ya Botka beylerine temlik ve tefviz yahut hazine namına teferruğ ve tefvizi hakkındaki gerekenin yapılmasını” istemişlerdi.<sup>459</sup>

<sup>459</sup> BOA, TFR.I.MN, 71/7034, 3/5/321 (16 Temmuz 1905).

Yerel nüfuz sahiplerinin toprak üzerinde gelişen hakimiyeti, içinde kışlakların da bulunduğu arazilerin üzerinde çeşitli tartışmalar yaşanmasına sebep olmaktadır. Balkanların göçebe bir topluluğu olan Ulahlar bile bu sebeple kışlaklarına yapılan taarruzlardan oldukça rahatsızlardı. Bunlar, Vodina’da bulunan Fetiçe? kışlağını en son Mösyö Kanal ve Andon Markoviç’den, bedelini her yılın Kasım ayında ödemek suretiyle kiralamışlardır. Hatta onlardan kiralamadan önce yaklaşık 150 yıldır bahsi geçen ve yaklaşık 700 kişiden oluşan Ulah topluluğu bu kışlağı kullanagelmışlerdir. Ancak 35 gün önce yeniden kira mukavelesi yapıldığı halde Mösyö Kanal ve Andon Markoviç’in adamları bunları kışlaktan çıkarma teşebbüsünde bulunmuşlardır. Oysaki söz konusu Ulahlar, buldukları bu kışlağı kulübeler yapmışlar, 4.000 kadar hayvanı oluşturdukları ağıl ve ahırlarda burada bakmışlar, ölümlerini toprağı burada koymuşlardı. Bunlara rağmen söz konusu kışlaktan çıkarılmalarına kendileri bir anlam verememişlerdir. Yeni bir mukavele yapılmasına rağmen Mösyö Kanal ve Andon Markoviç’in adamları bu durumun yerel hükümetin baskısından kaynaklandığını ifade etmişlerdir. Ancak zamansız bir biçimde ve kış mevsiminde işin aceleye getirilerek böyle bir tahliye hakikaten de oldukça manidardır. Zira doğum döneminde hayvanların kışlaktan uzaklaştırılmaları büyük bir telefata sebep olabilirdi. Oysaki karşı taraf, vekilleri vasıtasıyla Ulahlarla bir mukavele yapılmadığı ve dolayısıyla da ortada bir kira senedi bulunmadığı iddiasındaydılar. Hatta kışlak sahipleri, Ulahların tasarruflarında bulunan arazileri kulübeler yaparak zapt ettiklerini ileri sürerek onları mahkemeye dahi vermişlerdir.<sup>460</sup>

Yerel nüfuz sahiplerinin kendi aralarında yaşadıkları kışlak anlaşmazlıkları çoğunlukla mülkiyet, sınır, vergi, kışlağın izinsiz kullanımı ve ziraat gibi konular üzerinedir. Cabbarzadelerin sık sık bu tür anlaşmazlıklara konu olduğu arşiv belgelerinden rahatlıkla anlaşılabilir. Cabbarzade Hamza Bey ile kardeşi Selim Bey’in iddiasına göre Tokad voyvodalığına bağlı İlikli kışlağı yanında bulunan Cacıkviranı mezrası bitişiğindeki Sarıseydi mevkiinde kendilerine ait bir miktar arazi, bazı tımar sahipleri tarafından zapt edilmiştir. Şikâyet üzerine yapılan incelemede söz konusu arazinin yıllık 11 kuruş karşılığında Hamza ile Selim kardeşlere tahsis edildiği anlaşılmıştır.<sup>461</sup> Bu konuda diğer bir örnek de Tokad Voyvodalığı ile ilgilidir. Tokad naibi ve voyvodasına gönderilen hükümden anlaşıldığı

<sup>460</sup> BOA, *TFR.İŞKT*, 135/13483, 1/10/1323 (14 Aralık 1907).

<sup>461</sup> BOA, *C.DH*, 101/5024, 19/Za/1230 (23 Ekim 1815).

üzere Banalık, Kartalca, Kızılca, Akkuzulu kışlakları malikane arazisinden olmasına rağmen çevrede bulunan bazı köylüler de buradan yararlanmaktaydılar. Ancak malikane sahibi, ahalinin bu kışlakları kullanmasını istememiştir. Yapılan araştırmalar, bunun boş arazilerin ziraata açılmasını engelleme isteğinden kaynaklandığı göstermiştir. Ayrıca ziraatla meşgul olanların öşür vermemeleri de bunda etkili olduğu düşünülebilir.<sup>462</sup>

Genellikle toprak sahibinin ölümünden sonra çocukları veya bunların vasiyelerinin vermiş oldukları arzuhallerle de sıklıkla karşılaşılmaktadır. Keza bu da toprağı tasarruf edenlerinin değişiminden oluşan boşluktan faydalanmak isteyenlerin yapmış oldukları müdahaleleri göstermektedir.<sup>463</sup>

Kışlaklar üzerinde yaşanan kavgaların cinayete vardığı örnekler de mevcuttur. Selanik sancağının Avrathısı kazasına bağlı Mirzan köyü civarındaki bir kışlak, 900 kuruş karşılığında önce bir zimmiye akabinde de 1.100 kuruşa Yuvan adlı bir kâhyaya kiralanmıştır. Her iki kiracı sürülerini, birbirinden habersiz söz konusu kışlağa götürmüştür. İlk karşılaştıkları anda aralarında kavga çıkmıştır. Kavga sırasında İmam İbrahim, Pehlivan Osman ve Hüseyin Efendiler, Mehmet Ağa ile Memiş Ağa tarafından darp edilmişlerdir. Ancak Hüseyin Efendi aldığı ağır darbeler sebebiyle hayatını kaybetmiştir. Olay mahalline gelen kır çavuşu kavgaya karışanları mahkemeye sevk etmek üzere kaza merkezine nakletmiştir.<sup>464</sup> Saldırganların nüfuz sahibi olmaları, yargı sürecini olumsuz etkilemiştir. Hatta bu meseleden dolayı Mirzan köyü ahalisi ikiye bölünmüştür. Bu sebeple ölen Hüseyin Efendi'nin varislerinin getirmiş olduğu dört şahit ifadelerinde tutarsız kalmıştır. Bu ise davanın uzamasına yol açmıştır. Nitekim varisler, biraz da üzerlerindeki baskı sebebiyle 14.000 kuruş kan parası karşılığında anlaşmaya razı olmuşlardır. Ancak muhatapların nüfuzlu ve kavgacı bir mizaca sahip olması, söz konusu kan parasının varislerin eline geçme ihtimalini zayıflatmaktaydı. Devlet adına mahkemenin bu konuda tedbir alma isteği durumun vahametini göstermesi açısından önemlidir.<sup>465</sup>

Belgeler; davalara taraf olan ağaların, yerel idare ve makamlar üzerindeki baskıları sebebiyle sonuç alınamayan birçok şikâyet ile doludur. Örneğin Sarışa-

<sup>462</sup> BOA, *AE.SMHD.II* 43/2824, 7/Ca/1234 (4 Mart 1819).

<sup>463</sup> BOA, *A.MKT.DV*, 126/11, 21/Za/1234 (11 Eylül 1819); *A.MKT.DV*, 126/11, 21/Za/1234 (11 Eylül 1819).

<sup>464</sup> BOA, *A.MKT.UM.*, 116/70, H/25/S/1269 (8 Aralık 1852); *MVL*, 208/2, 9/B/1269 (18 Nisan 1853).

<sup>465</sup> BOA, *MVL*, 208/2, 9/B/1269 (18 Nisan 1853).

ban kazası dahilinde bulunan Karagöz kışlağındaki yerli ahaliye ait tapulu tarlalar, Doyranlı Ahmet Ağa tarafından zapt edilmiştir. Bununla da yetinmeyen Ahmet Ağa hayvanlarını kışlakta gelişigüzel otlatıyor, ahalinin tarlalarındaki mahsullere zarar veriyor ve hatta burayı Arnavut kahyalara yıllık olarak kiraliyordu. Hakkında yapılan tüm şikayetlere rağmen Ahmet Ağa'ya ne adli ne de idari olarak gerçek bir yaptırım uygulanmıyordu.<sup>466</sup>

Yerel nüfuz sahiplerinin zorla veya gönüllü olarak bir kısım köylüyü arka-larına alarak otlak ve kışlakları, dışarıdan birilerine kiraladıkları da görülebilmektedir. Lugavak köyünden İroş Ağa ile oğulları, bir de Muhsinbeyzade Rasim Bey, köye yetmediği halde köy kışlağını yıllık 15 liraya hariçten gelen Virenos çiftliği Mutasarrıfı Müteveffa Hacı Hasan Ağazade Hüseyin Efendi'ye kiralamaktaydılar. Hatta bunlar, ahaliyi mağdur ettikleri yetmiyormuş gibi onların mühürlerini zorla ellerinden alarak kontrat ve imza işinde kullanmaktaydılar.<sup>467</sup>

Bazen bürokratik yetersizlikler, tarafların hak iddia etmek üzere ellerinde tuttıkları belgeler anlaşmazlıkları daha da körüklemektedir. Bu tür anlaşmazlığa örnek olarak Hacı Şakırağazade İbrahim Ağa'nın Zemniça kazası dahilinde içinde orman da bulunan kışlağı kiraya vermesiyle gelişen olaylar verilebilir. İbrahim Ağa, kiracıları Sait ve Abdullah Efendilerin kışlakta ormanındaki ağaçları kestiklerini ve bu sebeple kendisini 1.000 kûsur lira zarara uğrattıklarını ileri sürmekteydi. Hatta bunlar, İbrahim Ağa'nın ağılını da tahrip ederek kulübelerini yakmışlardır. Bu sebeple İbrahim Ağa onları, biraz çekinse de mahkemeye vermek zorunda kalmıştır. Davalılar, nüfuz sahibi oldukları için mahkemeye zamanında gitmemişler ve gösterdikleri mukavemet sebebiyle güvenlik güçlerince zorla getirilmişlerdir. Ancak mahkemede davalı taraf da bir belge ibraz ederek orman ile ilgili tasarruf hakkı olduğunu iddia etmiştir. Nitekim bu iddia, davanın uzamasına ve bir süre sonra da sürecin davacı aleyhine işlemesine yol açmıştır.<sup>468</sup>

Karesi'ye bağlı Gönen kazasında Araboğlu İzzet adlı bir şahıs ile Alaaddin karyesi sakinleri arasında çıkan yaylak ve kışlak anlaşmazlığı, bir mahkeme sürecinin işleyişini görmek açısından güzel bir örnektir. Aynı zamanda bu anlaşmazlık, kırsal kesimdeki sermaye sahiplerinin ticari maksatla daha fazla koyun yetiştirmeye yönelmelerinin kışlaklar ve o kışlakların çevresinde yaşayan ahali üzerin-

<sup>466</sup> BOA, *TFR.I.SL*, 68/6748 28/1/1321 (10 Nisan 1905).

<sup>467</sup> BOA, *TFR.I.SL*, 23/2290, 18/8/1319 (31 Ekim 1903).

<sup>468</sup> BOA, *TFR.I.ŞKT*, 66/6594, 18/3/1321 (31 Mayıs 1905); *TFR.I.ŞKT*, 66/6594, 5/4/1321 (18 Haziran 1905).



de oluşturduğu baskıyı gösterme açısından da önemlidir. Bu örnekte şikâyet eden köylü değil, kışlağı istediği gibi kullanamayan Araboğlu El-hac Mehmed İzzet Ağa'dır. Mehmed İzzet Ağa'nın ifadesine göre tapulu arazisi olan Alaaddin köyü civarındaki Koyunoğlu kışlağı ve yaylağı, Muhtar Ali Çavuş'un başını çektiği bir kısım köy ahalisi tarafından zapt edilmiştir.<sup>469</sup> Buna rağmen Ali Çavuş Mehmed İzzet Ağa'yı suçlamaktaydı. Ali Çavuş'a göre eskiden 1.800'den fazla koyun sokulmazken birkaç yıldır İzzet Efendi kışlağa 8.000 koyun koymaktaydı. Ali Çavuş, İzzet Ağa'yı şu şekilde suçlamaya devam ediyordu:

*“Taraflı şer-iden verilen ilamı beğenmeyip Balıkesir hakimine hilaf-ı hakikat bir ilam yazdırdığı ve yine kadı müftü ve azaları azlettirim diye sahte mühürlerle bir mazbata hazırlatarak kaza halkını tahrik edip büyük fitneye sebebiyet verdiği ahaliyi kaza merkezi olan Balıkesir tarafına sevkle büyük sıkıntıya sebep olduğu kendisi dahi halihazırda yine kazada bulunup yeni fitneler çıkarma peşinde olduğunu beyan ederim.”*<sup>470</sup>

Anlaşmazlığı tahkik etmek üzere o mahale Divan Dava Çavuşu Çukurçeşmeli Eyüb gönderilmiştir. Ancak Muhtar Ali Çavuş, kendilerinden usulsüz olarak para talep ettiğini ileri sürdüğü Eyüb Çavuş'un şikâyetçi olmuştur. Bunun üzerine Eyüb Çavuş'un yerine mübaşir olarak Mustafa Çavuş gönderilmişse de o da meselenin ayrıntılarına vakıf olamamış; nihayetinde mahkemenin İstanbul'a görülmesine karar verilmişti.<sup>471</sup>

Ordu mensuplarının uzun yıllar boyunca topraklarının başında olmamaları onların topraklarına yapılan müdahaleleri artırmış olmalıdır. Osmanlı ordusunda miralaylardan ve Pravişte kazası ileri gelenlerinden Hacı Hasan Bey'in Selanik eyaletindeki İspovalta kışlağı civarında bulunan İstefanya ahalisi tarafından müdahale edilmekteydi. Anlaşmazlık birkaç ay önce mahkemeye taşınmış, Selanik idare meclisinde müzakere edilmiş ve kışlağın hududunun ispatı için ilgili yerine memur gönderilmiş, fakat henüz kararı çıkmamıştı. Kışlak üzerindeki haklarının tamamen iptal derecesine geldiğinden şikâyet eden Hasan Bey, bir an önce meclis aracılığıyla ihkak-ı hak talebinde bulunmuştur.<sup>472</sup>

<sup>469</sup> BOA, A.MKT.DV, 92/39, 21/S/1272 (2 Kasım 1855); BOA, A.MKT.DV, 92/39, 23/Ş/1272 (29 Nisan 1856).

<sup>470</sup> BOA, A.MKT.DV, 92/40, 24/Ş/1272 (30 Nisan 1856).

<sup>471</sup> BOA, A.MKT.DV, 105/37, 6/C/1273 (1 Şubat 1857).

<sup>472</sup> BOA, A.MKT.DV, 128/74, 18/S/1275 (27 Eylül 1858).

Kışlak anlaşmazlıklarında taraflardan birinin ağa diğerinin de tüm köy ahalisinin olduğu bir örnek de Drama'dan verebiliriz. Drama sancağında Gümül-cine kazası köylerinden Uysallu köyü halkı, köy hududu dahilindeki mera, kışlak ve dinlendirme yeri olarak adlandırılan arazilerinin Hacı Mustafa Ağa ve eşi Ru-kiye Hanım tarafından zapt edilmesini gerekçe göstererek şikâyetle bulunmuşlar-dır. Burada dikkati çeken esas nokta köylünün kışlak içinde bir kısım araziyi na-dasa bırakması ve buranın anlaşmazlığa konu olmasıdır.<sup>473</sup>

Daha önce bahsi geçmiş olan Yorgo Zarifi örneğine paralel olarak ancak farklı olarak taraflardan birinin Rum köylüsünün olduğu kışlak davaları da yaşanmıştı. Galata'nın muteber bankerlerinden Teotraki Mavrokordato'nun, Yan-ya vilayeti dahilinde Ergiri sancağına bağlı Palyopogon kazasının Vişan köyü ahalisi ile yaşadığı dava, gayrimüslim sermaye sahiplerinin ekonomik, ideolojik veya siyasi maksatlarla arazi yatırımı yaptıklarını göstermesi açısından önemli-dir.<sup>474</sup> Bu kışlak, 12 Eylül 1880-29 Eylül 1880 tarihleri arasında gazetelerde ya-yımlanan ilanla müzayedeye konulmuştu. Yeterli paraları olmayan köy sakinleri, Mavrokordato'ya giderek borçlarını tamamen ödediklerinde, arazileri kendilerine vermesi şartıyla müzayedeye girmesini teklif etmişlerdi. Teklifi kabul eden Mav-rokordato, müzayedede 6.060 lira bedelle söz konusu kışlağın tapu senedini adına tanzim ettirmişti. Ancak Mavrokordato ileriki aylarda anlaşmaya uymayarak ara-ziyi sahiplenmiştir. Bu yüzden köylüler, aslında kendilerine ait olan bu kışlağı kiralayamadıkları gibi tarlalarını da ekememişlerdir.<sup>475</sup>

Kışlaklara dair anlaşmazlıklar konusunda gayrimüslim ile Müslüman tebaa arasında pek fark yoktu. Ayanların ya da eşraftan bazılarının, Arazi Kanunname-si'nden sonra vergi ve başka sebeplerle toprakları kendi adlarına tapuladıkları bilinmektedir. Buradaki fark taşradaki sermaye sahiplerinin Müslüman ve ayan, Rumeli'dekilerin de banker veya tüccar olmalarıdır. Özellikle Mavrokordato ve Zarifi örneklerinde görüldüğü gibi bu zengin, gayrimüslim sermaye sahiplerinin uygun şartlar geliştiğinde hayli toprak satın aldıkları görülmektedir. Vişan köyü halkının Mavrokordato'dan arazilerini geri alıp alamadıkları belgelerden takip edilememektedir. Ancak hem ilgili arazi için borç senedi verip hem de araziyi üzerlerine kaydettirememeleri onları hayli endişeye sevk etmiş ve bürokratik ola-

<sup>473</sup> BOA, *A.MKT.DV*, 208/4, 19/R/1278 (24 Ekim 1861).

<sup>474</sup> BOA, *Y.A.RES.*, 9/42, 29/8/1296 (10 Kasım 1880).

<sup>475</sup> BOA, *Y.A.RES.*, 9/42, 21/8/1296 (2 Kasım 1880).

rak çare aramaya itmiş görünmektedir. Dikkati çeken bir husus da Osmanlı bürokrasisinin bu iki taraf arasında yapılmış olan anlaşma ve senede itibar etmeden, onu kendi aralarındaki bir mukavele ve ticaret olarak görmesi ve ilgili arazinin tapusunu müzayedeye katılmış olan Mavrokordato'ya vermiş olmasıdır. Burada hukuken müzayedeye katılıp parayı veren kişi adına senet çıkartılması son derece normaldir. Oluşabilecek problemlerin daha sonraki aşaması tarafların ellerinde bulunan belgelere ve hak iddialarına bırakıldığı görülmektedir.

İleri gelenlerin ve çiftlik sahiplerinin kışlak sebebiyle zaman zaman bir kasaba halkı ile anlaşmazlığa düşebildikleri görülmektedir. Buna örnek olarak İskeçe kazasına tabi Yenice kasabasında Zekiye adlı bir kadının senetle mutasarrıf olduğu kışlak verilebilir. Bu kışlak, kasaba halkı tarafından zapt edilmişti. Zekiye Hanım, vekili vasıtasıyla buna karşı çıkmıştı. Durumun resmî makamlara intikal etmesi üzerine yapılan tahkikata göre Şura-yı Devlet kışlağın kullanımını konusunda kasaba halkı lehine görüş bildirmiştir. Anlaşmazlık konusu olan ve Yenice kasabasıyla çevre köylerinin sınırları içerisinde bulunan bu kışlak, bundan 10 yıl öncesine kadar kasaba halkı ile çiftlik sahipleri tarafından müştereken kullanılmaktaydı. Halbuki kışlak hududu dahilinde ekili tarlaların büyük kısmı Yenice kasabası halkıyla civar köy halkına, küçük bir kısmı ise çiftlik sahiplerinin tasarrufu ve ziraatı altındaydı. Ayrıca bu kışlakta ellerindeki senetleri gereği çiftlik sahiplerinin 800 koyundan fazlasını olatmaya yetkileri yoktu. Kasaba kadimdi, kasaba hududu dahilindeki çiftlik ise sonradan yeni oluşturulmuştu.<sup>476</sup>

Anlaşmazlık konusu olan kışlaktan kasaba ahalisinin uzaklaştırılmak istenmesi, özel mülkiyete gidişi göstermesi ve ortak mülkiyet ile başlayan tek taraflı hakkın tamamen kışlağı ele geçirecek şekle dönüşmesi açısından önemlidir. Resmîyete göre çiftlik sahibi arazisinde en fazla 800 koyuna yer verebilirdi. Oysaki bu çiftlik örneğinde, muhtemelen bu rakamın çok üzerinde bir koyun söz konusuydu. Belge çiftliğin ticari hayvancılığa yöneldiği ve bu yüzden hayvan sayısını artırdığı fikrini güçlendirmektedir. Diğer önemli bir husus ise kasabanın kadim, hududu dahilindeki çiftliğin ise *muhaddes* (sonradan ortaya çıkma) olduğu ifadesidir. Burada Osmanlı toprak düzeninin fiili geçmişine yapılan bu gönderme yapılmıştır. Zaten bu örnek Osmanlı'nın kadim olana verdiği önceliği açıkça göstermektedir.

---

<sup>476</sup> BOA, ŞD, 3066/40, 25/S/1328 (8 Mart 1910).

Ticari hayvancılığın ahaliden ziyade sermaye sahiplerine daha fazla fırsatlar sunduğu bilinmektedir. Ticari hayvancılıkta kışlaklar gittikçe daha fazla dikkat çekmekte ve hayvan sahipleri tarafından ele geçirilmeye çalışılmaktaydı.<sup>477</sup> Ancak bu durum yalnızca kışlaklar üzerindeki baskıyı değil ister hayvancılık isterse ziraatla meşgul olsunlar köylüler üzerindeki tazyiki de artırdığı söylenebilir. Şamatoz köyü halkı ile İzladik çiftliği mutasarrıfı Sirozi Yusuf ile onun kardeşi Ahmet Ağa arasında anlaşmazlık bu türdendir. Yusuf Ağa'nın kurmuş olduğu Batıkçeşme diğer adıyla Kuruçeşme mevkiindeki mandıra aslında Şamatoz köylülerinindi. Mandıranın doğu tarafındaki arazinin büyük kısmı da onların ekili ve ekilmeyen tapulu arazileriydi. Tonma tepesindeki mandıranın bulunduğu yer Şamatozluların değilse de dört bir tarafındaki arazinin büyük kısmı yine köylülere aitti. Keza Selki tepesindeki mandıranın tesis edildiği yerin güney güneybatı yönündeki kısmen ekili kısmen de çayır olan arazi Şamatozlularındı. Aynı zamanda burada bulunan ziraat alanlarına yakın yerlere mandıra yapılması ve koyun gezdirilmesi yasaktı. Buna rağmen Yusuf Ağa'ya ait koyunlar, Şamatozluların arazisine zarar vermediler.<sup>478</sup> Bu sebeple köylülerin yaptığı şikâyet ilgili merciler tarafından kabul gördü. Buna rağmen köylülerin birçok şikâyetine rağmen Ağalar ile ilgili işlem yapılmaması ve onların kaymakam tarafından korunması dönemin klasik bir özelliğidir.

Yusuf Ağa, bir sonraki yıl aynı araziyi bu sefer Arnavut kahyalara kiralarak çevredeki arazi sahiplerini yine zor durumda bırakmıştır.<sup>479</sup> Kendisinden şikâyetçi olunan kaymakam Efendi de, Yusuf Ağa ile köylüler arasındaki hudut ve kışlak anlaşmazlığının 7-8 yıldan beri sürdüğünü, tarafların açılan davaları takip etmediklerini, yalnızca idari mekanizmaları kullanarak meselenin halline baktıklarını belirterek kendisinin bilinçli olarak hedefe alındığını düşünmekteydi.<sup>480</sup> Bu çiftlik örneği özelinde ticari hayvancılık, çiftlik sahipliği, yerel ileri gelen güç ve nüfuzu, merkezi otorite temsilcisinin takındığı tavır, köylüler arasında yaşanan uzun süreli bir anlaşmazlığın bütün safhalarını görmek mümkündür. Burada tarafların sadece mahkeme değil anlaşmazlığı idari yollardan hallettirmek için yapmış oldukları baskı ve teşebbüsler dikkati çekmektedir. Tarafların, mahkemeye duyulan güvensizliği idari güç üzerinden halletme isteği manidardır. Nitekim bu tür

<sup>477</sup> BOA, *A.MKT.DV*, 219/18, 29/Ş/1278 (1 Mart 1862).

<sup>478</sup> BOA, *TFR.I.SL*, 66/6508, 26/12/1320 (11 Mart 1905).

<sup>479</sup> BOA, *TFR.I.SL*, 96/9517, 30/11/1321 (12 Şubat 1906).

<sup>480</sup> BOA, *TFR.I.SL*, 66/6508, 17/11/1320 (30 Ocak 1905).

arazi anlaşmazlıklarında cezai yaptırımların yetersizliği ya da caydırıcılığının olmadığı anlaşılmaktadır. Anlaşıyor ki uzun yıllardır devam eden kışlak-yaylak hareketlerinin önüne geçmek, değiştirmek kolay olmayacaktır. Artan nüfus, ziraat ve hayvancılık, eksiklik ve boşluklarla dolu toprak sistemi kararlara rağmen bu tür baskı ve şikayetlere her zaman zemin hazırlayacaktır.

İpsala'nın Mübarek mahallesi sakinleri Kapucu vakfı mahallesi ahalisinin eskiden beri hayvanlarını otlattığı ve Karagöl adıyla bilinen yazlak ve kışlaklarının Hacı Mehmed Ağa tarafından zaptı sebebiyle şikayetçi olmuştur. Mehmed Ağa'nın vefatından sonra torunu İsmail, dedesinden miras kaldığını ileri sürerek söz konusu kışlağı elinde tutmak istemiş ve buranın bir kısmını da ziraat işlerine tahsis etmiştir. Ancak köylülere göre bu kışlak, kanunsuz yollarla ve keyfiyet üzere Hacı Mehmed Ağa'nın eline geçmiştir. Dolayısıyla da Hacı Mehmed Ağa'nın torunu İsmail'in bu kışlağı elinde tutması doğru değildir. Zaten Defterhane kayıtları da köylülerin ifadelerini teyit etmekteydi. Ancak kayıtlara göre söz konusu arazi mera olarak görülmektedir. Dolayısıyla da Arazi Kanunu'na göre meralarda ziraat yapılması yasaktır.<sup>481</sup> Muhtemeldir ki Hacı Mehmed Ağa bölgede nüfuz sahibi birisiydi. Bu sebeple mahalleli yıllarca onun kışlağı kullanmasına sesini çıkaramamış ancak onun ölümünden sonra tepkisini gösterebilmiştir. Karagöl kışlağı özelindeki bu örnekte yerel güç sahiplerinin yazlak ve kışlakları kanundışı yollarla nasıl mülkiyetlerine geçirdikleri açıkça görülmektedir. Bir başka açıdan ele alındığında söz konusu kışlaktaki gelişmeler, tarihsel süreçte ayan ve ağalarla ilgili tespit edilen anlatıların büyük bir kısmına uygundur.

#### **3.5.4. Konar-Göçer ve Köylüler Arasındaki Kışlak Anlaşmazlıkları**

Kışlak anlaşmazlıklarının taraflarına göre tasnifinde diğer bir grubu ise köylü ve konar-göçerlerin birbirleriyle olan ilişki ve anlaşmazlıkları oluşturmaktadır. Arşiv belgeleri arasında köylüler ile konar-göçerler arasında kışlaklar üzerinden ortaya çıkan anlaşmazlıklara dair hayli örnek vardır. Eğin kazasına bağlı Ergü ile Poşadı nahiyesinin Kaşo köylüleri arasında yaylak, kışlak ve koru konusunda çıkan anlaşmazlık bu örneklerden yalnızca biridir. Genellikle tek konuda rastlanmasına karşın köyün orta malı denilebilecek bütün arazileri üzerinden (yaylak, kışlak, mera, otlak ve koruluk gibi) anlaşmazlık yaşanması ise oldukça manidardır. Adı geçen arazi, Defter-i Hakani kayıtlarında Poşadı karyesi üzerine kayıtlı

<sup>481</sup> BOA, *AE.SSLM.III*, 132/8032, 21/Ra/1220 (19 Haziran 1805).

lıdır. Diğerlerine dair herhangi bir kayıt yoktur. 1781'den itibaren taraflara mükerrer emirler gönderilmesine rağmen iddialarından ve birbirlerine karşı tacizlerinden asla vazgeçemediler. En son 1795'te hem Kaşo hem de Ergü karyesine bir kez daha *mucibince amel olunması* ifadesiyle hattı hümayun gönderilmesine rağmen anlaşmazlık devam etti. İşin bu kadar uzamasında mahkeme masraflarının külliyetli oluşunun, resmî belgelerdeki eksikliklerin ve belirsizliklerin de etkisi vardı. Aynı zamanda her iki taraf da davayı lehlerinde sonuçlandırarak masrafları davalı tarafa ödettirmenin peşindeydiler. Diğer taraftan da bazı yetkililer, tamamen bir taraf lehine verilecek kararın herkese zarar verebileceği endişesindeydiler. Bu sebeple ilgili kışlak ve yaylağın, defterhane kayıtlarında gözükmeyen korunun her iki köy tarafından insaf dairesinde ve müştereken kullanımına karar verilmiştir. Alınan en son kararın uygulanmasını sağlamak ve caydırıcılığı kuvvetlendirmek için olsa gerek karara uymayanların sürgün ve kalebentlik cezasıyla cezalandırılacakları konusunda her iki köyün ahalisi de uyarılmıştır.<sup>482</sup>

Tanzimat'tan sonra Karahisar-ı Şarki sancağının Uluçayır nahiyesine bağlı Kışure karyesi ile Közir (Güzyer) nahiyesine bağlı Lane köylüleri arasında kışlağın kullanımı konusunda bir anlaşmazlık yaşanmıştı. Lane köylüleri, kışlaklarını zapt etmeye kalkıştıkları iddiasıyla Kışure köylülerinden şikayetçi olmuşlardır. Lane köyünün şikayetine karşın Kışure karyesi ahalisi ise 1843 Nisan'ı sonlarında söz konusu kışlağın tapusunu üzerlerine aldıklarını ve her yıl sürüleriyle gittikleri bu arazinin vergilerini de ödediklerini beyan etmişlerdir. Hatta onlar kendilerine tahsisli olan kışlaklara gittiklerinde Laneli Süleyman, Hasan, Ömer, Hüseyin ve Osman'ın müdahalesiyle karşılaştıklarını ve bundan dolayı rahatsızlık duyduklarını belirtmişlerdir. Oysaki Defterhane'de bu kışlağın vergisi her iki köyün üzerine kayıtlıydı.<sup>483</sup> Bu kayıt, tarihsel süreç içerisinde ilgili arazinin geçirdiği hukuki statü değişikliklerini göstermiyordu. Ancak, kışlak anlaşmazlığı ile ilgili olarak yaklaşık 250 yıl öncesine gidilerek kışlağın ilk statüsüne işaret etmekte ve kime ait olabileceği konusunda bir referans vermekteydi. Merkezî idare yetkilileri dava ile ilgili herhangi bir taraf lehine ya da aleyhine görüş veya hüküm vermiyordu. Onun yerine yine konu ile ilgili hükümler hatırlatılarak bilirkişi ve şahitlerin de bulunduğu yerinde görülecek mahkemeye halledilmesi isteniyordu. Bu dava ile ilgili olarak nihai karar yerel mahkemeye şu şekilde bırakılmıştır:

<sup>482</sup> BOA, C.ADL, 39/2339, 13/S/1211 (18 Ağustos 1796).

<sup>483</sup> BOA, A.DVN.MHM., 4/69, 10/Za/1263 (20 Ekim 1847).

“Kicure köyündeki kışlak yerlerine Yakup, Karaca Mehmed, Hasan ve Ali adlı şahıslar, tapu senetleriyle iştiraken mutasarrıf iken 7-8 yıl boyunca gitmeyip vergisini vermedilerse müstehak-ı tapu olacağı ve Lane köyü ahalisinden Süleyman, Hasan, Ömer ve Hüseyin ve Osman’ın sahib-i arzdan resm-i tapu ile almışlar ise müdahale etmelerinin kanuni olduğu, ancak böyle olmayıp da ilgili kişiler iştiraken mutasarrıflar olarak Kicure köyündeki kışlak yerlerine zamanında gidip vergilerini de verdilerse müdahalenin haksız olacağı dikkatten kaçırılmamalıdır.”<sup>484</sup>

Kışlaklarla karşılaşılan bir başka husus ise halledilemeyen anlaşmazlıklarda merkezden mübaşir gönderilmesi ve bu kişinin anlaşmazlıkla ilgili yerinde araştırma yapıp tarafları mahkemeye çıkarmasının sağlanmasıydı. Keza tartışmalarda rastlanılan bir diğer muğlak alan ise *cibal-i mübaha* kavramı idi. Cibal-i mübaha (kayıtlı olmayan dağlık) statüsü dahilinde yaylaklar, kışlaklar ve korular arazi hukuku ve statü bakımından farklıdırlar. Bir kışlak veya yaylak sınırının nerede bitip nerede başladığını, dağlık araziden hangi noktadan ayrıldığını tam olarak tespit etmek zordu. Nitekim bu zorluk bazı iddiacı taraflar açısından tartışmalarda bir koz olarak kullanıldığı görülmektedir. Genellikle taraflardan birisi kışlak ya da yaylak arazisi üzerinde hak iddia ederken diğer taraf da buranın kendisine daha fazla tasarruf hakkı tanıyan cibal-i mübaha olduğu iddiasında bulunabilmekteydi. Örneğin Hacı Osman oğlu Mustafa, Abdurrahman ve Mehmed Ağalar, Gebze nahiyesine bağlı Kadılı köyündeki Meryem ağılı denilen mevkide tapulu kışlak ve korunun bazı kişiler tarafından müdahaleye maruz kaldığından şikâyet etmişler ve bu müdahalenin engellenmesini istemişlerdi. Her iki tarafın mahkemeye çağırılması için Hacı Ahmed Ağa mübaşir tayin edilmiş ve Üsküdar mahkemesinde davalarının görülmesine karar verilmişti.<sup>485</sup> Her iki tarafın şahitleri huzurunda davaya bakan Sunullah Efendi, adı geçen köye cibal-i mübaha nazarıyla bakılmasının hakkaniyet dairesinde olacağına hüküm vermiştir.<sup>486</sup>

Köylerin ahalileri arasında yaşanan kışlak davalarında bazen onların da yerel yönetimler üzerinden güç devşirmeye çalıştıkları görülebilmekteydi. Kemah kazasında yaşanan kışlak davasında Salih ve Mehmed Ağalar, kazanın köylerin-

<sup>484</sup> BOA, A.DVN.MHM., 4/69, 10/Za/1263 (20 Ekim 1847).

<sup>485</sup> BOA, A.MKT.DV., 15/74, 6/Ş/1265 (27 Haziran 1849).

<sup>486</sup> BOA, A.MKT.DV., 15/74, H/6/Ş/1265 (27 Haziran 1849).

den Vasili halkı ile kışlağı kullanma konusunda sorun yaşamışlardı. Aralarında 5-6 kez dava yaşanmış ve her defasında emir verilerek köy ahalisi uzaklaştırılmak istenmişse de Kemah kaza meclisi azalarından bazıları Vasili köyü halkına yardım ederek bu kararın uygulanmasına engel olmuşlardı. Salih ve Mehmed Ağalar, verdikleri arzuhalde kışlağın kendilerine teslim edilmesini ve zarardan korunmalarını istemişlerdi. Köy halkının kaza meclisindeki bazı nüfuzlu şahsiyetlerden güç alarak defaten gelen emirlere, mahkeme kararına rağmen kışlağı kullanmaya devam etmeleri dikkat çekicidir.<sup>487</sup> Buna bağlı bir başka husus ise tarafların davalarını güçlü oldukları yerlere aldırma ve orada gödürme çabalarıdır. Dikkati çeken husus, yerel kışlak davalarında bürokraside etkin kişilerin dava yerlerini değiştirerek kendilerinin güçlü oldukları yerlere yönlendirmeleri, yargı mekanizması üzerinde etkili olmaya çalıştıkları görülmektedir. Bu değişiklikler, genellikle eyalet merkezi yönünde olurken kendisini mutlak haklı görenlerin İstanbul'da mahkemeleşme istekleri de belgeleri yansıtmaktadır.<sup>488</sup> Benzer bir örnek de Çarşamba'da yaşanmıştır. Karayakalı Hacı Yakup oğlu Yusuf, Çarşamba kazasına bağlı Cecil köyünde bulunan kışlaktan dolayı aynı köy ahalisiyle davalık olmuştur. Muhtemelen kararın köylüler lehine çıkabileceği endişesiyle bu davanın Çarşamba'da ve yahut Samsun'da görülemeyeceğini ifade ederek Trabzon'da görülmesini istemişti.<sup>489</sup>

Aile içi anlaşmazlıklara yol açan Hisseli kışlaklar gibi miras olarak intikal ettiği halde köylülerce zapt edilen kışlaklar da mevcuttur.<sup>490</sup> Dahası nüfuzlu kaza ileri gelenlerinin elinde iken kullanamadıkları kışlağa, bir başka kişiye satıldıktan sonra köy sakinlerinin müdahale etmeye başladıkları örnekler de söz konusudur. Bazen iki köye birden ait kışlakların tasarrufu sebebiyle de taraflar karşı karşıya gelebilmekteydi.<sup>491</sup>

Kışlak davalarında tarafların vurguladıkları argümanlardan birisi de kışlağın köy hudutları dahilinde olup olmamasıydı.<sup>492</sup> Bu ifade kışlağın sınırları içerisinde olan köy halkı için meşru gerekçelerden biri olarak görüldüğünü göstermektedir. Sultan Selim vakfi mukataasından olan Karaosmanlı köyü halkı eskiden beri

<sup>487</sup> BOA, *A.MKT.UM.*, 97/71, 4/B/1268 (24 Nisan 1852).

<sup>488</sup> BOA, *MVL*, 157/35, H/25/Z/1270, (18 Eylül 1854); *A.MKT.UM*, 360/12, 15/M/1276 (14 Ağustos 1859).

<sup>489</sup> BOA, *MVL*, 562/50, 1/Z/1284 (25 Mart 1868).

<sup>490</sup> BOA, *A.MKT.DV*, 179/28, 17/C/1277 (31 Aralık 1860); *A.MKT.DV*, 190/13, 5/Za/1277, (15 Mayıs 1861).

<sup>491</sup> BOA, *A.MKT.DV*, 190/13, 9/Ş/1277 (20 Şubat 1861); *A.MKT.UM*, 389/59, 5/C/1276 (30 Aralık 1859).

<sup>492</sup> BOA, *A.MKT.UM*, 431/78, 28/Ra/1277 (14 Ekim 1860).



otundan suyundan istifade ettikleri yaylak ve kışlaklarına yabancıların müdahale ettiklerinden yakınmışlar ve bu sebeple davalık olmuşlardı. Mahkeme önce kışlak olarak geçen sonradan da mera olarak ifade edilen arazinin tapusuyla birlikte söz konusu yabancılara ait olduğunu tescillemiş ve köylüleri haksız bulmuştur. Bu örnekte arazinin hukuki yapısı ve durumu sebebiyle köy içerisinde olmasına rağmen köylüler değil, dışardan gelip toprağı tasarruf eden *yabancılar* haklı bulunmuşlardır.<sup>493</sup>

İster uzun isterse kısa mesafeli olsun Göçler, mevcut sosyal, siyasal, ekonomik, adli ve idari düzenin istikrarını etkilediği için çeşitli sorunlara yol açabiliyordu. Yeni bir köyün ortaya çıkması, köyün kaybolması veya yer değiştirmesi de çeşitli arazi-toprak sorunlarına sebep olabilmekteydi. Yanya'nın Ergiri sancağına bağlı Palivgon nahiyesindeki Aya Nikola köylüleri buldukları yeri terk ederek yakın bir tepe üzerine bulunan miriye ait boş bir araziye yerleşmişlerdi. Aslında boş bulunan bir yere kendiliğinden yerleşme usulü kanunen doğru değildi. Hem bu sebeplerle hem de havasının iyi olmaması gerekçesiyle Aya Nikola köylüleri eski yerlerine dönmek istemişlerdi. Ancak onların boşalttıkları yerleri komşu Ahlu köylüleri zapt ederek yaylağa dönüştürmüşlerdi. Bu durum iki köy halisini karşı karşıya getirmiştir. Ancak Naip Efendi ortaya çıkan bu anlaşmazlıkta mevcut durumda Ahlu köylülerini haklı görmekte ancak yine de işin adli yollarla çözülmesi gerektiği kanaatindeydi.<sup>494</sup>

Yukarıdaki örneğe benzer diğer bir dava da Kengiri'de yaşanmıştır. Kengiri'ye tabi Çukurviran köyüne yarım saat mesafedeki Börekviran yaylası, resmiyette kazaya bağlı Börek köylülerinin yaylağıydı. Ancak burası boş kaldığı için 80 yıldır Çukurviran köylüleri tarafından kullanılmıştır. Börek köylüleri bu araziyi geri almak üzere Çukurviranlılar hakkında şikâyette bulunmuşlardır. Merkeze kadar yansıyan davada Divan-ı Hümayun Kalemi, konu ile ilgili Arazi Kanunnamesi'nin 101. maddesine göre hareket edilmesini önermiştir:<sup>495</sup>

*“Madde 101-Defterhane-i Amirede mukayyed olub bir karye ahalisine müstakilen veyahut üç beş karye ahalisi müştereken mine'l-kadim mahsus olan yaylak ve kışlağın otundan ve suyundan yalnız kendilerine mahsus olan karye ahalisi intifa edüb ecanibden bulu-*

<sup>493</sup> BOA, C.EV, 328/16667, 12/S/1254 (7 Mayıs 1838).

<sup>494</sup> BOA, MVL, 439/18, 11/L/1280 (20 Mart 1864).

<sup>495</sup> BOA, C.DH, 306/15260, 29/Z/1282 (15 Mayıs 1866).

*nan diğ er kura ahalisi intifa edemez. Bu makule yaylak ve kışlak otundan ve suyundan intifa eden ahaliden tahammüllerine göre canibi miri için rüsumatı yaylakıye ve kışlakıye alınır ve böyle ahaliye tahsis olunan yaylak ve kışlakları alunub satılamaz ve tapu ile bir kimseye müstakilen fûruht ettirilemez. Ahalinin rızası olmaksızın ziraat ve hırasat dahi olunmaz.”*

Defterhane-i Amire kaydına göre Çukurviran karyesi üzerine kayıtlı bir yaylak mevcut değildi. Ancak söz konusu yaylağın Börek karyesine ait olduğuna dair defter kaydı vardı. Nitekim Arazi Kanunu'nun 101. maddesi gereğince bu gibi arazilerin tapuyla alınıp satılması, ahalinin rızası olmadan ziraata tahsis edilmemesi hatırlatılarak konunun haline gidilmesi istenmiştir.<sup>496</sup>

Kışlaklar; sosyal yapıda bazen iktisadi, coğrafi, dinî veya millî sebeplerle oluşan anlaşmazlıklarda tali bir sebep olabiliyordu. Balkanlarda, İpek'e bağlı Ragova-Berane arasındaki yaylak-kışlak anlaşmazlığı buna örnektir. İki mahallin ahalisi arasında, yaylak ve kışlak anlaşmazlığı sebebiyle büyük bir nefret oluşmuştu. Bu durum doğrudan olmasa bile dolaylı bir şekilde İpek şehrinin ticaretini de sekteye uğratmaktaydı. Ragovalılar, Beranelileri sıkıştırmak için Karadağlılarla ortak hareket etmekteydiler. Ancak devlet her iki tarafı da mağdur etmeyecek bir çözüm arayışındaydı. Bölge ileri gelenleri anlaşmazlığı halletmek için çeşitli teşebbüslerde bulundular. İpek hanedanından Halil Paşa ile Emin Bey, Ragova reislerinden Ömer Ağa ve Berane'de bulunan Binbaşı Mehmet Bey Ragova'ya çağrılarak gelişmelerin önü alınmak istenmiştir. Bu çaba sonuç vermiş olacak ki mesele mahkeme yoluyla haline gidilmeye karar verilmiştir. Ayrıca Ragovalılar ile Beraneliler arasında bir daha anlaşmazlık yaşanması maksadıyla muteberandan 26 kişinin kefaleti alınmış ve mesele tatlıya bağlanmak istenmiştir.<sup>497</sup>

Arşiv belgelerinde tarafların davaları kazanmak için meşru olmayan yollara yöneldiklerini gösteren birçok örnek vardır. Bolu'nun Gökçesu nahiyesine tabi Kadılar ve Almış köylerinin ahalileri arasında 1816'da yaşanan kışlak davasında bahsedilen durum yaşanmıştır. İki köy arasında ortaya çıkan mera, kışlak ve yaylak anlaşmazlığına dair mahkemeye sunulan evraklar sahte çıkmıştır. Yapılan araştırmalar, bu evrakların rüşvet karşılığında Divan Kalemî Deftercilerinden Sâti

<sup>496</sup> BOA, C.DH, 306/15260, 29/Z/1282 (15 Mayıs 1866).

<sup>497</sup> BOA, Y.PRK.ASK, 41/108, 22/6/1302 (3 Eylül 1886).

Efendi'nin tanzim ettiğini ortaya çıkarmıştır.<sup>498</sup> Buradan anlaşılıyor ki yaylak ve kışlaklar, toprak sahibi olmak isteyenlere risk alıp sahte hükümler düzenlettirecek kadar önemli görülmektedir.

Kışlaklar konusunda yaşanan sorunlara dair karşılaşılan ilginç bir durum da kışlak sahiplerinin mahkemeler vasıtasıyla kayıp, yanmış veya eskimiş olan ferman ya da senetlerini yenileme ya da Defterhane'den suretlerini çıkarma çabalarıdır. Bu konuda da bir hayli arşiv belgesine rastlamak mümkündür. Ancak müracaat sahiplerinin verdiği yer isimleri ve tarih bilgileri ile Defterhane kayıtları çoğu zaman tutmuyordu.<sup>499</sup>

Siyasal sürecin anlaşmazlıkları nasıl etkilediğine veya ahalinin bu süreçten beklentilerine dair arşiv belgelerinde hayli atıf görmek mümkündür. Müracaat belgelerinin genelinde Tanzimat öncesi ve sonrasına, hatta Meşrutiyet'e dair sayısız göndermeler mevcuttur. Kuruçay kazasının Boyalık köyü ahalisi, eskiden beri yaşadıkları ve ellerinde tapusu bulunan yaylak, kışlak ve ormanlarının Kemah'a bağlı bazı civar köylülerince zapt edildiği iddiasıyla resmî makamlara şikâyetle bulunmuştur. Ancak köy ahalisi, yapılan şikayetleri ilgili makamların dikkate almadığını iddia ettikleri gibi güvenlik güçlerinin silahlarıyla birlikte üzerlerine geldiğini ve kendilerine işkence ettiklerini ileri sürmekteydi. Hatta onlara göre köy ahalisinden 13 kişi sebepsiz yere 45 gün boyunca hapiste dahi tutulmuştur. Üstelik bunlar, güvenlik güçlerinin ve yerel idarecilerin bu konuda kayıtsız kalmaları sebebiyle topraklarını zapt eden Kemahlılarla *mukatele noktasına* geldiklerini ifade etmekteydiler. Bununla birlikte iddia sahipleri, arazilerine yapılan tecavüzün engellenmesinin meşrutî hükümetin vazifesi olduğuna ve "*mügayir-i kanun ve meşrutiyet vuku bulacak bu gibi tecavüzdandan dolayı zuhur edecek hadiselerden sorumlu olmayacaklarına dikkat çekerek yasal haklarının korunmasını özellikle istemektedirler.*"<sup>500</sup> Kışlak anlaşmazlığı üzerinden yaşanan bu olayların mukateleyle varabileceği ifadesi bir tehdit olarak görülebilir. Bu durum, Meşrutiyete ahalinin yüklediği anlamı ve bundan istifade ile merkeze yapmış olduğu göndermeyi görmek açısından önemlidir.

Arşiv belgelerinde tımar sisteminin kaldırılmaya çalışıldığı ancak henüz kanunnamenin çıkmadığı ara dönemde oluşan boşlukların yarattığı bazı meselele-

<sup>498</sup> BOA, BEO, 2386/178935, 27/Ca/1322 (9 Ağustos 1904).

<sup>499</sup> BOA, BEO, 3169/237658, 12/N/1325, (19 Ekim 1907); BEO, 3169/237658, 15/N/1325 (22 Ekim 1907).

<sup>500</sup> BOA, DH.H., 5/48, 10/Ra/1330 (28 Şubat 1912); DH.H., 5/48, 5/12/1327 (18 Şubat 1912).

re de rastlamak mümkündür. Mart 1840 tarihli bir arzuhalde Göynük kazasına bağlı Mihal Bey vakfi köylerinden Kabin ahalisinden bazıları eskiden beri kullandıkları tapulu otlak ve kışlaklarına yapılan tecavülden dolayı rahatsızlardı. Nitekim bunlar, bu rahatsızlıklarını mahkemeye taşıdılar. Ancak davalı taraf bu sefer aynı köydendi. Söz konusu köyde bazı Ermeniler, gizli bir şekilde, o mahallin sipahisinden aldıkları senede dayanarak kışlağı yalnızca kendilerine tahsis etmişlerdir ve hatta kışlağı kırarak tarla yapmaya girişmişlerdir. Hem kışlağın tarlaya tahvilinin yasak olması hem de kendilerinde de senet bulunması şikâyet sahiplerini cesaretlendirmekteydi. Belli ki şikâyet sahipleri hukuki dayanaklarla itirazlarını güçlendirmek istemişlerdi.<sup>501</sup>

Yanya sancağına bağlı Margiliç kazasında Palatarye köyü hanedanından birisi, atadan dededen kalma Haprunes kışlağına Vovoholana? köyü ahalisinden bazı kimseler tarafından tecavüz edildiği iddiasıyla üç farklı kazanın adli ve idari makamlarına şikâyette bulunmuş ve onlardan kendisi haklı çıkartacak belgeler de almıştır. Buna karşın söz konusu kışlağa tecavüz devam etmiştir.<sup>502</sup>

Kışlaklarla ilgili şikâyetlerdeki bir başka vurgu da şudur: Fonksiyonunu yitiren arazilerin tasarruf sahipleri tarafından terkedilmesi ve bunun yerini de başkalarının doldurması. Golos kazasının merkezinde bulunan Koruca kışlağı, telefât sebebiyle hayvan kalmaması yüzünden boş kalmıştır. Bu sebeple ahali hissesi oranında başkasına kiraya vermiştir. Diğer taraftan da Arazi Kanunu'na göre boş kalan arazinin miriye dönüşmesini bahane eden Golos Kaymakamı Zeki Efendi Koruca kışlağını Nikola adlı kişiye gerçek bedelinin oldukça altında bir fiyatla satmak üzere kaza idare meclisi üyelerini ikna etmeye çalışmıştır. Buranın henüz miriye düşmediğini iddia eden ahali, kışlağı gerçek değeri ile kiralanması konusunda harekete geçmiştir.<sup>503</sup>

Konar-göçerlerin birbirleriyle veya köylülerle yaşadıkları kışlak anlaşmazlıkları da söz konusuydu. Kışlak mevsiminin sosyalleşmenin en aza indiği ve ziraat yapılmayan döneme denk gelmesi, konar-göçerlerin birbirleriyle ve yerleşiklerle muhtemel çatışmalarını bir nebze aza indiriyordu.<sup>504</sup>

Yaylak ve kışlaklar konusundaki yaşanan arazi anlaşmazlıklarında idari bölünme ve taksimatın dolaylı ya da doğrudan etkili olduğu örneklere rastlanmak-

<sup>501</sup> BOA, C.EV, 271/13845, 29/Z/1255 (4 Mart 1840).

<sup>502</sup> BOA, MVL, 142/75, H/23/Za/1269 (28 Ağustos 1853).

<sup>503</sup> BOA, A.DVN, 121/12, 17/C/1273 (12 Şubat 1857).

<sup>504</sup> BOA. A.MKT., 155/71, 7/L/1264 (6 Eylül 1848).

tadır. Özellikle Tanzimat'ın ilanından sonraki dönemde konar-göçerlerin yerleştirilme çalışmaları, merkeziyetçiliğin getirdiği idari sınırların değişimi ile ortaya çıkan kışlak ve yaylak anlaşmazlıklarına da rastlanabilmektedir. Buna vakıf kışlakları da dahil olabilmekteydi. Örneğin Evkaf-ı Hümayun'a bağlı bazı köylerin ihtiyarlarına göre buldukları yerler, sanıldığı gibi aksine Borlu'ya değil, Demirci kazasına tabiydi. Ancak bunların yaşadıkları bölge bazı aşiret ve kabilelerin kol gezdiği yerlerdi. Demircili yerleşik köylüler, Borlulu konar-göçer aşiretlerle yaşadıkları problemler sebebiyle idari olarak tamamen ayrı kalmak ve anılmak istiyorlardı. Keza bu iki kazayı birbirinden ayıran hudut 1623'te zaten belirlenmiş ve kayot altına alınmıştır. Ancak Demirci köyleri ihtiyarları, Borlulu konar-göçer taifesinin bu sınıra uymadıklarını düşünmekteydiler.<sup>505</sup> Aslında Demirci ve Borlu kazası arasında oluşturulan bu sınır, biraz da yerleşikler ile konar-göçerler arasında çizilmiş görünmektedir. Ancak bu sınırların konar-göçerler tarafından yaylak ve kışlak bahanesiyle ihlalleri dikkat çekmektedir. Sınırlar çizilmeden önce Yörüklerin bu yaylak ve kışlaklara gelip gelmediklerini bilemiyoruz. Ancak muhtemelen artan nüfus, iklim değişikliği ve yahut besledikleri hayvan sayısındaki artış gibi sebeplerle komşu kazanın arazilerine yaylak-kışlak bahanesiyle gittikleri görülmektedir.

Eskiden beri kışlakları Gülşehri kazasında olan bazı Ekrad cemaati kışlak yerlerini değiştirip son birkaç yıldır kendi köylerine yakın mesafedeki mahallerde kışlamaya başlamaları köylülerin şikayetine sebep olmuştur. Bu durumun çevre köylerdeki meskûn ahaliyi zora soktuğundan ve zirai düzenlerini bozduğundan yakınılmaktaydı. Bunun üzerine yetkililer mümkünse konargöçerlerin kendi kışlaklarında kalmalarının sağlanmasını istemişlerdir.<sup>506</sup> Yetkililerin meseleyi bu şekilde halletmeye çalışması devrin ruhuna uygun klasik bir çözümdür.

### **3.5.5. Kışlak Anlaşmazlıklarında Müslim-Gayrimüslim Çekişmesi**

Müslim-gayrimüslim ayrımında kışlak anlaşmazlıklarının etkisi olup olmadığı tartışılabilir. Hiç kuşkusuz açılan bu tartışma, özellikle Balkanlarla alakalıdır. Ancak tartışmayı neticelendirebilmek için önceki dönemlerin de iyi bilinmesi gerekir. Büyük toprak sahiplerinin ve senyörlerin aleyhinde olan Osmanlı klasik dönem toprak sistemi, reyanın lehine yapmış olduğu düzenlemeleri ve topraksız köylüyü koruyan yaklaşımları ile gayrimüslim toplumun da kabulüne

<sup>505</sup> BOA, *C.MF*, 67/3304, 19/Ra/1226 (13 Nisan 1811).

<sup>506</sup> BOA, *C.ZB*, 8/388, 9/C/1211 (10 Aralık 1796).

mazhar olmuştur. Ancak ilerleyen yüzyıllarda Avrupa karşısında değişen ekonomik dengeler, merkezî otoritenin zayıflaması, toprakların köylüler aleyhine yerel güç sahiplerinin eline geçmesi, artan vergiler, iklim değişiklikleri karşısında idarenin çözüm üretememesi, batıda ticarileşen tarım karşısında Osmanlı küçük toprak sahiplerinin nahif durumları gibi birçok sebep klasik Osmanlı toprak düzenini değiştirmeye zorlamıştır. Bu noktada yükselen sosyal ve ekonomik tepkiler, bu tepkilerin milliyetçilikle yoğrulması 19. yy.'da Balkanlarda dinî ve millî kırımlara yol açmıştır. Sebepleri arasında toprak mülkiyetinin de yer aldığı sosyal ve ekonomik problemler, Bosna'da, Sırbistan'da Mora ve Teselya'da hasılı tüm Balkanlarda yaşanan toplumsal olaylarla sonuçlanmıştır.

Başlangıçta konar-göçer toplumların ve Balkanların göçebe çoban toplulukları için önemli bir arazi parçası iken, iskanlar, ticarileşen tarım ve hayvancılık, artan nüfus, değişen iklim vs. gibi sebeplerle kışlaklar daha da değer kazanmıştır. İster genel isterse yerel sebeplerden kaynaklansın üzerinde artan dini ya da millî baskılar, beraberinde kışlak anlaşmazlıklarını getirmiştir.

Üsküp sancağının Maliş kazası mukataası dahilinde tapuyla tasarruf ettikleri yaylak ve kışlaklarında yaşayan bazı Müslümanlar ile Hristiyanlar arasında anlaşmazlık yaşanmıştır. Bu anlaşmazlık ilk anda özel bir komisyon sayesinde Müslüman ahalinin lehine olmak üzere büyük oranda çözülmüştür. Müslümanların bu kazanımına karşılık gayrimüslimler de ödemeleri gereken yaylak ve kışlak bedelinden 120 kuruş indirim hakkı elde ettikleri gibi üç yıllık kira kontratı yapma ayrıcalığını kazanmışlardır.<sup>507</sup> Bu anlaşmazlık konusunda, taraflar arasında bir uzlaşma sağlanmışsa da aslında bu, Müslim-gayrimüslim şeklindeki ayrımı da göstermektedir. Müslüman ahali belli ki bu uzlaşma ile yaylak ve kışlak üzerindeki egemenliklerini pekiştirmişlerdi. Fakat karşı karşıya kaldıkları Hristiyan ahalinin de iki tarafın rızasıyla kullanacakları yaylak ve kışlaklar da % 20 indirim elde etmesi gözden kaçırılmamalıdır. Zira Müslüman ahali karşısında mülkiyet olmasa da hatırı sayılır bir miktarda indirim kazanmış olmaları bölgede yaşayan gayrimüslimleri her seferinde aynı tavizi koparmak adına daha da cesaretlendirecektir.

Yanya valisi Akif Paşa'ya yazılan bir emir ile Tepedelen kazasının Zil köyü halkının yaylak ve kışlağına dışardan müdahalelerde bulunan Ahmet ve Muharrem adlı kişilerin engellenmesi istenmiştir. Burada taraflardan birinin Müslüman diğerinin gayrimüslim oluşu dikkat çekmektedir. Aslında Müslümanlarla

<sup>507</sup> BOA, ŞD, 2084/1, 19/S/1285 (11 Haziran 1868).

gayrimüslimler arasında yaşanan bu tip toprak anlaşmazlıkları dönemin şartlarına göre çok da olağandışı bir durum şeklinde algılanmıyordu. Yani bu dönemin sosyal yapısı içerisinde herhangi bir dinî art niyet aranmaksızın karşılaşılabilecek sıradan bir durumdu. Elbette yaşanan kışlak anlaşmazlıklarının tek başına Müslim ve gayrimüslim cemaat arasında kırılmanın sebeplerinden biridir demek hem sosyal bilimlerin hem de bu tezin iddiasını ve konusunu aşan bir değerlendirmedir. Ancak diğer sebeplerle beraber ve şartlar geliştiğinde Müslim-gayrimüslim çatışmasını tetikleyen unsurlardan biri olduğu söylenebilir.<sup>508</sup>

Balkanlarda yerel güç sahipleri Bosna'da Yeniçeriler, Sırbistan'da ise Dayılar olarak dikkat çeker. Tanzimat sayesinde oluşan merkezîyetçilikle bunların siyasi nüfuzları büyük oranda kırılrsa da ekonomik güçleri ve etkinlikleri aynen sürmüştür. Ancak Balkanlarda yükselen milliyetçilik onların ekonomik gücünü bir miktar kırmıştır. Bir tarafını çiftlik sahibi nüfuzlu Müslümanların, diğer tarafını da gayrimüslimlerin oluşturduğu bir kışlak denkleminin merkezîyetçi gücün temsilcisi olan kaymakam aracılığıyla çözümünü esnasında yaşanan gelişmeler, içinde bulunduğu dönemin şartları hakkında birçok ipucu verebilir. Yanya vilayetine yazılan yazıdan anlaşıldığı üzere Delvine kazasına tabi Kostari köyü kışlağına Misopotam adlı çiftliğin sahibi Hacızade Hamid Bey müdahalede bulunmuştur. Üstelik Hacızade Hamid Bey'in bir adamı köy ahalisinden Kostariçka'yı yaralamasıyla mesele adli boyuta taşınmıştır. Yapılan ilk tahkikata göre arazinin kullanımı konusunda da Hacızade Hamid Bey'in haksız olduğu kanaatine varılmıştır. Bunun üzerine azmettirici olarak görülen Hacızade Hamid Bey, Delvine kaymakamının emriyle tutuklanmıştır. Kendisini haksız yere tutuklattığı gerekçesiyle Hamid Bey de kaymakamdan şikayetçi olmuştu. Şikâyet dilekçesinde Hacızade Hamid Bey'in yer verdiği şu ifadeler oldukça manidardır:

*“60 seneden beri bila-niza ve mani tapu ile zapt ve tasarrufunda bulunduğum Misopotam kışlağına Kastari köyünün halkı istihdam eyledikleri silahlı adamlarla müdahale edip kışlağımın otunu telef eylediler. Hükümete resmen müracaat ettiğim halde sessiz kalındı. Üstelik arazime yapılan tecavüze müdahale edilmediği gibi kaymakam tarafından da haksız bir şekilde tutuklandım.”<sup>509</sup>*

<sup>508</sup> BOA, A.MKT.DV, 199/92, 18/S/1278 (25 Ağustos 1861).

<sup>509</sup> BOA, TFR.I.YN., 4/319, 30/10/1318 (12 Ocak 1903).

Delvine kaymakamı ise Hamit beyi tutuklatma gerekçesini ve hikayesini 6 Aralık 1902 tarihli bir telgrafla merkeze özetle şu şekilde bildirmiştir:

*“Köyün ihtiyar heyetinden Hamit beyin 40-50 silahlı şahsı tedarik ederek gece kendilerini basacaklarını haber aldıkları bilgisi gelmişti. Hamit Bey’in durumu meçhul ve sabıkalı güruhtan yasak silahlarla donatılmış 12 şahsı Kastari köyüne gönderdiği, köy halkının tapuyla tasarruf ettikleri köylerinin sınırı içerisinde Mekanila ve Koyini mevkilerinde olatmakta oldukları hayvanlarını zorla çıkarıp burayı haksız yere zapt ettiği taraf-ı bende-ganeme bildirildi. Bu esnada köyün muhtarı Kosta’yı yaralamaya cüretinden dolayı tutuklanmasını emrettim.”<sup>510</sup>*

Her ne kadar Hamid Bey azmettirici sıfatıyla tutuklanmışsa da Kaymakamlığın emrine rağmen zaptiyeler onun adamlarını tutuklama konusunda tereddüt yaşamışlardır. Bu ise Hamit Bey’in bulunduğu mahaldeki gücünü göstermesi bakımından oldukça önemlidir.<sup>511</sup> Hatta Ergiri jandarma binbaşısı ise Delvine kaymakamının aksine Kastari köyü ahalisinin Tepedelenli bazı çobanlarla beraber Hacızade Hamit Bey’in kışlağını bastığını düşünüyordu. Binbaşısıya göre kaymakamın bu düşüncesi kendisine yapılan yalan ve yanlış ihbarlardan ve üzerinde oluşan yoğun baskıdan kaynaklanıyordu. Üstelik, iddia edildiği gibi bahsedilen yerde herhangi bir yaralama vakası da meydana gelmemişi. Dolayısıyla jandarma binbaşısı, kanunu göre hareket etmek zorunda oldukları için kaymakamın mevcut durumdaki emrini yerine getirmek istememiştir. Bu kez durumun ortaya çıkarılması için bizzat mutasarrıf meseleye el atmıştır. Kışlağın vergi ve tapu kayıtlarından her iki tarafın üzerine farklı kışlaklar yazılmıştı. Bu sebeple taraflara çağrıda bulunularak ellerindeki belge ve tapu ilmühaberlerini getirmeleri istendi. Hacızade Hamit Bey, babası adına tescillenen tapuyu ibraz etti. Ancak Kastari köyü muhtarı Kostarıçka, ihtiyar heyetinden Tanaş Kostantin ve Timyo Metro, Hacızade Hamit Bey ile anlaşmazlık konusu olan arazinin kışlak olmadığını, 15-20 yıldır buranın ekip-biçildiğini ifade ettiler. Hacızade Hamit Bey’i de zorla her yıl kış otlarını cebren ellerinden almakla suçladılar. Bununla birlikte köylüler, arazinin kendilerine ait olduğunu ispatlayacak herhangi bir belge ibraz edemediler.<sup>512</sup> Bazı bilirki-

<sup>510</sup> BOA, *TFR.I.YN.*, 4/319, 30/10/1318 (12 Ocak 1903).

<sup>511</sup> BOA, *TFR.I.YN.*, 4/319, 30/10/318 (12 Ocak 1903).

<sup>512</sup> BOA, *TFR.I.YN.*, 4/319, 7/12/1318 (20 Şubat 1903); *TFR.I.YN.*, 4/319, 28/11/1318 (10 Şubat 1903).



şi ve tanıkların ifadesi de Hamit Bey'in haklılığını güçlendirecek şekildeydi. Ancak bu kışlak anlaşmazlığı yeni değildi. Köy ahalisi daha önce de çeşitli iddialara kalkışıp duruma itiraz etmişlerdi.<sup>513</sup> Delvine kaymakamı bariz bir biçimde Hristiyan köylülerden yana hareket ederken Ergiri jandarma komutanının Hacı Hamit Bey'in tarafında olması oldukça dikkati çeken bir durumdur. Dahası merkezî otoriteyi temsil eden bir kaymakamın o yıllarda Rumeli'deki gayrimüslim tebaa konusunda gösterdiği hassasiyet de önemlidir. Zira onun bu hassasiyeti ile yabancı devlet temsilcilerinin Balkanlardaki gayrimüslim tebaayı himaye maksadıyla oluşturdukları baskı ve ıslahat yaygaraları Babıali indinde karşılık bulmuştu. Bu olay bir bakıma Hristiyan köylülerin, mevcut şartları fırsat bilip tapulu arazisi dahi olsa buldukları mahallin Müslüman ileri gelenleri hakkında gerektiğinde abartılı ve gerçek dışı ifade ve isteklerle amaçlarına ulaşmaya, hareket alanlarını genişletmeye, araziler üzerinde hak iddia etmeye çalıştıklarını da açıkça göstermektedir. Aslında gayrimüslimlerin kışlak anlaşmazlığı üzerinden ortaya koydukları bu tür yaklaşımlar, Balkanlarda Müslim-gayrimüslim ilişkilerine zarar verir niteliktedir.

Aynı köyü paylaşan Müslim ve gayrimüslim ahalinin bir kışlağın kullanımı konusunda karşılaştıkları anlaşmazlıklar, aslında toplumsal ayrışmayı da beraberinde getiriyordu. Bir arşiv belgesinde Yenice kazasına bağlı Söğütlü çiftliğinin ziraat yapılan yaklaşık 5.000 dönümünün Arazi Kanunnamesi'nin 99. maddesine istinaden izne bağlı olarak nadasa bırakıldığı belirtiliyordu.<sup>514</sup> Ancak söz konusu arazi, çiftliğin muhtelif yerlerinde parçalar halinde ve belli sınırlar dahilindeydi. Çiftliğin Kasım-Mart ayları arasındaki dönemde nadasa bırakılan kısmı, ortakların aldığı müşterek bir kararla otlak olarak kiralanabiliyordu.<sup>515</sup> Zamanla bu arazinin yaklaşık 200 dönümü rıza dahilinde gayrimüslimlerin tasarrufuna geçmişti. Hatta bunlar, boş arazilerde hayvanlarını ücretsiz olarak olatmaya bile başlamışlardı. Ancak çiftlik sahibi, buna bir süre göz yumabilirdi. Bu durum, gayrimüslimlerin

<sup>513</sup> BOA, *TFR.I.YN.*, 4/319, 7/12/1318; *TFR.I.YN.*, 4/319, 28/11/1318 (10 Şubat 1903); *TFR.I.YN.*, 4/319, 30/10/1318 (12 Ocak 1903).

<sup>514</sup> “*Bir karye veya kasaba dahilinde bulunan çiftliğin mine'l-kadîm ol karye veya kasaba merasında ne mikdar hayvanâtı ra'y olunagelmış ise yine ol kadar hayvanâtı ra'ydan men' olunamaz. Fakat bu makûle çiftlikâta ol kasaba ve karye meralarından başka mine'l-kadîm müstakillen mahsus olan meralar, ahali-i kurâ ve kasabâta mine'l-kadîm terk ve tahsis kılınmış olan meralar gibi arazi-i metrûkeden olmayıp bu makûle çiftlik meralarında yalnız mutasarrıfı hayvanâtını ra'y etdirip sairini ra'ydan men' eder ve bunlar bâ-tapu tasarruf olunup haklarında sair arazi-i mîriye muamelesi olunur ve bu misillü çiftlik meraları için öşre muâdil senevî icâre alınır.*” Abdullah Sivridağ, Numan Yekeler, Ersin Kırcı, Resul Köse, Vahdettin Atik, Yılmaz Karaca, *Tanzimat Sonrası Arazi ve Tapu -35 Numaralı Kanun-ı Kalemiye Defteri- -40 Numaralı Kanunnamei Arazi Defteri-*, İstanbul, 2014, s. 122

<sup>515</sup> BOA, *TFR.I.ŞKT*, 59/5816, 25/11/1320 (7 Şubat 1905).

çiftlik sahibi hakkında sızlanmalarına yol açtı. Bunların iddiasına göre çiftlik sahibi kira ücretini yasal olmayan bir şekilde artırmak istemiş, aynı araziyi başkalarına da kiralamaya cüret etmiştir. İddialar, bunlarla sınırlı değildi. Çiftlik sahibinin tüm araziyi kontrolüne geçirmek için gayrimüslim köylüleri kendisine borçlandırdığı da iddialar arasındaydı. Diğer taraftan da çiftliğin büyük olmamasının karşın çok sayıda hayvan besleyen gayrimüslim ahali, nadasa bırakılan arazilerin bazılarını mandıra yapmak istiyordu. Ancak, çiftlik sahibi buna göz yumma niyetinde değildi. Zaten kanunen bu imkansızdı. Bu anlaşmazlıklar ve iddialar ile birlikte bir süre sonra taraflar davalık oldular. Söz konusu arazide ikinci bir kiracının bulunması mahkemede taraf sayısını üçe çıkardı. Zira araziden hayvanlarının tahliyesi istenen üçüncü taraf, kiralama müddetinin yakında doluyor olmasını, koyunlarının aşırı soğuklar sebebiyle başka yere nakledilmesinin kendisine büyük zarar vereceğini öne sürerek tahliye süresini geciktirmek istemiştir.<sup>516</sup>

Kışlak anlaşmazlıklarında tarafların her ikisinin de gayrimüslim olduğu örnekler de vardır. Rusya'daki Osmanlı Sefareti Başkatibi Konamagos, memleketi olan Preveze'deki çiftlik ve kışlağındaki hayvanlarına, yakınlarına soydaşı olan Rum bazı kişiler tarafından yapılan müdahaleden rahatsız olmuş ve bunun engellenmesi için ilgili mercilere başvuruda bulunmuştur.<sup>517</sup> Aslında arazi anlaşmazlıklarına çoğu zaman aileler karıştırılmazken, bu kez akrabaların ve hatta hayvanların da dahil edilmesinin arkasındaki sebepleri ortaya çıkarmak hakikaten zordur. Ancak Konamagos'un *Osmanlı* kimliği ile devlet hizmetinde bir elçilik kâtabi olması, ona karşı oluşan tepkinin şiddetini belirlemiş olması kuvvetle muhtemeldir.

Yanya Valisi Rasim ve Tırhala Sancağı Mutasarrıfı Halil Rıfat Paşalara ve Tırhala naibine gönderilen bir hükümden anlaşılıyor ki Tırhala kazasına tabi Garacan köyünden Kostanti, Mihal ve Tanas adlı şahıslar, köy sınırları dahilindeki tapulu kışlaklarına her yıl çıkmaktaydılar ve vergilerini de Tanzimat'ın belirlediği usul üzere düzenli bir şekilde ödemekteydiler. Ancak bahsi geçen şahıslar, kışlağın kullanımı konusunda köylüleri Ceylan, İzzet ve Şahin adlı kişiler ile anlaşmazlığa düşmüşler ve bu sebeple davalık olmuşlardır. Nitekim mahkemenin işareti ile Defterhane kayıtlarına bakılmış ve kayıtlarda Garacan köyü adına 3.089 akçe vergi dışında tarafların hiçbirine ait herhangi bir bilgi bulunamamıştır. Bunun üze-

<sup>516</sup> BOA, *TFR.İŞKT*, 59/5816, 25/11/1320 (7 Şubat 1905).

<sup>517</sup> BOA, *HR.MKT*, 428/96, 17/N/1279 (8 Mart 1863); 433/60, 26/L/1279 (16 Nisan 1863).

rine Divan-ı Hümayun Kalemî, ilgili mahkemeye Arazi Kanunu'nu 24. ve 84. maddelerine göre şu şekilde bir yol izlemesini tavsiye etmiştir:

*“Bir karye ve yahut üç beş karye ahalisine mahsus olan kışlak ve yaylaklardan başka mine'l-kadim müstakilen yaylak ve kışlak ittihaz kılınmış ve ba-tapu müstakilen veya müştereken tasarruf oluna gelmiş olan mahallerin arazi-i mezruadan farkı olmayıp hakkında muamele-i kanuniye ibra kılınır. Ve ba-tapu tasarruf bulunan yaylak ve kışlağa mevsiminde bila özür 3 sene ale't-tevali çıkılmaz ve resmi verilmezse müstehakk-ı tapu olur.”*<sup>518</sup>

Katinin Misivri kazasının İncesu köyünden ve hali hazırda askerlik görevini ifa eden Kosti adlı bir gayrimüslim, kendisi askerde iken babası Müteveffa Çobanoğlu'ndan kalan kışlağına müdahale eden Halil adlı bir Müslümandan vekili aracılığıyla şikayetçi olmuştur. Kosti yetkili mercilerden kışlağının Halil'den kurtarılmasını, usulsüz şekilde kullanıldığı dönemde buradan elde edilen hasılatın Halil'den alınarak kendisine teslim edilmesini istemekteydi. Dilekçe içeriğinde *“asr-ı padişahide hiç fert fuzuli ahaerin hakk-ı mevrusunu zapt ve tasarruf ile gadr idememesi matlub ve müstelzem bulunmuş olmağla”* şeklinde yer verilen ifadeler, başta Kosti olmak üzere Tanzimat ve Islahat Fermanlarının kendilerine tanıdığı fırsat ve ayrıcalıklar ile gayrimüslimlerin, mülkiyet hakkı garantisi arayışları konusunda bilinçli olduklarını gösterir.<sup>519</sup>

Osmanlı arşiv kayıtlarında Rumeli'de gayrimüslim cemaatlerin milliyetçiliğin etkisiyle kiliseler ve mektepler üzerinden kışlaklarda da anlaşmazlık yaşadıklarına dair birçok örnek bulunmaktadır. Leftor ve Palyan havalisi kışlaklarında her yıl kış mevsimini geçiren yaklaşık 180 hane Ulah taifesi, çocuklarına eğitim verilen mektep ile kilise konusunda anlaşmazlık içerisindediler. Ulahların bir kısmı çocuklarının buralarda kendi ana dilleri bir kısmı da Rumca ile eğitim almalarını istemekteydi.<sup>520</sup> Ulahlar arasında yaşanan bu durum, arazi üzerinden olmasa bile başka bir sebeple etnik bir topluluğun kışlaklarda yaşadığı anlaşmazlığa güzel bir örnektir.

Kışlak üzerinden yaşanan ve Müslüman-gayrimüslim ayrışmasının açıkça görüldüğü olaylar da söz konusudur. Selanik'e bağlı Gardabor köyünün gayrimüs-

<sup>518</sup> BOA, C.ADL, 71/4253, 4/S/1288 (25 Nisan 1871).

<sup>519</sup> BOA, A.MKT.DV, 142/89, 21/S/1276 (19 Eylül 1859).

<sup>520</sup> BOA, TFR. I.SL, 59/5896, 11/L/1322 (19 Aralık 1904).

lim ahali, köye ait kışlak ve yazlağın çoğunluğunu Müslümanların oluşturduğu ihtiyar heyeti tarafından başkalarına kiralanmasından rahatsızlık duymuşlar ve bu sebeple onlar hakkında suç duyurunda bulunmuşlardır. Ancak dava yeri sebebiyle davacılar mahkemeyi takip edememişlerdir. Bu sebeple yetkililerden bir an önce davalarının neticelendirilmesini talep etmişlerdir.<sup>521</sup> Benzer bir örnek de Selanik'te yaşanmıştır. Siroz sancağına tabi Menlik kazasında bulunan Sezvaç (İsve-tidıraç) köyü ileri gelenlerinden Atanas, Prokop ve Obzonkor adlı şahıslar Bulgar eşkiasına yardım etmek maddesinden dolayı Selanik mahkemesinde yargılan-maktaydılar. Bunlara vekillik eden iki avukat, köy kışlağının ve yazlağının Bul-garlar ile Müslümanlar arasında kullanımından kaynaklanan bir anlaşmazlık sebe-biyle müvekkillerine iftira atıldığını iddia etmekteydiler. İddiaya göre Müslüman taife, Bulgar ahalinin kışlağı kullanmasını istememekteydi. Bu sebeple Müslüman ahali, çeşitli iftira ve ithamlar ile onları hapisane ya da mahkemelerde oyalayarak kışlaktan uzak tutmaya çalışmaktaydılar. Üstelik Müslümanlar bu tür yaklaşımla-ryla basit bir meseleyi siyasallaştırmışlardır.<sup>522</sup> İddiaların ne derece doğru oldu-ğunu bilemiyoruz. Ancak dönemin şartları ve Balkanlardaki komitacılık faaliyet-leri düşünüldüğünde köylülerin Bulgar ayrılıkçılara yardım etmeleri ve teşkilatın içinde olmaları son derece normal görülebilir. Diğer taraftan avukatların iddiaları da doğru olabilir. Belki de meselenin esas sebebi uzun zamandır devam eden top-rak mülkiyeti kavgalarıydı. Müslüman ahali, söz konusu kışlağı kullanma konu-sunda avantaj sağlamak adına Bulgar köylülerine siyasal bir suç isnat da etmiş olabilirler. Ancak ortada bir gerçek var ki içinde kışlak meselelerinin de yer aldığı toprak meselesi, Müslim-gayrimüslim ilişkisini etkileyebilecek bir mahiyettedir.

### **3.5.6. Kışlak Anlaşmazlıklarında İzenilen Hukuk ve Usuller**

Osmanlı klasik dönem toprak hukukunda takip edilen usul, Arazi Kanun-nesi'nin yayımlanmasından sonra da büyük ölçüde birtakım değişikliklerle birlikte devam ettirilmiştir. Klasik dönemde daha ziyade bu usul tımar ve vergi üzerinden yürütülmekteydi. Ancak ilerleyen dönemlerde daha kapsamlı ve pratik bir işleyişe ihtiyaç duyulmuştur. Nitekim hazırlanan Arazi Kanunu ile eski uygu-lamalar, sistematik hale getirilmiş ve günün ihtiyaçlarına cevap verecek şekilde güncellenmiştir. Bu güncelleme ile birlikte arazi davaları birden artmıştır. Rumeli Ahkam Defteri'ndeki kayıtlar bu durumu destekler niteliktedir. Tanzimat döne-

<sup>521</sup> BOA, *TFR.I.ŞKT*, 36/3590, 20/1/1320 (2 Nisan 1904).

<sup>522</sup> BOA, *TFR.I.ŞKT*, 76/7502, 27/9/1321 (10 Aralık 1905).

minden itibaren artan bu davalarda takip edilen usuller ve esaslar, öncekilerden farklı olup olmadığı ve yeterliliği açısından tartışılabilir. Uygulanan her iki usulün belirgin ortak yönü, arazi davalarında standart bir yazım kalıbına yer verilmesidir. Arazi Kanunu'nun kabulünden sonra değişikliğe uğramakla birlikte bu kalıp devam ettirilmiştir.

Arazi davalarında süreç, müştekilerin başvuru dilekçeleriyle başlar. Başvuru doğrudan adli makamlara olabildiği gibi kaza veya vilayet idare meclislerine de yapılabilmekteydi. Tanzimat'tan önceki dönemde müştekiler bizzat devlet bazen de bir grup ya da şahıs olabilmekteydi. Bu dönemde şahıs davalarında davalı ya da davacı sıklıkla sipahilerdi. Tanzimat'tan sonrasında ise şikâyet sayısı ile birlikte tarafların çeşitliliği de artmıştı.

Bir dava ilk anda yerel mahkemede veya kaza idare meclisinde görülürdü. Buradan sonuç çıkmaması ya da itiraz durumlarında davalar, çoğu zaman vilayet merkezlerine veya İstanbul'a havale edilebilirdi. Arazi davaları, büyük ölçüde senet, defterhane kaydı, meşihat derkenarı, bilirkişi raporları gibi somut deliller ve şahitler üzerinden yürütülürdü. Merkezdeki Meclis-i Vala, Şura-yı Devlet ve Divan-ı Hümayun Kalemî gibi idari bir merciden görüş alınmak üzere takip edilen davalarda çoğu kez kazalardaki karar mercilerine yardımcı olmak üzere bazı mevzuat hükümleri işaret edilerek işlemin ona göre yapılması tavsiyesinde bulunulurdu. Tanzimat sonrası dönemde arazi davalarında yerel idarecilerin ve adli yetkililerin taleplerine göre merkezden görevli talep edilebilirdi. Teknik davalarda haritacı ve subay gibi bilirkişilerden yardım alınabilirdi.

Kocaeli sancağı mutasarrıfına ve naibine yazılan bir hükümde belirtildiği üzere Şeyhler kazası köylerinden Baltalı'da bulunan yaklaşık 500 dönüm tapulu kışlak, Fındıklı köyünden Kuyanoğlu Kostantin'e aittir. Ancak buradaki çoban odalarına, ağıllara ve at ahırlarına Baltalı, Resuller, Kilişe, Tehciler, Afatça ve Kumra köyleri ahali tasallut etmişlerdir. Hatta bunlar, Kostantin'in kışlağı haksız bir biçimde elinde tuttuğunu ileri sürmekteydiler. Bu iddia açılan bir dava ile de somutlaştırıldı. Mahkeme tarafından kışlağa ait kayıtlar incelendi. Durumun merkeze intikali üzerine Divan-ı Hümayun Kalemî, işlemin Arazi Kanunnamesi'nin 24. ve 97. maddelerinin hükümlerine göre yapılmasını tavsiye etti. Özellikle her defasında atıf yapılan 24. madde şu şekildedir:

*“Bir karye ve yahut üç beş karye ahalisine mahsus olan kışlak ve yaylaklardan başka mine'l-kadim müstakilen yaylak ve kışlak itti-*

*haz kılınmış ve ba-tapu müstakilen veya müştereken tasarruf oluna gelmiş olan mahallerin arazi-i mezruadan farkı olmayub hakkında muamele-i kanuniye icra kılınır ve şu iki nevi yaylak ve kışlakın sahiblerinden dahi tahammüllerine göre rüsumat-ı kışlakiye ve yaylakiye ahz olunur ve bir karyeye mine'l-kadim mahsus olan meralara yalnız ol-karye ahalisi hayvanatını rai eder ve aher karye ahalisi ol meraya hayvanat süremez. İki veya üç veya daha ziyade karye ahalisi beyninde mine'l-kadim müşterek olan mera hangi karyenin hududu dahilinde olur ise olsun ol karyeler ahalisi hayvanatlarını müşterek rai ettirib yek diğeri raydan men edemezler ve böyle bir karye ahalisine bi'l-istikla veyahut birkaç karye ahalisine bi'l-iştirak mahsus olan kadimi mera yerleri alınıb satılmaz ve üzerine mandıra, ağıl ve ebniye-i saire ihdas olunamaz. Kira ve isiticar garsı, bağçe ittihazı, eşcar ve ihras garsı eden olur ise cem-i zamanında ahali hedm ve kalı ettirebilir ve arazi-i mezrua misillü hiçbir kimse tarafından sökülüb ziraat ve hirasete izin verilmez. Ziraat eden olur ise men olunub her nasıl olsa mera olmak üzere ifa kılınır.”<sup>523</sup>*

Arazi davalarının çoğunda merkez, davalar konusunda kendisi karar vermek yerine oluşabilecek bu tür fiili durumlar sebebiyle kararı yerel mahkemelere bırakmaktaydı. Nitekim bu olayda da görüldüğü üzere mahallinde yapılan incelemeler, bilirkişilerin görüşleri ve şahitlerin beyanları Kostantin'in elindeki tapu senedinin Defterhane kayıtlarıyla uyduğuna göstermiştir. Eğer söz konusu senet ile diğer kayıtlar arasında bir uyuşma olmasaydı bu kez devreye bilirkişiler ve şahitler girecekti. Örneğin bir kışlağın üç yıl boyunca kullanılmaya devam edip etmediği veya son yedi yıl boyunca arazi ile meşgul olanların tasarruf hakkı kazanıp kazanmadığı yerinde yapılacak olan incelemelerle ancak bu şekilde tespit edilebilirdi.<sup>524</sup>

Kışlak problemlerinden biri de nadasa bırakılan arazilerle ilgilidir. Nadasa bırakılan arazinin hukuki statüsü, kanunun hangi maddesine göre değerlendirildiği konusu tam olarak belli değildir. Ancak Arazi Kanunnamesi'ne göre bir toprağın üç yıl üst üste boş bırakılması, bir başkasının orayı sahiplenebilmesi için yeterli-

<sup>523</sup> BOA, C.ADL, 83/5016, 29/Za/1282 (15 Nisan 1866).

<sup>524</sup> BOA, C.ADL, 83/5016, 29/Za/1282 (15 Nisan 1866).

dir. Nadasa bırakılan araziler, ekseriyetle kışlak ve otlak alanı olarak kullanılıyordu. Kuraklık sebebiyle bir arazi nadasa 1 ya da 2 yıllığına bırakılmaktaydı. Bazen de bu, üç yılı bulabilmekteydi. Kimi zaman da sel sonrasında ziraate uygun hale gelinceye kadar dinlenmesi maksadıyla nadasa bırakılan araziler de bulunmaktaydı. Bu tür arazilere, ilgili kanunun 68., 84., 91. ve 97. maddelerine göre işlem tesis edilmekteydi.<sup>525</sup> Örneğin bu tür bir anlaşmazlık, Terkülü ile Boyalık köylüleri arasında yaşanmıştır. Mahkemelik olan tarafların işlemleri bahsedilen maddeler üzerinden gerçekleştirilmiştir. 7-8 yıl boyunca araziye sahip çıkmayan Boyalık ahalisinden İsmail, Osman ve Mehmet aslı kişiler, mahkeme tarafından haksız bulunmuştur. Zaten Terkülü köylüleri boş kaldığı süre içerisinde söz konusu araziye kışlak olarak kullandığı gibi vergisini de ödemiştir. Bu ise o arazinin kullanım hakkının onların eline geçmesi için yeterli olmuştur.<sup>526</sup>

Kışlak davalarında en dikkat çekici hususlardan biri de defaatle mahkeme kararına ve merkezden gönderilen emirlere rağmen müdahalelerin devam etmesidir.<sup>527</sup> Bu hususta iklim, kıtlık, zirai faaliyetler, hasat dönemi, davanın seyri, davanın biçimi ve görüldüğü yer, tarafların haklılık dereceleri, ibraz edilen belgeler, rüşvet, iltimas, bürokratik süreç gibi birçok unsur etkili olabilir. Ülkedeki köklü siyasi, idari veya hukuki değişimlere bağlı olarak ortaya çıkan Tanzimat, Arazi Kanunu ve Meşrutiyet gibi etmenler de bu sürecin belirlenmesinde etkili olabilmekteydiler.

Yanya sancağına tabi Margiliç kazasında bulunan İzveçova kışlağını ve yaylağının kullanım hakkının kendilerinde olduğunu ileri sürerek buraları İbrahim ve Hasan adlı iki kardeş zapt etmeye kalkışmıştır. Yanya Meclis-i Kebiri'ne ibraz olunan belgelerin incelenmesi neticesinde bahsi geçen kardeşlerin mahkemeye

---

<sup>525</sup> “Kadimden beri tahakkuk etmeksizin bir tarla mutasarrıfı ziraat etmeyip iade veya kiralama suretiyle de ettirmeyip 3 sene boyunca tatil ederse gerek arazinin olduğu mahalde gerek başka bir mahalde olsun o tarla müstahak-ı tapu olup talibi olduğu takdirde yenisine bir misliyle tefviz olunur, talibi olmaz ise müzayedeye talibine ihale kılınır. Ve tapuyla tasarruf bulunan yaylak ve kışlak mevsiminde özürsüz 3 sene boyunca çıkılmaz ve vergisi verilmezse müstahak-ı tapu olur” denilmiştir. Keza konuyla ilgili bir diğer madde de “Bir köye eskiden beri mahsus olan mera da yalnız o köy halkı hayvanlarını otlatır. Ve başka köy halkı o meraya hayvan süremez. İki veya üç veya daha fazla köy ahalisi arasında eskiden beri müşterek olan mera hangi köyün hududu dahilinde bulunursa bulunsun o köyler halkı hayvanlarını müştereken otlatırıp birbirini otlatmaktan menedemezler. Böyle bir köy halkına bil-istiklal veyahut birkaç köy halkı müşterek kadimi mera yerleri alınıp satılamaz üzerine mandıra, ağıl veya diğer binalar yapılamaz. Kürüm, ağaç dikilerek bağ ve bahçe itihaz kılınmaz. Bina, ağaç ihdas eden diken olur ise zamanında halkı yıktırıp, kestirebilir ve ziraat arazisi gibi hiç kimse tarafından sökülüp ziraata izin verilemez. Ziraat eden olursa engellenip, her ne vakit olursa mera olmak üzere ibka kılınır” şeklindedir. BOA, C.ML, 691/28329, 13/M/1282 (8 Haziran 1865).

<sup>526</sup> BOA, C.ML, 691/28329, 13/M/1282 (8 Haziran 1865).

<sup>527</sup> BOA, A.MKT.DV, 214/74, 29/C/1278 (1 Ocak 1862).

sundukları belgelerin geçersiz olduğu anlaşılmıştır. Bununla birlikte şeyhülislam- lıktan alınan bit fetva kışlak ve yaylağın davacıya ait olduğunu kanıtlar nitelikteydi. Bu sebeple Davacı, davalılardan 28.000 kuruşluk alacağını belirttiği beyanıyla mahkemeden bu meblağın tahsil edilerek kendisine verilmesini talep etmiştir.<sup>528</sup>

Kışlak anlaşmazlıklarında davaların durumuna göre taşraya divan çavuşları gönderilebilmekteydi. Bunlar, görev mahallerinde tarafların ellerindeki belgeleri inceleyerek, bilirkişi raporlarını gözden geçirerek, şahitleri dinleyerek ve dava konusu olan arazileri yerinde görerek anlaşmazlıklar konusunda bir nevi uzlaştırıcı görevi görürlerdi.<sup>529</sup>

Selanik bankerlerinden Bako Savulmodyano, Selanik Belediye Dairesi'nden onaylı bir kontrat ile 8 Kasım 1903'ten itibaren beş yıl boyunca Lanyor ve Yaylacık kışlaklarını kullanma hakkı elde etmiştir. Ancak bir yıl sonra buradaki çiftçiler ve yarıcılar, Bako Savulmodyano'nun hayvanlarını otlatmasına engel olmaya başlamışlardır. Hatta bunlar, Bako Savulmodyano'nun bir kısım hayvanını da telef etmişlerdir. Bu yüzden Bako Savulmodyano onları, bu müdahaleleri sebebiyle kaza idare meclisine şikâyet etmiştir.<sup>530</sup> Bu örnekteki gibi kışlak anlaşmazlıklarında taraflar büyük ölçüde mahkemeye gitmekten kaçınmakta ve bu yüzden öncelikle kaza ya da sancak idare meclisleri üzerinden davalarının halline bakmaktaydılar. Ancak bu durum, kaza ve sancak meclislerinin taraflar indinde yük ve sorumluluğunu hayli arttırmaktaydı. Diğer taraftan da bu meclislere, nüfuz sahibi tarafın baskısı olabilmekteydi. Diğer taraf da bunu gerekçe göstererek şikâyetini vilayet merkezine ya da İstanbul'a taşıyabilmekteydi. Tüm bunlar, bu konuda işlemlerin uzamasına yol açmaktaydı.

Tanzimat'la birlikte toprak sisteminde yaşanan değişiklikler, beraberinde bazı belirsizlikler de getirmiştir. Örneğin içerisinde kışlakların da bulunduğu arazilerin kim tarafından ve ne şekilde tasarruf edileceği başlı başına bir sorundu. Ablika kışlağı, Bedestani Ali adlı bir şahsın malikanesi uhdesindeydi. Ancak Tanzimat Fermanı'nın öngördüğü esaslar çerçevesinde Bedestani Ali'nin mukataalarıyla alakalı sözleşmesi güncellenmediği gerekçesiyle feshedilmiştir. İlgili şahıs

---

<sup>528</sup> BOA, *A.MKT.UM*, 210/87, 20/M/1272 (2 Ekim 1855).

<sup>529</sup> BOA, *A.MKT.DV*, 84/44, 21/M/1272 (3 Ekim 1855); *A.MKT.DV*, 159/69, 7/Za/1276 (27 Mayıs 1860).

<sup>530</sup> BOA, *TFR.İŞKT*, 53/5270, 3/9/1320 (16 Kasım 1904).



bu feshe itiraz etmiştir. Onun iddiasına göre bu arazinin bir komisyon marifetiyle yeniden tanzimi gerekirken bu yapılmamıştır.<sup>531</sup>

### 3.6. Kışlaklarda Karşılaşılan Asayiş Sorunları

Kışlaklarda yaşanan asayiş sorunlarını iki grupta ele alabiliriz: Tasarruf sebebiyle yaşanan kışlak sorunları ve kışlaklarda yaşanan sıradan asayiş sorunları. Bu kısımda büyük ölçüde birinci grubu oluşturan asayiş sorunları esas alınmıştır. Bunların önemli bir kısmı kışlak anlaşmazlıkları bahsinde de izah edilmeye çalışılmıştır. Kışlaklarda yerleşik köylülerin kendi aralarında yaşadıkları asayiş sorunları olabildiği gibi hariçten gelen aşiretler, muhacirler ve konargöçerler ile karşılaştıkları sorunlar da ortaya çıkabilmekteydi. Hatta dışarıdan gelenlerin de kendi aralarında ya da kendileri gibi geçici olarak sonradan o bölgeye gelenlerle yaşadıkları sorunlarda mevcuttu. Arşiv belgeleri, yaylak-kışlak arasındaki yolculukları esnasında aşiretlerle yerleşikler arasında yaşanan sorunlara dair belgelerle doludur.<sup>532</sup>

Aşiretler arasında kışlak yüzünden çıkan tartışmalar, zaman zaman birden fazla ölüm vakasıyla sonuçlanabilmekteydi. Afşar aşireti ile Çerkez muhacirleri arasında yaşanan olaylar buna örnek olarak görülebilir. Afşar aşiretinin Kayseri sancağında bulunan Zamantı kışlaklarına Sivas'ta meskûn Çerkez muhacirlerce yapılan müdahaleler, bahsedilen türdeki bir çatışmaya dönüşmüştür. Oysaki devlet yetkilileri, bu tür çatışmaları ortadan kaldırmak maksadıyla henüz işin başındayken muhacirlerin boş ya da metruk alanlara yerleştirilmesini sağlamaktaydılar. Değişik coğrafyalardan farklı kimlik ve kültürlerle gelen muhacirlere yerli ahali tarafından ilk anda gösterilen iyilik, yardım ve merhamet gibi duygular, daha sonra ortaya çıkan çıkar anlaşmazlıkları sebebiyle çatışma şekline dönüşebilmekteydi. Özellikle yerli halk, tapusuz olarak kullandıkları arazilerinin muhacirlere tahsis edilmesinden oldukça rahatsızdılar. Zamantı'daki kışlaklarına Sivas eyaletinden getirilen 400 hane Çerkez'in yerleştirilmesi, Afşar aşireti mensuplarının tepkilerine yol açmıştır. Muhacir Çerkezler "*devlet-i aliye burasını bize verdi diyerek*" orada bulunma sebeplerini meşru bir dayanakla izah ederlerken aşiret mensupları da "*Burası bizim mülkümüzdür, devlet-i aliye size Uzunyaylağı verdi. Orada iskân eylemeniz lazımdır. Bu mahalli size katiyyen vermeyiz.*" demek suretiyle direnç

<sup>531</sup> BOA, C.ML, 539/22165, 20/Ra/1256 (22 Mayıs 1840).

<sup>532</sup> BOA, MVL 39/68, 22/N/1264 (22 Ağustos 1848): A.MKT.UM, 515/53, 17/R/1278 (22 Ekim 1861); A.MKT.UM, 541/48, 17/Ş/1278 (17 Şubat 1862).

göstermekteydiler. Uzayan bu tartışmalar aşiretten 2, Çerkeslerden de 2 kişinin ölümüyle sonuçlanmıştır. Bir süre sonra uzlaşma için bir araya gelindiği sırada patlak veren olaylar esnasında her iki taraftan 6'şar olmak üzere toplamda 12 kişi hayatını kaybetmiştir.<sup>533</sup>

Kışlaklarda yaşanan tartışmalar esnasında münferit cinayet olaylarına da rastlanılmaktaydı. Kırımli Giray sülalesinin himayesindeki bir grubun kışlaklarını genişletmek için giriştikleri faaliyetler esnasında bir korucuyu öldürmeleri buna örnektir. Elbette burada kışlağa müdahale edenlerin Giray ailesinden ya da onların himayesindeki birilerinin olması işi bir hayli zora soktuğu açıktır. Ailenin nüfuzunun geçmişte Osmanlı meşruiyetinin sınırlarını da zorlayan Cengiz soyuna dayanması ve buldukları yerde adeta bir sultan gibi davranmaları sebebiyle etraf-takilerin bunlara karşı koyamamaları dikkat çeker.<sup>534</sup> Keza Selanik dahilinde bulunan Avrethisarı kazasına tabi Mirzen köyü kışlağı konusunda iki taraf arasında bir anlaşmazlık çıkmıştı. Taraflardan Hüseyin Efendi, yanında 50 adamıyla birlikte gelen Mehmed ve Memiş Ağalar tarafından önce darp ve sonra da katledilmiştir.<sup>535</sup>

Kışlaklarda meydana gelen yangınlar, yerleşikler arasında ciddi sorunlara sebep olabilmekteydi. Bu yangınlar, bazen kazaen ortaya çıkabildiği gibi bazen de kasıtlı olarak da gerçekleştirilebilmekteydiler. Sarışaban kazası ahalisinden Veli Ağa'nın arazisini zararlı ot ve çalılardan temizlemek amacıyla yaktığı ateş, bir süre sonra kontrolden çıkmış ve kışlakta büyük bir yangına sebep olmuştur. Köylüler, Veli Ağa'yı yasak olduğu halde kışlakta ziraat alanı açmak için ateş yakmakla suçlamaktaydılar.<sup>536</sup> Benzer bir örnek de Aziziye kazasında yaşanmıştır. Osmanlı memleketlerinde cins atların yetiştirilmesi ve ıslahına özel önem verildiği bilinmektedir. Bu konuda Sivas'ta meskûn Çerkezlerin mahir oldukları bir gerçektir. Çerkezler, atlarıyla birlikte diğer hayvanlarını yaz aylarında Aziziye taraflarındaki yaylaklarda, kış mevsiminde ise Adana ve Halep civarında bulunan meralarda otlatmaktaydılar. Ancak, 1892 Kasım'ında bahsi geçen Çerkezler, Halep ve Adana vilayetlerinde gittikleri kışlaklardaki meraların ateşe verildiğini haber aldılar. Bu durum onların tepkisine yol açtı. Ancak burada dikkat çeken bir husus

<sup>533</sup> BOA, *A.MKT.UM*, 485/20, 9/M/1278 (17 Temmuz 1861); *A.MKT.MHM*, 228/68, 23/M/1278 (31 Temmuz 1861).

<sup>534</sup> BOA, *C.DH*, 247/12320, 3/Z/1238 (11 Ağustos 1823).

<sup>535</sup> BOA, *A.MKT.UM.*, 116/70, H/25/S/1269 (8 Aralık 1852).

<sup>536</sup> BOA, *A.MKT.UM*, 519/57, 21/Ca/1278 (24 Kasım 1861).

vardır ki o da mesele at olunca devletin göstermiş olduğu tutumdur. Seraskerlik makamından Adana vilayetine gönderilen bir yazıdan anlaşıldığı üzere Çerkezlerin bu mağduriyetlerinin kaldırılması için kesin ve hızlı bir şekilde tedbir alınması ve bu konuda ihmali görülmesi durumunda ilgililerin hemen cezalandırılması mahalli idarecilere duyurulmuştur.<sup>537</sup> Buna rağmen Çerkezlerin at yetiştiriciliği için ihtiyaç duyduğu kışlak üzerinden yapmış oldukları itiraz ve başvurular, devam etmiştir. 26 Şubat 1893 tarihli Sabah gazetesindeki 1.100.000 dönümlük Çukurova'nın temizlenmek üzere Mühendis Şnayder'e ihalesi haberini 20-30 yıldır kullandıkları kışlaklarının ellerinden gitmesi şeklinde algılayan Çerkezler, bunu kendileri açısından büyük bir sorun olarak görmüşlerdir. Zira onlara göre Çukurova, temizlik imtiyazı adı altında Mühendis Şnayder tarafından zapt edilecektir. İleri de de burası, kışlağa ihtiyaç duyanlara fahiş ücretlerle kiralanacaktır. Kendilerine meşruiyet kazandırmak isteyen Çerkezler, hayvanlarının buradan uzaklaştırılması durumunda orduya verdikleri 1.000 ila 2.000 atın sekteye uğrayacağına dikkat çekerek bir nevi devleti tehdit etmişlerdir. Aslında onlar açısından asıl mesele geçimdir. Çerkezler bu konudaki hassasiyetlerini “*Eğer oralar kabil-i ziraat ve iska ve irva mahaller olsaydı dünya kurulalı böyle hali kalmaz idi*” şeklindeki ifadeleriyle üstü kapalı da olsa belirtmekteydiler.<sup>538</sup>

Kütahya'da bulunan Mesudiye dergâhı şeyhi Mehmed Halveti; hanımının tasarrufu altında bulunan çiftliğe Süslü Mehmet, Zekeriya ve Küçük Mustafa adlı şahısların müdahalede bulduklarını, 50 dönümden fazla ekili araziye ateşe verdiklerini, kışlaktaki hayvanları telef ettiklerini belirterek haklarında suç duyurunda bulunmuştur.<sup>539</sup>

Gümölcine'ye bağlı Karapınar, Sarıyar ve Meşe kışlaklarında mültezim olan Hüseyin Ağa 1900 yılı Mayıs'ında çıkan yangın sebebiyle 500 lira zarara uğramıştır. İlgili şahıs bu miktarın iltizam bedelinden düşürülmesini istemiştir. Ancak bu istek ilgili merciler tarafından ilk anda kabul görmemiştir. Ancak daha sonradan üstün hizmetleri de dikkate alınan Hüseyin Ağa'ya, yalnızca yanan yere denk düşecek kadar da olsa bir miktar indirim yapılmıştır. Yerinde yapılan tespit-

<sup>537</sup> BOA, *DH.MKT*, 2017/93, 13/R/1310 (4 Kasım 1892).

<sup>538</sup> BOA, *ŞD*, 1793/14, 19/1/1309 (31 Mart 1893).

<sup>539</sup> BOA, *DH.MKT*, 1843/42, 7/4/1307 (19 Haziran 1891).

lere göre yangınlar esnasında Karapınar'ın 1/3'ü, Sarıyar'ın 3/4'ü ve Meşe'nin 1/4'ü zarar görmüştür.<sup>540</sup>

Kışlak anlaşmazlıkları üzerinden yaşanan asayiş olaylarında yangınlar dışında birbirlerinin ağaçlarını kesmek hatta olayları önlemek için bölgeye gelen askerleri darp etmek, ağıl ve kulübeleri yakmak da karşılaşılan asayiş sorunları arasındaydı. Hacı Şakir Ağazade İbrahim, Zemniçe kazasında bulunan ormanına Sait ve Abdullah adlarındaki iki şahsın izinsiz olarak kestikleri ağaçlar sebebiyle yaklaşık 1.000 liralık zarar verildiği iddiasıyla şikâyetçi olmuştur. Ormanı kesip kendilerini zarara uğratanlar dava edilmişlerse de aylardır devam eden mahkemede sonuç çıkmamıştı. Davalı Sait ve Abdullah Efendiler mahkemeye bile getirilememişti. Bu sonuçsuzluk suçlulara daha da cesaret vermiş olacak ki ilerleyen zamanda bunlar, kaza süsü vererek kışlaktaki bazı ağıl ve kulübeleri ateşe vermişlerdir. İbrahim Efendi'nin kışlak kiracılarının ormanını keserek zarara uğratması üzerine vermiş olduğu dilekçedeki ifade ve anlatım manidardır. Bu dilekçeye karşılık Zemniçe kaymakam vekilinin verdiği cevap yazısından anlaşıldığı üzere suçlu işledikleri iddia edilen Sait ve Abdullah Efendiler, 8 Haziran 1905'te kaymakamlığa getirilerek ifadeleri alınmıştır. Zanlılardan jandarmalara hakaret eden ve düğmelerini sökerek jandarma Osman'ı saldıran yalnızca bu cürmünden dolayı doğrudan mahkemeye sevk edilmiştir. Asıl davanın her iki tarafı da ilgili arazi üzerinde tasarruf hakkı iddiasındaydılar. Nitekim mahkeme sürecinin uzaması ile taraflar arasındaki anlaşmazlıkların artarak devam ettiği görülmektedir.<sup>541</sup>

Kışlaklar üzerinde yaşanan anlaşmazlıklarda taraflardan birinin Arnavut ya da Ulah olması hayli dikkat çeker. Özellikle Arnavut çobanlarının belgelerde hırsızlık, yaralama ve katl gibi olaylarla sık sık anılması oldukça manidardır. Bu sebeple bunlara ait hayvanların cinsleri, miktarları; kâhya veya çobanların sayıları, güzergâhları, tezkereleri yerel güvenlik güçleri ve idareciler tarafından özellikle kayıt altına alınmıştır. Tezkeresi olmayan kâhya ve çobanlar, ilk kaza da güvenlik kuvvetlerince denetlenmekteydi ve bunlardan uygun olanlara yeniden tezkere tanzim edilmekteydi.<sup>542</sup>

<sup>540</sup> BOA, *ML.EEM.*, 375/15, 7/3/1317 (20 Mayıs 1901); *ML.EEM.*, 375/15, 21/Za/1318 (12 Mart 1901); BOA, *ML.EEM.*, 375/15, 17/4/1317 (30 Haziran 1901).

<sup>541</sup> BOA, *TFR.I.ŞKT*, 66/6594, 18/3/1321 (31 Mayıs 1905); *TFR.I.ŞKT*, 66/6594, 5/4/1321 (18 Haziran 1905).

<sup>542</sup> BOA, *TFR.I.SL*, 69/6892, 17/S/1323 (23 Nisan 1905) ve 2/2/1321 (15 Nisan 1905).

Gerek Anadolu'da gerekse Rumeli ve sınır bölgelerinde, sebebini kışlaklar teşkil etmese de hedefini ve mekanını buraların oluşturduğu olaylar da mevcuttur. Örneğin Tırhala sancağına bağlı Ermiye kazasına 1,5 saat uzaklıkta Gedikli kışlağına gece saat 03.30 raddelerinde gelen 12 kişilik bir eşkıya çetesi, Vangel, Pavli ve Mişo adlı şahıslara ait 25 katır ile 4 beygiri telef etmiş. Şikâyet sahipleri, Kaza Müdürü İbrahim Ağa ile üç zaptiyeyi ihmalkarlıkla itham ederek haklarında şikâyette bulunmuşlar ve telef edilen hayvanların bedeli olan 80.000 kuruşun onlardan tazmin edilmesini istemişlerdir.<sup>543</sup> Olayın geçtiği yerin daimî sınır anlaşmazlıklarının yaşandığı bir yer olması dikkati çekmektedir. Gerekli hassasiyeti göstermediği gerekçesiyle zararın İbrahim Ağa'dan tazmin edilmek istenmesi eşkıyalarla ağa arasında bir organik bağ bulunabileceği veya dilekçeyi verenlerin böyle bir imada buldukları izlenimini vermektedir.

### 3.6.1. Hayvan Hırsızlığı

Kışlaklarda sıklıkla rastlanan asayiş ihlallerinden ve sorunlarından biri de hayvan hırsızlığıydı. Bu tür ihlaller, bireysel ya da toplu şekilde gerçekleştirilebilmekteydi. Söz konusu türdeki asayiş ihlallerinde taraflar, gerekçeler, sebepler ve destekçiler yönüyle zaman zaman üst düzey devlet yöneticilerine kadar uzanan bir ilişki ve irtibat ortaya çıkabilmekteydi. Dahası ülke içinde adi hayvan hırsızlıkları yanında, devlet sınırlarının birbirine yakın olduğu kavşak noktalarında diplomatik ve siyasi boyutlara varan hırsızlıklar da vardı. Bu tür hırsızlık vakaları küçük çaplı olabildiği gibi planlı ve daha büyük şekillerde de olabilmekteydi. İşkodra sancağına bağlı Vasvik nahiyesiyle hudut olan İpek kazasına tabi Rağova nahiyesi köylerinden Boşaniçe ve Malay ahalisinin Bisrince dağı yakınlarında yaklaşık 1.600 koyunu, Vasvik nahiyesinden gelen takribi 600 kişilik bir ekiple planlı bir şekilde çalınmıştır.<sup>544</sup>

Doğu Anadolu kışlaklarında yaşanan hayvan hırsızlıkları konusunda ele aldığımız örnek olayların neredeyse her biri farklı birçok dinamikleri de içerisinde barındırır. Adamlarıyla birlikte Telenk Lalo adlı bir Çolikanlı-Cevlikanlı Kürt aşiretinin reisi, buldukları mahallin kışlaklarından birini basarak 3.000 koyunu ele geçirmiştir. Yapılan şikâyete rağmen, Tayyar Mahmud Paşa'nın himayesinde olan Telenk Lalo'dan gasp ettiği koyunları kimse geri alamamıştır. Çalan kişinin Tayyar Mahmud Paşa'nın adamı olması ve kadının da gasp edilen malların geri

<sup>543</sup> BOA, *A.MKT.UM*, 357/68, 29/Z/1275 (30 Temmuz 1859).

<sup>544</sup> BOA, *MVL*, 910/56, 26/Ca/1276 (21 Aralık 1859).

alınmasını mümkün görmemesi bölgede Caniklizadeler ile Çaparzadeler arasındaki nüfuz mücadelesinin çoktan başlamış olduğunu gösterir. Nitekim Telenk Lalo da bu nüfuz mücadelesinde Caniklizadeler adına çalışan bir grubu temsil ve teşkil etmekteydi. Zaten bu sebeple Cevlikanlı Aşireti Reisi Telenk Lalo, Tayyar Mahmud Paşa üzerinden bölgede söz sahibi olduğu anlaşılmaktadır.<sup>545</sup> Dahası bu olay ayanlar arasındaki mücadelenin kışlaklara ve yaylaklara nasıl yansıdığına bir örneği olarak da görülebilir.

Eskişehir ve Karahisar tarafına gönderilen bir hükümde, Anadolu'da bulunan Hameyn, Rişvan ve Yörük adlı aşiretlerin yaylak ve kışlak güzergahlarında rast geldikleri yerlerin ahalisine sarkıntılıkta bulunarak onların mallarına ve canlarına kastettiklerine, işi tecavüze ve cinayete kadar vardırıdıklarına yer verilmiştir. Bu sebeple yetkililer, yaylak-kışlak bahanesiyle kaza haricine çıkmalarını önleyerek ve nizam altına alınmalarını sağlamak amacıyla bunları, konar-göçer yaşamdan uzaklaştırmak ve kendi kışlaklarında iskana tabi tutmak istemişlerdir. Nitekim bu, kolluk güçlerinin de desteğiyle gerçekleştirilmek istenmiştir. Bu sebeple Kütahya ve Ankara tarafından Konya ve Sivas'a kadar uzanan bölgede kâfi miktarda asker istihdam edilmiştir. İskân süresinde bölgeye gönderilen bir memur vasıtasıyla bunların erkek ve kadın nüfusları ayrı ayrı kayda geçirilmiştir. Bu kayıtlara göre de reisleriyle görüşülerek bu aşiretlere yönelik bir vergi planlaması yapılmıştır.<sup>546</sup>

Kışlaklarda yaşanan hayvan hırsızlıkları, Müslim-gayrimüslim anlaşmazlıklarının izlerini de taşıyabiliyordu. İştibin Şeyh İdris adlı bir Müslüman köyü ahalisine ait kışlakta Nikola'nın 130 koyununa sınır ihlali gerekçesiyle Tikveş'in Piline adlı Müslüman köyü bekçileri tarafından el konulmuştur. Tarafların davalık olmaları üzerine yapılan mahkemede Nikola'ya 130 koyunu iade edilmiştir. Mahalli idareciler, bu tür olayların tekrarlanmaması için ilgili köylerin eşrafına uyarılarda bulunmuşlardır.<sup>547</sup>

Sınırlarda yaşanan hayvan hırsızlıklarını takip etmek ve sonuçlandırmak devlet bürokrasisi ve diplomasisi açısından oldukça güçtür. Bu tür çabalar her defasında ilgili devletleri karşı karşıya getirmekteydi. Ancak bu tür hırsızlık olayları, zaman zaman izlenilen sistematik yıldırma ve kaçırma politikalarının bir so-

<sup>545</sup> "...emval-i magsube-i mezkurenin birvechle tahsili mümkün olmayacağı aşkar olmakdan naşi..." BOA, C.ADL., 79/4767, 13/B/1219 (18 Ekim 1804); 28/B/1219 (2 Kasım 1804).

<sup>546</sup> BOA, C.DH, 31/1548, 10/C/1258 (19 Temmuz 1842).

<sup>547</sup> BOA. TFR.I.KV, 47/4618, 4/L/1321 (24 Aralık 1903).

nucu ve uzantısı da olabiliyordu. Ulah taifesinden Acı Esteryo adlı zımminin akrabası olan ve Ermiye hududuna yakın bir Yunan köyü olan Şarlı'da ikamet eden Naun adlı bir eşkiya 14 adamıyla birlikte Osmanlı hududunu geçerek soydaşlarından iki kişinin hanesini basmış ve talan etmiştir.<sup>548</sup> Keza Kaptan Garicano ve Gámeleco adlı Yunaniler de zaman zaman Osmanlı sınırını geçerek Ermiye kazasındaki kışlakları basmakta, ormanları kesmekte ve buradaki köylülere ait koyunları gasp etmekteydiler. Bu sebeple Osmanlı yetkilileri, İngiltere ve Fransa devletlerinin Atina'da bulunan elçilerine bu durum hakkında ihbarda bulunmuşlar ve kendilerinden bu gibi uygunsuz durumların yaşanmaması için yardım istemişlerdir.<sup>549</sup>

Sınır ötesinden gelerek hayvan hırsızlığı görünümünde gerçekleştirilen bu tür hareketler basit bir sınır olayı mı, yoksa geçmiş yüzyıllara dayanan sistematik bir göç hareketinin devamından kaynaklı bir olay mı olduğu anlaşılammaktadır. Bu sebeple sınır ötesi hareketlerin siyasal, ideolojik bir amaca mı dayandığı yoksa geçmiş yüzyıllarda da görülen hayvancı toplumların yerleşikler üzerine yapmış oldukları baskılarından mı kaynaklandığı tartışmalı bir durumdur. Ancak Osmanlı Devleti'nin Yunanistan, Karadağ, Bulgaristan, İran ve Rusya sınırlarında yaşanan bu tip olaylar yıllarca devam etmiştir.<sup>550</sup>

### 3.6.2. Üretim Alanlarına Verilen Zararlar

Kışlaklarla ilgili sıklıkla rastlanan asayiş problemlerinden biri de üretim alanlarına verilen zararlardır. Gülşehri kazasında kendilerine tahsisli kışlakları varken son yıllarda burası yerine köylerine birkaç saat mesafedeki mahalleri kışlak olarak kullanan Kürt aşiretinden bir kısım ahali, zirai düzenlerinin bozulduğu iddiasıyla rahatsız olmuştur.<sup>551</sup> Tıpkı Anadolu'da olduğu gibi Rumeli'de de kışlak müstecirleri hakkında da kışlaklardaki ekinlere verdikleri zarar sebebiyle şikayetler gelmekteydi. Bu şikayetlere istinaden hazırlanan bir keşif raporunda Gevgili kazasının Gorgop ve Dambova köylerinde isnat edilen suçlamaya dair çok fazla bir suç unsuruna rastlanmadığı belirtilmişse de köylülerin şikâyet dilekçeleri bunun tersini belirtiyordu. Gevgili jandarma mülazımı bahsi geçen köylerin muhtarları da yanına alarak Talip ve Ömer adlı Arnavut kışlak müstecirlerinin çevrelerine vermiş oldukları zararları kayda geçirmiştir. Kayıttan anlaşıldığı üzere Gorgop köylülerinin ekili bulunan yaklaşık 200 dönümlük tarlalarına koyunların ne suretle

<sup>548</sup> BOA, *HR.MKT*, 4/51, 22/Ca/1260 (9 Haziran 1844); 22/Ca/1260 (9 Haziran 1844).

<sup>549</sup> BOA, *A.MKT.UM*, 174/14, 13/Ra/1271 (4 Aralık 1854).

<sup>550</sup> BOA, *HR.TH*, 116/48, 7/11/1307 (19 Ocak 1892).

<sup>551</sup> BOA, *C.ZB*, 8/388, 9/C/1211 (10 Aralık 1796).

girdikleri izlerden tespit edilmiştir. Tarlaların bazılarında ekin boylarının çok kısa olması, bazılarında ise mahsulün henüz baş vermemesi sebebiyle zararın miktarı tam olarak tespit edilememiştir. Keza Elgat köyünün kışlakçısı olan Hayrettin ve Ramazan kahyaların koyunları da Gorgop köylülerinin tarlalarına girmişlerse de bu tarlalarda mahsul baş vermediği için zararın tam olarak tespiti mümkün olmamıştır.<sup>552</sup> Gorgop köyünün Hristiyan ahalisi, Arnavut kahyalarla ilgili şikayetlerinde arzu ettikleri sonucu alamayınca ihmalkâr davrandıkları gerekçesiyle kolluk güçlerinden de şikâyetçi olmuşlardır. Bunların şikayetleri dikkate alınmış olacak ki vilayet merkezinden ilgili jandarma kumandanlığına şu hususa dikkat etmeleri hatırlatıldı:

*“Ahali-i İslamiye ile asakir-i şahane aleyhinde serrişte-i şikâyet olabilecek en küçük bir yolsuzluğun bile men-i vukuuna pek ziyade dikkat olunarak ahali-i hristiyaniyenin memurin-i ecnebiyeye mü-racaat ve şikayetde bulunmalarına mahal bırakmamak ve şikayat ve ihbaratı vakta üzerine cihet-i mülkiye ve askeriyece derhal ve kemal-i ciddiyet ve bitarafi ile tahkikata mübaderetle hakikati zahire ihraç ve icabat-ı kanuniyeyi ifa etmek lazıme-i memuriyet ve hamiyetle olduğundan bu hususa azami derecede dikkat edilmesi icab eder.”*<sup>553</sup>

Bahsedilen olay üzerinden Rum, Arnavut ve Osmanlı idarelerinin birbirleriyle olan sıkıntılarını ve birbirlerine karşı olan yaklaşımlarını görmek mümkündür. Bu, Rumeli’de Hristiyan ahalinin nasıl himaye edildiğini, yabancı müdahaleleri sebebiyle Osmanlı yetkililerinin nasıl hassaslaştığını göstermesi açısından önemlidir.

Rumeli’de özellikle ticari hayvancılık haline dönüşen faaliyetlerin göstergesi olan mandıraların yerleşim düzeni ve etrafındaki ekili arazilere verdikleri zararlar konusunda da çeşitli belgelere rastlanılmaktadır. Şamatoz köyü halkıyla Sirozi Yusuf Ağa arasında anlaşmazlık konusu olan mandıralar hakkında mahalline gönderilmiş olan memurun bu konuda bir rapor hazırladığı görülmektedir. Raporunda iddia edilen mandıraların ekili arazilere komşu ya da ekili arazilerle çevrili olduğu bildirilmişti. Kurmuş oldukları mandıralarda bulundukları koyunların

<sup>552</sup> BOA, TFR.I.SL, 65/6404, 6/12/1320 (19 Şubat 1905).

<sup>553</sup> BOA, TFR.I.SL, 65/6404, 9/12/1320 (22 Şubat 1905).



ekili arazilerine zarar verdiğini şikâyet eden köylülerin yapılan tahkikat sonucunda haklı görüldükleri anlaşılmaktadır.<sup>554</sup>

Kışlak yetersizliği, çiftçiler ile hayvancılıkla uğraşanları karşı karşıya getirebilmekteydi. Karaferye kaymakamlığına yazılan bir yazıdan anlaşıldığı üzere kasabada kışlak bulunmaması sebebiyle Ağtos kasabası ahalisi geceleri hayvanlarını bağ, bahçe ve ekili tarlalar arasında otlatmaktaydılar. Bu ise çevredeki ekili dikili arazilere zarar vermektedir.<sup>555</sup>

### 3.7. Tanzimat'tan Sonra Kışlak Vergisi ve Problemleri

Tanzimat dönemiyle birlikte vergi sisteminde ve uygulamasında önemli değişiklikler meydana gelmiştir. Tanzimat başlangıçta kısmî bir alanda uygulandı. Örfî vergilere, iltizam usulüne, angarya ve aynî yükümlülüklerle son vermeye çalışıldı. Maliyede merkezileşme, vergi tasnif biçimlerinde değişim, yeni vergi konuları ve tahsil şekilleri oluşturuldu. Bu dönemde geniş yetkili tahsildarlar görevlendirilerek herkesten kazanç ve emlakine göre vergi alınması hedeflenmişti. Vergiyle ilgili yükümlülüklerin kanuna uygun biçimde yerine getirilmesi için birtakım hukukî düzenlemeler yapılmıştır. Tanzimat'la birlikte vergi sisteminde vasıtalı ve vasitasız ayırımı ortaya çıkmıştı. Vasitasız vergiler emlak, arazi, patent, temettu ve şahıs vergileriyle bedel-i askeridir. Vasıtalı vergiler ise resim adıyla anılan ziraat, hayvanat, gümrük, damga, müskirat ve avcılık vergileridir. Devletin sona ermesine kadar varlığını koruyan aşarla ilgili yapılan tek değişiklik aşar oranının devletin her tarafında sabitlenmesidir. Ayrıca aşarın tahsilinde kullanılan usuller değişikliğe uğramıştır. Tanzimat'ta aşar vergisi emanet usulü, maktûan ihale, açık arttırma usulüyle iltizam veya bu usullerin farklı bölgelerde birlikte uygulanması yoluyla tahsil edilmeye çalışılmıştır.<sup>556</sup>

Tanzimat dönemi yapılmaya çalışılan vergi reformunun taşrada uygulamaya çalışılması aşamasında birçok sorun çıkmıştır. Bazen halk yeni uygulamalara rıza göstermemiş, bazen uygulayıcı memurların yanlış yaklaşımları söz konusu olmuştur. Tepkiler, önce gösterilere ardından isyana dönüşmüş ve genellikle askeri güçle kontrol edilebilmiştir.<sup>557</sup> Genelde Tanzimat'ın taşrada uygulanmasını geciktiren bu tepkileri aşabilmek için merkezi hükümet sık sık yeni düzenlemelere

<sup>554</sup> BOA, *TFR.I.SL*,66/6508, 26/12/1320 (11 Mart 1905).

<sup>555</sup> BOA, *TFR.I.SL*,168/16725, 15/Za/1325 (20 Aralık 1907); 6/10/1323 (19 Aralık 1907).

<sup>556</sup> M. Macit Kenanoğlu, "Vergi", *TDV*, C. 43, 2013, s. 56.

<sup>557</sup> Coşkun Çakır, "Tanzimat Dönemi Vergi Uygulamalarında Karşılaşılan Güçlükler ve 'Vergi İhtilaller'", *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, C. 51, S. 1, 2001, s. 72-73.

gitmek durumunda kalmıştır. Konumuz itibarıyla Tanzimat dönemi kışlak vergilerinin değişimine odaklanılmışsa da kışlakla doğrudan ya da dolaylı ilgili olan otlak, ağnam, mera, ağıl gibi vergilerde de Tanzimat dönemi ve sonrası düzenlemeler yaşandığından yer yer bu konuya ait örnekler üzerinden de hareket edilmiştir.

Kışlak vergisi konusunda yaşanan en erken problemlerden birisi Diyarbakır'da olmuştur. Diyarbakır'da yer alan Ermeni reayası kocabaşları, kendilerinin ödedikleri kışlak vergisine itiraz etmişlerdi. Dayanak noktaları Tanzimat sonrası gayrimüslimlerin değişen vergi sistemiyle ilgili uygulamalarıydı. Onların ifadesine göre Diyarbakır şehir merkezinde oturan Ermeni reayası koyun veya davar sahibi olmayıp tüccar veya zanaat ehli idi. Bunlar, üzerlerine düşen vergilerini ve cizyelerini zamanında ödüyorlardı. Ancak 1839 tarihine kadar Diyarbakır eyaleti valileri tarafından kışlak adıyla adam başına 67'şer para vergi tahsil edilmekteydi. Bu tarihten sonra adam başına üçer kuruş alınmaya başlanarak kışlak adı da ispenç şekline dönüştürülmüştü. 1846 senesine gelinceye kadar bu vergi cizyeyle beraber alınmıştı. 1847 senesinde ispenç vergisi kaldırılmıştı. Dolayısıyla adı geçen verginin de kaldırılması gerekirken üzerine zam yapıldığından şikayetçi olmuşlardı.<sup>558</sup> Bu itiraz yalnızca Ermenilerle sınırlı kalmamış vilayetdeki diğer gayrimüslim gruplara da yayılmıştı. Diyarbakır şehrinde oturan Süryani, Keldani, Rum ve Yahudiler vergilerine itiraz etmişlerdi.<sup>559</sup>

Diyarbakır valisi İsmail Paşa tarafından gönderilen tahriratta verginin gelişimi izah edilmişti.<sup>560</sup> Verginin adı kışlak olarak geçse de diğer gayrimüslim tebaanın ödediği ispenç vergisi mukabili olduğu anlaşılmaktadır. Cemaatin kendilerinin koyunlarının olmadığı ve kışlak tasarruf etmedikleri yaylak ve kışlak yapımadıkları şeklindeki ifadeleri her halde verginin yerel ve özel bir adlandırmasından kaynaklanmış olsa gerektir. İtirazın Tanzimat'ın hemen akabinde gelmiş olması özellikle gayrimüslim ahalinin Tanzimat'tan beklentileri ve Tanzimat yorumlarıyla ilgili olmalıdır. Daha dikkat çekici olan husus ise Hazinesinin gelirden mahrum kalmaması için merkezin itirazları kabul etmek istememesiydi.<sup>561</sup>

<sup>558</sup> BOA. A.MKT., 115/61, Evasıt-ı Safer 1264 (21 Ocak 1848).

<sup>559</sup> BOA. A.DVN., 33/50, 27/S/64, (3 Şubat 1848); C.ML, 100/4426, 24/B/1260 (9 Ağustos 1844); A.MKT.115/61, Evasıt-ı Safer 1264 (21 Ocak 1848); HR.MKT, 155/64, 27/Za/1273 (19 Temmuz 1857); HR.MKT, 155/64, 19/Z/1272 (21 Ağustos 1856); HR.MKT, 285/2, 16/N/1275 (19 Nisan 1859).

<sup>560</sup> BOA, C.ML, 100/4426, 24/B/1260 (9 Ağustos 1844).

<sup>561</sup> BOA, C.ML, 100/4426, 24/B/1260 (9 Ağustos 1844).

Belgelerde anlaşıldığına göre 1846-1848 yıllarında kışlak vergisinin kaldırıldığına ve kendilerinden kışlak vergisi alınmaması gerektiğine dair vilayetlerden gelen birçok dilekçeye rastlanılmaktadır. Ancak merkezden yazılan karşı yazılarda bunun yanlış anlaşıldığı veya özel bazı durumu olan şartlar için geçerli bir istisna olduğu belirtilmiştir. Bu duruma sebebiyet veren hususun hangi emir ve yazıdan kaynaklandığı şu an için anlaşılmamışsa da belli ki Tanzimat'ın getirmiş olduğu düzenlemelerin taşrada reaya tarafından vergilerin azaltılacağı ya da kaldırılacağı şeklindeki klasik yanlış anlamalardan kaynaklandığı tahmin edilebilir. Yani reaya Tanzimat'a merkezden farklı anlamlar vermekte ve onu kendi çıkarlarına göre yorumlamakta idi. Kışlak vergisinin kaldırılmış olduğu şeklindeki yanlış anlamının bundan kaynaklandığı ileri sürülebilir. Ancak başta maliye olmak üzere Osmanlı yetkilileri bu yanlış anlamayı önüne geçmek için gerekli tedbirleri almıştı. Nitekim Niğde ve Aksaray kazaları yaylak ve kışlak vergilerinin sonraki yıllarda alınmaya devam edildiği görülmektedir.<sup>562</sup>

Tanzimat vergi sisteminde yapılan düzenlemeler, bazı vergilerin kaldırılması, bazılarının toplanış usul ve ölçülerinin değiştirilmesi, zaman zaman halkın arasında bazı vergilerin kaldırıldığı şeklindeki duyumlar da problemlere yol açabilmekteydi. Meclis-i Vala Canik Sancağındaki konar-göçer taifenin kışlak vergilerinin toplanmasında zorluk yaşanılması üzerine bu verginin maktuan ihalesinden vazgeçilerek eski vergilerine eklenmesine ve yıllık olarak alınmasının uygun olacağına karar vermişti.<sup>563</sup> Aksaray kazası halkı da yaylak ve kışlak vergilerinin affıyla ilgili merkeze dilekçeyle başvurmuşlardı. Adı geçen kışlak vergisinin kararlaştırılmış vergilerden bulunduğunu ve bu verginin diğer yerlerde de geçerli olduğunu merkez ifade etmişti. Dolayısıyla Aksaray halkının talebinin kabul edilmesinin mümkün olmadığı belirtilmiş ve bu verginin alınmaya devam edilmesi istenmişti. Bu emrin ne derece doğru olup olmadığını bilmiyoruz ancak maliyenin temel kaygısı hazinenin korunması olduğunu belirtmeliyiz.<sup>564</sup> Dahası devlet mali kaygılar sebebiyle her türlü ekonomik faaliyeti vergilendirme yoluna gidiyordu. Örneğin Lazistan sancağı ahalisinin kendi tarlalarında otlattıkları koyunlardan kışlak vergisi adıyla para alınmaması konusunda talepte bulunmuşlardı.<sup>565</sup>

<sup>562</sup> BOA, *İ.DH.*, 450/29781, 29/C/1276 (23 Ocak 1860).

<sup>563</sup> BOA, *İ.MVL.*, 241/8677, 5/L/1268 (23 Temmuz 1852); *MB.İ.*, 8/84, 22/L/1268 (9 Ağustos 1852).

<sup>564</sup> BOA, *A.MKT.DV.*, 35/1, H/17/C/1267 (19 Nisan 1851).

<sup>565</sup> BOA, *A.MKT.NZD*, 425/79, 20/S/1278 (27 Ağustos 1861).

Kendi tarlalarında otlattıkları koyunlardan kışlak vergisi talep edilmesi bir vergi memurunun kişisel gayretkeşliği değilse devletin bir arazi olarak kışlağın değil, bir faaliyet olarak kış otlatmasını vergilendirmeye çalıştığı görülmektedir. Bu kışlak vergisi konusundaki geleneklerin dışındadır. Vergilendirme konusunda dikkat çeken bir itiraz da kendilerinin yaylakçı taifesinden değil -köylü-ziraat ehli- olmalarına rağmen kışlak vergisi talep edilmesi konusudur. Sivas'ın Gürün nahiyesinde Atmalı aşiretine mensup olanlar nahiye müdürünün fazladan kışlak vergisi almalarından şikayetçi idiler. Bütün vergilerini tam olarak verdikleri, çevrelerinde emsali olmadığı halde ve kendilerinin yaylakçı taifesinden olmamalarına, kura ahalisi olmalarına rağmen kışlak vergisi alınmaya devam etmesine itiraz etmişlerdi.<sup>566</sup> Burada kışlak vergisinin yalnızca konar-göçer gruplardan alınan bir vergi olarak algılandığı, yerleşiklerden alınmaması gerektiği şeklinde bir algı söz konusu olması dikkati çekmektedir.

Kışlak vergisi toplamada yaşanan problemlerden bazıları devletin yeni yaptığı düzenlemeler ve bu düzenlemelere ayak uydurmaya çalışan taşra sisteminin kaynaklanmaktaydı. Yanya eyaleti dahilindeki kazalarda olan ve sahipleri tarafından kiralanan yaylak ve kışlakların kira bedellerinden onda bir öşür alınması kanuna aykırı görülerek kaldırılmıştı. Ancak çevredeki vilayetlerde alınmaya devam edilmekteydi. Bu karar üzerine eyalet aşar mültezimleri Şakir ve Mehmed Efendiler gelirlerinin düşeceği gerekçesiyle uygulamaya itiraz etmişlerdi. Mültezimler Tanzimat'tan önce bölgede sipahi takımının tımarı dahilinde olan bazı yaylak ve kışlaklardan hiçbir vergi tahsil edemediklerini ve alınabilenlerin de cüzi bir şey olduğu belirtmişlerdi. Bölgede yaylak ve kışlak vergilerinin verilmemesi veya çok az toplanabildiğine dair bir gelenek olduğundan şikâyet edilmişti. Yeni değişikliğin eski usule dönmek demek olacağı ve yine verginin toplanamayacağından şikayetçiydiler. Bu konuda oluşabilecek tepkiler için ise yerel meclis işaret edilmişti. Çünkü yaylak ve kışlak vergisi hakkında herhangi bir şikâyet durumunda davanın mahalli mecliste görülmesi kanun gereği idi. Bu üç vilayetin bütün kazalarında olan kışlaklardan bu verginin alınmaması durumunda maliyeye yıllık 800 keseden fazla zarara sebep olacağı da hatırlatılmıştı. Bu verginin, emsalleri olan çevre eyaletler Tırhala ve Manastır'daki gibi, yerel şartlara göz önünde bulundurulmuş halledilmesi bildirilmişti. Bunun üzerine merkezi hükümet dağlarda kimseye ait olmayan ve (cibal-i mübahada) köylüler tarafından kullanılan yaylak ve

<sup>566</sup> BOA, *A.MKT.UM*, 541/96, 29/B/1278 (30 Ocak 1862).

kışlakların dışında kalan ve bazı kimselerin tapuyla uhdelelerinde bulunan kışlak ve yaylak vergilerinin eskiden olduğu tahsil edilmesi ve hazineye gönderilmesini istenmişti.<sup>567</sup>

Kanunlar boş arazilerin kışlak haline getirilip kullanılması ve ekonomiye kazandırılması konusuna açtı. Osmanlı devleti gelen talepleri değerlendirip, daha önce defterhane ve hazine kaydı yoksa, kişi ve devlet yararı görüldüğü takdirde münasip bir bedelle talip olana vermekteydi.<sup>568</sup> Boş arazilerin Arazi Kanunnamesi'nin müsaade ettiği ölçüde kışlak haline getirildiği ve bu arazilerin aktif bir biçimde kullanıma sokulduğu görülmektedir.

İçerisinde kışlakların ve vergisinin de yer aldığı arazilerle ilgili çıkarılan yeni düzenlemelere Tanzimat dönemi boyunca devam edilmişti. Köylünün hukukunu ve mülkiyet haklarını güçlendirmesine karşın devletin mali çıkarlar sağlamak adına köylüye bazı mali mükellefiyetler yükleyen düzenlemelerden birisi 1867 yılında yapılmıştı. Bu düzenleme Tanzimat'tan beri süregelen yanlış anlamaları ortadan kaldırmak için sade bir dille yazılmış, matbu ilan olarak köylülere dağıtılmasına karar verilmişti. Bu özel ilan yakınlarla tanınan miras hakkına karşın beş yılda ödenmek üzere %15 ek verginin ödemesini içermekteydi. Miri araziler, yaylak ve kışlaklar üzerindeki özel mülkiyeti güçlendiren bu ilan önemli görüldüğü için aşağıda alınmıştır.

*“İlan-ı Mahsustur*

*Köylüler*

*Bilirsiniz ki tarla ve çayır ve koru ve mera ve yaylak gibi mahaller yani arazi-i miriye veya mevkufe denilen yerler sahibinin mülkü olmayıp asıl sahibi beytümal olduğundan elinde ve tasarrufunda arazi bulunan her kim olur ise olsun ol yerlerin kiracısı gibidir. Ve binaenaleyh bir adamın elindeki arazi ol adamın vefatından ne evladına ne de sair mirasçılarında kalmaz idi. Sonradan müsaade-i mahsusa-i hazret-i padişahi ile yalnız evladına ve daha sonraları babasına ve anasına kalması için kanun vaz olunmuş olduğundan şimdiye kadar o kanun mucibince yalnız evlada ve baba ve anaya kalub bunlardan başkasına hısım ve akrabaya miras kalmaz idi ve yer sahibi olan bir adam vefat ettiğinde eğer evladı ve babası*

<sup>567</sup> BOA, A.MKT.MHM., 48/22, H/4/Za/1268 (20 Ağustos 1852); A.MKT.MVL, 43/81, 8/L/1267 (6 Ağustos 1851); C.ML., 673/27586, H/29/Z/1267 (25 Ekim 1851).

<sup>568</sup> BOA, A.MKT.NZD, 458/70, 10/Ca/1279 (3 Kasım 1862).

ve anası yok ise tarlası ve çayırları velhasıl miri ve vakıf araziye müteallik nesi var ise satılıp akçesi beytülmal için alındığından o adamın kardeşleri ve torunları veya karısı veyahud bir kadının kocası olsa da yerden miras alamaz idi demek oluyor ki bir adamın ne kadar tarlası, çayırları ve korusu olsa sağlığında emanet gibi elinde bulunub öldükten sonra evladı ve ebeveyni yok ise hısım ve akrabası ve hanesinde olanların cümlesi ya o tarlaları ve çayırları yeniden para verip alama-ya muhtaç olur veya kudreti yok ise uzakdan bakar durur idi Allahü teala hazretleri çok ömür versin şevketlü padişahımız daima ahalinin ve tebeanın iyiliğini ve rahat ve zengin olmalarının yolunu düşündüğü ve istediği gibi ziraat işinde yani rençberlik ve çiftçilik hakkında bir kat daha iyilik etmek ve bir ademin elinde olan yerler o ademin sahihen malı ve mülkü olup vefatında evladı gibi sair hısım ve akrabası dahi miras alarak hiç birisi mahrum olmamak için bugünkü günden sonra tarla ve çayır ve kuru gibi arazi-i miriye veyahut mevkufenin kardeşlerine ve torunlarına ve karısından kocasına ve kocasından karısına kalmasına müsaade buyurmuş olduğundan bunun nasıl olacağına ve nasıl yapılacağına dair Hatt-ı Hümayun-ı şahane ile müveşşeh olan kanunnamesi gelmiş ve her tarafa gönderilmiştir. Bunun ne derece hayrı ve faidesi olduğunu bilmeyen anlamayan yoktur zira bundan evvel bir ademin sahibim dedi tarlalarda kardeşleri ve torunları ve zevcesi birlikde işlerler iken o adam vefat ettiği gibi küsürlerinin elleri böğürlerinde kalır ve o tarlaları kim ziyade para verir ise o alır idi. Onun için tarlanın sair mülk kadar itibarı olmaz ve kimse mülküm diye bakmaz ve mamur olmasına pek ziyade çalışmaz idi. Şimdi o ademin tarlasında birlikte işlediği kardeşleri ve torunları ve yeni kanunda yazılı olan akrabası her ne vakit olsa mal ve mülk sahibi olacaklarını bilerek çalışacaklarından bunun ne derecelerde büyük ihsan olduğunu yalnız şurasını düşündükçe bilir ve anlarsınız ve evelerli evladı ve ebeveyni olmayan ademin vefatında tarlaları ve çayırları satılıp akçesi hazine için alınır ve bundan hayli şey hasıl olurken bu kadar akçenin şimdi terk ve feda buyurulmuş olmasından dahi bunun halka ne kadar menfaatli iş olduğunu anlayabilirsiniz işte bu kadar iyilik mukabili olmak üzere sahibi olan çiftçi ve rençber takımı dahi hazine-i calileye teşekküren bir mikdar şey vermeye borçlu olduklarından her kesin elindeki yerlerini mahsulatına göre almak ve bir defaya mahsus olmak üzere bir-buçuk öşür nispetinde bir şey alınması ve fakat bir defada topunun birden alınmasında güçlük olacağından bunda da ahaliye kolaylık olmak için 5 senede tahsil kılınması hususunun bu defa irade-i seniye-i hazret-i padişahi müteallik bulmuş-

*tur Bunun alınması şu suretle olacaktır ki iş bu birbçuk öşür % 15 demektir. İş bu % 15 beş senede alınacak ise de 1. defa olan bu sene %5 gelecek sene % 2,5 ve üç sene % 2,5 ve 4 ve 5. senelerde % 2,5 alınarak bitecektir. Ondan sonra kemakan öşürden başka bir şey alınmayacak ve iltizama verilen köyler dahi bu şart ile satılacaktır. Ve bu da bağ ve dut ağacı gibi şeylere dokunmayıp sair mahsulata mahsusdur. Tekrar söylemeye hacet yoktur ki öşür denen şey onda bir demektir. Bu sene harman vakti mültezime mahsulatın onda bir hesabıyla 10 kilede bir kilesini veren adem yarım kile daha verecek ve gelecek sene harman vakti 10 kilede bir kile öşür verirken yarım kilenin yarısı yani dörtte biri olarak bir çeyrek kile daha verecek ve üç sene daha böyle onda bir çeyrek kile ziyade ifa edecek olduğundan bu kadar şey hiçbir kimseye ağır gelmez ve arazi hakkında olan ihsan-ı hazret-i padişahiye göre çok görünmez ahalinin her hususta gösterdiği himmet ve gayrete göre bu babda dahi şu hizmet ve gayreti ifa edecekleri derkardır. 17 Muharrem 1284.<sup>569</sup>*

İlerleyen yıllarda kışlak vergisi ile ilgili gelişen problemlerin başında vergilerin kaldırılarak ağnam vergisine dahil edilmesi, ormanlarda otlayan(kışlayan) hayvanların durumu, kendi ihtiyaçları için hayvan yetiştirenlerle ticari hayvancılık yapanların (tüccar malı olan hayvanların) kışlak vergileri, iskan edilen aşiretlerin hayvanlarının tüccar malı olarak kabul edilip edilmeyeceği ve bunlardan kışlak vergisinin alınıp alınmayacağı, otu biçilen ya da biçilmeyen kışlakların nasıl vergilendirileceği gibi sorunlar devam etmiş görünmektedir.

### **3.7.1. Ağnam (Koyun ve Keçi) Üzerinden Kışlak Vergilerinin Kaldırılması**

Tanzimat dönemi vergi sisteminde yapılan değişiklikler devam etti. Bu değişimde başta ağnam resmi olmak üzere hayvancılığa bağlı vergiler de çeşitli düzenlemelere tabi tutulmuştu. Alınan karara göre Anadolu ve Arabistan kıtalarında bulunan eyalet ve vilayetlerde koyun üzerinden alınmakta olan otlak, yaylak ve kışlak vergisi 1863 senesi martından itibaren kaldırılmıştı. Ancak bu kaldırma değil daha ziyade ağnam resmine getirilmeye çalışılan standarda uygun olarak ona yapılan bir ekleme şeklindeydi.<sup>570</sup> Ancak bu eyaletlerde birçok sorunu beraberinde getirmişti.

<sup>569</sup> BOA, YEE, 36/12, 17/M/1284 (21 Mayıs 1867).

<sup>570</sup> Osmanlı Devleti'nin önemli vergi kalemlerinden birisi olan ağnam vergisi bazı yeni düzenlemelerle Tanzimat'tan sonra da alınmasına devam edildi. 18 Nisan 1840 tarihli düzenleme ile aynı olarak ağnam alınma usulü terkedildi ve bu vergiye çeşitli adlarla yüklenen ek resimler de kaldırıldı.

1863 senesi martından itibaren Anadolu koyunlarından otlak, yaylak ve kışlak vergisinin kaldırılarak Rumeli'deki emsaline uygun olarak alınmak şartı getirilmişti. Bütün eyalet ve vilayetlerde vergi dışı yaylak, kışlak ve burada bulunan koyunlar üzerinden alınan vergilerin kaldırılarak kuzu ve oğlak dışında bütün koyun ve keçilerden mart başından itibaren her baş için 60'şar para resm-i miri alınması kararlaştırılmıştı. Ancak müzayedeye çıkarılan kışlaklardan alınacak vergiler söz konusu olduğunda problemler yaşanmıştı. Çıkarılan emirden önce ihaleleri yapılan ve iltizama verilen kışlaklarda gelirler düşeceği için mültezimler itiraz etmişlerdi. Bunun üzerine mültezimler yine vergilerini toplamışlardı. Bu defa koyun sahipleri mağdur oldukları gerekçesiyle itiraz etmişlerdi. Yaylatılmak üzere başka sancak ve kazaya götürülen veyahut geçici olarak götürülüp yine geri getirilen koyunlardan mültezimler tarafından mükerrer vergi alınmaktaydı. Bunun üzerine her sancağın koyun ve keçisi mültezimle yerel meclisten bir memur ve bir zaptiye tayin olunarak, her bir köyün imam, muhtar ve papazlarının da içinde olduğu bir meclisle kayda geçirilerek üç adet defterinin düzenlenmesi ve vergileri alındıkça koyun sahiplerine mühürlü pusulalar verilerek bundan sonra hayvanları nereye götürülürse götürülsün gittikleri yerlerde tekrar vergi alınmamasının sağlanması istenmişti. Ayrıca koyun ve keçi sahiplerine mart başında nerede bulunurlarsa vergilerini oranın mültezimine vermeleri gerektiğine dair bir nizam varakası yazdırılıp bütün imam ve muhtarlar aracılığıyla köyler halkına ilan ettirilmişti.<sup>571</sup> Bundan başka, vergisine zam olunarak kaldırılan otlak, yaylak, kışlak vergileri yalnız koyun ve keçi için geçerliydi. Diğer (büyükbaş) hayvanlardan alınan otlak, yaylak, kışlak vergileri geçerliliğini devam ettirmişti. Ancak hayvanların çeşidine göre verginin ayrılması mümkün görünmemekteydi.<sup>572</sup> Bunun dışında kaldırılan kışlak vergisinin emlak-i miriden kiraya verilen mera ve çayır yerleri kapsamadığı belirtilmiş, bu gibi mera ve çayırların eskiden olduğu gibi ihale ve idaresi istenmişti.<sup>573</sup>

---

dı. Her koyun ve keçiden eşit olarak beşer kuruş ve yirmi beşer para alınması kararlaştırıldı. Ancak koyunların değeri bölgelere göre farklı olduğundan bu vergi bazı yerlere ağır geldi; bunun üzerine 1273'te (1856-57) yeniden ele alınarak tanzim edildi. Her koyun ve keçinin bir yılda yavrusu, sütü, yapağısının bölgelere göre ne kadar gelir sağladığı mahallî idarelerce ayrı ayrı tespit edildikten sonra, vergi nispeti merkezde belirlendi. Eyaletlerden altı değişik nispet üzerinden, âşâra göre hâsılatın yüzde onu hesabıyla resim alınması kararlaştırıldı. Feridun Emecen, "Ağnam Resmî", *TDV*, C. 1, İstanbul 1988, s. 478-479.

<sup>571</sup> BOA, *A.MKT.UM*, 447/51, 26/C/1277 (9 Ocak 1861).

<sup>572</sup> BOA, *C.ML*, 239/9981, 11/8/1281 (23 Ekim 1865).

<sup>573</sup> BOA, *MVL*, 1031/145, 15/Ra/1282 (8 Ağustos 1865).



Vilayetlerden konu ile ilgili birçok soru gelmişti. Yaylak ve kışlak vergileri affedilip resm-i ağnama eklenmişti. Ancak büyükbaş, at, deve, inek, koyun dışında kalan hayvanlardan da bu verginin affedilip affedilmediği sorulmaktaydı.<sup>574</sup>

Münferit olarak bazı eyaletlerde emlak-ı miriden alınan kışlak vergilerinin de ilerleyen yıllarda kaldırıldığı görülmektedir. Bunda, yeni çıkarılan kanunlar, aşiretlerin yerleşmesi gibi sebeplerin etkili olduğu anlaşılmaktadır. Sivas vilayetiyle ilgili verilmiş olan layihada raporun 9. maddesi sadece kışlaklarla ilgiliydi. Buna göre hazine adına alınılmakta olan yaylak ve kışlak vergilerinin Sivas sancağında yıllık 5-6000 kuruş tutarında olduğu yani cüzi bir miktar olduğu bunun da ihale ve idaresinde çeşitli suiistimaller yaşandığı belirtilmişti. Halka sıkıntı veren ancak hazineye çok da fazla gelir getirmeyen kışlak vergisinin vilayette kaldırılmasının uygun olduğu görüşü hakimdi.<sup>575</sup>

Yaylak ve kışlak vergilerinin kaldırılması ile ilgili özel bir durum da Aydın vilayetinde yaşanmıştı. Merkezden gelen emir çerçevesinde vilayette aşiretlerin iskanları kararlaştırılmıştı. Ancak bazı mahallerde ilgili aşiretlerden yaylak ve kışlak vergisi alınmaya devam edilmişti. Bu ise aşiretin iskanı hakkındaki amaç ve teşebbüse zarar vermekteydi. Aşiretlerin mutat yaylak ve kışlak vergilerinden yıllık 259.681 kuruş gelir elde edilmekteydi. Bununla beraber aşiretlerin büyük bir kısmı iskân olunup pek azı kaldığı kalanların da yerleştirilmeye devam edildiği bu aşiretlerin yerleştirilmesi sonucu elde edilecek ekonomik faydaların yaylak ve kışlak vergilerinin kaldırılmasından doğacak zarardan çok daha faydalı olacağı belirtilmişti. Bunun üzerine iskân edilenlerden kuralı gereği yalnızca köylülere ait vergilerin alınması, iskân edilmekte bulunanlardan da otlak, kışlak ve yaylak vergisinin kaldırılması konusunda irade çıkmıştı.<sup>576</sup>

İskân olan aşiretlerden yaylak ve kışlak vergileri kaldırılırken bu durumun devleti zarara uğratmayacağı, farklı vergi kalemleri ortaya çıkacağı belirtilmişti. Yerleşen aşiretlerin hala hayvan sahipleri olarak yakınlardaki ormanları kullanmaya başlamaları üzerine orman memurlarından vergi talep edildiği görülmektedir. Aşiretler ise “*kendilerinin yaylak ve kışlak vergisinden muaf oldukları yerleştiklerine bu verginin kaldırıldığı*” iddiasıyla orman memurlarının talep ettiği vergiyi vermek istememişlerdi. Fakat köy ahalisinin hayvanlarını miri ormanlarda

<sup>574</sup> BOA, MVL, 1035/81, 04/Z/1283 (9 Nisan 1867); MVL, 1035/119, 01/S/1284 (4 Haziran 1867)

<sup>575</sup> BOA, Y.PRK.UM., 3/51, 4/Za/1297 (8 Ekim 1880).

<sup>576</sup> BOA, İ.ŞD, 71/4162, 27/Z/1302 (7 Ekim 1885).

otlatması sonucu alınacak vergiyle ilgili olarak ise düsturun 2. cildindeki Orman Nizamnamesi'nin 1. babında “*her sene her karyenin muhtarı o köy ahalisinin miri ormanda otlatmak isteyecekleri hayvanların cins ve miktarını içeren bir defteri orman memurlarına vereceği ve bu defterin orman memurları tarafından mütalaa edilerek hayvan vergisinin hayvan sahipleri tarafından bir miri ormanda bulundurma ve otlattırma istediklerinde orman memurları tarafından ruhsat verilmesi gerekeceği ve bu gibi sürülerin bulundurulacakları mahaller memurlar tarafından belirlenecek ve gösterilecek olup bunlardan nizamı ve eski muamelelerine uygun olarak vergi alınacağı*” yazılıydı.<sup>577</sup> İskan eden aşiretler açısından ise fazla değişen bir şey olmadığı anlaşılmaktadır. Yaylak ve kışlak vergisi yerine besledikleri hayvanlar için orman memurlarına ilgili vergilerini ödemeye devam ettikleri tahmin edilebilir. Hemen belirtmek gerekir ki bu verginin kaldırılarak her hayvandan alınma şekline dönüştürülmesinin farklı coğrafyalarda farklı sonuçları olmuştu. Kışlakların ve kışlakiye adıyla alınan verginin az olduğu yerlerde problem yaşanmamış görünmektedir. Yani vergi kolayca kaldırılmıştır. Ancak kışlakların yoğun ve kışlak vergisinin hayli yekûn tuttuğu yerlerde verginin kaldırılması hazinenin kaybına sebep olmaktadır. Dolayısıyla kaldırılan veyahut bir başka şekle dönüştürülen vergilerin olabildiğince hazine zararı olmaksızın kapatılmaya çalışıldığı anlaşılmaktadır. Devlet bir taraftan reaya üzerindeki vergi yükünü hafifletmeye çalışırken diğer taraftan mali kaygılarla eski vergilerinden de vazgeçmek istemiyordu. Bir taraftan koyun ve keçi üzerinden alınan kışlak, yaylak, otlak vergisini kaldırırken (bunu yaparken ağnam vergisine zam yapmıştı) diğer taraftan yeni vergi kaynakları bulmaya çalışmakta idi. Bu durumun reyanın toplam vergi yükünde bir indirim yapıp yapmadığı ayrıca sorgulanmaya muhtaçtır.

Kışlak vergisinin alınmasında bölgesel farklılıklardan kaynaklı uygulamalar da görünmekteydi. Yanya kazasında bulunan miri emlaktan olup yıllık kiraya çıkarılan yaylak ve kışlaklar buna örnek verilebilir. Burada perakende surette hayvan otlatanlardan aylık her koyun için 60 ve kuzudan 30 para inek gibi büyükbaş hayvanlardan ise 45 kuruş otlatma ücreti alınmaktaydı. Yapılan araştırmada emlak-ı emiriyeye ait arazide otlatılacak koyun vesairenden alınacak verginin miktarına dair bir nizam, usul ve teamül bulunmadığı ve bölgede çiftlik sahipleri tarafından oluşturulmuş teamüle göre küçükbaş hayvanlardan otlak resmi adıyla ağır bir vergi alınmakta olduğu anlaşılmıştı. Miri çiftliklerde bu kadar ağır vergi alınması-

<sup>577</sup> BOA, ŞD, 302/30, 28/Z/1301 (19 Ekim 1884).

nın hükümetin şanı ve adalete uygun olmayacağı belirtilmişti. Bu sebeple miri yaylaklarda indirimle gidilerek koyun için 10, sığır için 20 parayı geçmemek üzere vergi alınması suretiyle otlattırılmasına fakat kişisel masrafa meydan verilmeden bunların mevcut ve müstahdem bulunan bir iki kolcuyla idare edilmesi vilayet idare meclisince kararlaştırılmıştı. Aslında şahısların elinde bulunan ve hayvan sahiplerine yüksek fiyatla kiraladıkları otlaklara karşılık miri otlakları daha ucuza vererek (fiyat düşürerek) reaya lehine fiyat ayarlamasına gidilmek istenmişti. Çünkü devlet kişilerin elindeki otlaklarda alınan fahiş fiyata müdahale edememişti. Bu otlakiye parası devletçe belirlenmiş bir vergi değildi. Arazi sahiplerinin kendi meralarında hayvan otlatanlardan almakta oldukları ve kararlaştırılmış bir ücretten ibaretti. Mera, kışlak sahiplerinin bu ücreti istedikleri gibi arttırıp azaltabilecekleri, hazinenin de kendi çiftlikler merasında bunu yapabileceği, bu konuda özel bir kural ve nizamın olmadığı her yerin mahalli şartları, zenginliği, ekonomik durumuna göre bir ücret takdir edildiği belirtilmişti. Yukarıda ifade edilen otlak vergilerinin yüksekliği hoş olmamakla birlikte vilayet idaresinin almış olduğu düşük miktardaki otlatma ücretinin de hazine menfaatlerine zarar vereceği belirtilmişti. Bu sebeple koyunların her birinden 20 para, kuzulardan 10 para ve büyükbaş hayvanlardan 2 kuruş alınmasının daha uygun görüldüğü ifade edilmişti.<sup>578</sup>

### **3.7.2. Kışlak Olarak Kullanılan Orman Alanları, Ticari Hayvancılık ve Vergilendirme Sorunları**

Miri ormanların gerek köylü gerekse aşiretler tarafından hatta ticari hayvancılık yapan hayvan tüccarları tarafından otlak, yaylak ve kışlak olarak kullanılması meselesi 19. yy.'da hayli belgeye konu olmuştur. Bu belgelerin bir kısmı devletin gelirlerini koruma veya yeni gelirler noktasından yaklaşırken bir kısmı ormanların korunması gerektiği üzerinden konuya yaklaşmışlardır. Hatta bazı belgeler burarlarda kışlatılan hayvanlardan vergi alınmaması gerektiği görüşünü savunmuşlardır.

Kayıt altına alınan aşiretlerin hayvanları için vergi alınamayacağı hakkında Konya vilayet idare meclisi tarafından alınan kararın üzerine Ilgın ve Akşehir kazalarında otlak resmini almaya teşebbüs eden yerel orman memurları çeşitli zorluklarla karşılaşmışlardır. Otlak resmi denilen vergi bazı yerlerde 20, bazı yerlerde 30 para olmak üzere alınmaktaydı. Arazi kanununun 101. maddesinde kaydolduğu üzere Defterhane-i Amire'de kayıtlı olup bir köy ahalisine müstakilen veyahut üç

<sup>578</sup> BOA, *ML.EEM*, 835/14, 11/4/1326 (24 Haziran 1910).

beş köy halkına müştereken eskiden beri mahsus olan yaylak ve kışlağın otundan ve suyundan faydalanan ahaliden devlet tarafından yaylakiye ve kışlakiye vergisi alınacağı belirtilmişti. Buna istinaden miri ormanlarda otlatılan her çeşit hayvandan gerekli verginin alınması gerektiği belirtilmişti. Keza mazbatada “hariçten gelen ve tüccar malı olan hayvan sahipleri hayvanlarını bir miri ormanında otlatmak istediklerinde bunlardan da kuralı gereği ve eski örneklerinde olduğu üzere vergi alınacağı” bildirilmişti. Ancak “*hariçten gelen*” kavramının kimleri kapsadığı [bundan kastın ecnebi memleketler mi? Yoksa vilayet harici mi?] Kastamonu vilayetinden sorulmuştu. Keza, tüccar malı olmayan ve hariçten gelmeyen köylülerin kendi ihtiyaçları için besledikleri hayvanlardan otlak resmi alınmaması kararı vardı. Ancak bu karar çeşitli yorum ve tartışmalara sebep olmuştu.<sup>579</sup>

Bunun üzerine kararın hazineyi zarara uğratacağından bahisle ilgili dairelerin göndermiş oldukları tezkereler Şura-yı Devlet’e havale edilerek konu hakkında bilgi sorulmuştu. Orman Maden ve Ziraat nezareti, orman nizamnamesinin 13, 14 ve 15. maddelerinde köy ahalisinin hayvanlarından otlakiye vergisi alınıp alınmayacağına dair bir bilgi olmadığını belirtmişti. Buna karşın nizamnamenin 16. maddesinde ticari hayvancılık yapanlardan (tüccar malından) otlak resmi alınacağı açık bir şekilde yazılmıştı. Hayvan ticaretiyle meşgul olmayan köy ahalisinin zaruri ihtiyaçları için besledikleri hayvanlardan (ki bunlar beşer onar baş olarak ifade edilmiştir) ise 15. maddeye göre (her köy hayvanlarına mahsus bir çoban tayiniyle kaydedilmesi şartıyla) vergi alınmaması ve meccanen otlattırılmasına izin verilmişti. Köy ahalisinden bir kısmının ve bilhassa Ankara, Konya vilayetleri dahilindeki halk ve aşiretlerden birçok kimselerin sırf ticaret için besledikleri binlerce koyununu ormanları yakmak suretiyle açmakta oldukları gibi hayvan sahiplerine çıkarttıkları zorluklara karşı otlak vergisinden muaf olmaları doğru bulunmamıştı. Şura-yı Devlet’in 1 Ağustos 1885 tarihli mazbatası hükmünce de miri ormanlar civarında sakin aşiretlerin hayvanlarından vergi alınmaması kararlaştırılmıştı. Ancak bu izin miri ormanların dışında hayvanlarını otlattırmak için meraları olmayan ve orman çevresinde yerleşik olan köyler halkı için geçerliydi. Ormana uzak ve hayvanlarını otlatmaya mahsus meraları bulunan köy ve kasaba halkı ile henüz iskân edilmemiş aşiretlerden otlak vergisinin alınması gerektiği belirtilmişti. Ormanlar civarında sakin olup meraları olmayan köy halkının miri

---

<sup>579</sup> BOA, ŞD, 2724/10, 28/Ra/1319 (15 Temmuz 1901).

ormanlardan yalnız zorunlu ihtiyaçlarını karşılayacak derecede istifade hakları vardı. Ticaret kastıyla çıkardıkları keresteler dahi kural gereği bedele tabii idi.<sup>580</sup>

Mamafih evin zorunlu ihtiyaçları oranında hayvanlarını idareye kâfi meraları mevcutken birçok köy halkı buraları hariçten gelen hayvan sahiplerine kiralamakta ve kendilerine ait sırf ticaret için besledikleri hayvanlarını köylerine yakın mera ve ormanlara sevk ederek otlattırmaktaydılar. Özellikle Ankara ve Konya çevresinde koyun ticaretiyle meşgul olan halk ve aşiretler kış mevsiminde vilayetin bir köşesindeki ikametgahlarına yaz mevsiminde yine o vilayetin diğer tarafında 10-15 saat uzaklıktaki miri ormanlarına çekilmekte idiler. İskân etmiş aşiret mensuplarından etmemiş olanlar gibi hariçten getirilip miri ormanlarda otlatılacak hayvanlardan vergi alındığı takdirde adil olmayacağı belirtilmişti. Bu durum yıllık 5-6.000 altın civarında bulunan bir gelirin bütçeden kaybı demektir. Ayrıca bu durum ormanların muhafazasına da zarar verecekti. Yapılan müzakerede otlak resmi alınmasının iskân etmemiş aşiretin hayvanlarıyla hariçten getirilip miri ormanların sahibi tarafından otlatılacak hayvanlara hasrı halinde bir kısım gelirin kaybedilebileceği de gündeme gelmişti. Ayrıca ormanların ahali tarafından tahrip edilmemeleri gerektiği gibi bu hayvanların ahalinin zorunlu ihtiyaçlarına veyahut ticaretlerine mi mahsus olduğunu anlamak mümkün değildi. Birçok köyün kendilerine mahsus meraları olduğu gibi miri ormanlarda hayvan otlatanların tüccar olduklarından ve zaten vergiyle mükellef olmaları sebebiyle genellikle ahaliye ağır gelmemek üzere otlak resminin 10 paraya indirilerek miri ormanlarda otlatılan bütün koyunlardan istisnasız onar para vergi alınması halinde bu mahsurların önüne geçileceği öne sürülmüştü.<sup>581</sup>

Anlaşmazlık konusu olan hususlardan birisi de geçimlik hayvan miktarının ne olacağı konusuydu. Geçimlik hayvan tabirinde bir miktar belirtilmemişti. Bundan vergi alınacağına dair de bir kayıt bulunamaması köy ahalisine ait hayvanların ne miktar olurlarsa olsunlar vergiyle mükellef olmamalarını gerektireceği belirtilmişti. Çünkü halkın zorunlu ihtiyaçları için besledikleri hayvanlar her türlü vergiden muafı. Özellikle çiftçilerin ihtiyaçları için besledikleri koyunlar ülke menfaatleri için bir kazanç olarak görülüp vergiden muaf tutulmaları gerekirken yalnız orman nizamnamesinin 16. maddesinde yazılı olduğu üzere hariçten gelen tüccar malı olan yani tüccar tarafından ticaret maksadıyla alınıp satılan hayvanlar miri

<sup>580</sup> BOA, ŞD, 2724/10, 28/Ra/1319 (15 Temmuz 1901).

<sup>581</sup> BOA, ŞD, 2724/10, 28/Ra/1319 (15 Temmuz 1901); ŞD, 2733/36, 14/B/1321 (6 Ekim 1903).

ormanlarda otlatıldığında otlak resmine tabii tutulmaları gerekirdi. Ayrıca Arazi kanununun 101. maddesi yaylak ve kışlaklarla ilgili ve orman nizamnamesinin tadil edilmiş olan 104. maddesi de dağlarda ve baltalıklarda biten otlardan aşar alınmayacağını belirtmekteydi. Keza aşiret hayvanları konusunda da onları iskana teşvik edecek vergi düzenlemelerine gidilmesinin ülke için faydalı olacağı belirtilmişti. 16. maddedeki hariçten kaydının da miri ormanlarının bulunduğu vilayet dahil olmak üzere o vilayet hududunun öbür tarafı olarak yorumlanması istenmişti.<sup>582</sup>

Ormanların kışlak olarak kullanılmasına dair tartışmalar başka farklı sebeplerle diğer vilayetlerde de yaşanmıştı. Amasya’da kışlak ve yaylak vergisine dair yapılan müzayedede bu verginin vilayet haricinden getirilip miri ormanlarda otlatılan hayvanların da dahil edilmesine vilayet orman müfettişliğince itiraz edilmişti. Daha önce düzenlenen açık artırma şartları gereği yerli tüccar hayvanlarından vergi alınmak üzere müzayede yapılmıştı. Buna karşın nezaretin 1 Nisan 1902 tarihli tahriratında yerli ahaliden ve meskûn aşiretlerden ticaret için besleyecekleri hayvanlardan da vergi toplanması gerektiği belirtilmişti. Yani vilayet kışlak vergisi ihaleye çıkarken bu vergiyi kimler ödeyip kimlerin ödemeyeceği konusu problem teşkil etmişti. Çünkü vergi alınma dairesi genişletildiği takdirde müzayede miktarı artacak, daraldığında azalacaktı.<sup>583</sup>

Rumeli’de Alasonya’daki miriye ait kışlaklarla ilgili yaşanan anlaşmazlıkta kışlak verginin belirlenmesi ve alınması konusu gündeme gelmişti. Alasonya’da bulunan kışlaklardan miriye ait olanların otlak vergilerinin nasıl tahsil edilip nereye kayıt olacağı ve anlaşmazlık halinde bulunanların vergilerinin nasıl alınacağı tartışma konusu olmuştu. Ancak bu verginin şikâyet ve tepkiler olmadan tahsil edilmesinin zor olduğu belirtilmişti. Buna dair tahsili emval nizamnamesinde açıklık olduğu kiralyanların hayvanlarını satıp tahsil edilmesinden başka çare olmadığı, verginin toplanma zamanı geçtiğinden bahisle kışlak ve koyun sahiplerinin şikâyetlerine bakılmaksızın verginin tahsil edilmesi istenmişti. Eğer hayvan sahipleri vergilerini vermeden yaylaklara çekilip gidecek olurlarsa bu verginin tahsil imkanının da kalmayacağı belirtilmişti.<sup>584</sup> Orman Maden ve Ziraat nezare-

<sup>582</sup> BOA, *ŞD*, 2724/10, 28/Ra/1319 (15 Temmuz 1901); *ŞD*, 2733/36, 14/B/1321 (6 Ekim 1903); *DH.MKT.*, 583/53, 24/3/1319 (6 Haziran 1903); *BEO*, 2099/157375, 28/Ra/1321 (24 Haziran 1903).

<sup>583</sup> BOA, *DH.MKT.*, 583/53, 27/B/1320 (30 Ekim 1902).

<sup>584</sup> BOA, *DH.MKT.*, 2189/13, 31/1/1315 (12 Nisan 1899).

tinden gelen tezkerede otlatılmak üzere kışlaklara getirilecek hayvanların kışlaklara girdiği sırada veyahut orman memurları veya geçici olarak istihdam edilecek memurlar aracılığıyla sayılıp deftere geçirilmesi istenmişti. Böylece hayvanların çeşit ve miktarı belirlendikten sonra kadim teamüle uygun olarak vergilerinin belirlenip hayvan sahiplerinden tahsil edilebilecekti.<sup>585</sup>

Kışlakların ormanlarla ilişki ve irtibatına dair bir başka husus ise coğrafi olarak ormanlarla kışlakların iç içe olduğu bölgelerde yaşanmıştır. Miri otlak ve kışlakların etrafında yer alan ormanların imha edildiği ve buralara izinsiz iskanların yapıldığı anlaşılmaktadır. Bu olayda araç olan otlak ve kışlaklardır. Of arazi memurluğu tarafından satışa çıkarılan otlak ve kışlaklarla beraber bunların etrafındaki ormanların da dahil edilerek satılması üzerine merkezden müdahale edildiği anlaşılmaktadır. Lazistan sancağı dahilindeki Of kazasında miriye ait 150.000 dönümü aşkın otlak ve kışlakların etrafı büyük ormanlarla çevriliydi ve arazi memurları tarafından müzayedeye çıkarılmıştı. Hukuk dışı satılan araziler iskan edildiği gibi etrafındaki ormanların kesilerek imha edildiği anlaşılmıştı. Bu tapuların iptal, hanelerin imha ve telef edilen ağaçlar için bunu yapanlar hakkında cezalandırılmaları istenmişti. Ormanların çevresindeki arazilere talip çıktığında öncelikle bu mahalleri uzman memurlar tarafından keşfi yapılarak sakıncası olup olmadığı anlaşılmeden tapuya bağlanmaması bildirilmişti. Nezaretin bu emrine rağmen taşra arazi memurları emre aykırı olarak ormanlardan ve yakınlarındaki arazileri tarla adıyla ve köylülerden alınan şehadetnamelerle sattıkları ve tapuya bağladıkları görülmekte bu da hazineye zarar vermekteydi.<sup>586</sup>

Halkın bir fırsat olarak gördüğünü tahmin ettiğimiz olayda arazilerin vasıfları ile oynayan ve satışını yapan Of arazi memuru hakkında soruşturma açılması ve mahkemeye verilmesi istenmişti. Dolayısıyla bu örnek yayla ve kışlakların zaman zaman özel mülkiyete geçirilmesinden yerel memurların ne kadar etkili olabildiğini göstermektedir. Nitekim diğer taraftan miri ormanları korumak için ek bürokratik tedbirler alınması dikkat çekicidir. Of kazasında isimlerini saydığı 3 adet ve 150 bin dönümü aşan miri kışlaklar ifadesi ise buradaki geniş arazilerin kışlak statüsünde olduğunu göstermektedir. Böylesine dağlık bir alanda var olan nüfus ve ihtiyaçlar düşünüldüğünde miri araziler üzerine oluşan baskı tahmin edilebilir. Halkın muhtemelen arazi memurunun iltimasıyla durumu fırsat olarak gö-

<sup>585</sup> BOA, *DH.MKT.*, 2235/94, 15/5/1315 (27 Temmuz 1899).

<sup>586</sup> BOA, *DH.MKT.*, 1582/53, 1/Ca/1306 (3 Ocak 1889).

rüp değerlendirmeye çalıştığı tahmin edilebilir. Çünkü ilerleyen tarihlerde ormanları korumak için yeni tedbirler alınmaya çalışıldığı görülmektedir. Miri ormanlarla şahıslara ait kuru ve baltalıkları her kaza ve sancakta kurulacak bir heyet ile idare ve inzibat altına alınarak korunması konusu gündeme gelmişti. Bunların korunması için süvari ve piyade korucuların arttırılması ve eskiden köy ahalisine mahsus olup otundan suyundan yararlandıkları yaylaklar ile bazı kişilerin tasarruflarında bulunan yaylak, otlak ve kişlaklara orman memurları tarafından yapılan müdahalenin engellenmesi istenmişti. Bunlardan kanuna ve emirlere aykırı alınmakta olan vergilerin kaldırılması konusunda Trabzon vilayet meclisinin mazbatası gönderilmişti. Orman heyet-i fenniyesine yazılan mazbatada bu gibi kuru ve baltalıklarla yaylak ve kişlakların belge ve senetleri alınarak yerinde görülerek sınırlarının ayrılması ve bu münasebetle devlete ait ormanların belirlenmesi ve korunması konusunda orman teşkilat-ı umumiye nizamnamesinde bulunan orman ve mera kanunu layihalarına özel madde olarak kayıt edilmişti.<sup>587</sup>

İlerleyen yıllarda vakıf kaydı altında olmasa da orman ve kişlakların köyün bazı masrafları karşılığında kullanılmak istenmesi çabalarına rastlanılmaktadır. Miri ormanlardan köy halkının yararlanmaları için ihtiyaçlarıyla uygun orman ve baltalık bölümlerin tahsis edilmesine izin verilmişti. Bu karara istinaden köy halkının yalnız ihtiyacı olan yakacak ve inşaatları için kereste kesmek gibi hakları vardı. Ancak köylüler bu hizmet ve kullanım alanını genişletmek eğilimindeydiler. Örneğin köy okulları tahsisatının az olması sebebiyle muallim maaşı ve diğer ğretim masraflarının da yaylak ve kişlak kiralarıyla temin etme yoluna gitmek istemişlerdi. Yeni orman nizamnamesi uygulamaya koyuluncaya kadar yaylak ve kişlak kiralalarının ibtidai mekteplerin masraflarına ayrılması ve tahsisi hakkında izin istenmişti. Selanik vilayetinin isteği üzerine gelen cevabi tezkerede; bütün kişlak ve yaylakların  kısımlı olduğu, bunlardan birincisi *minelkadim müstakilen yaylak ve kişlak ittihaz kılınmiş olan ve ba-tapu müstakilen veya müştereken tasarruf oluna gelmiş olanlar*, diğeri bir karye veya üç-beş karye ahalisine mahsus bulunan yaylak-kişlaklar ve üçüncüsü de sırf devlete ait olup yıldan yıla müzayedeye koyulan kişlak ve yaylaklardı. Bunlardan ilk ikisi Arazi Kanunnamesi'nin 24. maddesi gereği vergiye tabi olmalarından dolayı bütün yararlanma hakkı sahiplerine ve köy halkına aitti. Bunlarla ilgili gelirler, sahibi tarafından herhangi bir masrafa harcanmasında sakınca yoktu. Ancak nc kısımda olan ve bir köy

<sup>587</sup> BOA, *DH.MKT*, 2892/6, 18/B/1327 (5 Ağustos 1909).



sınırları dahilinde bulunan ve o köy halkı hayvanlarını meccanen otlatdığı halde hariçten gelen hayvan sahiplerinden maliye hazinesi hesabına vergi alınan kışlak ve yaylaklardan elde edilecek gelirin mektep, muallim maaşı gibi hususlara harcanması uygun görülmemiştir.<sup>588</sup>

Bu konudaki bir başka olay da Rumeli Vilayetinde yaşanmıştı. Köylerindeki kilise ve mekteplerin faaliyetlerini devam ettirebilmek için koyun sahibi olanların da görüş birliği ve rızalarıyla köy merasında ve diğer arazilerde otlatılacak hayvanlardan belirli ücret alınmasını kararlaştırmışlardı. Elde edilecek gelir hayır işleri (kilise ve mektebin masrafları) için tahsis edilecekti. Ücret hariçten gelen tüccar malından değil tamamen köylünün kendi hayvanlarından alınacaktı. Ancak bu durumu ticari bir kiralama olarak gören ve yaylak ve kışlak vergisi talebinde bulunan mültezimin baskı yaptığından şikayetçiydiler. Köylülere göre ortada kiralaayan ya da kiralanan yoktu. Kendi ihtiyaçları için kendi kışlaklarından tamamen hayır maksatlı hayvan başına koydukları bir ücret söz konusuydu. Dolayısıyla kanunen vergi verilmemesi gerektiğini savunmaktaydılar. Dilekçeleri vilayet idaresine havale edilmiş, hayır işlerinde kullanmak üzere nakdi yardım toplamak amacıyla kendi meralarında kendi hayvanlarını otlattıkları halde mültezimin vergi talebine hak selahiyeti olmadığından bu durumun engellenmesinin ve karar altına alınmasını istemişlerdi. Ancak mültezim bu karara kanaat etmeyerek baskı yapmaya devam etmişti. Köylülerin mültezimin şikayetleri sebebiyle her seferinde Selanik'e gidip gelmek zorunda kaldıklarını bu durumun kanun ve adalete uygun olmadığını tekrar tekrar şikâyetle sebebiyet verilerek kendilerinin zor durumda bırakıldıklarını söylemişlerdi. Mahkeme köylülerin aleyhine karar vererek paranın ödenmesine karar vermişti. Parayı ödemeyen köylülerin hayvanlarının satılmak üzere olduğu, mektep ve kiliselerinin devamı için yapmış oldukları hayır işine ve bu konuda vilayet idare meclisinin iki defa aldığı karara rağmen mahkemenin aleyhte karar vermesine itiraz etmişlerdi. Mültezimin bütün köyün bütün koyun sahiplerini dava etmesi gerekirken yalnız yirmisini dava etmesini de bir başka haksızlık olarak görmüşlerdi.<sup>589</sup> Belge kışlaklarla ilgili alınmış bir vilayet meclis kararının yani idarenin almış olduğu bir kararın mahkeme tarafından tanınmadığını gösteren özel bir örnektir.

<sup>588</sup> BOA, *DH.İD*, 105/29, 29/Ş/1329 (25 Ağustos 1911).

<sup>589</sup> BOA, *TFR.İŞKT*, 55/5450, 10/4/1320 (23 Haziran 1904).

### 3.7.3. Kışlaklarda Görülen Farklı Uygulamalar ve Vergilendirme Problemleri

Kışlakların sahip oldukları özelliklere göre vergiye konu olup olmamaları bir başka tartışılan konu olmuştur. Çünkü çıkarılan vergi düzenlemeleri yeni vergi ya da vergilendirilmemesi gereken yeni alanlar yaratmaktaydı. Nadasa bırakılan veya Rumeli bölgesinde “dinlendirme” adıyla münavebeli şekilde otlatılan araziler ekilmedikleri ve kışlak olarak kullanıldıkları zaman vergiye tabi olup olmayacakları tartışılmıştı. Bir başka husus ise ürün kaldırıldıktan sonra ortaya çıkan otların kışın otlatılması sonucu ortaya çıkacak faaliyetlerin vergilendirilip vergilendirilmeyeceğiydi. Kışlaklar coğrafya, verimlilik veya ot çeşidine göre otu biçilen ve biçilmeyen [yalnızca otlatılan] kışlaklar şeklinde bir ayrıma tabii tutulmuştu. Bu farklılığın vergilendirilip vergilendirilmeyeceği bir başka tartışma konusuydu. Dikkati çeken konulardan birisi de ziraat arazisi haline çevrilen kışlakların [ürün üzerinden mi yoksa eski statüleri üzerinden mi] vergilendirilmesi gerektiğiydi.

Dinlendirme olarak adlandırılan arazilerde hayvanların otlatılması halinde kışlak vergisi alınıp alınmaması tartışma konusu olmuştur. Selanik kazasında Vardar nahiyesinde Yeniköy ve Daveryalı çiftlikleri ahalisinin dinlendirmek yoluyla terk ettikleri araziden mültezim kışlak vergisi almak istemişti. Ancak 1860 yılından itibaren kanun gereği bu arazilerin ahaliye terk edildiği ve kışlak ve otlak resmi alınmaması kararlaştırılmıştı. Bundan dolayı mültezim hazineye vermiş olduğu bedelin içinde yer alan kışlak vergisinin kendisinden düşülmesini istemişti.<sup>590</sup> Yine Selanik’in Vardar nahiyesinin Tekelü köyü sınırları içinde ve Koru-yı Hümayun kışlaklarından Deveahuru kışlağı yer almaktaydı. Köylülerin kışlak içinde tapuyla tasarruf ettikleri 200 dönüm arazileri vardı. Beldede uygulanan kadim usul gereği bu gibi arazi hangi kışlak içinde ve sınırları dahilinde bulunursa “gülce” olarak adlandırılan kış otlakıyesi de onun tarafından alınmakta veya otlatılmakta idi. Tekelü köyünün arazileri de eskiden beri devlet tarafından adı geçen kışlakla beraber kiralanmaktaydı. Ancak bölgede nüfuz sahibi kişiler köylülere bu hakkı kullandırmıyorlardı. Ancak ilan edilen Arazi Kanunnamesi’nin 11. Maddesinde “*ba-tapu mutasarrıf olunan arazinin dinlendirme tarikiyle gülce tabir olunan otlakıyesi ashabına ait ve raci idüğü*” açıkça belirtilmişti. Köylüler maddeye istinaden kendilerinin de otlatma ve faydalanma hakkı olduğu belirtilerek

<sup>590</sup> BOA, *İ.MVL*, 462/20822, 23/Ş/1278 (23 Şubat 1862).

itiraz etmişlerdi.<sup>591</sup> Keza dinlendirme faaliyeti uzun sürdüğü takdirde toplanan vergilerin düşmesine sebep olabiliyordu. Bazı kışlakların iltizamlarında önemli düşüşler yaşanabilmekteydi. Bu büyük düşüşlerin kışlak ve yaylakların arazilerinin dinlendirildiği senelerde kanuna uygun olarak otlakiye vergisi istenilmemesinden ve çevre köyler halkının hayvanlarını otlatacakları meranın vergiden istisnası gibi bazı sebeplerden kaynaklandığı belirtilmişti.<sup>592</sup>

Vergilendirme konusunda yaşanan problemlerden birisi de çiftlik sahiplerinin ürünlerini kaldırdıktan sonra arazilerini kışlak adıyla başkalarına kullanılmaya başlamaları sonucu yaşanmaktaydı. Bu tür arazilerle ilgili olarak ayrıca kışlak vergisi alınıp alınmayacağı veya nasıl vergilendirileceği tartışılmıştı. Arazi mutasarrıflarının tapuyla tasarruf oldukları araziden ürünü kaldırdıktan sonra o yerleri kışlak adıyla kış mevsiminde başkalarının kullanımına açmaktaydılar. Merkezi hükümet bu konuda nasıl bir işlem yapılması gerektiğini belirlemek için bu arazinin miktarının araştırılarak bildirilmesini istemişti.<sup>593</sup>

Bir başka problem ise Rumeli taraflarında bulunan köylüler tarafından otu kendiliğinden biten bazı yerlerin kışlak adıyla 2 veya 4 dönüm yeri ağıl yeri olarak ayrılıp başkasına belirli bir ücret karşılığında kiralanmasıydı. Tapuyla tasarruf ettikleri tarlaları ziraata uygun olup hayvanlarını otlatacak meraları ve çayırları da vardı. Otu kendiliğinden biten bu yerleri ağıl adıyla neden sattıkları sorulduğunda tapuları altında olduğu ve istediklerini yapabilecekleri cevabını vermekteydiler. Ancak mevcut nizam ve hükümlere uygun olarak bir arazi üç sene üst üste ekilmezse başkasına satılabilirdi. Dolayısıyla köylünün bu uygulamalarının devlete gelir kaybettirdiğine dikkat çekilmişti. Bu şekilde ortaya çıkmış yaylak ve kışlakların denetlendiği takdirde 7-800 bin lira gelir sağlanabileceğine dikkat çekilmiş idi.<sup>594</sup> Dilekçenin devlet maliyesine para hassasiyetini bilen birisi tarafından verildiği açıktır. Ancak çiftçinin arazisinden belli yerleri ekmayerek orayı otlağa bırakıp ağıl yeri olarak kiralamasının veya muhtemelen kendisinin kullanmasının çeşitli sebepleri olmalıdır. Mevcut kışlakların yetmeyişi, yeni nesil hayvancılıkla uğraşanlara yer açmak veyahut profesyonel hayvancılık yapanların talebi üzerine kendisinin de yüksek kira bedeli kazancı elde etmesi gibi sebeplerle buraları ağıl yeri şekline dönüştürdükleri anlaşılmaktadır. Ancak hangi gerekçe ile olursa olsun

<sup>591</sup> BOA, *A.MKT.DV*, 155/12, 24/Ş/1276 (17 Mart 1860).

<sup>592</sup> BOA, *ŞD*, 250/15, 5/1/1288 (17 Mart 1872).

<sup>593</sup> BOA, *Y.EE*, 34/56, 19/10/1288 (31 Aralık 1872).

<sup>594</sup> BOA, *ML.EEM.*, 40/6, 8/S/1298 (10 Ocak 1881).

toprağından bir kısmını ayırarak burayı ekmayerek otlak ve ağıl alanı haline getirmesi toprağın parçalanması ve özel mülkiyete doğru gidişe işaret etmektedir. Dahası bu kullanım tarzı hayvancılık ve tarım arasındaki var olan dengelerin köylüler tarafından korunması çabası olarak da yorumlanabilir. Dikkati çeken bir başka husus ise bunun Anadolu coğrafyasında değil sadece Rumeli’de görülüyor olmasıdır. Bunda nüfus yoğunluğunun etkisi olabileceği gibi ticari hayvancılığın daha fazla yapılması da rol oynamış olabilir.

Ziraat arazilerinin ekilmeyerek kışlak haline getirildiği örneklerin yanında tam tersi olarak tapu ile tasarruf edilen miri yaylak ve kışlakların memuru izniyle sökülüp tarla haline getirilmesi örnekleri de çoktur. Bu tür arazilerden kışlak vergisinin alınmaya devam edilip edilmeyeceği yoksa sadece ürün üzerinden öşür mü alınması gerektiği gibi bazı problemler yaşanmıştı. Eskiden yaylak ve kışlak olan ve tapu ile sahibi uhdesinde bulunan yerlerin sökülüp tarla yapılması konusunda Arazi Kanunnamesinde bir açık bir madde yoktu. Ancak çayırlar için vardı ve buna izin verilmişti.<sup>595</sup> Çayırlar için geçerli maddenin kışlaklar için de geçerli olup olmayacağı söz konusu edilmişti. Sonuçta tapuyla tasarruf olunan yaylak ve kışlakların, çayırlarda olduğu gibi “memuru izniyle sahibi tarafından sökülüp ziraat yapılabilmesi hakkında” ilgili kanuna bir fıkra ilave edilmesine karar verilmişti.<sup>596</sup> Bu düzenlemenin yaylak ve kışlakların ziraat alanı haline gelişi ile ilgili yaşanan fiili sürece hukuki bir zemin arayışı olduğu anlaşılmaktadır.

Kışlakların vergilendirilmesi ile olarak tartışılan bir başka husus ise otu biçilen ve biçilmeyen kışlakların ne şekilde vergilendirileceğiydi. Defter-i Hakani Nezaretinin 4 Eylül 1890 tarihli tahriratında; miri arazi üzerine yapılan ağıl, mandıra, değirmen yerleriyle, koru, otlak ve kışlak gibi bazı mahaller için Arazi Kanunnamesi gereği öşür bedeli takdir edilmekte ve tapu senedine yazılmakta olduğu belirtilmişti. Debre sancağındaki bazı yaylaklardan yaylak resmi alınmakta iken aşar mültezimleri tarafından da öşür alınmak istenmişti. Yapılan yazışmalarda köy ahalisine tahsis olunup kendi hayvanlarını otlamakta olan meraların dışında kalan bütün meralardan ve miri arazi üzerine yapılan ağıl, mandıra, değirmen yerleriyle, koru, otlak ve kışlaklardan öşür bedeli ve otu biçilip satılan kışlak ve yaylaklardan da aşar nizamnamesi gereği öşür alınması gerektiği belirtilmişti.<sup>597</sup>

<sup>595</sup> Arazi kanununun 10. maddesinin eskiden beri otu biçilip öşürü alınan çayırlar arazi-i mezrua (ziraat yapılan arazi) gibi memuru izniyle sökülüp ziraat yapılabileceğini belirtmişti.

<sup>596</sup> BOA, *MV*, 11/78, 29/Za/1303 (29 Ağustos 1886).

<sup>597</sup> BOA, *TFR.I.YN*, 9/886, 23/6/1306 (4 Eylül 1890).

Bu konudaki bir başka sorun da otu biçilmeyip yaz mevsiminde hayvanların otladığı kışlaklardan öşür bedeli dışında vergi alınıp alınmayacağı idi. Bern Elçiliği kâtibi Müfit Bey, kışlağıyla ilgili olarak nizamına aykırı olarak yerel yetkililer tarafından fazla vergi konusunda baskı yapıldığından şikayetçiydi.<sup>598</sup>

Devlet vergilendirmede düzenlemelere giderken bir taraftan adil olmaya çalışırken diğer taraftan büyük çapta vergi kaybını hiçbir zaman göze alamamaktaydı.<sup>599</sup> Arazi Kanunnamesi'nin 24, 99 ve 101. maddeleri hükmüne göre otu biçilmez kışlak ve yaylaklarla meralardan öşre muadil rüsumat-ı yaylakıye ve kışlakıye ile icare-i zemin alınması gerekiyordu. Bunu üzerine vilayet idare meclisleri tarafından yaylak ve kışlak tasarruf edenlerin sahiplerinin elindeki senet ve tapu kayıtlarına öşre bağlı olduğu yazılarak bir vergi miktarı tayin edilmişti. Ancak kışlak sahipleri bunların otu biçilmez ve hayvanlara yedirilen kışlaklardan olduğu için yeniden öşre bağlanmasının doğru olmadığını söyleyerek itiraz etmişlerdi.<sup>600</sup> Hatta belediyelerin de gelirlerini artırmak adına yetki alanları haricinde kalan kışlaklar için sahiplerinden ek vergi alma yoluna gittiklerinden şikâyet edilmişti. Serfiçe gayrimüslimlerinden 9 imzalı dilekçede, kazaya bağlı koyun sahiplerinin hayvanlarını kışlatmak üzere kışlak kiraladıkları ancak kira sözleşmesi tanzim etmedikleri gerekçesiyle belediye meclisi tarafından dört misli para cezasına çarptırıldıklarını belirtmişlerdi. Bu ceza ile kendilerine baskı yapılmakta olduğunu, kiralanan kışlaklardan şimdiye kadar mukavelename harcı adı altında bir para verilmediğini ve işlemin adaletsizlik olduğunu ifade etmişlerdi. Koyun sahipleri belediyenin kendi sınırları için almış olduğu kararı yetki alanı dışına çıkıp köylere genişletmeye çalıştığını ancak bunun doğru olmadığını da ifade etmişlerdi.<sup>601</sup>

Arazi Kanunnamesi'nin 99. maddesinde çiftlik meraları için öşre muadil yıllık kira alınması kararlaştırılmıştı. Aşar nizamnamesinin ilgili fıkrasında eskiden beri köy halkının hayvanlarını otlatmak için tahsis olunmuş olan ve ahalinin kendi hayvanlarını otlattıkları meralardan başka otu biçilmeyen bütün meralardan Arazi Kanunnamesi'ne göre öşür bedeli alınacağı belirtilmişti. Yaylak ve kışlaklara gelince Arazi Kanunnamesi'nin 24. maddesinde eskiden beri müstakilen yaylak ve kışlak olan ve tapuyla müstakilen veya müştereken tasarruf olunan yerlerin ekili arazilerden farkı olmayıp kanun gereği bu iki çeşit yaylak ve kışlak sahiplerinden

<sup>598</sup> BOA, *BEO*, 2380/178439, 18/Ca/1322 (31 Temmuz 1904).

<sup>599</sup> BOA, *TFR.I.YN*, 9/886, 3/1/320 (16 Mart 1904).

<sup>600</sup> BOA, *TFR.I.YN*, 9/886, 4/1/1320 (17 Mart 1904).

<sup>601</sup> BOA, *TFR.I.ŞKT*, 79/7849, 3/11/1321 (16 Ocak 1906).

tahammüllerine göre kışlakiye ve yaylakiye vergisi alınması gerektiği ifade edilmiştir. Yalnız kanunda otu biçilen ve biçilmeyen kışlaklar arasında bir ayırım yapılmamıştı. Defter-i Hakani nezaretinin tahriratında otu biçilen kışlaklar adıyla ayrılanlara otu biçilmeyenlerin hayvanlara yedirilen mahaller olabileceği gibi öşre tabii olanlardan da otu biçilen yerler olabileceği belirtilmiştir. Yani bu iki çeşidin birbirinden kesin sınırlarla ayrılması mümkün görünmemekteydi. Otu biçilen adıyla kayıtlı bir kışlağın, otu biçilmeyip de hayvana yedirilirse veya başkasına kiralanırsa ortada biçilmiş ot olmayacağından öşür alınmayacak mıydı? veyahut başkasına kiralanmayıp, otu da biçilmeyip sadece kendi hayvanlarını gezdirirse öşürle mükellef olacak mıdır? Arazi Kanunnamesi'nin 105. maddesinde bahsi geçen otlaklar halkın ihtiyacından fazla olup da köylü tarafından başkasına kiralanacak olursa bunların kira bedellerinden ve nadasa bırakmak üzere alıkonulan köy ve çiftlik tarlalarında biten otlar başkasına kiralanırsa kira bedelinden öşür alınacak mıdır? çiftliklerde tarla almak üzere kayıtlı olan binlerce dönüm arazi bilinmeyen zamanlardan beri mera halinde bulunarak genellikle başkasına kiralanmakta ve buralardan kira bedelinden öşür alınmaktaydı. Bu yerler verimlilikten mahrum olsalar bile uzun zamandan beri metruk buldukları için buraların sertleştiği adı sabanlarla sürülmesinin mümkün olmadığı belirtilmişti. Bu sebeple fiyatları yüksek makinelere ihtiyaç duyulduğu bunların tedarikine ise ahali ve çiftlik sahiplerinin muktedir olamadıkları belirtilmişti. Bu yerler ziraata uygun olmayan yerler şekline dönüşmüştü. İşte Defter-i Hakani nezaretinin 1305 tarihli tahriratında ziraate kabil olmayan bir yerin mezru adıyla tasarruf ettirilmesinde hiçbir fayda olmayacağı ve bu gibi yerlerin senetlerinin mera şekline dönüştürülmesi istenmişti. Bunların da öşre bağlı olduğu ifade edilmiş, bazı çiftlik sahiplerinin hayvan satın alarak bu gibi meraların otunu yedirmekte oldukları, kira bedeli tahakkuk etmeyecek öşür de alınmamakta olduğu dolayısıyla öşre bağlanmalarının hazine menfaati olacağı için uygun olacağı belirtilmişti. Ayrıca Yanya ve İşkodra maliye müfettişinin arz ettiği üzere kira bedeli tahakkuk etmeyen ve sahibinin hayvanlarının otladığı meralara her yıl öşür takdir edilmesi zordu. Bu durum hiç öşür alınmamasına sebebiyet verebilirdi. Bu sebeple sabit bir öşür bedeli belirlenmesinin verginin toplanması açısından daha uygun olacağı belirtilmişti.<sup>602</sup>

---

<sup>602</sup> BOA, *TFR.I.YN*, 9/886, 14/2/1320 (27 Nisan 1904).

### 3.7.4. Kışlak Vergilerini Toplamada Yaşanılan Problemler

Tanzimat dönemi değişen vergi sistemi yaylak ve kışlak vergilerini de etkilemiş görünmektedir. Taşrada yaşanan çeşitli karışıklıklar sebebiyle vergilerin alınıp alınmayacağı, alınacaksa kimlerden hangi şekil ve oranda alınacağına dair merkezden devamlı bilgi talebinde bulunulmaktaydı.<sup>603</sup> Vergi sorunlarının bir kısmına yukarıda değinilmişti. Kışlak vergileri konusunda karşılaşılan diğer sorunlar ise genelde kanuna aykırı haksız vergi talep etme<sup>604</sup>, vergilerini düzenli ödememe, fazla vergi talebi gibi konularda yoğunlaşmaktadır. Ancak kışlak vergilerinin büyük oranda toplanma biçimi olan iltizam sistemi içerisinde yer alması ve diğer sebeplerle birlikte iltizam sisteminin işleyişinden kaynaklanan problemler de eklenince en çok karşılaşılan belge kümesinin vergilendirme sorunları olduğu ortaya çıkmaktadır.

#### 3.7.4.1. İltizam Sistemi ve Kışlak Vergisi

Vergi konusunda en çok rastlanan problemlerin başında iltizama verilen veya iltizam içerisinde yer alan kışlakların vergileri konusunda yaşanmış görünmektedir. Bunlar genellikle iltizamın düşük olması, merkezin müdahaleleri veya iltizama zam yapması, yerelde iltizama girenlerin çeşitli hile ve yolsuzluk teşebbüsleri, mültezimlerin kışlak vergisini toplamada yaşadıkları zorluklar veya köylülerin haksız veya yüksek miktarda vergi talebi dolayısıyla mültezimlerden şikayetleri veya aşiret ve köylülerinin vergilerini vermemeleri gibi hususlarda toplanmaktadır.

Tanzimat'ın vergide haksızlığa ve köylüye baskıya sebep olduğu için adaletsiz bularak kaldırmaya çalıştığı iltizam sistemi, devletin gelirlerinde büyük düşüş kaydedilmesi sebebiyle tekrar geri koyulmak zorunda kalınmıştı. Ancak yerelde bu süreci fırsata dönüştürmek isteyenlerin olduğu görülmektedir. 1844 yılında, Avlonya sancağında Tepedelen kazasında bulunan dokuz çiftlik ve 13 kışlak müzayedeye ile 49.000 kuruşa kapıcıbaşı Abdülcelil Ağa ve Abdullah Efendi uhdelerine verilmesi kararlaştırılmıştı. Ancak iltizama mahallinde başka talipleri çıkmıştı. Müzayedeye 31.000 kuruş zamlı talip olmuşlardı.<sup>605</sup> Devlet hayli yüklü bir zam veren ikinci talibe iltizamı vermişti. Aradaki büyük farkın kaldırıldıktan sonra tekrar geri getirilen iltizam sistemi ve durumdan faydalanmaya çalışan yerel

<sup>603</sup> BOA, *C.ML*, 406/16665, 9/Ra/1256 (11 Mayıs 1840).

<sup>604</sup> BOA, *C.ML*, 216/8945, 18/S/1257 (11 Nisan 1841).

<sup>605</sup> BOA, *İ.DH.*, 94/4700, 20/Za/1260 (1 Aralık 1844).

ileri gelenlerden Abdülcelil Ağa'dan kaynaklandığı tahmin edilebilir. Taşrada ağalar ve ayanlar arasında yaşanan rekabetlerin temelinde başta iltizam olmak üzere gelir ve rant kaynaklarını kontrol etme rekabeti olduğu bilinmektedir. Keza birçok örnekte iltizama verilen kışlakların da yerel hanedan, ayan arasında rekabet konusu oldukları görülmektedir.<sup>606</sup>

Vergilerin toplanmasındaki tercihleri şartlar belirliyordu ancak genellikle kışlak vergilerinin büyük oranda iltizamla toplandığı görülmektedir. Bazen emanet usulü de tercih edilebiliyordu. İltizama verilen kışlaklarda çok olağan dışı olaylar yaşanmadığı müddetçe zarar edildiği pek görülmemekteydi. Ancak bazı özel durumlarda iltizamı alanlar zarar edebilmekteydiler. Bölgede yaşanan önemli olaylar göç (nüfus) hareketleri, iklimsel değişme ve hava olayları veya hayvancılık konusunda yaşanan salgınlar gibi önemli değişimler kışlaklar üzerinden elde edilen gelirleri düzensizleştirdiği anlaşılmaktadır.<sup>607</sup>

Kışlak vergileri devletin farklı bölgelerinde farklı biçimlerde alındığı gibi Tanzimat sonrası düzenlemelerle bir birlik ve bütünlük sağlanmaya çalışıldığı görülmektedir. Elbette bu vergi türü ağnam, yaylak, otlak gibi hayvancılık faaliyetlerinden alınan farklı vergilerle ilişkili idi. Dahası bu vergi gruplarıyla iç içe geçmiş bir karmaşa hakimdi. Rumeli tarafında koyun ve keçiden aynen ve nakden alına gelen ondalık ve adet-i ağnam ve diğer vergilerin 1857 senesinden itibaren kaldırılmıştı. Buna mukabil kuzu ve oğlak dışında bütün koyun ve keçinin her birinden dörder kuruş vergi alınması konusunda düzenleme yapılmıştı. Vergilerde tek tipe doğru gidiş konusunda alınan bu karar uygulama aşamasında halkın zararına sonuçlanmıştı. Çünkü ahali kabul edilenin dışında artık yaylak ve kışlak vergisi de vermeyeceğini düşünmüştü. Filibe'ye bağlı Ahiçelebi kazasında bulunan yaylaklarda otlatılan koyunların her birinden nizamı gereği üçer buçuk ve dörder kuruş kira vergisi alınmaktaydı. Ancak mültezimlerin yaylak vergisi olarak her yüz sağmal koyundan dörder kıyye sade yağ ve erkek koyunun her birinden bıçak parası adıyla dörder para vergi talep ettikleri ve baskı yapmakta oldukları haber alınmıştı. Bu durumun kendilerine büyük zarar verdiğini ifade eden ahali durumu merkeze bildirerek itiraz etmişlerdi. Nitekim Filibe sancağında bulunan Ahiçelebi kazasıyla diğer kazaların koyun ve keçi vergisi her birinden dörder kuruş alınmak

<sup>606</sup> BOA, *İ.DH.*,98/4940, H/18/S/1261 (26 Şubat 1845); *M.L.E.E.M.*, 1/7, 6/M/1261 (15 Ocak 1845); *M.L.E.E.M.*, 30/20, 3/Ra/1261 (12 Mart 1845).

<sup>607</sup> BOA, *A.MKT.DV.*, 165/54, 16/M/1277 (4 Ağustos 1860); *M.V.L.*, 1009/71, 28/L/1281 (26 Mart 1865).



şartıyla taliplerine ihale olunmuştu. Sonuçta ahali koyun ve keçi için dörder kuruş vergi verdiği gibi yaylak ve kışlak vergilerini de yine eski usulde olduğu gibi alınmaya devam etmesi kararlaştırılmıştı. Bölgede kışlak vergisi olarak her mandırada bulunan sağmal 100 koyunda dörder kıyye sade yağ alınmaktaydı. Yaylak ve kışlak vergilerinin düzenlemede ifade edilen kaldırılmış vergilerden olmadığı hatırlatılmıştı.<sup>608</sup>

Ağnam vergisi önce tüm devlette tek tip ve miktar olarak uygulanmaya karar verilmişti. Bütün eyalet ve vilayetlerde vergi dışı yaylak, kışlak ve burada bulunan koyunlar üzerinden alınan vergilerin kaldırılarak kuzu ve oğlak dışında bütün koyun ve keçilerden mart başından itibaren her baş için 60'şar para resm-i miri alınmıştı. İltizama da kararlaştırılan miktar üzerinden çıkılmıştı. Ancak yaylatılmak üzere başka sancak ve kazaya götürülen veyahut geçici olarak götürülüp yine geri getirilen koyunların mültezimleri tarafından mükerrer vergi alınmasından dolayı koyun sahiplerine haksızlık yapılmaktaydı.<sup>609</sup>

Kışlakların vilayetlere göre değişmekle beraber bazı yerlerde önemli bir gelir kaynağı olduğu anlaşılmaktadır. Kışlak vergisi iltizam ihaleleri ocak ayında yapılmaktaydı. Bunlar ilgili tarih ve zamanı geldiğinde taliplerine ihale edilmekte daha fazla verenler olduğu takdirde hemen karar değiştirilerek yeni talibine verilmektedir.<sup>610</sup>

İklimsel değişimler kışlak iltizamlarını etkilemekteydi. Tırhala, Yenişehir, Fener, Alasonya, Çatalca kazalarında bulunan Emlak-ı Hümayun'dan 48 adet çiftliğe bağlı olan kışlaklar, 1278 senesi kasımı başından 79 senesi ruz-ı hazarına kadar 496.338 kuruş bedel belirlenmişti. Aslında bir önceki yıla göre 22.863 kuruş noksandı. Bunun sebebi olarak yağmurların yağmayışı sebebiyle otun kısa kalması ve bol olmaması gösterilmişti. Hazinece yeniden müzayedeye çıkarılması gerekir ise de mevcut kayıp olağan görülmüştü. Emanete bırakılsa bu miktar bile hasılat elde edilemeyebileceğinden çekinildiği için ihale bedeli bir önceki yıla göre düşük olsa da maliye hazinesi tarafından onaylanmıştı.<sup>611</sup> Keza bir önceki yıla göre çok daha düşük bedeller teklif edilen kışlak iltizamları görülebilmekteydi. Ergiri, Delvine, Tepedelen ve Boğun kazalarında bulunan Emlak-ı Hümayun kış-

<sup>608</sup> BOA, *A.MKT.MHM*, 238/34, 16/B/1278 (17 Ocak 1862).

<sup>609</sup> BOA, *A.MKT.UM*, 447/51, 26/C/1277 (9 Ocak 1861).

<sup>610</sup> BOA, *İ.DH.*, 517/35219, 1/Ca/1280 (14 Ekim 1863); *İ.DH.*, 450/29765, 24/C/1276 (18 Ocak 1860); *İ.DH.*, 448/29618, 11/Ca/1276 (6 Aralık 1859); *MVL*, 950/8, 4/Z/1278 (2 Haziran 1862); *İ.MVL*, 468/ 21202, 13/M/1279 (11 Temmuz 1862).

<sup>611</sup> BOA, *İ.MVL*, 482/21880, 20/N/1279 (11 Mart 1863).

lakları vergisi 1860 yılına mahsuben mahallinde müzayede olunarak eski bedelinden 37.000 kûsur kuruş noksanına verilmişti. Başka sahibi çıkmayan iltizam bedelli bir önceki yıla göre %46 buçuk oranında düşüktü. Bu verginin emaneten idaresi daha iyi olacağı böylece bu derece kayıp da oluşmayacağı bildirilmişti. Maktuan ihalesi veya emaneten idaresi şekillerinden birisinin tercih edilmesi konusunda görüş sorulmuş ise de ilgili yılın bitmesi sebebiyle ihalesi olan bedelle verilmesi kararlaştırılmıştı.<sup>612</sup>

İltizam sürecinde çeşitli yolsuzlukların yapıldığı da görülmekteydi. İltizamlarda geri gelmeyen ödenemeyen ve hazineyi zarara uğratan durumlar yaşanmaktaydı. Bu sebeple yaylak, kışlak ve meraları iltizama verilirken yeterli teminat gösterilmeden şahsi itibar veya servetlerine dayanarak iltizamı almak isteyenler konusunda ilgili memurların sorumlu tutulması istenmişti. Maliye hazinesi yetkilileri bu konuda kendilerinden çok daha sistemli çalışan Hazine-i Hassa uygulamalarını örnek göstermişlerdi.<sup>613</sup>

Mültezimlerin en çok karşılaştığı problemlerden birisi vergiyi toplayamaktı. 1850 senesinde Karesi sancağı yaylak, kışlak ve adet-i ağnam ile diğer vergileri toplamak üzere mültezimi tarafından tahsildarlar tayin edilmişti. Ancak mültezim 100.000 kuruştan fazla verginin toplanamadığından şikayetçiydi. Bu sebeple gerek mültezimler gerekse tahsildarlar ahali zimmetinde kalan vergilerden dolayı kendisinin zor durumda kaldığını belirtmiş, tahsili için yerel makamlara yazı yazılmasını istemişti.<sup>614</sup> Keza iltizamı alanların daha küçük birimler halinde bölerek yerel nüfuz sahiplerine ve ileri gelenlere toplatması sebebiyle de çeşitli anlaşmazlıklar yaşanmaktaydı.<sup>615</sup> İltizamı toplayamamak kadar karşılaşılan hususlardan birisi de fazla vergi toplamaktı.<sup>616</sup>

Zaman zaman kışlak vergilerinin iltizamının kime ait olduğu ve kim tarafından toplanması gerektiği konusunda da anlaşmazlıklar yaşanabiliyordu. Livanın otlak, yaylak ve kışlak vergilerinin bazen ayrı ihale edilmesinden kaynaklanan veya başka iltizamlara dahil olup olmaması tartışmaları sebebiyle bürokratik an-

---

<sup>612</sup> BOA, *MVL*, 947/59, 20/L/1278 (20 Nisan 1862). 1278-1860-62 yıllarında yaşanan iltizam indirimleri, taliplerinin olmayışı ve devletin ısrarlı arayışları dikkati çekmektedir. Bu yıllarda kışlakların da olduğu arazi iltizamlarında yüzde 46 buçuklara varan ciddi düşüşler yaşanmıştı. BOA, *MVL*, 959/51, 19/L/1279 (9 Nisan 1863).

<sup>613</sup> BOA, *MLEEM.*, 827/22, 6/10/1316 (19 Aralık 1900); *DH.MKT.*, 2371/93,17/4/1316 (30 Haziran 1900).

<sup>614</sup> BOA, *A.MKT.DV.*, 56/95, H/11/B/1268 (1 Mayıs 1852).

<sup>615</sup> BOA, *A.MKT.MVL*, 71/77, 17/B/1271 (5 Nisan 1855);

<sup>616</sup> BOA, *C.ML.*, 322/13251, 24/Ş/1270 (22 Mayıs 1854).

laşmazlıklar çıkabilmekteydi. Zaman zaman mültezimler birbirlerinin yetki alanına girip vergileri topladıkları görülmekte, bu da şikâyet ve anlaşmazlıklara sebep olmaktaydı.<sup>617</sup>

Mültezimlerin kışlak vergisi toplamada zorlandıkları grup hiç kuşkusuz konar-göçerlerdi. Bu konuda çok fazla belge olup seçilen örnekler üzerinden ifade etmekle yetinilecektir. Mardin kazasında bulunan Tayy aşiretine 1847 senesinden itibaren 60.000 kuruş kışlak vergisi tahsis edilmişti. Ancak bu verginin 40.000 kuruş indirilerek düzeltilmesi gerektiği teklif ve kabul edilmişti. Yapılan araştırmada Mardin kazasında bulunan Tayy aşiretinin kışlak vergisi olarak 60.000 kuruş dahil olmak üzere bu meblağın 26.200 kuruşu tahsil edilmiş kalan 33.800 kuruş bakaya kalmıştı. Yapılan çalışmalarda verginin tahsilatında başarılı olunamamıştı bunun üzerine 40.000 kuruş indirim yapılarak kalan 20.000 kuruşun alınması kararlaştırılmıştı.<sup>618</sup>

Mültezimlerin aşiretlerden kışlak vergisi tahsil edememeleri örnekleri çok olup her birinin farklı özel sebepleri söz konusudur. Osman Nuri efendinin 1862 senesine mahsuben uhdesinde bulunan Teke sancağı vergisinin otlak ve kışlak bedelinden dolayı Tülür aşiretinde 30.000 kuruştan fazla meblağının kaldığından şikâyet etmişti. Aşiret Hamid Sancağına bağlı ve orada iskân etmiş görünmekteydi. İskân edilen aşiretlerden kışlak vergisi alınmaması gerekiyordu. Ancak bir kısmı müdürleri maiyetinde kışlamak üzere Teke sancağına gelip gitmeye devam etmişlerdi. Hatta gizli bir şekilde her biri sancakta bazı yerleri yaylak olarak kullanmaktaydılar. Aşiret göçebe olduğu için gelip geçtikleri yerlerde bulunan köyler ahalisinin mahsul ve hayvanlarına hayli zarar vermekte, yazılan nasihat ve tembihlere rağmen ıslahları mümkün olmamaktaydı. Aşiret müdürüyle birkaç kişi liva meclisine çağrılıp bu hareketleri önlenmeye çalışılmış ise de yaylakları tarafına savuşup gitmişlerdi. Kış mevsiminin gelmesi sebebiyle aşiret müdürü 200 yakın hane ile dönmüştü. Bunun üzerine aşiretten otlak ve kışlak vergisinin alınmaya devam edilmesine karar verilmişti. Hatta bunların kış mevsimi bitiminde yeniden yaylaklarına dönmeleri yaklaştığından gittikleri takdirde bu verginin toplanması büyük zorluk arz edeceğinden bunların salıverilmeyip vergileri verildikten sonra

<sup>617</sup> BOA, *A.MKT.MHM.*, 754/21, H/25/Ca/1266 (8 Nisan 1850); *A.MKT.UM.*, 130/28, 21/Ca/1269 (2 Mart 1853); *A.MKT.UM.*, 130/79, H/25/C/1269 (5 Nisan 1853); *A.M.*, 15/42, 11/Z/1272 (13 Ağustos 1856).

<sup>618</sup> BOA, *MVL* 231/28, H/25/Ca/1266 (8 Nisan 1850); *C.ML.*, 302/12288, 25/C/1266 (8 Mayıs 1850).

gönderilmeleri için talimat verilmişti.<sup>619</sup> Ancak diğer taraftan aşiretlere vergi konusunda gösterilecek muamelenin onların iskanlarına yardımcı olacağı da belirtilmekteydi.<sup>620</sup>

Kışlakların boş kalması karşısında zarar eden mültezimlerin kışladığı gerekçesiyle reayadan haksız vergi talebinde bulunmasına dair örnekler de söz konusudur.<sup>621</sup> İhale olunmasına rağmen verginin toplanamaması probleminde farklı bir örnek de Trabzon Eyaletinde Gümüşhane sancağından verilebilir. 1849 yılına ait 7.000 küsur kuruş bedel ile Mehmed Efendi'ye ihale olunan Yağmurdere kazasıyla Balahor karyesi yaylak-kışlak vergisinden hiçbir şey tahsil edilememişti. Bunun sebebini (devletin resmi kayıtlarında) yaylak denilen mahallerin bazılarının halkın hayvanlarına mahsus mera ve bazılarının da tapuyla tasarruf ettikleri mezra olduğu, dolayısıyla bunlardan vergi alamadığını belirtilmişti. Ancak bölgede bu örnekte görüldüğü gibi mezra ve meralar tapusuz bir biçimde kullanılmakta olduğu haber alındığından gerekli araştırmaların yaptırılarak tapu vermek üzere mezra ve mera sahiplerinin kaydedildiği bir defterin hazırlanması ve merkeze gönderilmesi istenmişti. Ayrıca Batum sancağı Atina kazasındaki kışlaklarda Hemşin kazası halkının otlattıkları hayvanlar için alınmakta olan kışlak resminin kaldırılıp gereken yerlere bildirilmesi istenmişti.<sup>622</sup> Batum sancağındaki Atina kazası ahalsinin tapuyla tasarruf ettiği emlak ve arazilerinde Hemşin kazasından gelip hayvan otlattıkları için alınan kışlak vergisinin affedilmesi ancak mukabilinde diğer vergilerinin yeniden belirlenip tesis edilmesine ahalsinin taahhüt ettikleri belirtilmişti. Ancak yerine koyulan vergiler kaldırılan kışlak vergisinden hayli fazla olduğundan örneklerinde olduğu üzere Hemşin kazası ahalsinin hayvanlarından alınan kışlak vergisi kaldırılması uygun görülmüştü.<sup>623</sup>

#### **3.7.4.2. Emlak-ı Hümayun Kışlaklarının Kiralanamaması Sorunları**

Miri emlaktan İstanbul, Rumeli, Arabistan ve Anadolu taraflarında bulunan bir takım çiftlik, tarla, mera, kışlak, çayır, han, hamam, dükkân, fabrika, mandıra vs. gibi şeyler taliplerine kiralanarak gelir elde edilmekteydi. Ancak bazıları ile

<sup>619</sup> BOA, *MVL*, 705/47, 11/1/1281 (23 Mart 1865).

<sup>620</sup> BOA, *ŞDL*, 1375/34, 23/10/1284 (4 Ocak 1869).

<sup>621</sup> BOA, *A.MKT.UM.*, 106/62, H/20/Za/1268 (5 Eylül 1852); *A.MKT.UM.*, 125/96, H/3/Ca/1269 (12 Şubat 1853).

<sup>622</sup> BOA, *A.MKT.DV.*, 49/44, H/4/Ra/1268 (28 Aralık 1851); *İ.MVL.*, 217/7227, 7/N/1267 (6 Temmuz 1851).

<sup>623</sup> BOA, *İ.MVL.*, 217/7227, 7/N/1267 (6 Temmuz 1851).

ilgili ihale ve idaresine dair bir işlem yapılmadığı görülmüştü. Bazılarının müzayedeleri yapılmışsa da talipleri çıkmamıştı. Bu durumun sebepleri araştırılmıştı.

Savaşın hemen sonrasında Balkanlarda yaşanan kaos arazilerin iltizama verilmesini etkilemişti. Örnek olarak Yanya vilayetinden gelen bilgilerle bu malların satılamayışının sebebi tespit edilmeye çalışılmıştı. Mera, çayır ve kışlakların hiçbir masrafı ve tamirat giderleri olmadığı gibi hayvanlar için mutlaka gerekiyordu. Ayrıca askeri hareketler için gerekli hayvan varlığı konusunda da stratejik alanlardı.<sup>624</sup> Dolayısıyla binaların kiralanmasında talipleri olmadığı için icara verilemez iken kışlakların kiralanamaması düşündürücüydü. Yanya taraflarında bulunanların kışlakların şimdiye kadar satılamaması üzerine Yanya ahalisinin ileri gelenlerinden Daviçun Efendi bilirkişi olarak davet edilerek görüşü sorulmuştu. Daviçun Efendi'nin çiftlikler ve kışlakların birisi “*hakiki*” diğeri “*itibari*” olmak üzere iki farklı fiyatlarının oluştuğunu, devletin itibari fiyat üzerinden ihaleye çıktığını ancak gerçek piyasa fiyatının farklı olduğunu ifade etmişti.<sup>625</sup>

Halkın Emlak-ı Hümayun arazi ve tarlalarından daima parçalar gasp ettikleri gibi emanet memurlarının suiistimallerinin de hazineyi zarar uğrattığını belirten Daviçun Efendi, bazı araziler için 18-22 senelik gelirleri üzerinden tayin edilen bedellerle ihaleye çıkıldığını belirtmişti. Hazinenin tespit ettiği bu bedele karşın 12 senelik gelirden daha fazlası esas alınarak satışa çıkılan arazilere kimsenin talip olmayacağı ve bunların satılmasının mümkün olmadığını belirtmişti.<sup>626</sup>

Maliye komisyonunun teklifine karşın bu kiralanamayan miri emlakın satılması için devletçe mücbir bir sebebi olmadığı, emlak fiyatlarının düşüşte olduğu böyle bir zamanda bu emlakın elden çıkarılmasının uygun olmayacağı ifade edilerek Meclis-i Vükela'da durumun görüşülmesine karar verilmişti. Konu bürokratlar ve sermaye sahipleri veyahut liberallerle daha korumacı ve himayeci görüşe sahip olanlar arasında çeşitli tartışmalara sebebiyet verdiği görülmektedir.<sup>627</sup>

Yapılan müzakerede ve bu konuda yaşanan tecrübelerle göre bu miri çiftlik ve arazilerin gerek iltizam ve ihalesinde gerekse emaneten idarelerinde hazine

---

<sup>624</sup> Masrafsızlık ve kolay kiralama kışlakları başta devlet olmak üzere tasarruf edenler açısından kolay kiralanabilir cazip yatırım alanları haline dönüştürmüş olmalıdır. Muhtemelen bu dönemde başta II. Abdülhamit olmak üzere birçok arazi ve kışlağın Hazine-i Hassa'ya almasında bu sebep etkili olmuş olabilir. Kaldı ki daha önce ifade edilen özellikle Anadolu ve Rumeli'de İstanbul'a yakın olan kışlakların başta saray mensupları olmak üzere devlet adamları ve sermaye sahipleri tarafından rağbet gördüğü anlaşılmaktadır.

<sup>625</sup> BOA, *İ.DH.*, 799/64785, 1/S/1297 (14 Ocak 1880).

<sup>626</sup> BOA, *İ.DH.*, 799/64785, 4/10/1295 (16 Aralık 1879).

<sup>627</sup> BOA, *İ.DH.*, 799/64785, 2/S/1297 (15 Ocak 1880).

beklediği derece de fayda sağlayamamaktaydı. Bu arazilere etrafında bulunan diğer arazi sahipleri tarafından müdahale eksik olmuyordu. Bu şekilde arazilerin aşama aşama bütün olarak mahvolup gitmesindenense hepsinin satılmasının iyi olacağı kanaati hakimdi. Ancak bunlardan 12 yıllık hasılatı derecesine varanların ihalelerinin yapılması hazinece geçerli bir kural olarak kabul edilmişti. Bu araziler ziraat yapılmak üzere önceden beri devlet tarafından mültezimlerine kiralanmaktaydı. Birinci mültezim ikinciye, ikinci de bazen üçüncü derecedeki mültezimlere satıp hepsi kar elde etmekte, kazanç sağlamaktaydılar. Bunların binaları bazıları'nın değirmen, orman, hayvan otlatmak için kışlak gibi birçok başka müştemilatı da vardı. Bazı üyeler mülk ve arazilerin satılmasında 12 yıllık hasılatları esas alınmasını az bulmaktaydılar. Onlara göre bu şekilde hazine zarara uğramaktaydı ve en azından 18 yıllık hasılatları esas alınmalıydı. Böylece bu bedel temel kural olarak belirlenip çiftliklerin sakin olduğu halkı da bu bedelle parasını peşin vermek şartıyla alabilecekleri teklif olunmalıydı. Eğer bu şartlarda ahali veya başka talip olmazsa müzayedeye konulup 18 yıllık hasılatı nispetinde bedel veya daha fazlasında kıymet bulduğu takdirde taliplerine verilmesinin uygun olduğu görüşü hakimdi.<sup>628</sup> Bu tartışmalar özellikle Kamara ve Zarifi'nin Rumeli'de aldıkları toprak ve çiftlikler üzerinden yapılmıştı. Arazi satışlarında bazı stratejik dengeler de gözetilmeye çalışılmıştı. Preveze sancağında bulunan Margiliç kazasında Soliyorlar Ortodokstular. Ancak Rumca bilmeyip toplum olarak Arnavutlara bağlıydılar. Bunların ellerindeki arazi bulunmasına kolaylık gösterilmesi Arnavutluk'un kuvvetlenmesine hizmet etmek olacağı için bu çiftliklerin çiftçilerine bırakılması gerektiği belirtilmişti.<sup>629</sup>

### **3.8. Muhacirlerin İskanı ve Kışlaklar**

#### **3.8.1. Osmanlı Göç Politikası ve Kışlaklar**

Türk tarihinde göç, önemli bir olgudur. Yakın dönem göçlerini 17. yy.'a kadar uzatmak mümkündür. 1700'lerden sonra kaybedilen yerlerdeki Türk ve Müslüman ve hatta gayrimüslim ahalinin, Osmanlı hakimiyetindeki topraklara göç etmeye başladığı görülmektedir.<sup>630</sup> Osmanlı Devleti'nin 18. yy.'ın ikinci yarısın-

<sup>628</sup> BOA, *Y.A.RES.*, 9/42, 29/10/1296 (10 Ocak 1881).

<sup>629</sup> BOA, *Y.A.RES.*, 9/42, 4/10/1296 (16 Aralık 1880). *Y.A.RES.*, 9/42, 29/10/1296 (10 Ocak 1881).

<sup>630</sup> Nedim İpek, *İmparatorluktan Ulus Devlete Göçler*, Serander Yayınları, Trabzon 2006, s. 11.

dan itibaren kaybettiği savaşların ardından bu göçler, 19. yy.'da daha belirgin şekilde devam etmiştir.<sup>631</sup>

19. yy., Osmanlı Devleti'nde göç olaylarının dışında siyasi, askerî, ekonomik, kültürel, diplomatik teknik ve saire alanlarda birçok gelişmenin meydana geldiği bir dönemdir. Bu sebeple devlet yetkilileri, bu konuyla ilgili olarak nazırlıklara bağlı bürolar oluşturma yoluna gittiler. Yetkililer, bu büroların da yardımıyla söz konusu dönemde mevcut topraklarına göç eden binlerce Müslüman ahalii iskân etmek üzere ilk olarak başta hazineye ait uygun yerler olmak üzere gayrimüslimlerden boşalan ve vakıflara tahsis olunan arazileri tespit etmeye çalıştılar.<sup>632</sup>

Göçler arttıkça göçmenleri iskân etmek için gösterilecek arazi sıkıntısı ortaya çıkıyordu. Önce sahipsiz ve boş arazilere; ardından miri arazi ve vakıf arazileri ile harabe köylere yerleştirilen göçmenler, oralar dolduktan sonra yaylalara, kışlaklara ve meralara yönlendirilmişlerdir.<sup>633</sup> Bu şekilde ziraata elverişli yerlerin tarıma açılarak bayındır hale getirilmesi, vergi gelirlerinin artırılması ve çiftliklerin yabancıların eline geçmesinin engellenmesi amaçlanmıştır. Söz konusu çiftliklere en fazla Trakya bölgesinde tesadüf edilmekteydi. Bu kadar yoğun olmamakla birlikte, Marmara ve Ege bölgesinde, Akdeniz'in sahil kesiminde ve İç Anadolu'da bu tür çiftliklere rastlanıyordu.<sup>634</sup> İskânlar sırasında göçmenler için ayrılan arazilerin boş olup olmadığı önceden araştırılır, boş bulunan arazi devlete ait çikarsa taksim edilip göçmenlere dağıtılırdı. Bu uygulamadaki amaç, hem göçmenlerin daha geniş arazilerden yararlanabilmesini sağlamak hem de devlete ait boş toprakları tarıma açmaktır.<sup>635</sup> Arazi sıkıntısı yüzünden Anadolu ve Balkanlardan sonra iskân bölgeleri Irak, Suriye, Kıbrıs, Ege adaları, Trablusgarp, Bosna ve Yanya'ya kadar geniş bir alana yayılmıştır.<sup>636</sup>

<sup>631</sup> Abdullah Saydam, "Muhacir", EK-2, TDV, Ankara 2019, s. 286.

<sup>632</sup> Hakan Asan, "Devlet, Aşiret ve Eşkıya Bağlamında Osmanlı Muhacir İskân Siyaseti (1860-1914)", *Göç Araştırmaları Dergisi*, C. 2, S. 3, 2016, s. 37; Mehmet Demirtaş, "Kırım Savaşı ve 93 Harbi Sürecinde Osmanlı Memleketine Gelen Göçmenlerin Sevk Ve İskanları", *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, Erzurum 2009, s. 235.

<sup>633</sup> Erdal Taşbaş, *Osmanlı Topraklarına Yapılan Göçler ve Muhacirin-i İslamiye Komisyonu*, (Basilmamış Doktora Tezi), Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Antalya 2011, s. 190.

<sup>634</sup> Burak Küçük, *Biga Kazası'nda Muhacir Yerleşimleri ve Yaşanan Sorunlar (1856-1910)*, (Basilmamış Yüksek Lisans Tezi), Çanakkale On Sekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çanakkale 2015, s. 65-66.

<sup>635</sup> Taşbaş, 2011, s. 217.

<sup>636</sup> Taşbaş, 2011, s. 190.

Muhacirlerin bir kısmı mevcut mahalle ve köylere yerleştirilirken, bir kısmı da boş arazilere iskân edilmek suretiyle yeni yerleşimlerin oluşturulması yoluna gidilmiştir.<sup>637</sup> Muhacir iskânlarıyla dağılan yerleşim alanları canlandırıldığı gibi yeni köylerin de kurulduğu bilinmektedir.<sup>638</sup> Muhacirlerin iskanı ile boş, harap ve verimsiz alanlar şenlendirilmiş ve büyük çiftlik sisteminden küçük mülkiyete dayalı köy sistemine geçilmiştir.<sup>639</sup>

1878-1900 yılları arasında yaşanan göçler yüzünden Anadolu'nun nüfusu artmış, ülke ekonomisinde büyük değişimler yaşanmış, birçok sosyal değişim ve sorunlar ortaya çıkmıştır. Bu sorunların en önemlisi yerli ahali-göçmen çatışmalarıdır. Bunun en temel sebebi yerli ahalinin eskiden beri elinde olan tapulu ya da tapusuz olarak kullandıkları arazilere göçmenlerin kimi zaman bir sistem dahilinde kimi zaman da rastgele yerleştirilmiş olmasıdır. Zira bunlarla ilgili hukuk kuralları ve tapu-kadastro işlemleri yeteri seviyede ve düzenli bir şekilde işletildiği husus da tartışmaya açıktır.<sup>640</sup>

Yerli ahalinin tasarrufunda olan yaylalara, kışlaklara ve hatta su havzalarına göçmenlerin yerleştirilmesiyle buralar kısa zaman içerisinde çiftliklere, küçük köylere ve hatta bağımsız köylere dönüşmüştür. Köylüler tarafından, muhacirler ekseriyetle topraklarını gasp eden unsurlar olarak görüldüler. Yeni gelenlerin yerleşme düzenleri ve faaliyetleri, toplumsal yapıyı etkilediği gibi arazi anlaşmazlıklarının da kaynağını oluşturmuştur.<sup>641</sup>

Göçmenlerin alıştıkları koşullardan ayrılıp kültürel bakımdan benzer olsa da yeni ve farklı bir çevreye girmesi kolay olmuyordu. Üretim alanları, araçları ve teknikleri, göçmenleri içine girdikleri yeni çevreye uyumları konusunda zorluyordu. Bir de muhacirlerin kendi aralarında yaşadıkları anlaşmazlıklar ortaya çıkıyordu.<sup>642</sup> Bu sebeple İskân-ı Muhacirin Komisyonu sık sık onlara müdahalede bulunmak zorunda kalıyordu. Tüm bunların arasında bu komisyon, boş arazilere müdahalede bulunanlarla ve sonradan hak iddia edenlerle de ilgilenmeye mecbur kalıyordu.<sup>643</sup> Aynı şekilde devlet yetkilileri tüm sorunların çözümü için göçmenle-

---

<sup>637</sup> Küçük, 2015, s. 66.

<sup>638</sup> Asan, 2016, s. 49.

<sup>639</sup> Tuncay Düzenli, *Adapazarı ve Civarında Çerkes Muhacirlerin İskanı Ve Uyum Problemleri*, (Basılmamış Yüksek Lisan Tezi), Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya 2006, s. 111.

<sup>640</sup> Taşbaş, 2011, s. 199, 205.

<sup>641</sup> Taşbaş, 2011, s. 199, 205.

<sup>642</sup> Barut, 2018, s. 184; Küçük, 2015, s. 158.

<sup>643</sup> Düzenli, 2006, s. 98.



ri iskân ederken göçebe aşiretleri devletin itaati altına almayı ve yerleşik yaşama uyumlarını kolaylaştıracak bir dizi sıkı önlemler almayı da bir zaruret olarak görüyorlardı.<sup>644</sup>

19. yy.'ın sonlarından itibaren nüfusları ve buldukları yerlerdeki yoğunlukları sebebiyle göçmenler, ellerindeki meraların çoğunu tarım arazisine çevirmek zorunda kalmışlardır. Kırım Savaşı'ndan sonraki dönemde henüz göçlerin kitlesel bir hale dönüşmediği yıllarda bile yavaş yavaş kışlakların iskân için kullanılmaya başladığı görülmektedir.<sup>645</sup> Göçmenlerin gelişinden önce hayvancılık yapan birçok köy, göçmenlerin gelişinden sonra mera ve çayırların giderek yetersiz kalması yüzünden sürülerini tasfiye etmek zorunda kalmıştı.<sup>646</sup>

Karadeniz'in kuzeyinden ve Kafkasya'dan Osmanlı Devleti topraklarına Tatar ve Çerkez taifesinden birçok grup gelmişti. Bu grupların iskanı için İslimye Kaymakamı Derviş Bey'e emir gönderilmiştir. İslimye sancağında ahali dağılan kışlak-yaylaklara Tatar ve Çerkez muhacirlerin yerleştirilip köyler kurulmasına izin verilmiştir.<sup>647</sup> Devletin Kafkasya'dan göç eden Tatar ve Çerkez muhacirlerini istihdam etme konusunda bu bölgedeki boş, halkı dağılmış kışlakları kullanmaya başlamıştır. Bu noktada muhacirlerin iskanı kadar, kalan arazilerden toplanacak vergileri de Osmanlı bürokrasisinin dikkate aldığı görülmektedir.

Muhacirlerin kışlaklarla olan ilişki ve iskanlarına dair bir başka örnek de 1862 tarihinde Kafkasya'dan Samsun iskelesine çıkmış olan ve Amasya sancağı kazalarında misafir statüsüyle bulunan 3.400 kişilik Kabartay muhaciriydi. Samsun'a gelmiş ve iç kesimlere gönderilmiş olan bu muhacirler ilk etapta Amasya, Çorum, Havza bölgelerinde ağırlanmış ve sonradan bunlar için kalıcı iskân alanları araştırılmıştır. Bunların bir kısmı daha önce gelip yerleşmiş olan muhacirlerin yanındaki kışlaklara yerleştirilmişlerdi.<sup>648</sup>

İskana tabi tutulanların sayılarını ilk anda net bir şekilde ortaya koymak mümkün olmuyordu. Ancak bunların oluşturduğu yoğunluk, bariz bir şekilde ortadaydı. 1800-1914 yılları arasında, Osmanlı hakimiyetindeki topraklar, takriben 3 milyon km<sup>2</sup>'den 1,3 milyon km<sup>2</sup>'ye kadar gerilemiştir. 1870'li yıllarda hane başına dağıtılan 100 dönüm toprağın 20 yıl içinde bir dönüme kadar düşmesi bu du-

<sup>644</sup> Taşbaş, 2011, s. 203.

<sup>645</sup> BOA, *A.MKT.UM*, 385/8, 19/Ca/1276 (14 Aralık 1859).

<sup>646</sup> Taşbaş, 2011, s. 204.

<sup>647</sup> BOA, *A.MKT.MHM*, 209/69, 9/Ş/1277 (20 Şubat 1861).

<sup>648</sup> BOA, *A.MKT.NZD.*, 451/37, 16/6/1278 (28 Ağustos 1862).

rumu açıkça göstermektedir. 1914'e gelindiğinde ise halkın elindeki arazilerin müsaderesi gündeme gelmiştir.<sup>649</sup>

### 3.8.2. Kışlaklara Muhacir İskanı

1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'nın hemen ardından yaşanan göçler, savaş sebebiyle henüz toparlanamayan Osmanlı maliyesini daha da zora soktu bıraktı. Buna rağmen gelenlerin geçici ve daimi iskanları sürecinde devlet, bir taraftan hayırseverlerin desteğini sağlayarak yerel düzeyde yapılacak yardımları örgütlemiş diğer taraftan da malî kaynaklarını onlar için seferber etmiştir. Muhacirlerin iskânı konusunda kışlaklarla ilgili iki önemli husus vardı:

- 1) Muhacirlerin kışlaklara iskanının ne suretle yapılacağı,
- 2) Muhacirlerin masraflarına tahsis edilmek üzere satışa çıkarılan bazı kışlaklar.

1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'nı izleyen dönemde muhacirlerin iskân edilebilecekleri alanlar araştırılırken öne çıkan daha ziyade çiftlikler, kışlaklar, meralardı. Ancak hazineye ait kışlaklar, bu iş için en cazip görünenlerdi. Zaten 2. Abdülhamid de Anadolu ve Rumeli'deki birçok vilayete emirler göndererek miri ve Emlak-ı Hümayun çiftliklerinin muhacirlerin iskanı için kullanılmasına büyük önem vermesi bu durumu teyit eder niteliktedir. Hatta o, bir kısım çiftliğin satılarak muhacirler için yapılması gereken işlerde kullanılmak üzere bir kaynak oluşturulmasını çok arzu etmiştir. Keza başta Selanik olmak üzere birçok Rumeli ve Anadolu vilayetine, iskân olunacak muhacirler için Emlak-ı Hümayun çiftliklerinin satılması ve elde edilecek gelire iskân masraflarının karşılanması için ferman göndermiştir. Ancak onun bu yaklaşımı bazı kesimlerce de eleştirilmekteydi. Eleştirenlere göre kışlak, yaylak, mera veya çayır gibi araziler masrafsız olduğu gibi düzenli bir gelir kaynaklarıydılar. Dolayısıyla bunların satışı yerine kiralanması yolluna gidilmesi en makul olan şeydi. Aynı zamanda buralar, askerî harekâtlarda kullanılan birer iâşe merkezi ve konuşlanma alanı olarak hizmet görüyorlardı. Bu eleştiriler kısmen dikkate alınmış olacak ki kritik noktalarda bulunan bu tür arazilerin satışlarından büyük oranda vazgeçilmiştir. Örneğin 6 Haziran 1880'de verilen bir emirle Yanya çayırlarının satışından vazgeçilmesi de sebeple-

---

<sup>649</sup> Barut, 2018, s. 166.

dir. Hatta buradaki 3. Ordu'ya ait bazı çiftliklerde muhacir iskân edilmemesine dair daha önceden karar çıkmışsa da bundan dahi vazgeçilmiştir.<sup>650</sup>

Yetkililer, hazineye ait arazilerin satışı ve tahsisi konusunda arzu ettikleri sonucu alamayınca bu kez herhangi bir sebeple boş kalmış ya da terkedilmiş yerlere odaklandılar. Anadolu ve Rumeli'deki yerel idareciler, satış için tespit ettikleri yerlerin isimlerini Muhacirin Komisyonu'na iletilmek üzere bir Dahiliye Nezareti'ne bildirdiler. Ancak belirtilen arazilerin satış ya da iskân için uygunluğu bu yazışmalar ile tam olarak tespit edilemiyordu. Çünkü belirtilen arazilerin sınırları ve miktarları konusunda bir netlik yoktu. Ayrıca bunların dışında kayıt dışı kalan birçok arazi de mevcut olabilirdi. Bu sebeple satışı ya da iskanı düşünülen arazilerin ölçümlerinin yapılarak yeniden tescil edilmesi gerekiyordu.<sup>651</sup> Bu sebeple Dahiliye Nezareti, başta Selanik olmak üzere birçok vilayete birer yazı göndererek yerel yetkililerden daha önceden kendilerine bildirilen çiftlik ve kışlaklara dair hangi kışlağın satış, hangisinin iskân için düşünüldüğü ve bunların kaçır dönemden ibaret oldukları hususunda ayrıntılı bilgi istemiştir.<sup>652</sup> Bu konuda vilayetlerden gelen görüşler, Dahiliye Nezareti'nde tartışılmıştı. Dahiliye Nezareti'nden gelen bir tezkerede ifade edildiği üzere Selanik vilayetinde bulunan çiftliklerin bazıları muhacir iskanı için kullanılacaktı. Kalanlarının ise satılarak iskân olunacak muhacirlerin masrafları için harcanmasına karar verilmişti.<sup>653</sup> Özellikle Selanik ve Yanya vilayetlerinde bulunan çiftlik ve kışlakların satışı ya da muhacir iskanı için kullanılması konusunda yoğun bilgi ve belge söz konusudur. Bu şekilde gönderilen talimatlar ışığında Muhacirin Komisyonu tarafından iskanları yapılan muhacirlere arazi verilmesi ya da ihtiyaçları için bir kaynak oluşturulması sağlanmıştı. Ayrıca devlet tarafından ev inşası, zirai aletler ve çift hayvanı verilmesi belirtilmekteyse de Rumeli'de muhacirlerin çok yoğun bir şekilde gelmelerinden dolayı gerekli masrafların hazineden karşılanmasının mümkün olamayacağı anlaşılmıştı. Selanik vilayeti yöneticileri bir yazı ile, muhacirlere yapılacak yardımlar için 25.000 liraya ihtiyaç olduğunu, hazinenin bu miktar parayı karşılayamayacağını Dahiliye Nezareti'ne bildirmişti. İlgili nezaret de Emlak-ı Hümayun çiftlik, kışlak ve yazlaklarının satışından elde edilen gelirden burası için yalnızca 10.000

<sup>650</sup> BOA, *ML.EEM.*, 60/97, 30/2/1297 (12 Mayıs 1881).

<sup>651</sup> BOA, *ML.EEM.*, 53/16, 10/1/1296 (22 Mart 1880).

<sup>652</sup> BOA, *ML.EEM.*, 53/24, 19/12/1295 (2 Mart 1880).

<sup>653</sup> BOA, *ML.EEM.*, 62/13, 8/7/1297 (20 Eylül 1881).

lira tahsis edebilmiştir.<sup>654</sup> Bu tahsisat yalnızca iskân edilecekler için arazi sağlamak ve kasabalarda yerleşen muhacirlere ev inşa etmek üzere harcanabilecekti.

Bazı yetkililer, gayrimüslimlere ait olup da atıl durumda kalan bazı çiftliklerin satılarak bedelinin hane inşasına sarf edilmek yerine buraların doğrudan muhacirlere bırakılmasından yanaydılar. Böylelikle çevresiyle birlikte bu tür çiftlikler, İslami kültür dairesine dahil olacaklar hem de hızlı bir şekilde üretim alanlarına dönüştürüleceklerdi.<sup>655</sup> İskân-ı Muhacirin Komisyonu ise her ikisinin de yapılmasından yanaydı. Bu komisyona göre bu işin yapılabilmesi için ilgili mahallelerin eşrafının da işin içerisine dahil edilmesi gerekmekteydi.<sup>656</sup>

Muhacirlere kaynak oluşturmak üzere yapılacak satışlar konusunda talipliler, ihaleyle ilgili herhangi bir güvensizliğe tahammülleri yoktu. Selanik Valisi Derviş Paşa'ya göre bu durum, ihale tarihlerinin tam olarak kesinleştirilememesinden kaynaklanmaktadır. Ayrıca merkezî hükümetin daha önceki yapılan fiyatları düşük görerek müdahalede bulunma ihtimali de bu konuda etkili olmuştur. Zaten bu tür müdahalelere daha önceki dönemlerde yapılan satışlarda sıklıkla rastlanmıştır. Maliye bu tip ihalelerde beklediğinin çok altında teklifler geldiğinde ya İstanbul'dan birinin ihaleye girmesini sağlıyor ya da emanet usulüne yönelerek taşrada taliplileri devre dışı bırakabiliyordu.<sup>657</sup> Nitekim kışlaklar için ihaleye giren bazı yerel sermaye sahiplerinin tereddüt ettikleri bu husus bazı kazalarda aynen gerçekleşmişti. İstanbul'dan yönlendirilen bazı sermayedarlar, Drama ve Kavala'da müzayede edilen kışlaklar için mahallinde verilenlerin üzerinde teklifler vererek yerel taliplileri saf dışına itmişlerdir. Bu durumun yerelde bazı rahatsızlıklar yaratacağı açıktır. Merkezdeki büyük sermaye sahipleri iltizamı aldıktan sonra bunu taşradaki ortaklarına devretmekteydi. Kışlakların tasarrufunu ilk taliplilerinin alamamaları ve fiyatların yükseltilmesi, kışlakları kullananlara ek bir maliyet getirmekteydi. Kaldı ki merkezde zam yapıp müzayedeyi alanların bu bölgelere gidip burayı idare etme şansları pek yoktu. Bunlar hemen akabinde yerel ortaklar iş birliği içerisine girmeyi tercih etmekteydiler. Sonuçta devlet hazinesi daha fazla gelir elde eder, İstanbul'daki büyük sermayedarlar karını alırlar ve taşradaki kü-

<sup>654</sup> BOA, ŞD., 2010/13, 13/3/1297 (25 Mayıs 1881).

<sup>655</sup> BOA, ŞD., 2010/13, 28/L/1298 (23 Eylül 1881).

<sup>656</sup> BOA, ŞD., 2010/13, 13/S/1299 (4 Ocak 1882).

<sup>657</sup> BOA, ML.EEM., 64/2, 14/12/1297 (26 Şubat 1882).

çük iş birlikçiler kazanç elde etmiş olurlardı. Bu paylaşımından en zararlı çıkan ise kışlakları kullanan ve vergisini veren ahaliydi.<sup>658</sup>

Selanik vilayeti dahilinde bulunan miri Emlaklardan çiftlik, kışlak ve yazlak arazilerinin müzayedeye konularak satılması muaccelerinin muhacir iskanı masrafı olarak kullanılması kararlaştırılmıştı. Bu emlaktan 6 tanesinin satışı kesinleşmiş geri kalan 10 tanesinin ön ödemeleri henüz kesilmediğinden süreçleri devam etmiştir. Şubat sonuna kadar ihalelerinin yapılarak işin sürdürülmesi kararlaştırılmışken süreç kesintiye uğramıştı. Uzun zamandan beri müzayede de kalmış yerlerle ilgili olarak bir sonuç verilememesi, ön ödeme yapmış ve yapmaya hazır bulunanlar bakımından tereddüte yol açmıştır.<sup>659</sup> Müzayedenin uzaması, muhacirlerin de iskân işlerinin düzgün yapılamamasına sebebiyet vermişti. Bu yüzden muhacirler toplu bir şekilde resmî makamlara feryat ve şikâyetle bulunmuşlardı. Bir an önce muhacirlerin iskanı ve hazineyi masraftan kurtarmak için bu çiftlik, yaylak ve kışlakların müzayedelerine kesin bir sonuç verilmesi Selanik vilayetinden istenmişti. Vilayet, emir geldiği takdirde ihaleleri peyderpey yaparak kısa süre içerisinde sonuçlandırabileceğini ifade etmişti. Durumun gazeteye de ilan verilmiş olması ve pusulaların da belirtilen bedel üzerine merkezden yapılacak zamların bildirileceği de belirtilmiştir. Ayrıca bunlar, taliplilerine hazinece günü geldiğinde verilecekti.

Müzayede ve satış işlemleri tamamlanamadığı için iskanları yürütülemeyen muhacirler özellikle de Usturumca da bulunanlar tarafından sefaletle düştükleri yolunda dilekçeler geliyordu. Bunlar 21.322 aileden oluşmaktaydı. Bunların iskanları için çiftliklerin, kışlak ve yazlakların müzayedesinin bir an önce tamamlanıp bedelinin bu masrafları karşılanmak üzere harcanmasını istenmişti.<sup>660</sup> Katranıçe ve Çakan çiftlikleriyle büyük ve küçük Deve Ahurları, Beylik yazlak ve kışlaklarıyla Drama'daki kışlakların satılmasından elde edilecek gelir de muhacir iskanı için kullanılacak idi. Ancak satış işlemleri çeşitli bürokratik sebeplerle uzamıştı. Bu mevzu, henüz iskân ettirilememiş birçok muhacir için olumsuz bir durum oluşturmuş ve muhacirlerin sefaletinin daha da artmasına sebep olmuştu.<sup>661</sup>

<sup>658</sup> BOA, *ML.EEM.*, 60/15, 19/R/1298 (21 Mart 1881).

<sup>659</sup> BOA, *ML.EEM.*, 69/45, 6/12/1297 (18 Şubat 1882).

<sup>660</sup> BOA, *ML.EEM.*, 72/19, 28/12/1297 (12 Mart 1882); *ML.EEM.*, 72/19, 2/1/1297 (14 Mart 1881); *ML.EEM.*, 72/19, 19/3/1298 (31 Mayıs 1882); *ML.EEM.*, 72/19, 16/4/1298 (28 Haziran 1882).

<sup>661</sup> BOA, *ML.EEM.*, 61/13, 28/3/1297 (9 Haziran 1881).

Devlet satışa çıkarılan kışlakları, muhacir masraflarına karşılık gösterildiği için olabildiğince yüksek fiyattan satmak istiyordu. Ancak yerel sermaye grupları fırsat olarak gördükleri durumda kışlakları olabildiğine ucuza almak istemekteydiler. Selanik vilayetinde miri emlaktan olup hazine tarafından müzayedeye çıkarılan ve gazeteler vasıtasıyla ilan edilen kışlakların bazılarında kimse talip olmamış bazıları ise müzayedesinde de kimse artırmamıştı. Ancak bunların bedelleri muhacir iskanına karşılık gösterildiği için bir an önce ihalelerinin yapılması elzem bulunmuştu. Bedellerine zam yapılmadığı takdirde müzayede çıkış bedelleri ile taliplerine verileceği vilayet idare meclisi ifadesiyle bildirilmişti.<sup>662</sup> Diğer taraftan da kışlak ve çiftliklerin teklif edilen yıllık kira bedelleri, hayli düşük görüldüğünden bunların artırılmasına çalışılmakta buna karşılık daha fazla veren talipleri olmadığı takdirde bir an önce vilayete durumun bildirilmesi istenmişti. Müzayedeye çıkarılmış kışlaklarda bazıları ise müzayede usulleri nizamına aykırı görülmüştü. Buna rağmen bir an önce para bulabilmek ve muhacir masraflarına harcayabilmek için sürecin tamamlanması istenmişti.<sup>663</sup>

İhale sürecinde yaşanan sıkıntıların her zaman karşılaşılabilen bir durum olup olmadığını bilemiyoruz. Ancak yerel sermaye sahiplerinin ilgili yılda daha düşük teklifler verdikleri görülmekteydi. Kışlakların satılmasından gelecek paranın muhacirlere harcanacağı devlet içinde bulunduğu olağanüstü şartlar, muhacirlerin sefalet içinde olmaları bir an önce iskanları yapılmasının zorunluluğu yani devletin acil ve hızlı para bulma talebi bunlar tarafından fark edilip daha düşük bedeller teklif etmelerine sebep olmuş olabilir mi? Öyle görünüyor ki savaş ve sonrası oluşan olağanüstü şartlardan yerel nüfuz ve servet sahipleri faydalanmaya çalışmakta devletin acil para bulma kaygısı karşısında daha düşük bedeller teklif etmekteydiler. Onların bu fırsatçılığına karşılık hazine müzayedeyi onaylamamakta daha yüksek fiyat veren talipleri olduğu veya olacağı gerekçesiyle işi sürünce mede bırakmaktaydı. Bu durum her halükârda iskân edilmeyi bekleyen muhacirlerin şartlarını daha da kötüleştirmekteydi.

Muhacirlerin en yoğun geldikleri ve yerleştirildikleri yerlerden biri de Edirne çevresiydi. Bölgedeki çiftlik ve kışlakların yoğunluğu burada muhacir is-

<sup>662</sup> BOA, *MLEEM.*, 68/53, 5/2/1297 (17 Nisan 1881); *MLEEM.*, 68/53 25/12/1296 (9 Mart 1881); *MLEEM.*, 68/53, 22/1/1298 (3 Nisan 1882); *MLEEM.*, 68/53, 4/6/1297 (16 Ağustos 1881); *MLEEM.*, 64/16, 17/12/297 (1 Mart 1882).

<sup>663</sup> BOA, *MLEEM.*, 68/53, 5/2/1297 (17 Nisan 1881); *MLEEM.*, 68/53, 25/12/1296 (9 Mart 1881); *MLEEM.*, 68/53, 22/1/1298 (3 Nisan 1882); *MLEEM.*, 68/53, 4/6/1297 (16 Ağustos 1881).

kanını cazip hale getirmekteydi. Örneğin Edirne vilayetinde bulunan kışlaklardan başka Tekfurdağı sancağı dahilinde ve Çorlu kazasında bulunan kışlaklarda Yulaflı, Dolumeşe, Yanıkağıl, Karaağaç, Türbedere adlarıyla 5 köy kurulduğu gibi çiftlik-i hümayuna ait kışlakta Kızılpınar adıyla da yeni bir köy teşkil edilmişti.<sup>664</sup>

Tekirdağı sancağında bulunan Velimeşe ve Boşaköy çiftlik-i hümayun kışlaklarına 3-4 seneden beri muhacirler yerleştirilmişti. 700 hane kadar muhacir iskân edilerek ziraatla iştigal etmeye başlamışlardı. Bunlar buldukları yerleri imarına ciddi katkılar sunmuşlardı. Ancak Hazine-i Hassa arazileri üzerindeki kışlaklarda iskân etmiş olan muhacirler, mahalliyetkililerden kendilerinin daha sonra başka tarafa gönderilmeyeceklerine dair ifadenin senetleri üzerine yazılarak sağlam taahhüt istemekteydiler. Bu durum Hazine-i Hassa'nın da işine gelmekteydi. Hazine-i Hassa elindeki büyük çiftliklerin kışlaklarına yerleştirilmiş olan muhacirleri üretime ve aynı zamanda kendisi için bir gelir kaynağı haline dönüştürmekteydi.<sup>665</sup>

1877-1878 Osmanlı Rus Savaşı'nı takip eden yıllarda kışlakların yoğun bir iskân sürecine maruz kaldığı gibi daha sonraki tarihlerde de bu sürecin yavaşlayarak devam ettiği görülmektedir. Selanik vilayetinden gelen tahrirat da Vardar bölgesinde hazine uhdesinde bulunan Yüncüler kışlağına 1909'da muhacirlerin iskân edildiği bildirilmişti. Kışlakta iskân edilen muhacirlerin oluşturduğu köye Suadiye adı verilmesi ve bu mahallin yazlak ve otlak kira bedellerinin muhacirlerin cami ve mektep masraflarını karşılamak üzere tahsis edilmesini istemişlerdi. 270 hanelik Yüncüler kışlağına 257 aile yerleştirilmişti. Bu aileler içerisinde 28 dul kadın bulunmaktaydı. Bunun dışında söz konusu kışlağın 15.480 dönümüne 38 hane daha yerleştirilecekti. Bunlar için otlak olarak 1.600 dönüm mera tahsis edilecekti. Söz konusu kışlaktan 6.425 dönüm de hazineye kalmıştı. Muhacirler, Hazineye kalan bu yerin yazlak, kışlak ve otlak bedellerinin cami ve mekteplerine tahsisini istemişlerdi. Ancak bu istek, muhacirlerin kurdukları köyde henüz cami ve mektep inşa edilmediği, ileride inşa edilse bile bu tahsisin köylüden birkaç şahsın menfaatine yarayacağı ve hazinenin 400 liradan fazla zararına sebep olacağı gerekçesiyle uygun bulunmamıştı. Cami ve mescitler köylülerin, mekteplerin ise

<sup>664</sup> BOA, *ML.EEM.*, 68/11, 28/12/1298 (12 Mart 1883).

<sup>665</sup> BOA, *MB.İ.*, 86/11, 29/Z/1298 (22 Kasım 1881).

maarif idarelerinin uhdesinde olmaları gerekçe gösterilerek talep edilen tahsisat onaylanmamıştır.<sup>666</sup>

### 3.8.3. Muhacirlerin Kışlaklara İskanları Konusunda Karşılaşılan Sorunlar

Muhacirlerin kışlaklarda iskanı konusunda yaşanan sorunların başında yerli ahalinin ellerindeki toprakların alınarak yeni gelenlere tahsis edilmesinden kaynaklanan şikâyetler gelmekteydi. Şumnu sancağında Osmanpazarı kazasındaki Kazanpınarı köyü halkı senelerden beri Dobruca ovasında Köstence ve Babadağ kazalarında yurtluk ve kışlak şeklinde senetle tasarruf ettikleri, imar edip vergilerini ödedikleri arazinin muhacirler tarafından işgal edildiğinden şikâyetçiydiler. Savaş ve göç sebebiyle, tasarruf ettikleri arazilerde mevcut olan damları yakıldığı, yeniden yapmak için teşebbüs ettiklerinde bu yerlerin göçmenlere verildiğini, muhacirlere evler yapılmakta olduğunu ifade etmişlerdi. Köy halkı bu arazileri geri alamayacaklarını fark etmiş olmalı ki bu araziye karşılık yine bölgenin ovalık yerlerinden kendilerine uygun araziler verilmesini istemişlerdi. Şikâyet üzerine merkezî hükümet, durumun ayrıntılarıyla tahkik edilip bildirilmesini istemişti.<sup>667</sup> Yerel makamların konuya dair yaptığı araştırmada Dobruca'da senetle tasarruf olunur arazi olmadığı, boş arazileri talep edenlerin aşar, ondalık ve diğer vergilerini vererek senetsiz, tapusuz bir biçimde ziraat yapabildikleri ve hayvanlarını otatabildikleri bildirilmişti. Eskiden beri damızlık koyunlarını bu bölgede otlatmakta olan Kazan köylüleri, 15-20 yıldan beri Balçık kazasında ve yükselen sular sebebiyle başka uygun yerlerde, yakın dönemlerde Köstence ve Babadağ kazalarında bulunan boş yurtluk ve meralara koyunlarını naklettikleri ifade edilmişti. Avusturyalı göçmenler de o bölgede birkaç yüz bin koyunu barındırmaktaydı. Kazan köyü halkı da burada yaptıkları müstakil birer hane ile meskûn mahale çevirmişlerdi. Bazıları da üçer beşer haneden ibaret olan Dobruca köylerinin özel vergisine cüzi miktarda yardım ederek onların meralarında hayvanlarını otlatmakta ve az miktarda da olsa ziraat yapmaktaydılar. Osmanlı bürokratları arzuhalde belirtildiği gibi bunlar, boş yerleri imar eden ziraat erbabından değildi. Aslında Dobruca'da koyun gezdirip çobanlıkla uğraşmaktaydılar. İddia ettikleri bunların

<sup>666</sup> BOA, *ML.EEM.*, 946/19, 15/7/1328 (28 Eylül 1912).

<sup>667</sup> BOA, *MVL*, 306/32, 15/Ca/1273 (11 Ocak 1857); *A.MKT.NZD.*, 213/78, 19/C/1273 (14 Şubat 1857).



ellerinde tapu senetleri yoktu ve senet diye ibraz ettikleri hayvanlarını otlatmak için eskiden kaza müdürlerinden aldıkları geçici belgelerdi.<sup>668</sup>

Bölgeye yerleştirilmeye çalışılan Kırım muhacirleri ile yerli ahali arasında yaşanan bazı olaylar sebebiyle koyun kışlakları epey zarar görmekteydi. Kırım muhacirlerinin belirtildiği şekilde iskanı halinde kendilerinin mülkçe bir fayda görmeyecekleri dolayısıyla kendilerine uygun suyu olan nehir ve nehre yakın ve verimli arazilerden tahsis edilerek iskanlarının sağlanmasını istemişlerdi. Ayrıca Kazanlıların isteklerinin arkasında, satışa çıkarılan bazı hazine meralarını kendilerine mal etme çabası olduğu düşünülmüştür.<sup>669</sup> Bu sebeple belirtilen boş arazide birçok hayvan barındırılabilirdi için bunlara, yeni arazi tahsisine gerek olmadığı görüşü iletilmiştir.

Bölgede muhacir baskısı tapusuz kışlakların yanında tapulu alanlara da yönelmişti. Tapuyla tasarruf ettikleri araziye muhacirlerin yerleştirilmemesi için şikayetçi olanlara da rastlanmaktaydı.<sup>670</sup> Muhacirlerle yerli ahali arasında yaşananların belki en şiddetlileri ahali-i kadimesinin konar-göçerler olduğu örneklerdi. Bunlardan Afşar aşireti ile Kafkas göçmenleri arasında yaşanan anlaşmazlık en dikkati çekenlerden biriydi. Çerkez göçmenlerinin Uzunyayla yöresine iskân için kabileler halinde gelmeye başlamaları, Afşar aşiretinin harekete geçirmiştir.<sup>671</sup> Muhacirler ve aşiretler arasında yaşanan arazi meselesi aslında aşiretlerin büyük kısmının hala yerleşmemiş olmasından kaynaklıydı. Muhacirlerin yerleştirilirken göçebelerin yaylak-kışlaklarının hesaba katılmamış olması da ilginçtir. Çoğu yerde bu mücadelelerin son bulması, aşiretlerin iskân edilmesine bağlıydı.<sup>672</sup>

Osmanlı Devleti ile Afşar aşireti arasında, aşiretin sosyal yaşamının değiştirilmesi ile ilgili sorunlar olduğu bilinmektedir. Afşar aşireti, konar-göçer yaşama devam etmek isterken Osmanlı hükümeti bu aşireti ve diğer Türkmen aşiretlerini yerleşik hayata geçirmeye çalışmaktaydı. Tam da Tanzimat'ın merkezîyetçi has-

<sup>668</sup> Osmanlı bürokrasi "senet"li itiraz konusunda hassastı. Belgenin iradesinde ise ahalinin ifade ettiği senetlerin kontrol edilmesi ve salih olup olmadıkları konusunda kendilerine cevap verilmesi, yoksa hükümsüzdür denilerek gönderilmesi istenmişti.

<sup>669</sup> BOA, *MVL*, 306/32, 15/Ca/1273 (11 Ocak 1857); *A.MKT.NZD.*, 213/78, 19/C/1273 (14 Şubat 1857).

<sup>670</sup> BOA, *A.MKT.UM*, 570/88, 4/Z/1278 (2 Haziran 1862).

<sup>671</sup> Çerkez göçmenleri Uzunyayla yöresine gelmeden az önce Osmanlı Devleti ile çatışan Afşar aşireti artık yeni bir güç ile çatışacaktır. Bu güç, sosyal yaşamları, kanunları, otoriteye karşı gelmeleri, idari boşluklardan yararlanmaları gibi kendilerine çok benzeyen Çerkez göçmenleriydi. Ömer Karataş, *Çerkeslerin Sivas-Uzunyayla'ya İskanları Ve Karşılaştıkları Sorunlar (H.1277-1287/M.1860-1870)*, (Basılmamış Doktora Tezi), İzmir 2012, s. 202-203.

<sup>672</sup> Fatma Akın, *Tanzimat Döneminde Anadolu'da Konar-Göçer Aşiretler (1839-1876)*, (Basılmamış Doktora Tezi), Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2020, s. 136.

sasiyetlerinin yükseldiği ve konar-göçerlere yöneldiği sıralarda, Kafkas halklarının zorunlu göçü iskan meselesi de baş göstermişti. Anadolu'da iskân için arazi tespit komisyonunun belirlediği boş, verimli ve iskana uygun arazilerden biri de Uzunyayla idi. Buraya 1860'lı yıllardan itibaren göçmenler yerleşmeye başlamışlardır.<sup>673</sup>

Arazi konusunda asıl sorun aşiretlerle muhacirler arasından yaşanmaktaydı. Aşiretlerle muhacirlerin birbirine uzak yerlerde iskân edilmesi konusu merkezden mahalli idarecilere sık sık bildirilmiştir. Zaman zaman aşiretlerin yaylaklarına ya da kışlaklarına yerleştirilen muhacirler, konar-göçerler ile ister ister istemez arazi sorunları yaşamaktaydılar. Afşar aşiretinin yaylak mahalli olan Uzunyayla'ya Çerkez muhacirlerinin yerleştirilmesiyle iki unsur arasında uzun yıllar devam eden çatışmaların temeli atılmıştı. Öyle ki 1865'te başlayan bu gerginlik 1969'a kadar devam etmiştir.<sup>674</sup>

Afşar aşiretinin bu bölgedeki dağları ve çayırları Çerkezlerin kullanmasını engellemesi çabaları asıl çatışma sebebiydi. Çerkez göçmenlerinin Pınarbaşı ve ormanlık alanın kendilerine verilmesi isteği, Afşar aşiretinin pek de hoşuna gitmemiştir. Çıkan gerginlik sebebiyle Çerkezler, durumu hükümete şikâyet etmişlerdir. Nitekim Sivas eyaletine bağlı Mesudiye kazasında iskân olunan Çerkez göçmenlerinden Kabardey ve Hatukoy kabilelerinin bey ve ileri gelenleri tarafından hükümete gönderilen bir yazıda Afşar aşiretinin Pınarbaşı'na geldikleri ve burayı izinsiz kışlak yaptıklarından şikâyet edilmekteydi. Uzunyayla'da bulunan Kışlak olarak kullandıkları, ancak bir süre önce terk ettikleri yerlere geri dönen Afşarlar da yasak olduğu halde ormanlık alandan ağaç kestikleri iddiasıyla muhacirlerden şikâyetçi olmuşlardır. Çerkezler de geçimlerini sağlamak ve yakacaklarını temin etmek maksadıyla mecburen burayı kullanmak zorunda olduklarını zaten kabul ediyordu.<sup>675</sup> Çerkez ileri gelenleri Afşar aşiretinin müdahale ve baskılarından kurtulabilmek için Kütahya, Trabzon, Kastamonu taraflarından gelmiş ama henüz birleşmemiş olan Kabartay kabilesi mensuplarından 5-6 yüz haneden olu-

---

<sup>673</sup> Karataş, 2012, s. 202.

<sup>674</sup> Afşar, Oğuzların 24 boyu arasında gerek sayıca çokluk gerek oynadığı tarihi rol bakımından, çok mühim bir aşiretin (il) adıdır. XVI. yüzyılda Yeni-il namı altında toplanır ve vesikalarda Halep Türkmenleri diye zikr olunur. Bu Afşarlar kışın Şam etrafına giderler, yazında Anadolu'ya gelecek, Zamanı taraflarındaki yaylalara çıkarlardı. Karataş, 2012, s. 194; Akın, 2020, s. 203-204.

<sup>675</sup> Karataş, 2012, s. 205-206. Aşiretin daha önce bu bölgelerde kışlamadığı-çünkü kışlakları Adana ve Halep tarafındaydı- veya çok uzun yıllar önce kışlayıp daha sonra vazgeçtikleri alanları kaybetme tehlikesi karşısında yaşam biçimlerini değiştirip, zorlayıp yeniden buralarda kışlamak istemeleri manidardır.

şan bir kasaba inşa edilmesi gerektiğini de savunmuşlardı. Adı geçen yaylaya 60 saat eninde, 14 saat boyunda, 30 saat genişliğinde bir boş sahra olduğunu savunan Çerkezler, bölgede daha önce iki şehir ile 300 kadar köy olduğu ancak Afşar ve Rışvan aşireti eşkıyasının baskısından harap olarak boşaldığını belirtmişlerdi. Burada 18-20 saat genişliğinde büyük bir ormanın olduğu buraya yapılacak olan muhacir kaza ve köylerinin inşası için gerekli olan odun ve kerestenin buradan kesilip getirilmesi gerektiği çünkü etrafta başka bunun gibi uygun bir yer olmadığı ifade edilmişti. Kışa kadar gerekli çalışmaların yapılmadığı takdirde muhacirlerin zor durumda kalacakları, Afşar aşiretinin kış mevsimindeki baskıları sebebiyle iskân etmiş olan Çerkezlerin de dağılabilecekleri uyarısında bulunmuşlardı.<sup>676</sup> Muhacirlerin teklifinin kabul edilmesi konusuna bölgede bulunan yetkililer de sıcak bakmaktaydı. Sivas Valisi Ahmet Paşa tarafından gönderilen tahriratta Afşar aşiretinin buldukları yeri terk ettiklerini; Pınarbaşı adlı yeri haksız ve gerekçesiz olarak kışlak olarak kullandıkları; kereste, odun kesmek ve diğer gerekli şeyler için çevredeki dağları zapt edip kullandıkları belirtilmişti. Muhacirlerin iskânı ile burada kaza olabilecek 700-800 hanelik bir kasaba oluşmuştur.<sup>677</sup>

İki grup arasında yaşanan arazi kavgasını önlemenin tek yolu bir tarafın bölgeden çıkarılmasıydı. Ancak bu durum çoğu zaman askeri tedbirlerle mümkün olmaktaydı. Bulunan çözümler de çoğu zaman çatışmaları kökünden halledecek türden olmuyordu.<sup>678</sup>

1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'ndan hemen sonra yaşanan kitlesel göçler gayrimüslim-Müslim ilişkilerine zarar verecek sorunlara da sebep olabilmekteydi. Ustorumca kazasının Yazgaç kışlaklarında iskân edilen Bosna muhacirlerinin Kosova vilayetine bağlı Osmaniye kazasının Rusin köyü halkıyla yaşadıkları sorunları bu noktadan değerlendirebiliriz. Ustorumca'ya on saat mesafede olan kışlaklar, Osmaniye kazasına daha yakındılar. Güvenliğin daha iyi sağlanabileceği gerekçesiyle bu kışlaklar Ustorumca'dan ayrılarak Osmaniye kazasına bağlanmıştır. Burada dikkati çeken husus kışlaklar normal kışlak fonksiyonu olarak kullanıldıkları dönemde herhangi bir güvenlik endişesinin yaşanmadığı ve on saat uzaklıkta bulunan Ustorumca'ya bağlı kalmaya devam etmesidir. Ancak kışlaklara muhacirler yerleştirilip kışlak statüsünden köye dönüştüğünde yani daimî nüfus barındır-

<sup>676</sup> BOA, *MVL*, 615/70, 15/M/1278 (23 Temmuz 1861).

<sup>677</sup> BOA, *MVL*, 615/70, 2/S/1278 (9 Ağustos 1861); *A.MKT.UM*, 464/71, 26/N/1277 (7 Nisan 1861).

<sup>678</sup> Akın, 2020, s. 135.

maya başladığında güvenlik sorunu oluşmuştu. Muhacirlerin yerli ahalden farklı olarak kendilerine hayat alanı açmaya çalışmaları çeşitli didişmeler içine girmesi üzerine idari olarak bağlandıkları merkezin değiştirmeye zorladığını görmekteyiz. Yerli halkla muhacirlerin yaşadığı anlaşmazlığın temelinde bölgedeki kışlakların durumu yatmaktaydı. Yerli ahali kışlakların kendilerine ait olduğunu muhacirlere verilmediğini dolayısıyla kendilerine haksızlık yapıldığını ifade etmekteydiler.<sup>679</sup>

Ustorumca kazasında Yazgaç kışlağına iskân ettirilen Bosna muhacirlerinin bölgenin yerel halkı ile sorun yaşamaları üzerine devletin çözüm yolu olarak Yazgaç kışlağının Osmaniye kazasına bağlanması uygun görülmüştür. Bu fikrî altyapının oluşmasının bir nedeni de mevcut kışlağın Osmaniye kazasına daha yakın gösterilmesidir. Yazgaç kışlağının Ustorumca'dan alınıp Osmaniye kazasına bağlanması, iki kaza arasında rekabete yol açmış olabilir.<sup>680</sup> Durumu yerinde incelemek üzere Osmaniye kazası kaymakamı ile idare heyeti ilgili bölgeye gitmişlerdi. Bu kışlaklardan Dere kışlağıyla Pustul, Koçanbayırı ve Çukar adlı 4 kışlak muhacirlere verilmişti. Muhacirlerin iskân ettiği bu kışlaklar Ustorumca'ya 10 saat mesafe idi ve Ustorumca kazasıyla hiçbir bağı olmadığı belirtilmişti.<sup>681</sup> Mevcut kışlakların topografik olarak bir dere içerisinde olduğu ve askerî açıdan stratejik bir noktada bulunmaması dolayısıyla idari olarak bağlandığı yerin değiştirilmesinde bir sakınca olmadığı belirtilmiş, problemin kışlakların yerli ahaliyle muhacirler arasında taksim ve tevzi edilememesinden kaynaklandığı ifade edilmişti. Bu tip anlaşmazlıkların önü alınmadığı takdirde muhacirlerin dağılmaya ve zorunlu hallerinin artacağı açıktı. Balkanlardan gelip bu şekilde kurulan bir Müslüman köyünde bu tip tecavüzlerin yaşanacağını açık olduğu ifade edilmişti. Bu ifadelerden muhacirlerin yerleştikleri kışlakların etrafında gayrimüslim köyler olduğu ve yaşanan anlaşmazlığın kışlak meselesinin ötesine geçip muhacirlerle gayrimüslim ahali arasında bir din eksenli çatışmaya doğru gittiği tahmin edilebilir.<sup>682</sup>

Kışlaklar üzerinde yaşanan anlaşmazlıklardan bazılarının kimlik eksenli en azından “görünümlü” olduğu anlaşılmaktadır. Bu konuda yaşanan anlaşmazlıklardan birisi şöyle özetlenebilir. Muhacirlerin yerleştirilebilecekleri kışlaklarla ilgili olarak Selanik ilayetinden bilgi istenildiğinde yetkililer, Osmanlı toprak sisteminin boşluk ve zafiyetini işaret edercesine *kışlaklar hakkında kaleme bir güna*

<sup>679</sup> BOA, ŞD., 2026/25, 18/5/1312 (30 Temmuz 1896).

<sup>680</sup> BOA, BEO., 1157/86709, 27/4/1314 (9 Temmuz 1898).

<sup>681</sup> BOA, ŞD., 2026/25, 26/9/1312 (8 Aralık 1896).

<sup>682</sup> BOA, ŞD., 2026/25, 22/M/1314 (3 Temmuz 1896); İ.DH., 1355/54, 10/2/1313 (22 Nisan 1897).

*kayd ve malumat olmadığını* belirtmişti. Bunun üzerine iskân edilebilecek kışlaklarla ilgili olarak Usturumca kazası tapu kitabetinden bilgi sorulmuştu. Gelen cevapta Gavran, Kukle ve Parinça kışlaklarının hepsinin bir yerde olduğu, tahminen yüz bin dönüm civarında oldukları ancak beş-altı bin dönüm yerlerinin ziraata uygun olduğu belirtilmişti. Dönemin hassasiyetlerini işaret edercesine, kışlakların etrafının Müslüman ve Bulgar ahali ile çevrili olduğu ve Orman idaresi tarafından idare edilmekte oldukları bildirilmişti. Kışlakların etrafındaki dinî ve millî yapının işaret edilmesi buraya yerleştirilmesi düşünülen muhacir grubundan dolayı çıkabilecek sorunlara önceden hazırlık yapmak amacı taşıdığı anlaşılmaktadır. Çünkü muhacirler, Müslüman Kıptilerden oluşuyordu ve 200 hane kadar oldukları belirtilmişti. Bu topluluğun bir kısmının harpten sonra bazılarının da yirmi-yirmi beş yıl önce geldikleri, önce Perşembe ve Vulçitrın kazalarında yaşadıkları belirtilmişti. Bunlar, buradayken kendilerine arazi tahsis edilmediğini yarıcılık suretiyle geçimlerini sağlamakta olduklarını ifade etmişlerdir.<sup>683</sup> Perşembe kazasının savaş alanlarından gelen göçmenlerle dolduğu, kazanın artan nüfusu karşısında artık ekili arazilerin yetmediği bu sebeple mera baltalık ve kışlak anlaşmazlıkları yaşanmaya başladığı ifade edilmişti. Bu baskının ilk etkilediği grupların muhtemel kazadaki en alt sosyal grup olan Müslüman Kıptiler oluşu dikkati çekmektedir. Balkanlarda Müslüman nüfusun artırılmasına yönelik politikadan haberdar olan Müslüman Kıptiler kendilerinin Osmani'ye veya bir başka kazada iskanlarını istemişti. Müslim Kıptilerin muhacirlere verilen arazi ve onları iskân çabalarından faydalanmaya çalıştıkları söylenebilir. Çünkü bunların önemli bir kısmı, savaş sonrası değil, savaş öncesi yıllarda göç etmişlerdir. Dolayısıyla bunlar muhacirlikten dolayı değil Rumeli'de topraksız kalmalarından dolayı toprak sahibi köylü olmaya çalıştıkları anlaşılmaktadır.

Kışlaklar üzerinden yaşanan Müslüman-gayrimüslim gerginliklerine dair birçok örnek verilebilir. Selanik ve Kosova Genel Kumandanlığı'ndan alınan ve Divan-ı Harb'e havale edilen mazbatada Avrethisarı kazasına tabi Kazanova çiftliğinde bulunan kışlak kahyası Tarayko Milo'nun hanesi basılıp, hanesi halkına işkence edilip bazı malları gasp edilmişti.<sup>684</sup> Belge yalnızca kışlak kahyası bir gayrimüslimin öldürülüşüne işaret ediyor. Belge sadece gayrimüslim bir kışlak kahyasının Müslüman muhacirler tarafından evinin basılıp eşyalarının gasp edil-

<sup>683</sup> BOA, *TFR.I.KV*, 71/7004, 7/C/1322 (19 Ağustos 1904).

<sup>684</sup> BOA, *DH.MKT*, 1545/21, 17/M/1306 (23 Eylül 1888).

mesi ve işkence etmeleri üzerine gelişen olayları konu etmektedir. Olayın merkezinde kışlağın kullanımını sorunu olduğuna dair bir bilgiye rastlanmamaktadır. Yalnız muhacirlerin en çok iskân edilen yerlerden birinin kışlaklar olması, faillerin muhacir ve mağdurun gayrimüslim bir kışlak kahyası olması durumu şüpheli kılmaktadır. Yani bu olayın arkasında kışlaklar üzerine oluşturulan baskı rol oynamış olabileceği düşünülmektedir.

Muhacirlerin sadece kışlaklara yerleştirilmesi sonucu değil, başka tür arazilere yerleştirilen muhacirlerin de dönemin geçim ekonomisi şartları gereği özellikle yaptıkları hayvancılık için çevrelerinde kışlak arayışına girdikleri görülmektedir.<sup>685</sup> Keza vakıf arazileri dahilindeki kışlaklara yerleştirilen muhacirlerle ilgili olarak da çeşitli sorunlar yaşanmıştı. Vize kazası dahilinde Saray nahiyesi civarında Ayas Paşa vakfının arazilerine muhacirlerin yerleştirilmesi sonucu vakfın gelir kaynaklarını kaybetmeye başlaması üzerine durum mütevellî tarafından Evkaf-ı Hümayuna yazılarak çeşitli şikayetler dile getirilmişti. Ayas Paşa vakfı gelirlerinden olan kışlak ve ormanlara muhacirler tarafından sekiz yeni köy kurulmuştu. Ancak bu iskân sırasında ve sonrasında gelirlerin artması beklenirken tersi olmuş, muhacirlerin çevrelerine hasar verdikleri, ormanları tahrip ettikleri belirtilerek vakfın cami, kütüphane, hademe ve hocalarına ve saray kasabasına getirilen suyun su yollukları masrafına vakfedilmiş gelirlerinin azaldığı ve bu hizmetlerin aksadığı belirtilmişti.<sup>686</sup>

Muhacirlerin iskanı için Emlak-ı Hümayun kışlaklarının mülk olmak üzere taliplerine satılması kararı çıktığında daha öncesinde kışlaklar üzerinde kurulmuş köylerin durumu sorun teşkil etti. Hazine-i Hassa, kışlakları satıp elden çıkarmak istediğinde evleri dahi kışlaklar içinde kurulmuş köylülerin durumu ne olacak sorusu sorulmuştu. Kendi hayvanları için bile yetmeyen kışlağı bir başkası aldığına tekrar bedel karşılığında köylülere kullanıracak mıydı? Bundan endişelenen köylüler, yetkililerden kışlakların kendilerine satılması için Hazine-i Hassa'nın izin vermesini istemişti.<sup>687</sup>

Keza bir başka sorun da muhacirlerin iskân edildikleri kışlakların önceki statüleri ve buna bağlı olarak vergilendirilmeleri meselesiydi. Emlak-ı Hümayun aşar memuru Gümülcine kazasının İskele kışlağından ayrılarak kurulmuş olan

<sup>685</sup> BOA, *DH.MKT.*, 1332/62, 24/N/1297 (30 Ağustos 1880).

<sup>686</sup> BOA, *BEO.*, 1203/90154, 16/Ca/1316 (2 Ekim 1898).

<sup>687</sup> BOA, *ML.EEM.*, 11/26, 29/Ca/1285 (17 Eylül 1868).

Hamidiye köyünde üretilen mahsulden öşür almak istemişti. Halbuki adı geçen kışlak, maliye hazinesine bağlıken buranın 10.000 dönüm yeri muhacirlere verilmişti. Bu kışlak eskiden beri maliye hazinesine bağlı olup, Hazine-i Hassa'ya döndürülen kışlaklar arasında olmadığı yine buranın kayıtlarından anlaşılmıştı.<sup>688</sup>

Geçmişte, özellikle Edirne çevresindeki kışlakları iskân dışında tutan buralarda ziraatı yasaklayan devletin, savaşın getirdiği yıkımlar ve yapılan göçler karşısında çaresiz kalarak buralardaki kışlaklara kendi eliyle muhacirleri yerleştirmiştir. Hatta yetkililer bahsi geçen yerlerde ziraat yapabilmesi için ahaliye çift hayvanı ve saban dahi tahsis etmiştir.<sup>689</sup>

Muhacir iskanı sırasında karşılaşılan problemlerden biri de iskanı muhacirin komisyonu memurlarının yapmış oldukları yolsuzluklardı. Ankara'da iskân-ı muhacirin memuru olan Lukbarakzade? Mehmet Emin, Adana civarında bulunan Kesikkelle köyündeki müşterek otlak ve kışlağına Vali Bahri Paşa tarafından müdahale edildiği iddiasıyla şikâyette bulunmuştur. Kanun ve nizama göre hareket ederek yaptığı başvuru ve itirazların akim kalmasından da rahatsız olan Mehmed Emin Ağa, validen sonra da muhacir kılığında bazı kişilerle başı derde girmiştir. Bahri Paşa ile herhangi bir veraset, ortaklık veya örfi bir münasebetinin olmadığı anlaşılan Emin Ağa, defaten yetkililerden hakkının müdafaasını talep etmiştir.<sup>690</sup>

Kışlaklar konusundaki bir diğer tartışmalı durum ise bunların miri hazineye mi yoksa Hazine-i Hassa'ya mı ait olmaları gerektiğidir. 19. yy. için Hazine-i Hassa arazilerinin en azından korunmaya çalışıldığı maliye hazinesine ait kışlakların ise daha ziyade özel mülkiyete doğru geçtiğine dair bir öngörü söylenebilir. Ancak özellikle 2. Abdülhamit zamanında Hazine-i Hassa'nın etki ve yetki alanının genişletildiği, yeni kaynaklar ve topraklar eklendiği bilinmektedir. Faydasız veya kontrol edilemeyen yaylak ve kışlakların satıldığı buna karşın verimli, gelirlili veya özel yeri olan kışlakların ise Hazine-i Hassa'ya dahil edildiği gözlemlenmektedir. Ancak bu eğilim 2. Meşrutiyet'le beraber tersine dönmüş, çıkarılan kanunlarla Hazine-i Hassa arazileri ve gelirleri maliye hazinesine devredilmeye başlan-

<sup>688</sup> BOA, *ML.EEM*, 79/69, 28/4/1300 (10 Temmuz 1884).

<sup>689</sup> Aynı yıl Gümülcine Sancağı'ndaki kışlakta 75 hane muhacir iskân edilmiştir. Bunların 27 hanesine 49 baş çift hayvanatı ve 20 hanesine de birer adet saban verilmesini isteyen Muhacirin-i İslamiye Komisyonu 8 Haziran 1907'de bunların bedeli olan 31.711 kuruşun muhacirin tahsisatından karşılanarak verilmesini talep etmiştir. Taşbaş, 2011, s. 221-222; Verilen izin üzerine Gümülcine Emlak-ı Hümayun'una bağlı Karapınar kışlağında muhacirler iskân edilmişti. İskân edilen 62 hane muhacirin kurdıkları köyün adının Ertuğrul olarak isimlendirilmesi teklif edilmiş ve uygun görülmüştü. BOA, *HH.İ.*, 153/15, 20/N/1320 (21 Aralık 1902).

<sup>690</sup> BOA, *DH.MKT*, 1266/4, 1/C/1326 (1 Temmuz 1908).

mıŖtı.<sup>691</sup> Emlak-ı Hümeyun'a ait kıŖlaklarının üzerinden yaŖanan önemli problemlerden bir kısmı bu arazilerin yeniden maliye hazinesine devri ve statülerinin deęiŖmesi üzerinedir. Bu konuda Çatalca'ya bağlı Çiftlik karyesi muhtarı Dimitri veledi Yani ve ihtiyar heyetinin Maliye Nezareti'ne gönderdiği bir yazı çok manidardır:

*Devr-i sabıkda Hazine-i Hassanın suret-i cebriyede elimizden aldığı araziye vukuu bulan müdahalenin batılanı hakkında mahkeme-i temyiz heyet-i umumiyesinin kararı mucibince der-saadet istinaf hukuk mahkemesinden verilen 25 Ağustos 325 tarihli ilamın icrasına kıyam edileceği Ŗu sırada sırf Rum unsura meskun bulunan karyemizi dağıtmak maksadıyla dört gün evvelisi dahil devlete yirmi hane muhacirin heyet-i umumiye kararı ile kazanılan baltalığımızın ağaçlarını kat' ve tahrib etmekte ve hükümet-i mahalliyece muhaberatla vakit geçirmekde olduğundan karyemiz ahalisinin bi'n-nefs müdafaa-i hukukuna meydan verilmemesi için tahribatın telgrafla men'ini ve mezkur muhacirlerin dahi arazimizden ihracını istilzam ederiz.<sup>692</sup>*

Tamamı Rumlardan oluŖan bu köy ahalisi, uzun mücadeleler sonunda kazandıkları haklarının muhacirler tarafından ihlal edildiğini düşünmekteydiler ve bu yüzden onlardan Ŗikayetçiydiler. Hatta bunlar bir kısım devlet görevlisinin muhacirleri iskân etmekle ve baltalıklarını onların tasarrufuna vermekle kendilerinden intikam aldığı düşünmekteydiler. Köy ahalisinin iddiada bulunduğu Yahya Bey kıŖlaęındaki baltalık aslında Adile Sultan'a aitti. Onun ölümü üzerine köy ahalisi tarafından Hazine-i Hassa aleyhine ikame edilen dava ile kazanılmıŖtı.<sup>693</sup> Bu meselenin meŖrutiyet sonrası devredilen araziler ve muhacir iskanı gibi hususlar sebebiyle yeniden gündeme geldiği anlaŖılmaktadır.

Çatalca dahilindeki devredilen emlak arasında bulunan ve muhacir iskân edilmek istenilen Kürtdere de anlaŖmazlıklar arasında en çok geçene yerlerden biridir. Bura, Silahdar ağa çiftliği tarafından idare olunmakta olan Yahya Bey kıŖlaęı arazisi dahilindeydi. Ancak bölgede Kürtdere adı verilen iki yer vardı. Halen çiftlik köyü ahalisinin tasarruf iddiasında olduğu bir Kürtdere ormanı olduğu gibi

<sup>691</sup> BOA, A.MKT.MHM, 530/37, 13/Ca/1325 (24 Haziran 1907).

<sup>692</sup> BOA, MLEEM, 771/49, 12/7/1325 (25 Eylül 1909).

<sup>693</sup> BOA, MLEEM, 771/49, 19/N/1327 (4 Ekim 1909).



bir de anlaşmazlık konusu olmayan Kürtdere arazisinin mevcut olduğu anlaşılmıştı.<sup>694</sup> Kışlak üzerinden yaşanan bu anlaşmazlıkta dönemin hassasiyetlerini yakalamak mümkündür. Kışlağın statüsünün değişmesiyle eski tasarruf sahiplerinin hak iddialarının yeniden gündeme gelmesi, bu gündeme gelişte meşrutiyetin ilan edilmesi sonucu halkta yükselen beklentileri görmek mümkündür. Diğer bir husus ise muhacirlerin kışlağa yapmış oldukları iskân ve müdahaledir. Balkanların millileşmesi sürecinde yerlerinden yurtlarından edilmiş muhacirlerin zorunlu yerleştirilme gayretleri içinde üzerindeki halkın tepkilerine rağmen bütün boş topraklara iskanları cihetine gidilmesi de belgede söz konusudur.

### 3.9. Devletlerarası Anlaşmazlığa Konu Olan Kışlaklar

Devlet sınırları, devletlerarası savaşlar ve çatışmalarla tarih boyunca gündemdeki yerini korumuştur. Sınır konusu mülkiyetle ilgili olup ister fertler ister toplum isterse devletler açısından sahip olunanların miktarını gösteren bir unsurdur. Dolayısıyla sınır eldekilerin korunması, kaybedilmemesi için titizlikle korunması gereken bir kavram ve coğrafya haline gelmiştir.

Devletler sınırlarını belirlerken mümkün olduğunca tabii sınırları esas almışlardır. Sıradağlar, akarsular, denizler, göller, ormanlar, bataklıklar dünyanın bazı yerlerinde milletleri birbirinden ayıran tabii sınırları teşkil ederler. Dağ sıraları, akarsular mümkün olabilen yerlerde göller, bu bakımdan en çok faydalanılan tabiat elemanları olmuşlardır. Doğal sınırların doğrultuları, akarsuların ve dağların, uzantılarına bağlı olarak şekillenir. Göller ve bataklıklar üzerinden geçen sınırlar ise, daha çok düz hatlar halinde uzanırlar.<sup>695</sup> Bu coğrafi yer şekillerine yaylak ve kışlakları da eklemek mümkündür. Dağlık alanlarda düz hatlar için yaylaları alçak alanlarda, göl ve akarsu kenarlarında ise kışlaklar, meralar, otlaklar zaman zaman sınır düzenlemelerine konu olmuşlardır.

Osmanlı klasik döneminde uç olarak da adlandırılan sınırlar, çoğu zaman yeni fırsat alanları olarak görülmüşlerdir. Bu fırsat alanlarının bir örneğini de kaçakçılık oluşturuyordu. Ayrıca sınırdaki askeri yaşam çoğu zaman yükselme fırsatı da sunuyordu.<sup>696</sup> Bütün bunların yanında 19. yy.'a doğru gelindikçe milli ve modern devlet sistemi gelişmeye başladı. İmparatorlukları ile milli devletlerin sınır kavramı farklıydı. Milli devletlere doğru gidilen süreçte sınır gittikçe daha

<sup>694</sup> BOA, *ML.EEM*, 771/49, 14/8/1325 (27 Ekim 1909).

<sup>695</sup> Osman Gümüşçü, "Siyasi Coğrafya Açısından Sınırlar ve Tarihi Süreç İçinde Türkiye'de Sınır Kavramı", *Bilig*, Kış/2010, S. 52, s. 79-87.

<sup>696</sup> Gümüşçü, 2010, S. 52, s. 85.

belirgin bir hal almaya başladı. Ancak bu sebeple olsa gerek, imparatorluktan ayrılarak milli devletler olarak ortaya çıkmaya başlayan Balkanlı uluslarla Osmanlı arasında daimî bir sınır problemleri yaşanmıştı.<sup>697</sup>

Şimdiye kadar yapılan çalışmalarda devlet sınırları, çeşitli şekillerde tasnif edilmiştir. Dağ sıralarını, denizleri, akarsuları, gölleri, ormanları, çölleri ve bataklık alanları izleyen sınırlar doğal karakterde; insanlar tarafından belirlenen sınırlar ise yapay olarak kabul edilmektedir. Diğer taraftan Fransız devriminden sonra aynı dil, din ve kültüre sahip topluluklar milli devletler oluşturmaya başlayınca etnografik sınır kavramı da ortaya çıkmıştır.<sup>698</sup> Özellikle 19. yy.'da hem coğrafi olarak hem de etnik unsurlar olarak son derece karışık ve zor bir coğrafya olan Balkanlarda her iki türlü sınır belirleme prensipleriyle de karşılaşmaktadır. Balkanlarda hem etnik hem de coğrafi sınırlar çizilmeye çalışılmış ancak bu durum beraberinde birçok yeni probleme de sebep olmuştur. Sınırlar çizilirken anlaşmazlığa konu olan kışlaklar olabildiği gibi, kullandığı kışlakların sınır ötesinde kaldığı ancak eski yaşamlarını sürdürmek isteyenlerin sebep olduğu anlaşmazlıklara da rastlanmaktadır. Bir diğer kışlak anlaşmazlığı konusu ise sınır ötesinde kalmış araziler arasında yer alan kışlakların mülkiyeti problemleridir.

İmparatorluğun batısında bu sınır problemleri yaşanırken doğusunda da daha farklı bir yapıdan kaynaklı sınır problemler karşılaşılmaktaydı. Buradaki sorunlar, millî devlet anlayışından ziyade, sınır kavramı gelişmemiş bir toplumsal düzeyi temsil eden yerleşik olmayan konar-göçer unsurlardan kaynaklanmaktaydı. Doğu'nun Kürt ve Türkmen aşiretleri, yaşam biçimlerinden kaynaklı yaylak ve kışlak hareketlerini İran ve Rusya topraklarına gidip gelerek sürdürmeye devam ediyorlardı.<sup>699</sup> Farklı sebeplerden kaynaklansa da Osmanlı Devleti'nin ister doğusunda isterse batısında 19. yy. içerisinde kışlakların da bulunduğu arazi sorunlarına dayanan kaçınılmaz sınır problemleri yaşanmıştı.

---

<sup>697</sup> Bu konuda iki örnek için bkz, Dilek Özkan, *Ottoman Perceptions And Considerations On The First Ottoman And Greek Borderlands In Thessaly(1832-1865)*, (Basılmamış Doktora Tezi), Atina 2016; Abidin Temizer, *Osmanlı-Karadağ Sınır Anlaşmazlıkları ve Çözümü 1878-1912*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Samsun 2007.

<sup>698</sup> Gümüşçü, 2010, S.52, s. 86-87.

<sup>699</sup> Bu konuda bkz. Fehminaz Çabuk, *Osmanlı-Rus-İran Hudut Boylarında Yaşayan Kürt Aşiretlerinin Bölgesel İlişkilere Etkisi (1850-1900)*, (Basılmamış Doktora Tezi), Kayseri 2017; Sıtkı Uluerler, *XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Osmanlı-İran Siyasi İlişkileri (1774-1848)*, (Basılmamış Doktora Tezi), Elazığ 2009.

### 3.9.1. İnan ve Rusya ile Yaşanan Kışlak Esaslı Sınır Anlaşmazlıkları

Osmanlı idaresinin göçebe aşiretlerle kurduğu ilişki, bulunulan coğrafyaya göre değişebilmekteydi. İç bölgelerdeki ile sınır bölgelerinde bulunan aşiretlere yönelik uygulamalarda ciddi bazı farklılıklar ortaya çıkabiliyordu. Sınırdaki aşiretlerle olan temasları ve onlara yönelik uygulamaları çoğu zaman, komşu devletlerle olan diplomatik ilişkiler tayin ediyordu.<sup>700</sup> Bu bağlamda aynı sınırı paylaşan her iki taraf, aşiretleri vergi ve asker kaynağı olarak görüyor ve bu sebeple kendi yanlarında görmek istiyorlardı. Hatta bunun için aşiret reislerine rütbelere veriliyor veya maaşlar bağlanıyor, aşiret mensuplarına da topraklar tahsis ediliyordu.<sup>701</sup>

Aşiretler, kimi zaman artan gerginliklerin en önemli unsurları olurlarken, kimi zaman da geri planda kalıyorlardı. Bazen de anlaşmazlıkların temel sebebi olarak da bunlar, hâkim otoritenin karşısına çıkabiliyorlar ve Osmanlı Devleti ile İran ya da Rusya arasında sorun teşkil edebiliyorlardı.<sup>702</sup> Göçebe aşiretlerin Osmanlı Devleti ile İran ya da Rusya arasında kargaşaya sebep olmasının nedenlerinden biri onların devletlerin belirlediği sınırlara dikkat etmemesiydi. Bir aşiret uzun yıllar İran'da kaldıktan sonra Osmanlı tarafına da geçebilmekteydi. Tam tersi durumlarda yaşanabiliyordu. Devletler ise bunu bahane ederek herhangi bir aşiretin kendilerine tabi olduğu iddiasıyla hareket edebilmekteydiler.<sup>703</sup>

Yaşayacakları yerlerin seçiminin aşiretlere bırakılması da devletlerarası sorunlara yol açabilmekteydi. Yaşam alışkanlıkları sebebiyle modern anlamda bir sınırın kendileri açısından hükmü olmayan konar-göçer göçebeler için esas olan kendilerine elverişli bir coğrafyadır.<sup>704</sup>

Osmanlı, İran ve Rusya arasında göçebe aşiretlerin temel sorunlarından biri de yaylak-kışlak meselesidir. Bu üç devlet arasında meydana gelen savaşlar neticesinde sınırlar sürekli değişmiştir. Ancak yeni sınırlara riayet etmek istemeyen göçebe ve yarı göçebe aşiretler, hududu ihlal edip yaylak veya kışlaklarına gidip gelmeye devam etmişlerdir. Bu geliş ve gidişler esnasında yerleşik halka zarar vermeleri, gasp ve yağmada bulunmaları devletleri zorunlu önlemler almaya itmiştir.<sup>705</sup>

---

<sup>700</sup> Akın, 2020, s. 87.

<sup>701</sup> Akın, 2020, s. 210.

<sup>702</sup> Uluerler, 2009, s. 271, 465.

<sup>703</sup> Akın, 2020, s. 91.

<sup>704</sup> Akın, 2020, s. 91.

<sup>705</sup> BOA, HAT, 827/37455, 27/S/1236 (4 Aralık 1820).

Birçok antlaşmada bazı aşiretlerin isimleri özellikle zikredilmek zorunda kalmıştır. Örneğin Osmanlı-İran arasında imzalanan I. ve II. Erzurum Antlaşmaları buna örnek verilebilir.<sup>706</sup> Sınırlardaki bazı asayiş sorunları, Osmanlı-İran arasında savaşa yol açabilecek boyutlara kadar varabiliyordu. 1821'deki Osmanlı-İran Savaşı'nın başlama sebebi Haydaranlı aşiretidir.<sup>707</sup>

19. yy.'ın başlarında aşiretlerin yaylak ve kışlak problemlerinden kaynaklı Osmanlı-İran arasında yaşanan bir problemde sınır aşan aşiret ve cemaatlerin yaylak-kışlak konusunda yarattıkları sıkıntılara bir örnek görülmektedir. Bölgede artan nüfus sebebiyle yaylak kışlak sıkıntısı çekildiği de ifadelerden anlaşılmaktadır. Buna rağmen devletin bunlara yer bulmaya kışlak vermeye çalıştığı görülmektedir. Oldukça zor olan aşiret iskanı, devlet yetkililerini çoğu zaman planlamanın dışında hareket etmeye mecbur bırakıyordu. Örneğin daha önce Meyyafarikin'de sakinken burayı terk edip Muş, Malazgirt, Beyazıt ve Erciş sancaklarında kışlayan Kürt aşiretleri sonradan İran tarafına geçip Hoy civarında gitmeye başlamışlardı. Ancak bunlar ehli sünnet ve şafi olmaları, İran aşiretleriyle uyum sağlayamamaları gibi sebeplerle tekrar Osmanlı topraklarına dönmek istemişlerdi. Ancak Osmanlı Devleti, hepsini bir yere yerleştirmek yerine her bir aşireti gruplar halinde Erciş ve Adilcevaz başta olmak üzere Van eyaletinin muhtelif yerlerine yönlendirmek suretiyle onların bu isteğini kabul etmiştir<sup>708</sup>

Devletler aşiretleri kendi yanlarına çekebilmek için çeşitli faaliyetler yürütmüşlerdi. Örneğin, aslen Osmanlı aşiretlerinden olan Sebiki ve Haydaranlı aşiretlerinin bir müddetten beri İran tarafına geçmeye karar verdikleri haber alınmıştı. Bunların aslen Osmanlıya ait oldukları, İran'a geçmemeleri için gerekli tedbirlerin alınması; bunun için de hükümetin kontrolü altındaki kazalardaki kışlaklarda kendilerine yer gösterilmesi istenmişti. Ancak, 3.000 hanelik bu aşiret grubunun yerleştirilmesinin son derece zor olduğu ifade edilmişti. Buna karşın yerel yetkililer, bu aşiretin "*kışlaklara gücü yetmeyip harap ve perişan olacaklarını*" ifade etmekteydi.<sup>709</sup> Daha önce bu aşiret için Adilcevaz, Erciş ve başka yerlerden kışlak bulunması konusunda teşebbüs edilmişti. Ancak komşu sancak ve eyalet idarecileri arasında husumet olması sebebiyle aşirete kışlak bulunması meselesi halledile-

<sup>706</sup> Uluerler, 2009, s. 309.

<sup>707</sup> Sıtkı Uluerler, "Osmanlı-İran Sınır Tespiti ve Güvenliği Açısından Bazı Aşiretlerin Çıkardığı Sorunlar (1850-1854)", *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 25, S. 2, s. 251.

<sup>708</sup> BOA, HAT, 1/18-K, 15/Z/1235 (23 Eylül 1820).

<sup>709</sup> BOA, HAT, 812/37250, 7/Ra/1241 (20 Ekim 1825).

memiştir. Mahmut Paşa'nın kışlak konusundaki bir araştırmasına göre Erçiş, Adilcevaz tarafındaki araziler perişan bir vaziyettedir. Aynı zamanda bunların o tarafların ahalisi ile birlikte aynı coğrafyada bulunma imkânı yoktur. Bu sebeple Sebi-ki ve Haydaranlı aşiretleri, uygun bir yere bulunana kadar Muş, Hınıs ve Tekman bölgesinde bekletilmelidirler.<sup>710</sup>

Osmanlı-İran arasında yaşanan sınır meselesinde İngiltere'nin ve Rusya'nın müdahil olduğu durumlar da yaşanmıştı. Tebriz'deki İngiliz konsolosunun Osmanlı-İran hududuna yapmış olduğu seyahat esnasında aşiretler ve bunların yaylak-kışlak hareketleri sebebiyle Osmanlı-İran sınırındaki gidiş-gelişlerine dair bazı ifade ve hareketlerde bulunmuştu. Konsolosun bu konulara müdahalesi bölgede bulunan Osmanlı memurlarını ve Babialı'yi rahatsız etmişti.<sup>711</sup> Onlar da yanlış anlaşılma olduğunu ifade ederek geri adım atmışlardı. Aşiretlerin Osmanlı devletine gelişleri ve burada vakit geçirmeleri tamamen Osmanlı kontrolünde olduğu belirtilmişti. Ancak eskiden beri devam eden her iki taraf aşiretlerinin yaylak ve kışlak meselesiyle birbirlerinin sınırlarına gidip gelmeleri sakıncalı olduğu bildirilip buna bir şekilde çözüm bulunması gerektiği belirtilmişti. Osmanlı aşiretlerinden bazılarının da yaylak kışlak meselesinden dolayı geçici olarak İran toprağına geçmeye mecbur oldukları İran aşiretlerinin gelişleri yasaklandığı takdirde İranlılarında Osmanlı aşiretlerinin kendi sınırlarına girmelerine yasaklayacağı açıktı. Bunun aşiretlerin mağduriyetlerine sebep olacağı da görülüyordu.<sup>712</sup>

İngiliz konsolosunun hudut boyuna kadar gelerek İran aşiretlerinin Osmanlı sınırlarında yaylamasına izin verilmesi konusundaki isteğı, bu yıla mahsus olmak üzere Hakkâri valisi tarafından kabul edilmişti. Buna karşılık Osmanlı aşiretlerinden bazıları da İran tarafına geçebileceklerdi. Bu aşiretlerin iki devlet sınırında gidiş gelişlerini kontrol, denetim veya engellemek adına yerel makamlardan gerekli araştırmanın yapılması istenmişti. Süleymaniye'de bulunan Caf, bölgede ismi sık sık geçen büyük aşiretlerden biriydi. Bu aşiretin İran'a geçmekten kurtarılması için bazı çalışmalar yapılmıştı. Örneğin Bağdat eyaleti dahilinde hudut boyunda bulunan Bedir ve Cesani kazalarıyla İran'daki Hevize ve Luristan arasında bulunan Beni-emlam aşiretinin ihtiyaçları olmadığı halde sınırda bir öte tarafa bir beri tarafa geçmekte oldukları belirtilmişti. Osmanlı yetkilileri bu aşire-

<sup>710</sup> BOA, *HAT*, 812/37250, 7/Ra/1241 (20 Ekim 1825).

<sup>711</sup> BOA, *HR.MKT.*, 36/75, 7/L/1266 (16 Ağustos 1850).

<sup>712</sup> BOA, *HR.MKT.*, 36/75, H/11/Za/1266 (18 Eylül 1850).

tin sınırdan geçmelerinin engellenmesi için İranlı yetkililer ile iş birliği yapılmasına sıcak bakmaktaydılar. Keza Muhammere civarında bulunan KAB? aşiretinin ziraat ettikleri yerleri İranlılar kendilerinin olduğu iddiasındaydılar. Caf aşiretinin de Osmanlı sınırları içerisinde barındırıldığı takdirde tam hakimiyetin sağlanacağı belirtilmişti.<sup>713</sup>

Caf aşiretinin eskiden beri kışlakları olan Zahab dolaylarına giderken İran tarafından yapılan engellemenin ortadan kaldırılması için bölgedeki Osmanlı yetkililerine ve Tahran sefaretine bazı yazılar gönderilmişti. Bu yazıların içeriğinde kışlak ve yaylak meselesinin iki devlet arasında bir hal yoluna koyuncaya kadar eski usulün devam etmesinin doğru olacağı belirtilmişti.<sup>714</sup> Caf aşireti ile Zahab hâkimi aralarında anlaşma sağlanarak kışlakları tarafına gitmelerine izin verilmişti. Daha önce İran yetkilileri bu aşiretin kışlaklarına gitmelerine engel olmuşlardı. Ancak taraflar yaptıkları görüşmelerle bunu aşmış görünmektedirler. Burada aşiret yaşamı için kışlakların önemi, devletler arası tartışmalara nasıl konu olduğu görülmektedir. Aşiret ağası olan Abdurrahman Ağa'nın, İran yerel yetkilileriyle görüşme ve anlaşma yapabilmesi ise dikkati çeken bir başka husustur.<sup>715</sup>

Rusya ile olan sınır ve kışlak problemleri, özellikle 1828-1829 Osmanlı-Rus Savaşı'nı izleyen yıllarda da yaşanmıştır. Burada aşiretler, reaya ve devletler arasında bir propaganda aracı olarak kullanılmışlardır.<sup>716</sup> Savaş sonrasında, Ahıska bölgesinin eskiden olduğu üzere Osmanlı devletinin sınırları içerisinde kalacağı yapılan antlaşmalar sonucunda kesinleşmişti. Bu bilgi herkesçe bilinmesine rağmen bazı gruplar “*Ahıska'nın tekrar Rusya'ya verilmesi kararlaştırıldı.*” diyerek sınır bölgesinde bir propaganda mücadelesine girişmişlerdi. Aşiretler üzerinden çıkartılan söylentilerden biri de Hınıs ve Tekman kazaları halkının bundan sonra yine Kürt taifelerine kışlak olarak verilmesi şeklindeydi. Ancak halkın şüphe içinde oldukları, teskin edilmeleri için ilgili kaza halkına hitaben “*Aşiretlere kışlak verilmesi yasaktır.*” şeklinde bir emir/haber gönderilmesi istenmişti.<sup>717</sup> Ancak buradaki toprak düzeni büyük ölçüde bozulmuştur. Ayrıca sınır bölgelerindeki kışlakların kime verileceği üzerinden çeşitli propaganda faaliyetlerine de girişildiği anlaşılmaktadır. Propaganda aracı olarak kışlakların kullanılması manidardır.

<sup>713</sup> BOA, *İ.HR.*, 71/3431, 28/Za/1266 (5 Ekim 1850).

<sup>714</sup> BOA, *A.MKT.UM.*, 152/93, H/28/Ca/1270 (26 Şubat 1854).

<sup>715</sup> BOA, *HR.MKT.*, 132/1, 29/R/1272 (8 Ocak 1856).

<sup>716</sup> Savaşın, propaganda ve sosyal ve ekonomik sonuçları için bkz. Tuğrul Özcan, *Sosyal ve ekonomik Etkileri Açısından 1828-1829 Osmanlı Rus Savaşı*, Ankara 2014.

<sup>717</sup> BOA, *HAT*, 777/36432, 5/Za/1245 (28 Nisan 1830).

Bu durum bölgede kışlakların halk için ne derece önemli olduğunu gösterdiği gibi kışlaklar üzerinden yerleşiklerle aşiretler arasında süren mücadeleye de işaret etmektedir.

Osmanlı-İran'da Rus sınırında da aşiretlerden ve kışlak kullanımından kaynaklanan sorunlar yaşanmıştı. Bu sorunlar dahilinde öne çıkan aşiret ise hem Osmanlı hem de Rus topraklarında yaşayan Celâli aşiretiydi. Aşiretin ismi âdeta eşkıyalıkla özdeşleşmişti. Ulaşılması zor sarp dağların eteklerinde yaşadıkları için bunların arasında meşhur şakiler çıkmıştır. Göçebe bir hayat süren Celâli aşireti, kış aylarını Osmanlı-İran sınırına yakın Sarısu ve Aras nehirlerinin oluşturduğu vadilerde, yaz aylarını da Ağrı Dağı'nın eteklerinde geçirirlerdi. Hayvancılıkla geçinen Celâliler, sık sık civar köylere ve kervanlara saldırıp malları gasp ve yağma ederlerdi. Bu aşiret mensupları, eşkıyalık faaliyetlerini daha çok hududun diğer tarafında gerçekleştirirlerdi.<sup>718</sup> Bu aşiretin gerçekleştirdiği olaylardan biri de sınırın bir saat mesafesinde bulunan Tarak kışlağında yaşanmıştı. Gelen ilk haberler Kürtlerin meralarında otlatmakta oldukları hayvanları, Rus askerleri tarafından sürülüp götürülürken sahipleri tarafından engel olunmak istendiği, askerlerin silah atmaları sonucunda bir kişinin öldüğü bir kişinin de yaralandığı şeklindeydi. Rus askerleri bu olay esnasında 33 baş hayvanı sürüp götürmüşlerdir. Bunun üzerine aşiret toplanarak maktulün na'sının kendilerine verilmesini istemişler, bunun olmaması durumunda Rus yetkilileri, karakola saldırmakla tehdit etmişlerdir.<sup>719</sup> Olaylara ilk kimin sebep olduğu konusunda taraflar birbirlerini suçlamışlardır. Rus tarafı, beslenme ve yem parası olarak 25 manat karşılığında el koyduğu hayvanları iade etmiş ve maktulün na'sını iade etmiştir.<sup>720</sup>

Bölgedeki olayların daha sonra da devam ettiği görülmektedir. Bayezid sancağında Sinek yaylasında bulunan Celali aşireti mensupları Rusya hududunu geçerek oradaki yaylalardan 600 baş koyun gasp etmişlerdi. Koyunların geri alınması için Kazaklar, aşireti takip etmeye başlamışlardı. Mücadeleye giriştikleri sırada aşiret, 3 Kazak askerini ve 1 yüzbaşını ağır surette yaralamıştı. Hatta hastaneye kaldırılan yaralılardan Kazak yüzbaşısı hayatını kaybetmiştir. Bu olay üzerine Rus makamları Sarıkamış'ta bulunan askerlerini bütünüyle hududa sevk etmiştir. Bu yüzden Osmanlı yetkilileri, bu aşiretin bölgeden uzaklaştırılması fikrin-

---

<sup>718</sup> Çabuk, 2017, s. 170.

<sup>719</sup> BOA, *HR.TH*, 116/48, 7/11/1307 (19 Ocak 1892).

<sup>720</sup> BOA, *HR.TH*, 116/59, 24/M/1892.

deydi. Olay daha derinlemesine incelendiğinde Ekrad ile Hamidiye süvari alayına mensup 200 kişiden oluşan bir müfrezinin hududu geçtiği anlaşılmıştı. Gasp edilmiş olan hayvanların ve buna cesaret edenlerin ortaya çıkarılması istenmişti. Olayın yaşandığı Sinek yaylası iki devlet arasında sınırdır. Bu yaylanın kuzeyi Rusya'nın, güneyi ise Osmanlı Devleti'nin idaresindeydi. Yaylanın iki tarafının farklı aşiretler tarafından kullanılması dikkati çekmektedir.<sup>721</sup>

### 3.9.2. Yunanistan ile Yaşanan Sınır (Kışlak) Problemleri

Siyasi sınırlar, bir devletin gücünü, gelişmesini, istikametini gösteren önemli bir unsurdur. Nüfus baskısı ve göçler, sınır değişikliklerinde önemli faktörlerdir. Savaşla oluşturulan sınırlar, çoğu zaman aynı din, dil ve kökten olan toplulukları bölen bir argüman olarak karşımız çıkar. Sınırlar arasında birbirine yakın ya da akraba olan topluluklar arasında sosyal, kültürel, dini ve ekonomik etkileşimler yaşanabilir. Bu etkileşim bazen de çıkara dayalı çatışmalar şeklinde seyredebilir.<sup>722</sup> Osmanlı-Yunan sınır bölgesi hayvancılık, ziraat, ticaret açısından canlı bir koridor gibidir. Bölgede yaşayan dağ köylüleri daha çok hayvancılıkla uğraşırken, plato veya ova sakinleri ağırlıklı olarak ziraatla meşguldüler. Ovalardaki köyler büyük ölçüde ortakçılıkla uğraşan reayanın yaşadığı çiftlikler şeklindedir. Buradaki toprak sahipleri çoğunlukla kasabalarda ve şehirlerde yaşamaktaydılar. Buraya sınır olan Osmanlı topraklarında memurlar, Müslüman ve gayrimüslim eşraf, toprak sahipleri, tabipler, öğretmenler, yüksek rütbeli din adamları ve tüccar, konsoloshane çalışanları kasabalarda yaşıyorlardı. Kırsal alanlarda yaşayanlar mevsimlik göçe tabi insanlardı.<sup>723</sup>

19. yy.'da Balkanlarda sınırlar daha çok etnik hassasiyetler üzerine tesis edilmekteydi. Bu ise beraberinde birçok probleme yol açmaktaydı. Örneğin 1829'da kurulan Yunanistan'ın Osmanlı Devleti ile olan sınırı, uluslararası diplomatik güçlerin baskıları ile değiştirilerek yeniden düzenlenmiştir. Bu değişim büyük oranda Osmanlı aleyhine olmuştur. Bu yeni oluşturulan sınırlar çoğu kışlağın tasarruf şeklini ve hukuki statüsünü de etkilemiştir.

Sınır ötesi yaşanan ve merkezinde kışlakların da yer aldığı problemlerden birisi Balkanlar'da dağınık bir biçimde yayılmış olan Ulahlar meselesiydi. 1830'ların sonlarından itibaren Yunan hükümeti, sınır bölgelerindeki yarı göçebe

<sup>721</sup> BOA, *HR.TH.*, 146/49, 15/Ra/1312 (16 Eylül 1894); *HR.TH.*, 146/49, 20/Ra/1312 (21 Eylül 1894); *HR.TH.*, 146/49, 13/R/1312 (14 Ekim 1894).

<sup>722</sup> Gümüşçü, 2010, S. 52, s. 84-85.

<sup>723</sup> Özkan, 2016, s. 4, 115.



toplulukların yerleşimi için düzenlemeler yapmaya başlamıştı. Karagunides, Ulahlar ve Sarakatsani (Sarıkacılar) gibi büyük göçebe topluluklar, yeni düzenlemelere göre başıboş yaşam tarzından menedilecekti.<sup>724</sup> Yunan hükümeti, bunların bir kısmını zorunlu olarak iskân ettirdiği halde Osmanlı tarafında kalanlar, yaylak ve kışlak kullanımını konusundaki alışkanlıklarını sürdürmüşlerdir. Bu alışkanlık Yunan sınırının ihlalini kadar gidebilmekteydi. Ayrıca, sınır bölgesinin bu yüksek sıradağlarında eşkıyalık faaliyetleri, Arnavut ve Yunan Ulah yarı göçebe topluluklarının Osmanlı topraklarına kaçak olarak girmeleri zaman zaman iki devlet arasındaki sınır gerginlerinin beraberinde getiriyordu. Örneğin, Ulah taifesinden Naun adlı bir eşkıya, adamlarıyla birlikte Ermiye kazası kışlağında soydaşı olan iki farklı kişinin hanelerini basarak değerli eşyalarını gasp etmiştir.<sup>725</sup> Bu tip sınır ötesinden gelerek kışlaklar üzerinden çeşitli hareketlerde bulunmalarını basit bir sınır ihlali olarak mı değerlendirmek gerekir, yoksa geçmişi yüzyıllar öncesine giden sistematik bir göç hareketinin devam ettirmek isteyen göçebe çoban gruplarının sınırları tanımak istemeyen sosyal yapılarından mı olduğunu anlaşılamamaktadır. Bu sebeple bu sınır ötesi hareketlerin siyasal, ideolojik bir amaca mı dayandığı, yoksa geçmiş yüzyıllarda da görülen hayvancı toplumların yerleşikler üzerine yapmış oldukları baskılarından mı kaynaklandığı anlaşılamamaktadır. Bununla birlikte her iki devlet de sınırın diğer tarafındakilerle teması engellemek için bazı önlemler aldı.<sup>726</sup>

1854 ayaklanmalarından özellikle yeni vali Hüsnü Paşa, Sarıkacılar ve diğer Ulah toplulukları gibi yarı göçebe toplulukları sınır bölgelerinden koparma amacını gütmüşlerdi. Pek çok Sarıkacılar grubu kuzey bölgelerine yerleşirken, onun ardından Sarıkacılar grubunun lideri Gakis Chatzis, paşayı kararından vazgeçirme girişiminde bulununca, konuyu Yanya valisine götürmüş ve böylece diğerlerinin tehcirinden feragat etmeyi başarmıştı. Ancak, öyle görünüyor ki, 1860'larda göçebe toplulukların başka bir tehcir dalgası başladı. Asayiş sorunlarının artması sebebiyle Osmanlı yetkilileri, Yunan sınırına yakın yerlerde bulunan Arnavut ve Ulah çobanlarının eşkıya ile iş birliğini kesmek istemişlerdir.<sup>727</sup>

<sup>724</sup> Aitolocarnania ilindeki Lepene, Palaiomanina, Aetos, Dersova, Galatas ve Kryoneri'ye sürüle-riyle birlikte 330 aile yerleştirildi. Yunan hükümeti daha çok göçebe ailelerin yerleşmesini bekli-yordu. Özkan, 2016, s. 122.

<sup>725</sup> BOA, *HR.MKT*, 4/51, 22/Ca/1260 (9 Haziran 1844); 22/Ca/1260 (9 Haziran 1844).

<sup>726</sup> Özellikle Sarıkacılar ve Ulah gibi göçebe çoban gruplarını yerleşmeye zorlamak için kayıt yap-ma zorunluluğu getirmişti. Özkan, 2016, s. 113.

<sup>727</sup> Özkan, 2016, s. 227.

Yanya sancağının Samarine, Perol ve Zirinko yaylaklarında yaşayan bir kısım Arnavut ve Sarıkaçan Ulahı, her yıl kış mevsiminde aileleriyle birlikte Tırhala sancağında bulunan kışlaklara gitmekteydiler. Ancak resmî makamlardan aldıkları izin ile bu alışkanlıklarını bırakıp yalnızca hayvanlarını kışlaklara göndermeye başladılar. Kendileri de yaylaklara yerleştiler. Ancak mevkisi gereği bu yaylaklarda barınmanın mümkün olamayacağını anlamışlar ve bu sebeple bir süre sonra yaylak-kışlak arasındaki eski sisteme dönmek istemişlerdi. Vergilerini vermemeleri, belli meskenlerinin bulunmaması, ekserisinin Yunan isyanı sırasında eşkıyaya yataklık yapması ve eşkıyalığa soyunması sebeplerle bunlar sakıncalı olarak görülmekteydi. Bu yüzden mutat olduğu üzere aynen yaşamlarına devam etmeleri yönünde reisleri vasıtasıyla kendilerine bilgilendirme yapıldı. Devlet yetkilileri, bahsi geçen Ulah taifesinin bir kısmının Yanya ve Manastır bir kısmının da Tırhala sancaklarında münasip köylere iskân ettirilmelerinin yerinde olacağını düşünmekteydiler. Bu durum özetle bir belgede şöyle ifade edilmiştir:<sup>728</sup>

*“Ahalinin beyan ettiği üzere yazın yaylağa kışın kışlağa gidip gelmeleri adeta aşiret ve bedeviyet hali olması sebebiyle bunların aileleriyle kışlaklara gitmeleri konusundaki teşebbüsler kendilerinin yataklık ve haydutluk gibi asayiş ihlal eden uygunsuz hareketlerinden kaynaklanmaktadır. Bu usulün devamının önemli ve elzem olduğu bunların daha önce nüfusları yazılmış miri mükellefiyetleri belirlenmiş ve Yanya sancağına bağlanmış kefalet-i müteselsile altında bulunmalarına karşın tekrar tahrir yapılmasına gerek yoktur. Fakat kış mevsiminde hayvanlarını kışlağa göndermeleri bölgesel bir zaruriyetten kaynaklandığı, bunun hiçbir mahzuru olmadığı ancak halkın yaz-kış köylerinde iskaniyle yalnız hayvanlarının yanına yeterli miktarda sağılıcı ve bakıcı adamlar gönderilerek teleften korunmaları, kışlakta ailelerin iskani için mevcut çadırları olduğu halde hayvanlardan lüzumuna göre birkaç tanesini alıkoyarak kalanının meclis aracılığıyla sattırılıp bedelinin kendilerine verilmesi diğer meskun ahali gibi medeniyet ve asayiş altına alınarak aileleriyle eskiden olduğu gibi öteye beriye gitmelerinin engellenmesi ehemmiyet arz eder.”<sup>729</sup>*

<sup>728</sup> BOA, A.MKT.MVL, 115/96, 21/N/1276 (12 Nisan 1860).

<sup>729</sup> BOA, A.MKT.MVL, 115/96, 21/N/1276 (12 Nisan 1860).

Osmanlı devlet adamlarının bu meseleye bakış açılarının belgeye yansıyan şu ifadelerden açıkça tespit edebilmek mümkündür:

*“Arnavud, Sarıkaçan Ulahlarının ekserisi mesele-i Yunaniyeden sonra eşkıyaya yataklık ve bi'l-fiil haydutluk gibi harekata cüret ettikleri için, bunların reislerinin çağırılarak hepsinin tahrir olunması ve kefalet-i müteselsile ile rabt olunarak bu yaylaklar ahalisinin yalnız kışın hayvanlarını kışlaklara gönderip aileleriyle köyde ikmet etmelerini sağlamak gerekir. Ulah taifesinin bir takımı Yanya bir kısmı da Tırhala sancağında olup buralarda uygun köylerde iskân edilmeleri, Manastır taraflarında bulunan ve iskân edilmiş olan Ulahların köylerini terk edip eski bedevi yaşam şekillerine dönebilecekleri bu yüzden asayişin ihlal edilmemesi için gereken tedbirlerin alınması elzemdir. Ayrıca bunların iskân edilen köylerde kışı geçiremeyecekleri, yani yaylakların kışları çok sert olduğu şeklindeki mazeretleri ise nazar-ı dikkate alınmamalıdır.”*

Ermîye kazasının eski müdürü İsmail Bey ‘e göre Gülmanlı, Gedikli, Yenice, Bağçeli köylerinin sınırları dahilinde yer alan devlete ait 4 kışlak usulsüz yollarla yerli ahali tarafından kullanılmaktadır. Ancak yerinde yapılan incelemeler sonucunda adı geçen köyler, Yunan İsyanı sırasında ateşe verilmiştir. Bu sebeple bu mahallin köylüleri Ermîye çevresinde uygun buldukları yerlere dağılmak zorunda kalmışlardır. Viraneye dönmesine rağmen bunlar, yangın mahallindeki tarlalarını mümkün olduğu mertebede ekip biçmeyi ihmal etmemişler, üzerlerine düşen vergileri ödemeyi sürdürmüşler, yanan evlerini tamir ederek ya da yerine yenilerini yaparak burada yaşamak istediklerini göstermişlerdir. Bu sebeple yetkililer, bölge ahalisinin Müslüman olmasının buraların şenlendirilmesi için yeterli olacağını düşünmekteydiler. Bu sebeple adli makamlar da eski müdürün kendi tasarrufuyla buraları kışlak olarak kabul edip köylülerden yıllık 3.000 kuruş otlakiye namıyla tahsil ettiği meblağın ahaliye iadesine hükmetmiştir.<sup>730</sup>

Alınan tedbirlere rağmen sınırda karşılıklı geçiş ihlalleri, hayvan hırsızlıkları, çobanlara yönelik saldırıların önünü almak mümkün olmuyordu. Kaptan Ga-

<sup>730</sup> BOA, *İ.MVL*, 566/25456, 10/8/1282 (22 Ekim 1866); *İ.MVL*, 566/25456, 25/N/1283 (31 Ocak 1867).

ricano ile Gameleco adlı Yunaniler, sınırı aşarak Ermiye kazasında bulunan kışlaklardaki koyunları gasp ederek Yunanistan topraklarına geçirmiştir.<sup>731</sup>

Osmanlı-Yunan sınırlarında yaşanan sorunların ikinci dalgası 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'nı izleyen yıllara ortaya çıkmıştır. Hatta ortaya çıkan sınır meseleleri, Tesalya'nın Yunanistan'a bırakılmasıyla sonuçlanmıştır.<sup>732</sup> Tesalya'nın Yunanistan'a bırakılması üzerine bölgede yaşayan Müslümanlar harekete geçtiler. Tesalya Müslümanlarının girişimlerine rağmen 24 Mayıs 1881'de İstanbul'da antlaşma imzalandı. Antlaşmanın 3. maddesinde Yunanistan'a bırakılacak yerlerde ikamet edenlerin haklarının korunacağı taahhüt ediliyordu. Buna göre Yunan idaresinde kalacak halkın can, mal, namus, din ve adetlerine dokunulmayacaktı. Ayrıca bu kişiler, Yunan vatandaşlarının sahip olduğu medeni ve siyasi haklardan da istifade edebileceklerdi. İstanbul Antlaşması'nın 4. maddesi gayrimenkul tasarruf hakkının korunmasını hükme bağlıyordu. Yunan idaresine geçen yerlerde ferman, hüccet, tapu ve diğer senetler veya Osmanlı kanunlarına göre kişilerin tasarrufunda bulunan çiftlik, mera, çayır, kışlak ve ormanlarla her türlü arazi ve emlakın temlik hakları, Yunanistan tarafından kabul edilecekti. Cami, medrese, okul, miras ve hayratın idaresine ait vakıf emlaklarının hüccetleri de onaylanacaktı.<sup>733</sup> Ancak pratikte ciddi problemler yaşanmaktaydı. Bu hukuki düzenleme, eski yaşam biçimlerini devam ettiren grupların sınır ötesi geçişleri, güvenlik, vergilendirme, mülkiyet ve ticaret konularında sorunlar yaratmıştı.

İstanbul Antlaşması imzalanmadan önce bölgede mülkiyet kaygıları ve problemleri başlamıştı. Devlet, bölgedeki kışlakları eski düzene göre vergilendirmeye devam etmek istemiş ancak taliplileri çıkmamaya veya talipli olanlar da değerinden düşük teklifler vermeye başlamıştı. Tırhala sancağında satılması kararlaştırılmış olan çiftlik, kışlak ve yaylakların bütün belgeleri ilgili dairede görüşülmüştü. Buna göre satışa çıkarılan çiftlikler 18 yıllık hasılat bedeli nispetinde satılacaktı. Bahsi geçen çiftlik, kışlak ve yaylaklardan bazılarının satışları yapılmıştır. Kışlaklardan bir kısmının satışı nakden bir kısmının taksitle yapılmıştır. Böyle sakinleri tarafından satın alınacak çiftliklerin bedellerinin peşin alınmasına özellikle dikkat edilmiştir. Ancak ihalede taliplisi çıkmaması durumunda satışa çıkarılan çiftlikler, sakinlerine taksitle satılacaklardı. Hakikaten de ilerleyen za-

<sup>731</sup> BOA, *A.MKT.UM*, 174/14, 13/Ra/1271 (4 Aralık 1854).

<sup>732</sup> Özkan, 2016, s. 259.

<sup>733</sup> İbrahim Serbestoğlu, "Yunanistan'a Geçiş Sürecinde Tesalya Müslümanlarının Durumu", *Belleten*, Ankara 2014, 78(283), 1075-1082.

manlarda sakinlerinin aldığı çiftliklere dair ödemelerde sıkıntılar çıktı. Ermiye kazasında bulunan Büyük ve Küçük Valabende ve Şerbi kışlakları ile Tırhala'daki Sarakine çiftliğinin müzayede bedeli 18 yıllık hasılatından hayli düşüktü. Aslında hakiki kıymetlerini bulamayan çiftliklerin satılmaması öngörülmekteydi. Aynı zamanda bu çiftliklerin senelik hasılatları, toptan kiracılara kiralanmakta olmaları hasebiyle gösterilen bedel de tahmini veya keyfi olabilmekteydi. Ayrıca Yunan meselesinin barış yoluyla halledilmesinin şüpheli olduğu bir dönemde sınır boyundaki çiftliklerin satılması bazı dedikodulara da yol açabilirdi.<sup>734</sup>

Mülkiyeti devlette tasarrufu kişilerde olan araziler, diplomatik ve askerî vesilelerle bir devletten diğerine geçtiğinde ciddi sorunlar beraberinde getiriyordu. Ancak bu durumdaki araziler için 18 yıllık hasılatları bedeli, 12 yıl üzerinden hesaplanmaktaydı. Bu durumda bu tür arazilere talip olanların mutlaka oranın bu özel durumundan faydalanarak olabildiğince ucuza kapatmak isteyecekleri açıktır. İstanbul Anlaşması imzalandıktan sonra daha farklı sorunlar da ortaya çıktı. Yunan gümrük memurları, sınır aşan yaylak ve kışlak hareketinde vergi tahsiline kalkıştılar.<sup>735</sup> Yunanistan'a terk olunan arazinin çevre eyaletleri ahalisinden olup eskiden beri sürülerini buralardaki çayır, mera ve çiftliklere göndermeyi alışkanlık etmiş olanların eskiden olduğu gibi bundan faydalanmayı sürdürmeleri konusunda mukaveleye hüküm koyulmuştu. Buna istinaden arazi-i metrukede bulunan koyun sahiplerinin Osmanlı tarafındaki kışlaklarına gelmelerine dair mukavelemede bir kayıt yoktu.<sup>736</sup> Buna karşılık Yanya vilayetinden gönderilen telgrafnamede kışlak sahiplerinin ziyanına sebep olacakları için öte taraf ahalisinin koyunlarının Osmanlı arazisine geçişine izin verilmemesi özellikle belirtilmekteydi.<sup>737</sup>

Yanya halkından olan ve Yunan topraklarına giriş-çıkış yapan koyun sahipleri, Osmanlı Devleti'nin 78.000 liralık bir zarara uğratmaktaydılar. Aynı zamanda bu geçişler eşkıyadan bazıları onların arasına sızarak Osmanlı topraklarına geçmekteydi. Bu sebeple bunların Yunanistan'a gitmelerine izin verilmesi yerine Osmanlı topraklarında yeni yerler gösterilmeliydi.<sup>738</sup> Benzer bir gelişme Alasonya taraflarında yaşanmıştı. Osmanlı-Yunan sınırındaki kışlaklarda vergi mükellefleri vergi ödeme zamanında bedel ödememek için karşılıklı olarak sınırı geçerek yer

<sup>734</sup> BOA, *Y.A.RES.*, 9/42, 4/10/1296 (16 Aralık 1880).

<sup>735</sup> BOA, *ŞD.*, 614/17, 1/8/1297 (13 Ekim 1881).

<sup>736</sup> BOA, *ŞD.*, 614/17, 18/8/1297 (30 Ekim 1881).

<sup>737</sup> BOA, *ŞD.*, 614/17, 13/Z/1298 (6 Kasım 1881).

<sup>738</sup> BOA, *ŞD.*, 614/17, 3/8/93?(97) (15 Ekim 1877? (1881)).

değiştirdikleri bildirilmekteydi. Alasonya taraflarında bulunup sınırın düzeltilmesi münasebetiyle bir kısmı Osmanlı, Yunanistan sınırı dahilinde kalan kışlaklardaki koyunların Osmanlı tarafında vergiden kurtarmak amacıyla sahiplerinin sayım zamanında Yunanistan tarafına geçirmelerinin muhtemel olduğu belirtilmiş ve iki sınır arasında hayvanların geçirilerek otlatılmasının başka sakıncaları da olduğu Manastır vilayetine bildirilmiş ve tedbir alınması istenilmişti.<sup>739</sup>

Yunanistan'a terk edilecek mahallerde ferman, tapu ve sair senetlerle Osmanlı kanunlarına göre kişilerin ve yahut köyün ortak tasarrufunda bulunan çiftlik, mera, çayır, kışlak, orman ile her türlü arazi ve emlakın belgeleri Yunan hükümetince tasdik edilecekti. Yunanistan'da bu tür tartışmalı gayrimenkuller mahkeme süresince tapu sahipleri yerine kullanıcılarına bırakılıyordu. Mahkemeler de yıllarca sürüyordu. Senet sahipleri bu süreçte tahammülü aşan şiddete maruz kaldıklarından bu maddeden Müslümanlar şimdiye kadar istifade edememişlerdir. Bu nedenle bundan sonra tartışmalı mülkler için Osmanlı kanunlarına bakılarak senetlerini ibraz edenlere mülklerinin verilmesinin, ardından mahkeme sürecinin başlatılmasının usul olarak kabul ettirilmesi gerektiği belirtilmişti.<sup>740</sup>

Anlaşmanın 3. ve 4. maddesine göre gayrimenkullerin tasarruf hakları korunmuş ve ancak uygulamada ciddi problemlerle karşılaşmıştı. Hariciye Nezareti'ne yazılan yazıda Yunanistan'a terk olunan Ermiye kazası dahilinde olup kendisiyle ortaklarının tasarrufu altında olduğu halde tahliye edilerek yerel hükümet tarafından müdahale edilmiş ve tasarruf hakları yapılan mahkemeye ortaya konulmuş olan Aştob kışlağının kendilerine terk edilmesi konusunda Selanik eşrafından Arif Bey tarafından dilekçe verilmişti. Yapılan tahkikatta Arif Bey ve ortaklarının hak kazanarak almış oldukları ilam mahallin en büyük memuruna tebliğ edilmiştir. Süresi dahilinde istinaf ve temyiz olunmaması üzerine bu karar kesinlik kazanmıştı. Ancak söz konusu arazi Yunan sınırları içerisinde kaldığı için pratikte Arif Bey'in nasıl bir durumla karşılaşacağı konusunda ortada net bir şey yoktu. Bu sebeple Arif Bey'in hukuk mücadelesi beynelmilel bir duruma dönüştü. Nitekim bu durum, Osmanlı Devleti ile Yunanistan'ı karşı karşıya getirmişti.<sup>741</sup> Önce yerel idareye karşı verilmiş bir hukuk mücadelesi, kazanılmış görünmekte ama dava süreci tam tamamlanmadan veya davayı takip edenler takip edemeyip süre-

<sup>739</sup> BOA. *BEO.*, 1257/94242, 3/N/1306 (3 Mayıs 1889).

<sup>740</sup> Serbestoğlu, 2014, 78(283), 1092.

<sup>741</sup> BOA, *HR.TH.*, 61/40, 27/1/1886; *MLEEM*, 69/25, 30/5/1299 (11 Ağustos 1883); 74/1, 14/10/1299 (26 Aralık 1883).

sinde itiraz ve istinaf etmedikleri bir anda bu sefer de Yunanistan'a bırakılan bir yerde sınır ötesinde kalan bir kışlağın ama mülkiyet iddia eden bir Osmanlı vatandaşının mücadelesi görülmektedir.

Osmanlı-Yunan sınırlarında içinde kışlak problemlerinin de yer aldığı sorunların üçüncü dalgası 1897 Osmanlı-Yunan savaşı sonrası yaşanmıştı. Yeniden düzenlenen sınır meselesi yeni arazi ve vergi problemleri doğurmuştu. Sınır düzenlemeleri münasebetiyle Osmanlı tarafında kalan kışlak arazilerine geçmeleri için serbest bırakılmaları barış antlaşması gereği olduğunu ifade eden bazı arazi mutasarrıfları Yunan hükümetine başvurmuş, onlar da sınır karakollarında bulunan Osmanlı yetkililerine durumu bildirmişti. Ancak karakollarda Rumca bilen biri olmaması sebebiyle mesele anlaşılammıştır. Yunan hükümeti, bu kez elçilikleri vasıtasıyla durumu üst seviyedeki devlet görevlilerine bildirmiştir. Yunanistan Osmanlı devlet adamlarından arazi konusunda mağduriyet yaşayan kişilerin isimlerine ve senetlerine dair kayıtların bulunduğu bir defter tanzim edilerek kendilerine gönderilmesini istemiştir.<sup>742</sup> Alasonya Yunan kumandanlığından Serfiçe mutasarrıflığına gönderilen bir tahriratta kesinleşen barış antlaşmasınının 7. maddesinin 3. ve 4. fıkraları hükmüne uygun olarak Teselya'nın asli ahalisinden olup bOsmanlı'ya iade edilen arazide emlakı bulunanların eskiden olduğu gibi idare ve iltizam etmek üzere hududu geçmekte serbest olacakları ve kendilerine engel olunmaması gerektiği bilgisine yer verilmiştir. Alasonya ve Grenebe kazaları memurları tarafından hudut geçişlerinde pasaport aranmakta, bu arazilerde ziraat yahut otlatmak üzere beraberinde getirdikleri hayvan ve sürülerden ihracat ve ithalat vergisi alınmaktaydı. Ayrıca kendi emlaklarında ürettikleri ve Yunanistan'a naklettikleri meyvelerden ihracat vergisi talep edilmekteydi. Bu konuyla ilgili Yunan tarafının şikayetleri üzerine Alasonya kaymakamlığından durum sorulmuştu. Alınan cevapta anlaşma maddesine göre o statüye dahil olanların huduttan serbestçe geçişlerine müsaade edilecek ise de bu izin yalnız arazi sahipleri için geçerli olacaktı. Grenebe kaymakamlığı da aynı mealde bir cevap göndermişti. Bu cevaba göre emlak sahiplerinin adamları hududu pasaportsuz bir şekilde geçmemeliydi. Aynı zamanda sayım dönemlerinde bazı kimselerin hayvanlarını sınırın diğer tarafına kaçırmalarına ve vergi kaybına yol açmasına fırsat verilmemeliydi.<sup>743</sup>

<sup>742</sup> BOA, *DH.MKT.*, 2379/141, 21/4/1316 (4 Temmuz 1900).

<sup>743</sup> BOA, *DH.MKT.*, 2398/97, 21/6/1316 (3 Eylül 1900).

Yunan hududunda mahallerde koyun, keçi, at gibi hayvanların geçişi için kapı oluşturulmuştu. Vergileri alındıktan sonra sınırlardan hayvan geçişlerinde bir sakınca görülmemekteydi. Osmanlı Devleti koyun, sınır kapılarından geçişlerde keçi, at gibi hayvanlardan % 1 ihracat, % 8 de ithalat resmi alınmaktaydı. Daimî surette Yunanistan'a götürülüp getirilen hayvanlardan sadece bir defaya mahsus olmak üzere vergi alınmaktaydı. Beri tarafta kışlamak için Yunanistan'a giden hayvanlardan da 7 ay içinde geri dönmesi şartıyla depozito olarak % 1 ihracat resmi alınmaktaydı. Geri döndüğünde bu bedel hayvan sahibine iade edilmekteydi. Ancak bir kısmı Osmanlı Devleti'nde bir kısmı da Yunanistan'da kalan kışlaklarda otlatılan koyunların durumu biraz daha farklıydı. Hariciye Nezareti'nden bildirildiği üzere bahsi geçen kışlak ve meralarda sınır üzerinde eskiden olduğu gibi hayvan otlatılması anlaşmaya aykırıydı. Yunanistan'a götürülecek olan koyunlar, ancak sayımı yapıp vergisi alındıktan sonra verilecek ilmühaber ile birlikte kapıdan çıkabilecekti.<sup>744</sup>

Osmanlı'nın elinden çıkıp Yunanistan tarafından kalan arazilerin sahipleri, Yunan hükümetinden sonuç alamayınca Osmanlı Devleti'ne başvurmuşlar ve eski arazi kayıtlarını talep etmişlerdir.<sup>745</sup> Ancak genişçe bir arazinin Defter-i Hakani'den kayıtlarının çıkarılmasının imkânsız olduğunu düşünen devlet adamları, muhataplarının şahsi olarak başvuru yapmalarını istedi. Defter-i Hakani'de Teselya ve Narda dahilinde bulunan orman, arazi, kışlak, çayır ve sair arazilerin tasarruf sahiplerini ve şekillerini ispat ve ibraz edecek belgeler mevcut değildi. Bu sebeple buralarla ilgili 3. Şahıslar da hak iddiasında bulunabiliyorlardı.<sup>746</sup> Bu konuda gerek Osmanlı gerekse Yunan mahkemeleri büyük yoğunluk yaşamıştır. Bu zorlukları bertaraf etmek üzere Yunanistan Osmanlı Devleti'nden her çeşit emlak ile vakıf, miri, arazi ve ormanların bunların miktar ve sınırları kimler tarafından tasarruf edildikleri konusunda Defter-i Hakani idaresince tutulan defterlerin tasdikli bir suretlerinin verilmesi istenmişti. Osmanlı yetkilileri bütün kayıtların defaten ihraç ve verilmesinin zor iş olduğu ancak tercümanın getireceği senetlerin defterhane kaydıyla uyumlu olup olmadığının tetkik edilip bunun bildirilebileceğini ifade etmişlerdi. Yunanistan'a geçmiş arazilerin çeşitli iddialara sebep olması, bu konuda tasarruf senetlerinin birçoğunun sahte çıkması 3. şahıslar tarafından hakla-

<sup>744</sup> BOA, *DH.MKT.*, 2355/6, 22/3/1316 (4 Haziran 1900).

<sup>745</sup> BOA, *BEO.*, 1481/111018, 18/1/1316 (31 Mart 1900).

<sup>746</sup> BOA, *BEO.*, 1481/111018, 17/Z/1317 (18 Nisan 1900); *BEO.*, 1481/111018, 18/1/1316 (31 Mart 1900).



rı olmadığı halde ileri sürülen iddialar gerçek arazi sahiplerine ve bu iddialara istinaden emlak alıp satanlara büyük zararlar vermiştir.<sup>747</sup>

---

<sup>747</sup> BOA, *BEO.*, 1481/111018, 17/Z/1317 (18 Nisan 1900); BOA, *BEO.*, 1481/111018, 18/1/1316 (31 Mart 1900).

## DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Osmanlı toprak sisteminin bir parçası ve uzantısı olan kışlaklar eski Türk kültürünün ve konar-göçer yaşamın izlerini taşırlar. Osmanlı düzeninde konar-göçerliğin genişleyip daralmasına bağlı olarak kışlak statüsü taşıyan toprakların da konum ve durumu değişmiş görünmektedir. Ancak kışlaklar sadece konar-göçerlere ait alanlar olmamış, yerleşik yaşam veya yerleştikten sonraki konar-göçer yaşam açısından da önemlerini ve değerlerini korumuş görünmektedirler.

Miri, mülk ve vakıf statüsünde yer alabilen bu arazi çeşidi devletin toprak sisteminin geçirmiş olduğu süreçlerden masun kalmamıştır. Miri toprak düzeninin özel mülkiyete dönüştüğü süreçte müstakil veya çiftliklerin bir parçası olarak birçok kışlak özel mülkiye geçtiği gözlemlenmiştir.

Klasik dönemde yaşanan temel olaylardan, on altıncı yüzyıldaki nüfus artışı ve iskân, yüzyılın sonundaki iklim değişimleri ve celali kargaşası, aşiretlerin ve konar-göçerliğe dönmüş olanların yeniden iskânı, merkezi otoritenin zayıflayıp ayanların yükselişleri ve çiftliklerin yaygınlaşması gibi yaşanmış temel olaylar kışlakları da etkilemişti.

19. yy. Osmanlısı köklü değişim ve dönüşümlerin yaşandığı bir yüzyıl olmuştur. Tımar sisteminin kaldırılmasıyla ortaya çıkan boşluk, yerel güçlerin aleyhine olarak merkezileşme çabaları, devletin toprak sistemine ve mali kaynaklarına yeniden hâkim olma gayretlerine sebep olmuştu. İçinde kışlakların da yer aldığı toprak sistemi ile ilgili yeni kanun ve düzenlemeler ortaya çıktı. En ayrıntılısının 1858 Arazi Kanunnamesi'nin teşkil ettiği düzenlemelerle kışlakların hukuki statü ve sınırları çizilmeye çalışıldı.

2. Abdülhamit döneminde merkeziyetçiliği daha da güçlendirme isteği kışlakların idaresinde ve yönetimini de etkiledi. Sınırlardaki ve ihtilafli yerlerdeki kışlaklar padişah adına kaydedilerek tek bir yönetim altında toplanmaya çalışıldı. 2. Meşrutiyetin ilanı ile beraber 2. Abdülhamit'in iktidarının sonu gelince kışlakların yeniden maliye hazinesine devredilmeye başlandığı görülmektedir.

Bu yüzyıl Osmanlı Devleti'nin büyük toprak kayıpları ve kaybedilen topraklardan göç edenlerin oluşturduğu büyük nüfus hareketlerine de sahne oldu. Asırlardır devam eden göç ve iskân politikaları konusunda yeni ve yoğun bir dönem yaşanmıştı. Keza devletin göçmen ve muhacirleri iskân etmeye çalıştığı dönemlerde kışlaklar gündeme geldi ve en çok kullanılan alanlardan birisi oldu. Ayrıca Klasik dönemde yaşanan rekabete konar-göçerler ve yerleşikler olarak tanım-

lanabilen gruba bir yenisi muhacirler de eklenmişti. Kışlaklar üzerinde konar-göçer-yerleşik rekabeti dışında konar-göçer-muhacir ve yerleşik halk-muhacir çatışmaları da yaşandı.

19. yy.'ın bir diğer gelişmesi Doğu'da Rusya-İran sınırında yaşayan konar-göçer grupların yaylak-kışlak hareketi sonucu oluşan problemlerdi. Bu iki devlet arasında konar-göçerler üzerinden bazı kışlak problemlerinin yaşanmasına sebep olmuştu. Batıda da benzer problemler Yunanistan ile yaşanmaktaydı. İran ve Rusya'dan farklı olarak Yunanistan'la yaşanan kışlak problemleri daha farklı bir görünüm arz etmektedir. Yunanistan'ın bir devlet olarak ortaya çıkıp sınırlarını daimi bir şekilde Osmanlı aleyhine genişletmesi içinde kışlaklarında bulunduğu sürekli bir arazi anlaşmazlıklarına zemin hazırlamıştı.

Dünya ve Osmanlı ekonomisinin gelişimi tarım alanları ve hayvancılık sektörlerinin de değişimine ve yoğunlaşmasına sebep oldu. Bu noktada kışlaklar yine her iki faaliyet alanı için de cazip topraklar oldu. Klasik dönemden beri yaşanan bu baskı 19. yy.'da çok daha fazla hissedilmişti. Bir taraftan kışlakların hukuki statüsü ve faaliyet yoğunluğu diğer taraftan idari konum ve durumları değiştiği vergilendirme sisteminde de önemli değişimler ve problemler yaşanmıştır.

Bütün bu değişim ve dönüşüm dönemlerinde kışlakların da içinde bulunduğu araziler Osmanlı siyasi yapısı dağılıp Türkiye Cumhuriyeti kurulduğunda miras olarak kaldı. Ancak miras kalan sadece toprakları değildi. Sorunlar, anlaşmazlıklar da miras kalmıştı. Türkiye Cumhuriyeti, 1973 tarihli Toprak ve Tarım Reformu kanununa kadar, mera, yaylak ve kışlakların hukuki durumunu tam bir açıklığa kavuşturacak yasal düzenlemeyi yapamamıştı. 1858 tarihli Arazi Kanunu'nun bu konuya ilişkin hükümleri mera, yaylak ve kışlaklar için geçerli olmaya devam etmişti. Kışlaklar merkezli olarak hazırlanan bu tez Türkiye'de halen daha devam eden toprak meselesinin tarihsel arka planının anlaşılmasında küçük bir katkı sunması ümit edilir.

## KAYNAKÇA

### 1) Arşiv Belgeleri:

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA).

Bab-1 Asafi Divan-1 Hümayun Kalemi (A.DVN.): 33/50; 61/90; 121/12.

Bab-1 Asafi Divan-1 Hümayun Mühimme Kalemi (A.DVN.MHM.): 4/69.

Bab-1 Asafi Divan-1 Hümayun Sicilleri Mühimme Defterleri (A.DVNSMHM.d.):  
5/83; 5/171; 5/691; 6/445; 7/2249; 7/2306; 7/2573; 12/456; 22/75; 23/677;  
35/1035; 39/184-188-191; 41/721; 60/301; 74/477; 101/147; 101/214;  
102/419; 103/375; 116/618; 116/1175; 118/218; 118/599; 118/661;  
118/1214; 118/1673; 119/563; 121/545; 121/1247; 134/617; 134/1311;  
137/325; 139/356; 139/753.

Sadaret Müteferrik Evrakı (A.M.): 15/42.

Bab-1 Asafi Mektubi Kalemi (A.MKT.): 34/97; 93/97; 111/29; 115/61; 155/71;  
229/79.

Sadaret Mektubi Mühimme Kalemi Evrakı (A.MKT.MHM.): 48/22; 209/69;  
228/68; 238/34; 374/5; 374/55; 374/89; 409/68; 462/20; 530/37; 754/21.

Sadaret Mektubi Kalemi Meclis-i Vala Evrakı (A.MKT.MVL.): 43/81; 71/77;  
115/96; 119/56; 135/95.

Sadaret Mektubi Kalemi Nezaret ve Deva'ir Evrakı (A.MKT.NZD.): 212/6;  
213/78; 425/79; 451/37; 458/70.

Sadaret Mektubi Kalemi Umum Vilayat Evrakı (A.MKT.UM.): 97/71; 106/62;  
116/70; 125/96; 130/28; 130/79; 152/93; 166/84; 174/14; 190/17; 210/87;  
297/49; 331/32; 357/68; 360/12; 385/8; 389/59; 394/16; 431/78; 447/51;  
452/2; 464/71; 485/20; 515/53; 515/86; 519/57; 541/48; 541/96; 558/81;  
570/88; 789/71.

Sadaret Mektubi Kalemi Deavi Evrakı (A.MKT.DV.): 15/74; 35/1; 43/80; 49/44;  
56/95; 62/97; 77/83; 84/44; 92/39; 92/40; 105/37; 120/22; 122/29; 126/11;  
128/72; 128/74; 142/89; 155/12; 159/69; 165/54; 179/28; 190/13; 197/51;  
199/92; 208/4; 214/74; 219/18;

Ali Emiri Abdülhamid I (*AE.SABH.I.*): 78/5434; 216/14249; 253/17027;  
349/24499.

Ali Emiri Ahmed III (*AE.SAMD.III.*): 50/4966; 72/7219; 117/11580; 139/1302;  
140/13617; 187/18106; 215/20786; 227/18054.

Ali Emiri Mahmud I (*AE.SMHD.I.*): 95/6627; 226/17968; 257/20970.

Ali Emiri Mahmud II (*AE.SMHD.II.*): 43/2824.

Ali Emiri Osman III (*AE.SOSM.III.*): 15/1006; 36/2566; 52/3719; 69/5249;  
76/5747.

Ali Emiri Selim III (*AE.SSLM.III.*): 95/5747; 132/8032; 198/11871; 264/15270;  
300/17570; 329/19079; 341/19650; 391/22606; 391/22607; 391/22608.

Babiali Evrak Odası Evrakı (*BEO.*): 168/12582; 299-22402; 583/43681;  
686/51382; 1157/86709; 1203/90154; 1257/94242; 1481/111018;  
2099/157375; 2380/178439; 2386/178935; 3169/237658.

Cevdet Askeriye (*C.AS.*): 457/19059; 620/26180; 652/27437; 707/29666;  
890/38252; 997/43579.

Cevdet Dahiliye (*C.DH.*): 31/1548; 101/5024; 206/10283; 207/10335; 247/12320;  
247/12325; 277/13813; 306/15260; 307/15340.

Cevdet Evkaf (*C.EV.*): 269/13727; 270/13771; 271/13845; 280/14295;  
285/14512; 328/16667; 357/18138; 369/18719; 456/23087; 488/24679;  
511/25801;

Cevdet Hariciye (*C.HR.*): 107/5330.

Cevdet Maliye (*C.ML.*): 100/4426; 152/6404; 169/7108; 216/8945; 239/9981;  
284/11696; 302/12288; 322/13251; 406/16665; 539/22165; 539/22176;  
569/23290; 673/27586; 691/28329; 695/28446; 732/29876; 758/30850.

Cevdet Maarif (*C.MF.*): 67/3304;

Cevdet Saray (*C.SM.*): 11/561.

Cevdet Zabtiye (*C.ZB.*): 8/388.

Cevdet Adliye (*C.ADL.*): 6/366; 39/2339; 56/3361; 71/4253; 79/4767; 83/5016.

Cevdet Belediye (*C.BLD.*): 86/4287.

Cevdet Darphane (*C.DRB.*): 20/992.

Cevdet Eyalet-i Mümtaze (*C.MTZ.*): 2/57; 17/805.

Dahiliye Nezareti Hukuk Evrakı (*DH.H.*): 5/48.

Dahiliye Nezareti İdare Evrakı (*DH.İD.*): 105/29.

Dahiliye Nezareti Mektubi Kalemı (*DH.MKT.*): 249/56; 583/53; 1266/4; 1332/62;  
1545/21; 1582/53; 1843/42; 2017/93; 2189/13; 2235/94; 2355/6; 2371/93;  
2379/141; 2398/97; 2892/6.

Bab-1 Defteri Başmuhasabe Kalemı Defterleri (*D.BŞM.d.*): 10340.

Hatt-ı Hümayun (*HAT.*): 1/18-K; 542/26749; 553/27355; 606/29687; 628/31033;  
777/36432; 812/37250; 827/37455.

Hazine-i Hassa İradeler (*HH.İ.*): 153/15.

Hariciye Nezareti Mektubi Kalemı Evrakı (*HR.MKT.*): 4/51; 36/75; 132/1;  
155/64; 285/2; 428/96; 433/60.

Hariciye Nezareti Tahrirat Kalemı (*HR.TH.*): 61/40; 116/48; 116/59; 146/49.

İrade Dahiliye (*İ.DH.*): 94/4700; 98/4940; 448/29618; 450/29765; 450/29781;  
517/35219; 799/64785; 1355/54.

İrade Hariciye (*İ.HR.*): 71/3431.

İrade Meclis-i Mahsus (*İ.MMS.*): 132/5655.

İrade Meclis-i Vala (*İ.MVL.*): 217/7227; 241/8677; 245/8912; 256/9507;  
462/20822; 482/21880; 566/25456;

İrade Şura-yı Devlet (*İ.ŞD.*): 71/4162.

İbnülemin Maliye (*İE.ML.*): 78/7289.

İbnülemin Timar ve Zeamet (*İE.TZ.*): 10/1066.

Maliyeden Müdevver Defterler (*MAD.d.*): 166; 3433.

Mabeyn-i Hümayun Evrakı İradeleri (*MB.İ.*): 8/84; 86/11.

Maliye Nezareti Emlak-ı Emiriyye Müdüriyeti (*ML.EEM.*): 1/7; 11/26; 16/13;  
30/20; 31/4; 40/6; 53/16; 53/24; 60/15; 60/97; 61/13; 61/31; 62/13; 62/39;

64/2; 64/16; 65/43; 65/46; 68/11; 68/53; 69/25; 69/45; 72/19; 74/1; 75/13;  
79/24; 79/69; 375/15; 771/49; 827/22; 835/14; 925/38; 946/19.

Meşihat Fetvalar (*MŞH.FTV.*): 1/13; 1/41; 1/42; 1/43.

Meclis-i Vükela Mazbataları (*MV.*): 11/78.

Meclis-i Vala Evrakı (*MVL.*): 39/68; 131/59; 142/75; 157/35; 208/2; 231/28;  
306/32; 366/72; 428/105; 439/18; 495/114; 562/50; 615/70; 705/47; 910/56;  
915/54; 937/17; 940/66; 947/59; 950/8; 952/37; 959/51; 1000/104; 1009/71;  
1010/46; 1023/34; 1031/145; 1035/81; 1035/119;

Şura-yı Devlet Evrakı (*ŞD*): 95/41; 250/15; 302/30; 614/17; 1375/34; 1793/14;  
2006/47; 2010/13; 2010/59; 2026/25; 2084/1; 2093/10; 2724/10; 2733/36;  
3066/40.

Rumeli Müfettişliği Kosova Evrakı (*TFR.I.KV*): 47/4618; 71/7004.

Rumeli Müfettişliği Selanik Evrakı (*TFR.I.SL*): 23/2290; 59/5896; 65/6404;  
66/6508; 68/6748; 69/6892; 96/9517; 168/16725.

Rumeli Müfettişliği Arzuhaller (*TFR.I.ŞKT*): 36/3590; 53/5270; 55/5450;  
59/5816; 63/6233; 66/6594; 76/7502; 79/7849; 135/13483.

Rumeli Müfettişliği Yanya Evrakı (*TFR.I.YN*): 4/319; 9/886.

Rumeli Müfettişliği Manastır Evrakı (*TFR.I.MN*): 71/7034.

Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü Fermanlar (*TK.GM.FRM*): 1/36.

Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü Muhtelif Belgeler (*TK.GM.MHT*): 1/19.

Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi Evrakı (*TS.MA.e*): 567/56; 684/29; 827/27;  
1041/86; 1049/32; 1130/36.

Bosna Müfettişliği Evrakı (*TŞRBNM*): 3/138; 9/20; 25/17.

Yıldız Sadaret Resmi Maruzat Evrakı (*Y.A.RES.*): 9/42.

Yıldız Esas Evrakı (*Y.EE*): 34/56; 36/12; 52/6; 52/10; 52/11.

Yıldız Mütenevvi Maruzat Evrakı (*Y.MTV.*): 12/21.

Yıldız Perakende Evrakı Askeri Maruzat (*Y.PRK.ASK*): 41/108.

Yıldız Perakende Evrakı Hazine-i Hassa (*Y.PRK.HH.*): 8/38.

Yıldız Perakende Evrakı Evrakı Yaveran ve Maiyyet-i Seniyye Erkan-ı  
(*Y.PRK.MYD*): 3/1.

Yıldız Perakende Evrakı Umumi (*Y.PRK.UM.*): 3/51.

## 2) Araştırma Eserleri:

Ak Muammer, “Giresun’da Yaylak Kışlak Hayatının Sosyolojik Analizi”, *Uluslararası Yaylacılık ve Yayla Kültürü Sempozyumu*, 26 - 28 Eylül 2019, Giresun, s. 421-430.

Ak, Mehmet *Teke Yörükleri (1800-1900)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2015.

Akdeniz Halil, “Meraların Tüzel Yapısı ve Bir Örnek Olay”, *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kent ve Çevre Bilimleri Dergisi*, s. 68-84.

Akgündüz Ahmet, “İcareteyn”, *TDV*, C. 21, İstanbul 2000, s. 389-391.

Akgündüz Ahmet, “İrsadi Vakıf”, *TDV*, C. 22, İstanbul 2000, s. 448-450.

Akgündüz Ahmet, *Osmanlı Kanunnameleri ve Hukuki Tahlilleri*, C1-7, Fey Vakfı Yayınları, İstanbul 1991.

Akın Fatma, *Tanzimat Döneminde Anadolu’da Konar-Göçer Aşiretler (1839-1876)*, (Basılmamış Doktora Tezi), Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2020.

Arıkan Zeki, *XV-XVI. Yüzyıllarda Hamit Sancağı*, Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İzmir 1988.

Asan Hakan, “Devlet, Aşiret ve Eşkıya Bağlamında Osmanlı Muhacir İskan Siyaseti (1860-1914)”, *Göç Araştırmaları Dergisi*, C. 2, S. 3, Ocak-Haziran 2016, s. 34-61.

Aydın Büşra İnce, *II. Abdülhamid Dönemi Filistin Emlaki: Bisan Çiftliği Örneği*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, İstanbul 2020.

Aygün, Necmettin, “Osmanlı Kırsalında İktisadi Örüntüler ve Trabzon’da Koyun (Sürü) Sahipleri (1727)”, *Karadeniz İncelemeleri Dergisi*, Güz 2018; (25),



- Ayıışığı Metin, “Osmanlı Devleti’nin Son Döneminde Rum ve Bulgar Kiliseleri Arasındaki Anlaşmazlıklar ve Çözüm Önerileri” *Balkanlar’da Osmanlı Mirası ve Defter-i Hakani*, C. 1, İstanbul 2015, s. 297.
- Barut Iğın, “Osmanlı Dönemi’nde Gerçekleşen Göçlerin Kurumsallaşma Ve Göç Politikaları Üzerindeki Etkileri”, *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, Ekim 2018, s. 161-190.
- Belge Hadi, *19. Yüzyıl Osmanlı Taşra İdaresinde Aynaroz Manastırları*, (Basılmamış Doktora Tezi), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2018.
- Braudel, Fernand, *Akdeniz İnsanlar ve Miras*, Metis Yayınları, İstanbul 1991.
- Cin Halil, *Miri Arazi ve Bu Arazinin Özel Mülkiyete Dönüşümü*, Selçuk Üniversitesi Yayınları, Konya, 1987.
- Cin Halil, *Türk Hukukunda Mera Yaylak ve Kışlaklar*, Turhan Kitabevi, Ankara, 1980.
- Çabuk Fehminaz, *Osmanlı-Rus-İran Hudut Boylarında Yaşayan Kürt Aşiretlerinin Bölgesel İlişkilere Etkisi (1850-1900)*, (Basılmamış Doktora Tezi), Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri, 2017.
- Çakır Coşkun, “Tanzimat Dönemi Vergi Uygulamalarında Karşılaşılan Güçlükler ve ‘Vergi İhtilaller’”, *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, C. 51, S. 1, 2001, s. 71-95.
- Demirci Süleyman, Çabuk Fehminaz, “Celali Kürt Eşkıyası: Bayezid Sancağı ve Osmanlı-Rus-İran Sınır Boylarında Celali Kürt Aşireti’nin Eşkıyalık Faaliyetleri (1857-1909)”, *History Studies*, C. 6, S. 6, Aralık 2014, s. 71-97.
- Demirtaş Mehmet, “Kırım Savaşı Ve 93 Harbi Sürecinde Osmanlı Memleketine Gelen Göçmenlerin Sevk Ve İskanları”, *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, Erzurum 2009, s. 215-238.
- Düzenli Tuncay, *Adapazarı Ve Civarında Çerkes Muhacirlerin İskanı Ve Uyum Problemleri*, (Basılmamış Yüksek Lisan Tezi), Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya, 2006.

- Egawa Hikari, Şahin İlhan, *Bir Yörük Grubu ve Hayat Tarzı Yağcı Bedir Yörükleri*, Eren Yayıncılık, İstanbul, 2007
- Emecen Feridun, “Ağnam Resmi”, *TDV*, C. 1, İstanbul 1988, s. 478-479.
- Gök İlhan, Kırca Ersin, *103 Numaralı Mühimme Defteri*, Çamlıca Basım Yayın, İstanbul, 2016.
- Gümüşçü Osman, “Siyasi Coğrafya Açısından Sınırlar ve Tarihi Süreç İçinde Türkiye’de Sınır Kavramı”, *Bilig*, Kış/2010, S. 52, s. 79-104.
- Gümüşçü Osman, “Yaylak ve Kışlak”, *TDV Ek-2*, Ankara 2019, s. 669-670.
- Gündüz Tufan, “Konar Göçer”, *TDV*, C. 26, Ankara 2002, s. 161-163.
- Halaçoğlu Yusuf, “Osmanlılarda Hakimiyet Anlayışı ve Devlet teşkilatı”, *Doğuştan Günümüze İslam Tarihi*, C. 12, İstanbul 1989, s.293-453.
- Halaçoğlu Yusuf, *XVIII. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu’nun İskân Siyaseti Ve Aşiretlerin Yerleştirilmesi*, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1997.
- Hüseyinklioğlu Ayşe Gül, “Karaman Beylerbeyliği Konar-Göçerlerinde Yaylak-Kışlak Hayatı”, *Kesit Akademi Dergisi*, S. 15, Haziran-2018 s. 60-78.
- İnalcık Halil, *Devlet-i ‘Aliyye Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar-I*, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul 2018.
- İnalcık Halil, *Osmanlı İmparatorluğu’nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi*, Eren Yayınları, İstanbul 2000.
- İpek Nedim, *İmparatorluktan Ulus Devlete Göçler*, Serander Yayınları, Trabzon, 2006.
- Jelavich Barbara, *Balkan Tarihi 18. ve 19. Yüzyıllar*, C. 1, Küre Yayınları, İstanbul, 2009.
- Jwaideh Albertine, “Sultan II. Abdülhamid’in Irak’daki Emlakı”, çev. Burcu Kurt, C .5, *History Studies*, 2013, s. 301-309.
- Kaban Engin, “Yaylacılık Kültüründe Dönüşüm: Sultanmurat ve Eğrisu Yaylaları Örneği”, *Uluslararası Yaylacılık ve Yayla Kültürü Sempozyumu*, 26 - 28 Eylül 2019 – Giresun, s. 275-288.

- Karabulut Recep, Toraman Ahmet Emre, “Kudretli Bir Galata Bankeri Yorgo Zarifi (1810-1884)”, *Muhasebe ve Finans Tarihi Araştırmaları Dergisi*, S. 2021 Özel Sayı, s. 117-132.
- Karagel Döndü Üçeçam, *Kır Yerleşmeleri Ders Notları*, Hatay 2017.
- Karataş Ömer, *Çerkeslerin Sivas-Uzunyayla 'ya İskanları ve Karşılaştıkları Sorunlar (H.1277-1287/M.1860-1870)*, (Basılmamış Doktora Tezi), Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir 2012.
- Kayalı Özcan, *8-11. Yüzyıllar Arasında Göçebe Türklerin Yaylak ve kışlak Hayatı*, (Basılmamış Yüksek lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 2010.
- Kenanoğlu M. Macit, “Vergi”, *TDV*, C. 43, 2013, s. 52-58.
- Kenanoğlu, Mustafa M. *1858 Arazi Kanunnamesinin Osmanlı Siyasal ve Toplum-sal Yapısı Üzerindeki Etkiler (1858-1876)*, (Basılmamış Doktora Tezi), Ankara, 2002.
- Kuruca, Nazım, Kuruca Muhammed Yunus, Karademir Soner, “Osmanlı Devleti'nden Günümüze Yaylaların Hukuki Problemleri ve Çözüm Önerileri (Giresun Örneği)”, *Uluslararası Yaylacılık ve Yayla Kültürü Sempozyumu*, 26 - 28 Eylül 2019 – Giresun, s. 127-141.
- Küçük Burak, *Biga Kazası'nda Muhacir Yerleşimleri Ve Yaşanan Sorunlar (1856-1910)*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Çanakkale On Sekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çanakkale, 2015.
- Meral Metin, *XIX. Y.Y. 'Da Osmanlı Devleti'nde Aynaroz Adası, Aynaroz Ruhbanları ve Rum İsyancıları*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri 2010.
- Mustafa Nuri Paşa, *Netayic 'ül-Vukuat*, C.III-IV, Sadeleştiren Neşet Çağatay, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1992.
- Orhonlu Cengiz, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Aşiretlerin İskanı*, Eren Yayıncılık, İstanbul, 1987.
- Ögel Bahaeddin, *Türk Kültür Tarihine Giriş I*, Kültür Bakanlığu Yayınları, Ankara 1991.

- Özcan Tuğrul, Sosyal ve Ekonomik Etkileri Açısından 1828-1829 Osmanlı-Rus Savaşı, Gece Kitaplığı, Ankara, 2014.
- Özel Oktay, *Türkiye 1643 Goşa'nın Gözleri*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2013.
- Özkan Dilek, *Ottoman Perceptions And Considerations On The First Ottoman And Greek Borderlands In Thessaly(1832-1865)*, (Basılmamış Doktora Tezi), Atina 2016.
- Pakalın, Mehmed Zeki, Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü, C. II. İstanbul 1983 s. 275-276.
- Sahillioğlu Halil, "Ceyb-i Hümayun", *TDV*, C.7, İstanbul 1993, s. 465-467.
- Saydam Abdullah, "Muhacir", *TDV EK-2*, Ankara 2019, s. 286-288.
- Serbestoğlu İbrahim, "Yunanistan'a Geçiş Sürecinde Tesalya Müslümanlarının Durumu", *Belleten*, Ankara 2014, 78(283), 1075-1082.
- Sever Ramazan, "Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgeleri Arasında Sürdürülen Yaylacılık Faaliyetlerine Coğrafi bir Bakış", *Uluslararası Yaylacılık ve Yayla Kültürü Sempozyumu*, 26 - 28 Eylül 2019 – Giresun, s. 87-101.
- Sivridağ Abdullah, Yekeler Numan, Kırca Ersin, Köse Resul, Ak Vahdettin, Karaca Yılmaz, *Tanzimat Sonrası Arazi ve Tapu -35 Numaralı Kanun-ı Kalemîye Defteri- -40 Numaralı Kanunnamei Arazi Defteri-*, İstanbul, 2014.
- Smith, John Masson, "Mongol Nomadism and Middle Eastern Geography: Qishlaqs and Tümenler", *The Mongol Empire and Its Legacy*, Edit. David Morgan-Reuven Amitai Press, Leiden, 2000, s. 39-56. "Moğol Göçebeliği ve Orta Doğu Coğrafyası: Tümenler ve Kışlaklar". *TAD*. M. Keçiş- S. Kaya (Çev.). C. XXXVII, S.64. 2018. ss.395-412.
- Şen, Mesut, "Türklerde Kışlag ve Yaylag Kavramları Üzerine düşünceler", *Çukurova Üniversitesi Türkoloji Araştırmaları Dergisi*, C. 3, S. 2, Aralık 2018, s. 131-148.
- Tabak Faruk, *Solan Akdeniz*, İstanbul, 2010.
- Tabakoğlu Ahmet, "Osmanlı Döneminde İstanbul'un İaşesi", *Osmanlı İstanbul'u* II, s. 100-104.

- Taşbaş Erdal, *Osmanlı Topraklarına Yapılan Göçler ve Muhacirin-i İslamiye Komisyonu*, (Basılmamış Doktora Tezi), Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Antalya 2011.
- Temizer Abidin, *Osmanlı-Karadağ Sınır Anlaşmazlıkları ve Çözümü 1878-1912*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Samsun 2007.
- Terzi Arzu Tozduman, “Hazine-i Hassa”, *TDV*, C. 17, İstanbul 1998, s. 137-141.
- Tombuloğlu, Tuba, “Timurlu Devleti’nde Yaylak Kışlak Anlayışı” *Orta çağ Araştırmaları Dergisi*, III/II, Aralık 2020, s. 459-468.
- Tunçdilek Necdet, 1967, *Türkiye İskân Coğrafyası-Kır İskanı (Köy-Altı İskan Şekilleri)*, İ.Ü. Edebiyat Fak. Yay:1283, Coğrafya Enstitüsü Yay. No:49
- Turgut Vedat, “Osmanlı Hakimiyetinde Aynoroz Yarımadası’ndaki Kilise ve Manastırlar”, *Siyaset, Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi*, C. 4, 2016, s. 201-237.
- Türkhan Mehmet Sait, *18. Yüzyılın İkinci Yarısında İstanbul’un Et İaşesinin Temini: Hassa Kasabbaşılık Kurumu*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2006.
- Uluerler Sıtkı, “Osmanlı-İran Sınır Tespiti ve Güvenliği Açısından Bazı Aşiretlerin Çıkardığı Sorunlar (1850-1854)”, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 25, S. 2, Elazığ 2015, s. 249-268.
- Uluerler Sıtkı, *XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Osmanlı-İran Siyasi İlişkileri (1774-1848)*, (Basılmamış Doktora Tezi), Elazığ 2009.
- Uyar Mustafa, “İlhanlı (İran Moğollar) Devleti’nin Önemli Yaylak ve Kışlakları”, *Prof.Dr. Erdoğan Merçil’e Armağan*, İstanbul 2013, s. 244-257.
- Uzun Ahmet, *İktisadi ve Mali Yönleriyle İstabl-ı Amire (1500-1900)*, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2020
- Uzun Ahmet, *İstanbul’un İaşesinde Devletin Rolü: Ondalık Ağnam Uygulaması (1783-1857)*, Ankara, 2006.
- Ünal, Mehmet Ali, *Osmanlı Sosyal ve Ekonomik Tarihi*, Paradigma Yayıncılık, İstanbul 2012.

White Sam, *Osmanlı'da İsyân İklimi Erken Modern Dönemde Celali İsyânları*, Alfa, İstanbul, 2020.

Yediyıldız Bahaeddin, "İslâm'da Vakıf", *Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi*, C. 14, İstanbul 1989, s. 30

Yediyıldız Bahaeddin, "İslâm'da Vakıf", *Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi*, C. 14, İstanbul 1989

Zachariadou, Elizabeth (Editör), *Osmanlı İmparatorluğu'nda Doğal Afetler*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2001.

## ÖZGEÇMİŞ

<b>Adı Soyadı</b>	Alper Fatih Ekinci
<b>ORCID Numarası</b>	0000-0002-1497-4741
<b>Lisans Mezuniyet</b>	
Üniversite	Ordu Üniversitesi
Fakülte	Fen-Edebiyat Fakültesi
Bölümü	Tarih Bölümü
<b>Yüksek Lisans Mezuniyet</b>	
Üniversite	
Enstitü Adı	
Anabilim Dalı	
Programı	
<b>Doktora Mezuniyet</b>	
Üniversite	
Enstitü Adı	
Anabilim Dalı	
Programı	
<b>Akademik Çalışmaları</b>	
1	
2	